

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 40661

CALL No. 954.11 / Bhu

May 10 1882

কামৰূপৰ বুৰঞ্জী ।

প্ৰাচীন কামৰূপৰ ইতিহাস; আৰু মোগলৰ লগত অসম আৰু কোচবেছাৰ
সংঘৰ্ষৰ বুৰঞ্জী। পৰিণিষ্টৰে সৈতে।

294

পুৰণি হাতে-লিখা অসমীয়া বুৰঞ্জী-পুথিৰ পৰা সংগৃহীত।

10661

KAMRUPAR BURANJI

Or

An account of ancient Kamarupa ; and a history of the Mogul
conflicts with Assam and Cooch Behar, up to A.D. 1682.
With Appendices.

Compiled from old Assamese Manuscript Chronicles.

954.11

Bhu

Edited by

SURYA KUMAR BHUYAN,

M.A., B.L. (CAL.), PH.D. (LOND.), D. LIT. (LOND.),

Vice-Chancellor, Gauhati University.

PUBLISHED BY THE DEPARTMENT OF HISTORICAL AND
ANTIQUARIAN STUDIES, ASSAM.

1958

Published by—

**The Government of Assam in the Department of
Historical and Antiquarian Studies, Narayani
Handiqui Historical Institute, Gauhati,
Assam.**

প্রকাশক—

অসম চৰকাৰৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ।
গুৱাহাটী, অসম।

FIRST EDITION, OCTOBER, 1930.

SECOND EDITION, APRIL, 1958.

CENTRAL ARCHIVES, ASSAM
UNIVERSITY, SHILLONG
Acc. No. 4866/.....
Date 16/4/64.....
954.11/Bhu.....

Printed by—

**THE SPECIAL OFFICER, ASSAM GOVERNMENT PRESS,
SHILLONG.**

PUBLISHERS' NOTE

Kamrupar Buranji is one of the earliest publications of this Department and a book of invaluable editorial work done by Dr. Bhuyan. The compilation is based on original manuscripts which are by themselves chronicles of great historical value. It is to be admitted that but for his pioneering work in the line of historical research, the Buranjis would not have seen the light of day.

The Department, thanks to Government's sanction and good response of the Assam Government Press, Shillong, is really glad for being able to bring out the second edition of the book for which the reading public, scholars and students of historical literature of Assam had been anxiously waiting. The publication has been in great demand because of its intrinsic worth and also because it was made a text-book for the B.A. Examination in Assamese. Incorporation of new matters of interest has added to the importance of the book.

We may only expect that the reading public will continue to take interest in the subject, and scholars and students in general will find in the book enough materials to work upon with regard to original research in Assamese language, literature and history.

P. C. CHOUDHURY,

Deputy Director of the Deptt. of Historical &
Antiquarian Studies in Assam.

Gauhati, Assam :
The 26th Mar. 1958

1861

Received of the Treasurer of the State of New York

for the sum of

Five hundred and no/100 Dollars

for the purchase of

Land in the County of

Albany

for the use of the

State of New York

PREFACE TO THE FIRST EDITION

The present publication, viz., *Kamrupar Buranji* or a history of Kamarupa, has been compiled from several original sources with a view to bring under one cover all available materials relating to the subject.—

The first chapter containing a legendary account of the ancient Hindu kingdom of Kamarupa has been taken from two old manuscript chronicles in possession of the Kamarupa Anusandhan Samiti; the first eight paragraphs have been taken from a chronicle borrowed some years ago from the India Office Library, London, by Srijut Benudhar Sarma, and the second portion, from paragraphs 9 to 10, from another chronicle generally known as *Padshah-Buranji* or a history of the Delhi Sultanate. The second and the fifth chapters have also been taken from the same *Padshah-Buranji*,¹ a transcript of which was also prepared for the Samiti by Mr. Sarma.

The remaining seven chapters, viz., Chapters III-IV and VI-X, representing the main bulk of the book have been taken from an old manuscript chronicle in possession of the American Baptist Mission at Gauhati. This portion was also published in 1853 in the *Arunoday*, the organ of the Mission. The manuscript itself was collected between 1840-50 by Rev. Nathan Brown who was then in charge of the Mission at Sibsagar. There are directions here and there in the manuscript for preparing the press-copy for publication in the journal; and the manuscript also bears traces of the handiwork of Rev. Nidhi Levi Farewell, the first Assamese convert to Christianity and a distinguished worker in the field of Assamese literature. The manuscript is in an excellent state of preservation, and offers a unique and flawless specimen of Assamese penmanship. The letters are distinct from each other, and so are the words. The termination of sentences and chapters has been carefully indicated. Dates have been mentioned in connection with almost every important event. Of all the historical manuscripts which we have had an opportunity of examining the present one has appeared to us to be the most perfect.

¹ For a detailed description and analysis of the *Padshah-Buranji* see S. K. Bhuyan's "New Lights on Mogul India from Assamese Sources", published in *Islamic Culture*, Hyderabad, Deccan, for July 1928 to July 1929; and "Assamese Historical Literature", published in *Indian Historical Quarterly* for September 1929.

This chronicle deals with the conflicts of the Moguls with Cooch Behar and Assam, commencing from the dismemberment of the Cooch Behar kingdom after the death of Maharaja Naranarayan, when the rival princes Parikshit and Lakshminarayan visited the court of Emperor Jahangir in solicitation of the Emperor's intervention in their claims to the throne. The Muhammadan wars of Assam during the reigns of the Ahom Kings, Pratap Singha, Jayadhwaj Singha, Chakradhwaj Singha and Gadadhar Singha are then narrated in full giving prominence to the campaigns of Allah Yar Khan, Satrajit, Mirza Nathan, Mir Jumla, Ram Singha, and Mansur Khan. The chronicle ends with the accession of Gadadhar Singha in A.D. 1681 and the defeat of the Mogul army under Nawab Mansur Khan in the battle of Itakhuli in April 1682, which saw the termination of the long hostilities between the Moguls and the Assamese, though they were revived to an appreciable extent during the reign of Swargadeo Rudra Singha, 1696-1714, who resented the humiliating overtures of Murshid Kuli Khan, Governor of Bengal. The incidents described in this chronicle are interspersed in other buranjis of a more general and comprehensive character dealing with the full details of a sovereign's reign. In its attempt to give in a connected form all the events relating to a very important chapter of Assam history, viz., its conflicts with the Moguls, our present chronicle is raised to the rank of a historical monograph of rare and unique importance not only to the historians of Assam but to those of the greater Timurids.

The manuscripts of the above chronicle as we have received from the American Baptist Mission is in three parts, of which only the first part, folios 1 to 55, has been reproduced here. The second part, folios 57 to 68, contains copies of eighteen letters which passed between the representatives of the Ahom and the Mogul courts. These letters have also been inserted in their appropriate places in the body of the narrative in the first part. The third part contains three episodes from the history of India, viz., the rise of Timurlane from a poor shepherd boy in Central Asia to the Emperorship of Delhi, Jahangir's conquest of Secunderabad and Shah Jahan's interview with Raja Prithivi Shah of Candour. The third part has been omitted from the present publication as it belongs more fittingly to the *Padshah-Buranji*, having no direct bearing upon the history of Assam.

The three appendices to the book have also been compiled from different original sources. *Appendix A*, which contains miscellaneous information on the history and topography of Kamarupa was compiled by the late Srijiut Sarinath Barua of Chamata in the district of Kamrup. He was a man who like Harakanta Sarma-Barua, the author of the *Assam Buranji*, represented the older and the modern phases of our life and culture

He was well-versed in the traditional lore of the country, and his manuscript reveals positive traces of his acquaintance and use of a comparatively large mass of historical compilations. He was descended from the Kayastha-Bhuyans of Kamarupa and he compiled a treatise on the Gomothas of Kamarupa besides a handbook of the Kaitheli system of arithmetical calculations. Sarunath Barua died on December 27, 1924, at the age of 70, and the manuscript of his *Kamrup-Puravritta* or the antiquities of Kamarupa forming the contents of Appendix A, has been received from his son Sriman Krishnanath Barua, a student of the Cotton College, Gauhati. The value of Sarunath Barua's treatise consists in the concise and systematic survey of the Mogul relations of Assam, in the carefully compiled list of the governors of Kamarupa from Sayiid Abu Baker in 1537 *saka* to the Dihingia Phukan in 1709 *saka*, on the description of the shrines and rivers of Kamrup and of the revenue administration of the district.

Appendix B enumerates the hillocks of Kamrup which have a religious sanctity with some indication of the names of the gods or goddesses to whom they are sacred. The list was compiled from ancient scriptures in 1634 *saka* or 1712 A.D. under the orders of King Rudra Singha, probably at the time when he halted at Rajaduwar in North Gauhati with his colossal army mobilised for the invasion of Bengal, a scheme which fell through on account of the unexpected demise of that ambitious sovereign. The list is appended to an old manuscript chronicle recovered by the late Hemchandra Goswami from the family of Sukumar Mahanta of North Gauhati. It was also published several years ago in the fifth volume of the *Usha* edited by Rai Sahib Padmanath Gohain-Borooah. The information derived from the *Yogini-Tantra*, the *Kalika-Puran*, and the topographical knowledge of the time have been placed under contribution in the compilation of the list under the supervision of the pious sovereign, and its importance has been admitted in such remote and learned quarters as the Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.¹

Appendix C gives a history of the legendary Hindu kings of Kamarupa and contains a large mass of information on a number of topics, the narrative coming down to the invasion of Assam by Mir Jumla. This desultory survey of Buchanan-Hamilton is contained in a manuscript record in the India Office Library,

¹ "My friend, Professor Bhuyan, has found in one of the Buranji's or Assamese chronicles, a list of all the sacred places as recorded in the *Yogini-Tantra*, with their vernacular names and the exact distances from each other. The chapter will, when published, be of the greatest importance for the study of the topography of the Kamakhya hills." Prof. Giuseppe Tucci in "A Visit to an 'Astronomical' Temple in India" published in the *Journal of the Royal Asiatic Society* for April, 1929, P. 247, n.

London. It was published in Montgomery Martin's *Eastern India* in 1838 in a somewhat mutilated form. From the accounts of the early period of Assam history compiled by William Robinson in 1841 and Gunabhiram Borooah in 1875 it is evident that these two authors were largely indebted to Buchanan-Hamilton's fragmentary but critical narrative.

Though the contents of our present publication, *Kamrup-Buranji*, have been collated from different sources, they have a homogeneous unity of their own. They throw light on the history of that particular tract of land in Eastern India known by the extremely elastic designation of Kamrup or Kamarupa. Once it represented the vast area from Sadia to the Karatoya dwindling down at present to a small district in the Assam Valley Division. Our present book, therefore, follows the history of the area denoted by the term in different ages. Thus, the first chapter relating to ancient Kamarupa covers a wider tract than the remaining chapters. Even during the wars with the Moguls the main theatre of military operations was Western Assam or Kamarupa except on one occasion when Mir Jumla went up to the capital of Gargaon and occupied it for some months. The outstanding events in the metropolis of the Ahom government have also been broadly indicated as far as they were connected with the hostilities with the Moguls. While the subject of the Muhammadan wars of Assam have been fully given their due share of prominence in the Persian chronicles of the Mogul court our present chronicle has recorded for all ages the Assamese version of the same events thus placing at the disposal of the constructive historian materials preserved by the two rival protagonists of the conflicts.

Besides the wealth of historical materials with which our chronicle is replete it has a peculiar charm of its own. It was compiled beyond doubt during the latter part of the seventeenth century during the continuance or immediately after the cessation of the hostilities with the Moguls, and as such it offers us a unique example of the Assamese prose style of the period. Our ancient chronicles were mostly shrouded in a veil of anonymity and our present chronicle shares the same fate. But one thing is sure: it must have been written by a man who was in direct touch with the Assam-Mogul diplomatic relations either as a combatant or as a messenger or as an official news-writer. His style has therefore been infected with a touch of cosmopolitanism due to the surroundings in which he moved. While the structure of the sentences is primarily Assamese the vocabulary is hybrid in places. Here and there the author or authors have emulated a conscious literary style by retaining words in their original

Sanskrit forms rather than their Assamese variants and by using forms which were in vogue only in the poetic diction of the period. The *buranjis* were generally written in the matter-of-fact colloquial and racy Assamese prose ; and our present chronicle has the additional charm of an artistic prose imbued with an archaic literary grace and flavour.

The language of the diplomatic letters inserted in the chronicle is a curious medley of Persian, Hindi and Assamese. Remembering the processes of transcription which the letter had undergone before they reached their present stage in the manuscript we may say that the text has been well preserved.

In publishing this chronicle our object has been to place at the disposal of the public a mass of original materials. A critical examination of the evidence will be a premature labour unless we have access to all the available sources or data to go upon. The preparation of a correct text, which the uninitiated reader will be able to follow with the aid of the marginalia, is our objective at the present.

Readers who desire to pursue further their study of the Muhammadan wars of Assam before and during the days of the Moguls will find ample enlightenment from the following Persian chronicles :—Shah-nama, Tarikh-i-Ferishta, Tabaqat-i-Nasiri, Riyaz-us-Salatin, Akbar-Namah, Ain-i-Akbari, Tuzuk-i-Jahangiri, Padishah-Namah, Fathiyah-i-Ibriyah or Tarikh-i-Ashan or Tarikh-i-Mulk-i-Ashan, Alamgir-Namah, Ma'asir-i-Alamgiri, Muntakhab-ul-Lubab or Tarikh-i-Khafi-Khan, Hadiqat-us-Safa, Risalat-us-Shuhada, Maasir-ul-Umara and the recently discovered Baharistan-i-Ghalibi by Mirza Nathan. By a closer examination of the Persian and Assamese sources it will be seen there is more agreement than discrepancy in the two corresponding accounts.

I express my indebtedness to the Kamarupa Anusandhan Samiti for their permission to publish portions from the *Padshah-Buranji* ; to Mr. Narendranath Ganguli, Manager, Bengal; *Past and Present*, for kindly obtaining for me the permission of the Calcutta Historical Society to reproduce the picture of Nawab Mir Jumla and for lending me the Society's half-tone block of the same which was prepared from the original picture belonging to the collection of the late Rao Bahadur D. B. Parasnisi of Satara; to Rev. A. J. Tuttle of the American Baptist Mission at Gauhati for lending me the manuscript of the chronicle ; to Maulavi Abul Fazl Sayid Ahmed, M.A., of the Department of Islamic Studies in the Cotton College, Gauhati, and a Corresponding Member of the Department of Historical and Antiquarian Studies for

his ungrudging assistance in the preparation of the texts of the historical letters. I shall fail in my duty if I do not record in his connection the gratitude of all students of Assam history to His Excellency Sir Laurie Lucas Hammond, K.C.S.I., G. B. E., Governor of Assam, during whose administration the Department of Historical and Antiquarian Studies was established ; to Mr. J. R. Cunningham, C.I.E., whose initiative and instrumentality brought the Department into being and to Mr. A. H. W. Bentinck, C.I.E., Honorary Provincial Director of the Department, whose interest and sympathy have made the publication of Assamese historical classics possible.

COTTON COLLEGE,
Gauhati, Assam,
October 1, 1930.

S. K. BHUYAN,
*Honorary Assistant Director of
Historical and Antiquarian
Studies, Assam.*

PREFACE TO THE SECOND EDITION

The first edition of *Kamarupar-Buranji* came out in October, 1930, and the second edition is now published after an interval of twenty-eight years. The book has been well received : it was prescribed for many years as a text-book for the B.A. Examination in Assamese : and its materials have been used by scholars in the compilation of their dissertations and articles. The demand for the book is still persistent ; and it has rather increased in recent years owing to the stimulation of interest in the past history of Assam. The Department of Historical and Antiquarian in Assam has, therefore, considered it proper to bring out a new edition.

The purpose of the book, as it originally appeared in 1930, was to bring under one cover a collection of recorded materials throwing light on the ancient kingdom extending from the Karatoya to the river Dikkaravasini ; and on Western Assam of the Ahoms extending from the Manaha to the Barnadi. Both these territories, though varying in dimension, were known by the common appellation of Kamarupa. The present name Kamrup is applied to a district the areas of which form part of the two earlier Kamarupas. The present book *Kamrupar-Buranji* represents the past history of Kamrupa in the three denotations of the same term. The conflicts with the Moguls had their theatre of operations mainly in Western Assam : on one occasion, the invaders advanced as far as the Bharari river in Central Assam, and on another, to Gargaon, the capital in Upper Assam. The term Kamrupa is, therefore, appropriate in view of the territories which come within the purview of the information embodied in the book.

Advantage has been taken in this new edition to incorporate some valuable materials which have reached our hands in the meantime, and they have been selected to replenish and enlarge the information which could be gathered from the first edition. The paragraphs have been renumbered to accommodate the new additions. The new materials are:—

1. Paragraphs 17-19. Sacred rivers of Assam ; the foundation of Manipur by Babrubahan ; and an account of Bhalukpang Raja, also known as Pratap Singha Raja.

2. Paragraphs 20-27. The foundation and ascendancy of Cooch Behar under Biswa Singha, Naranarayan and Chilarai.
3. Paragraphs 141-150. Letters exchanged between the Ahom monarchs Swargadeo Jayadhwaj Singha and Swargadeo Chakradhwaj Singha on the one hand, and Raja Pranarayan of Cooch Behar on the other, of the *saka* years 1584 to 1589, A.D. 1653 to 1667.

The Buranjis from which these three pieces have been taken are enumerated in the section *Original sources of Kamrupar Buranji* inserted in the prefatory pages. Space has been found for these new additions by the omission of an appendix of the first edition compiled by a modern author.

It is earnestly hoped that the book will continue to be read as before, and that its utility will be enhanced with the progressive realisation of the greatness of Assam's heritage, both in the splendour of its achievements, and the plenitude of materials treasuring those achievements.

Gauhati, Assam:
The 23rd March 1958,

SURYA KUMAR BHUYAN

KAMRUPAR BURANJĪ

SECOND EDITION, 1938

Original sources of Kamrupar Buranji

The following original sources have been laid under contribution in the compilation of Kamrup-Buranji. The figures in the right-hand margin refer to the paragraphs of Kamrupar Buranji.

	Paragraphs
1. <i>Padshah-Buranji</i> , brought from England by Shri Benudhar Sharma.	1—8
2. <i>Kamrupar Buranji</i> , Historical materials collected by Shri Benudhar Sharma.	9—16
3. <i>Assam Buranji</i> , obtained from the family of the late Shri Krishna Kanta Adhikari Kaviraj of Gauhati.	17—19
4. <i>Assam Buranji</i> , obtained from the Ahom Yuvak Sammilan.	20—27
5. <i>Padshah-Buranji</i> , brought from England by Shri Benudhar Sharma.	28—38
6. <i>Kamrupar Buranji</i> , manuscript obtained from the American Baptist Mission, Gauhati.	39—75
7. <i>Padshah-Buranji</i> , brought from England by Shri Benudhar Sharma.	76—83
8. <i>Kamrupar-Buranji</i> , manuscript obtained from the American Baptist Mission, Gauhati.	84—140
9. <i>Assam Buranji</i> , manuscript obtained from the family of the late Pandit Hemchandra Goswami.	141—150
10. <i>Kamrupar Buranji</i> , manuscript obtained from the American Baptist Mission, Gauhati.	151—180
11. <i>Assam Buranji</i> , obtained from the family of Sukumar Mahanta, supplementary portion.	181—182
12. <i>Buchanan Hamilton</i> , manuscripts containing the results of the survey of India made by Dr. Francis Buchanan, in 1807-1814. General view of the history and manners of Kamrup, 175.MSS.EUR.D.98, obtained from the India Office Library, London.	183—222

প্রকাশকৰ পাতনি

প্ৰাচীন হিন্দুগ্ৰন্থৰ কামৰূপ, মধ্যযুগৰ কামৰূপ আৰু আধুনিক আমোদৰ কামৰূপৰ বুৰঞ্জীসংলগ্ন বিবোৰ পুৰণী আছিল। পোতা গৈছে সকলোকে গোচাই এই “কামৰূপৰ বুৰঞ্জী” প্ৰকাশিত কৰা গ’ল। এইবোৰ নতুন আৰম্ভৰ দিনৰ বুৰঞ্জীপুৰ অসমীয়াই লিপিবদ্ধ কৰি থৈ গৈছে; তাৰ লগে লগে আৰম্ভৰ দিনৰ অসমীয়া ভাষাৰ ঠীচো সংৰক্ষিত হৈছে। সেট দেখি আমি তাক বিকৰে পাইছোঁ। সেইদৰে প্ৰকাশ কৰিলোঁ।। আভিকাৰিৰ পট্টক-সকলো পট্টিৰ স্থিতিৰ কাৰণে কথাবোৰ ছেন্ত ভয়াই সকলো হৈছে, আৰু প্ৰত্যেক ছেন্তৰে সাৰাংশ মীতিত লিখা হৈছে।

এই বুৰঞ্জীৰ আধ্যাত্মৰ নানা ঠাইৰ পৰা গোচোঁতা হৈছে।—

প্ৰথম, দ্বিতীয় আৰু পঞ্চম অধ্যায়,—কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ হাতত থকা হাতে লিখা বুৰঞ্জী বা তাত্ৰ নকলৰ পৰা।

তৃতীয়, চতুৰ্থ, ষষ্ঠ, সপ্তম, অষ্টম, নবম আৰু দশম অধ্যায়,—ভাৰতীয় আমেৰিকান ব্যাপ্ৰিষ্টি বিজ্ঞত থকা পুৰণা পুথিৰ পৰা। বুৰঞ্জীৰ এই অংশ ১৮৫৩ খৃষ্টাব্দত “অকণোদয়ত” প্ৰকাশিত হৈছিল। “অকণোদয়ত” প্ৰকাশিত বুৰঞ্জীৰ কাৰণে আমি পোতা পুথিকে ব্যবহাৰ কৰিব প্ৰনাথ পোতা মাথ। বৰ্তমান গ্ৰন্থৰ পাঠ তৈয়াৰ কৰোঁতে মূল পুথি আৰু “অকণোদয়ত” পাঠ ভাৰতকৈ মিনাই চোকা হৈছে।

পৰিশিষ্ট (ক)—কামৰূপ জিলাৰ চানিতা-নিহালী অগীৰ সকলো বকতা সংকলিত অপ্ৰকাশিত “কামৰূপ পুৰাণত” গ্ৰন্থৰ পৰা লোতা হৈছে। গ্ৰন্থকাৰৰ পুত্ৰ কটন কলেজৰ ছাত্ৰ শ্ৰীমান স্বকল্যাণ বৰুৱাৰ পৰা মূল গ্ৰন্থ পোতা হৈছে।

পৰিশিষ্ট (ব)—এই প্ৰবন্ধটি পঞ্চম ভাগ “উদ্ধাত” প্ৰকাশিত হৈছিল। কামৰূপৰ ক্ষেত্ৰ পৰ্বতৰ মূল তালিকাখন অগীৰ হেৰচত্ৰ গোহালী ভাৰতীয়াই উদ্ধাত ভাৰতীয় শ্ৰীকুমাৰ মহন্তৰ দ্বাৰা উদ্ধাৰ কৰা “অসম-বুৰঞ্জী” পুথিত পোতা হৈছিল।

পৰিশিষ্ট (গ)—সপ্তম ইণ্ডিয়া-অফিচ লাইব্ৰেৰীত থকা হাতে-লিখা কাকতৰ পৰা লোতা হৈছে।

মোগল আৰু অসমৰ যুদ্ধৰ গানবানিৰ অলপ পিচতে এই বুৰঞ্জীৰ বুলি অংশবিশি লিখা হৈছিল বুলি সহজে বৰিব পাৰি। প্ৰথম আখ্যা ইয়াৰ পূৰ্বে বৰ্ণিত হৈছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। বিদেশীৰ সংস্পৰ্শত আতি অসমীয়া কটকটী আদিৰ ভাষাত কিদৰে চাব পৰিছিল এই বুৰঞ্জীত তাৰ নমুনা পোৱা যায়। মোগল-অসমৰ যুদ্ধৰ গানবানিৰ বৰ্ত্তমান দিনৰ পাচত এই বুৰঞ্জী বৰ্ণিত হোৱা হলে তাৰ ভাষা অন্য বকনৰ হলহেঁতেন। গতিকে বুৰঞ্জীৰ সপ্তদশ শতিকাৰ শেষ ভাগত এই বুৰঞ্জী বৰ্ণিত হৈছিল বুলি কলে বোধ কৰে। তুলনয়। এই বুৰঞ্জীৰ পৰা কেটামান বাক্য তলত তুলি দিয়া হল : বানশাহী খানবানিৰ শব্দবোৰ আমাৰ ভাষাত কিদৰে সোমাইছিল তাৰ পৰা দৃষ্টান্ত পোৱা যায়।—

- (১) "আৰ পৰীক্ষিত, লক্ষ্মীনাথায়ণ ভোৰ চাচা হৰ, পাও চুই সেৱা কৰ।" পৰীক্ষিতে বোলে, "বি বুনিছে ইয়াৰ বুনিব পায়। পুনৰ্ভাৰিয়ে আপোনান মনবাক্তিকে হস্তী নহি আহাৰ কৰে।" (ছেদ ২৪)।
- (২) "ভনিহেঁ অৰা-হা পাংখা হৈ বুৰাখবৰা, বাৰাং-হায়েক বাৰি ভাব বৰ চাই হাৰা চুলাক বেলি গোলাক ভাব পৰা এক ভৰোৱাল অৰাকক সেই চানানে পাংখা আৰু।" বনিছে, বোলে, "কোঁচবেহাৰ আৰু আচান হুকু ভই বাই চাক কৰি সে" (ছেদ ১১১)।
- (৩) সেই সময়ত অৰা-হায়ে বোলে, "বাথাক গেম নি ভক্তত নবহেঁ। মানে ভক্তবান টকা থবচ কৰিব নাপায়।" (ছেদ ১১১)।
- (৪) আৰ বহাৰৰ বিষয় এই,—বিহামে বোমাক কৰি বহে, সেই সময়ত গ্ৰী-কাৰ্ত্তী ওৱাক্তানবিহু ভিতৰৰ নখাৰৰ হাসচ-পৰিহালা ভাকৈ বেলি থৰ, ভাকৈ শুমাৰ, তাৰ বিহাৰ অনুভবে দিয়া বিলকত বালাত বহেহি। চাকি ৬৩ বাজোৱান কৰি হৰ দুই ভজু কৰে। (ছেদ ১১৩)।
- (৫) বাথাক্তানানি বাপুনিহে বক্ত কৰিলে সৰে গুটবাত। (ছেদ ১২৪)।
- (৬) সেই সময়তে একদিনা আহাৰাৰাৰ-বায়ে বোলে, "গড়গুৱাইল কেতিৰোজৰ পৰা?" আমাৰ সনাতন উকিলে বোলে, "চামাথ, গড়গুৱাইল লাগি ২ বহিমাৰ পৰা।" এনেতে বুৰাখবৰৰ খেজী ভৰানন্দে বোলে, "চামাথ, ৮ বোজৰ পৰা,—উকিলে মিছা কৰে।" পাচে নবাবে বোলে, "এখন জোৱাৰ বৰমুসে বুৰাখবৰে ৮ বোমাকে ধৰি কৰে, তুহি কিছুবাক্তে বোমাখিনাকে বাট জুট কৰ।" সনাতনে বোলে "উসৰগিৰিৰ গুৰ্ব ৬জা অস্থগিৰিৰ দিগ্ৰি ৬পাংখা, দুই জনেও পুৰ্কাপৰ উকিল নি কৰে ভাকৈয়ে সত্য মানে।" এখন তুনি থে বুৰাখবৰ বহৈ থে বহাজন আৰ বুৰেৰে সত্য কৰহ। আত আমাৰ বামিকো মিলাধৰ নাহি কৰে।" তুনি আপোনাবাক্তি বুচি কৰ, আমি যো কুসুৰান কৰেঁ, যব সত্য কৰেঁ।" পাছে আহাৰাৰাৰ-বায়ে বোলে, "উকিল হো কুসুৰান কৰ সব সত্য। সিটো বাপাৰী তাৰে বাপু নাপকুৰ কৰেঁ।" (ছেদ ১০০)।

অষ্টাদশ শতিকার শেষ ভাগত আৰু ঊনবিংশ শতিকার আদি ছোৱাত
বেলা বুৰঞ্জীৰ ভাৱা নিভাৰ অসমীয়া, তাত বিদেশী শব্দৰ সন্বেশ নাই।—

- (১) ৰাজেশ্বৰদেৱ স্বৰ্গদেৱ দেৱগাৰ্হৰ ব্যৱহৃত ৰাক্ষতে ৰাম বুলি ৰাতি পুইপৰ
অন্য ৰানাহ বৰ্টৈ ৰাখি চহ। তানুৰে পৈতে ৰীতৰী তিনি জনীও আছে,
কোন জনীৰ ভাৱে ৰাৱ ৱাৱ নোহোৱে। শ্ৰীতি অনুযায় ৰামৰ তানুৰে
আছে, দুৰিহোৱে হেছে বুলি জনিহে। (লক্ষ্মীদেৱৰ বৰগাৰী বুৰঞ্জী)।
- (২) কবিতা কুতম বাক বোনে ই কিলু নৰা। ভাৱা আৰোহে অমেক পুৰম ৬০০০ৰ
ৰাই-পিত্তি ৰাক্তিও ঘেনে ৰাখি কবিতা নৰা নাই, কবিতা কুতমে ৬০০০ৰ ভেনে
কৰি কৰিহে। এতেকে ই ৰানাহ নৰা এটা। এতেকে জোনাকৰ ভাৱাৰণ
আৰু বিৰটৈ আৰি পুৰান্য কৰিহে। (লক্ষ্মীদেৱৰ বুৰঞ্জী)।
- (৩) সেই শব্দত উল ৰাজনী, অৱশ্যপুৰ, ৰপুৰ এই ঠাইৰ গজ-মহত বৈশ্য শ্ৰীণী
বোৱাৰীয়াৰ উপলব্ধতা জাপি সোণ-বোৰাছৰে ৰক। শ্ৰুতাৰ মহৎ বিপত্তি হৈছিল।
.....সেই বেনা বহাৰী বুঢ়াখোৱাই ভাৱনীয়াই পক্ষীয়ে বোৱেটক নিতটক পৰায়ে
আবৰি ৰাখে সেইৰূপে ভাৱনীয়াই বকা কৰিছিল। (শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱাৰ
বুৰঞ্জীয়া বুৰঞ্জী)।
- (৪) আতপাতে ১৭২৭ শকৰ আৰোণ ৰামৰ ১৯ দিন ৰাওঁতে অকলমাবে স্বৰ্গদেৱৰ
ভনী আইমেউক কুটৰপাৰা বুঢ়াখোৱাই ভাৱনীয়াৰ ৰাক্তিও পুত্ৰেকটৈ চকল
নতে বিখাৰ হিলে। সেই বিখাৰত নৰদিন পানী ওলিছিল। লকমো গজ-
চহৰীয়া ৰামক-ৰামৰ আনিছিল। ছোৱাৰী উলিয়াই বিকৰ মিনা ভাৱনীয়াৰোৰ
জোৰাত ধৰিছিল। (ভুৰঞ্জীয়া বুৰঞ্জী)।

তান উপৰিও বৰ্তমান বুৰঞ্জীত কিছুমান শব্দ পোৱা যায় বিবিলাকৰ
ব্যৱহাৰ আভিকানি প্ৰায় পাহৰি বোৱাৰ নিচিনা, বা বিবিলাকৰ ব্যৱহাৰ
নাৰোনে কোনো ঠাইত সীমাবদ্ধ। সেইবোৰ শব্দ পুনৰ ব্যৱহাৰ কলে অসমীয়া
ভাৱাৰ শব্দ-কঁৰাল ৰাৱাৰ সভাৰনা, বকা,—কুৰুৱা খোৱা, ১৭ ছেদ; তিবা
নৰা, ২১ ছেদ; ওচক-পীজৰৰ বকা, ২৬ ছেদ; আগুআন, ৩৩ ছেদ;
চৰা-কুৱা, ৮৩ ছেদ; জমঙা বানুহ, ৯৭ ছেদ; লিপিত, ১০৭ ছেদ;
চাংবেল, ১১০ ছেদ; ৰাচুত, ১৪২ ছেদ। ৰাজাৰীয়া চিঠিবোৰত বকা
বিদেশী শব্দৰ উল্লেখ আৰি ইয়াত কৰা নাই।

আৰু কিছুমান শব্দৰ কিছুমান নতুন গঠন পোৱা যায়,—আনিবোৰে
৬১ ছেদ; বানুহ অটা, ৬১ ছেদ; তিটিলেপৈ, ৮৮ ছেদ; ৰাজিত, ১১০ ছেদ;
ওৱাহাটা, ১১২, ১১৭ ছেদ; বৈগুৱা, ২৪ ছেদ; ৰাজায়েবে
১৫৯ ছেদ; কইছোতে, ১৪৩ ছেদ।

ঠায়ে ঠায়ে বাক্যাত থকা শব্দবোৰ স্বাভাৱিক ভাৱৰ পৰা উলিওৱাই নি
বাক্যৰ শেষত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে, যথা,—

- (১) বৃদ্ধক সমুখে পৰ্বতত তুলি গিলে খজালক কাটিবাক পুতি। (৪৮ ছেদ)।
- (২) পাচে বৰবোৰা আছটি নাম্বাৰককে বৰকুকৰ পাতি বলে লোকজনক চমাকৰ
নিৰিঙে। (৭৭ ছেদ)।
- (৩) উল্লবাকোনে যি বকাল আহিল তাকে কাটিলে, তেখে ডৰাবলিত গহিলে ঘাই
আহোনে। (১১৩ ছেদ)।
- (৪) বিপাকুতীয়া বেবিৰ মত পাছ বালক জনিহৰ এক কীত। (১১৬ ছেদ)।

মাজে মাজে বুৰঞ্জী লিখকে বিময় বুলি ওজখী তামা ব্যৱহাৰ কৰা বোৱা
হাঁও, যথা—

- (১) পূৰ্বে বাঙা বুৰিটিক পাছ ভাই তামাৰা মহিৰে কুট-বহুণা কৰি বাঙা-গম্ভাৰি
বুৰিঙা সৈমকে পূৰ্বোদ্যানলিঙ্গকমে, তামাপি কালচকৰ পতিৰ ঠাৰায়ে বুৰিঙিৰে
চকৰটী বৰপীৰঙাৰি বাহৰাজেশ্বৰ তৈ হহিল। পূৰ্বোদ্যানলিঙ্গ কুট-বহুণা অগোমান
জগতয়ে গাঁৱ, মণ মণ কিছু নহিল। এতেকে মোত কৰিব লাগাত। উপুৰে
হাক কিতৈ সেইতে পাৰ। আৰু চাহাবে যে ধোৰে, বনোমো জৰোভাল
কৰাৰ, ভাল বশ কিছু নহোনে। গাই বৰলোক হৈতা ভাল বশ লম্বা নাহি
কৰে, তৰে গিলে কৰ্ণ-চোতৈ কেবনে তুপাৰিত বহে। গিলে জৰোভাল নাহি
হয়, নাৰক হোৱে। (১১২ ছেদ)।
- (২) তাত পাচে ৬ দিনৰ অগমানে আমাৰ দুই কটকীক পাংদাৰ হাতৰ কৰামেনি।
পাংদাৰ তাকক এপায়ে বহিছিল। তাকৰ তৰে তিনি বগপাৰ নামে পাংদাৰ
মাহিৰে তুৰবৰ বাধুটি বৰি জাকৰ-বী বেহান আছিল, মাজে উজিৰ। সেই
কমে বাজপুতৰ বলা নামে মণমজগিত বৰি, তাৰ পাচ বাঙা হাঙো,
আমাকাবী, মণমাকাবী। তাৰ পাচে ৬, তাৰ পাচে ৭, তাৰ পাচে ৮, তাৰ
পাচে ৯, ১০, ১১ এই কমে অমাত্যবৰ্ণ, হাতী, বোঁকা, চিপাৰী, মনুক-বাৰী, চাৰী,
মনুকী, পাছবাতিৰাৰ পতিত চিত্ৰ-বিচিত্ৰ মাগলৰ্ণ কণটি কটিক, নামান পাংদাৰে
বচিত বৰ্ণ, আলি, তাক, মতাচবতো পকা পাংদাৰ গুহ, তাহাত অৰণ্যৰ পতকা
কৰি গাই গাই কান কৰিছে। চিত্ৰ-বিচিত্ৰ দিতিটক আমাৰ কটকীক নি
হেনিগে। তাক হাতিৰে ৭ আলি তৈ চাপুজিতি মনক লোকে আছিল। সেই
মহতৰ দুই উজিৰে আশীৰ্ণ্য কৰি মাত কৰোৱাৰে থাকিল। (১০১ ছেদ)।
- (৩) পাচে এই কথাতে থাকি নবাবে বোলে, “একান্ত, চকুতুল। আমান মুকুতা
পুৰাণ, তুৰবাগি কৰি পুতি থাকে। মূত পাচিলিৰে বগিগাৰ হেল নাম বোলাই,
মূত চিলিলে মনকে গাই গাই গাই। ৬শ্ৰীত-মূত মনাত আটোতে কেবনে এক
ভাৱ বাগি।” পাচে আমাৰ একান্তে বোলে, “চাহাব। বহুদ-পাতিত একান্তৰ
নিৰকে মনৰ দিহৰ পুৰাণ, চাহাবৰ যে দিহ-পতৰ বহাঙো যে কোনোটা কেঁচাৰো
থাকে, পাংদাই লোকৰ বগলিকল ইয়াৰে মুক্তা থৈল।” (১০৪ ছেদ)।

আগৰ দিনৰ অসমীয়াৰ দেশপ্ৰেম তলত উদ্ধৃত কৰা বাক্যৰ পৰা কুটী
ওলাইছে।—

(১) পাচে সেই বেলা মাতি, বহি, পুনুখো বডেক আনো গড়ভিতৰীয়া কাঁড়ী আছিল নবে
ৰাজাক বুলিবাৰ নাছিল, “খুৰ্বেহে। ছুবি মহাৰাজা হৈ কি কাৰণে বালিত পুৰ
পাই গাজা, আমাক বুজলৈ কিয় পঠাই বোনা? আনক কি কাৰণে কাঙ-বন
শিখাইয়া?” তেবেলে দেচান-চিবিং পুনুখো বড আনো গড়ভিতৰীয়া কাঁড়ী
আছিল সকলকো পঠাই দিলে, তড়বীৰ গড় পুনৰ্জাৰ নবীন হব যেন বুলিলে।
এই কথা গোৱাইবোৰে জনিলে, বোলে, “তিনি নেগুৰ লহে কৌতৰক বে বহি
নিলে আনাতহে নহে।” (১৮ ছেদ)।

(২) কটকীৰ লগৰ এটা নাওবৈচা পলাই নবায়ত কলে, বোলে, “কটকীয়ে বি কৈছে,
সকলে বিছা, গড় আওতাৰি বুজলৈহে মিন লৈছে।” পাচে নবায়ৰ মনতে থাকিল।
পাচে বজালক বাৰি গড়-শুকী ভিয়াৰ কৰিলে। পাচে আচানে বজালক গালৈ
বনাতন কটকীক পঠালে, বোলে, “বনৰ হতী বি বুজিছে হতী চাৰি লাথকো
নিমিত্ত; বনৰ আগৰ কাঠ বি বুজিছে কাঠ চাৰি ভগা কাঠকো নিমিত্ত; জ্বালুক
বি বুজিছে জ্বালুক চাৰি চেনকো নিমিত্ত।” (১৯ ছেদ)।

৩) আৰ পুনৰ্জাৰ বজালে মহাৰাজাত ৩ লাখ টকা, নটৈ হতী বুলি অজিত পৰ্ববচন
বুলিলে হৈছল জাজৰ কটকীত কৰি। এই কথা জনি বাছা চক্ৰবৰ্ত্তী মহাজোৰ
কৰি বচন বুলিলে, “বজালৰ অৰীম হই থাকিবতকৈ মহাপেৰে উচিত।” তাত
পাচে মহাৰাজা পাত্ৰ-বৰী বহিতে আলচ কৰিলে বজালক বৰিমাৰ পুতি। সেই
বেলা বৰবন্ধাৰ পুতেক লাছিত-ভেলক বৰকুকন পাতি পঠালে কলিয়াবৰলৈ
কুকুৰা ঠেং চাই। ই ঠাইতে বজালৰ কটকীকো বাৰিলে। বুজ কৰিমাৰকো
আজা দি পঠালে বৰকুকনলৈ। (১৬ ছেদ)।

(৪) ই ঠাইত পত্ৰ বুঢ়াকুকনে শুনি বিধাবনহেন বেৰি লিখাবো বনচাৰ জনালে। বহা
পাত্ৰে ককুং বুঢ়াগোহাঁই এইখান বুলিব দিলে, “পূৰ্ণাপনে দিয়া কাপোৰ দিয়া নাই
এবন বাৰণ এৰি দিয়া কাপোৰ কিসক দিলে? বৰকুকনৰে ছাড়া-বাৰে বনান
পত্ৰহে লিখিব পাই। বৰকুকনৰ নাম তলত বেৰি ছাড়া-বাৰ নাম কিয় ওপৰত
লেখিলে? আৰ সীমনাৰ খান বি কৈছে লিখা তাজিৰো নহয়। ঈশুৰে ১৭০০
খেন দিহে ১৭ সেয়ে ভোগ কৰে। ১৭ বোৰ সীমনা বোলন এইখান অমুচিত।
লিখবল হৈছে বুলিলে। আৰ বোনা, হতী বিস্তৰ লগাই লিখান লিখিলা সি
জোনাৰ বোনা আমাৰ মানত পত্ৰ, বাতো সি আপুনি ভীৰ থলুক চলাব নোহোৰে
তাৰ কথা কি কব লাগে?” (১৫২ ছেদ)।

আগৰ দিনৰ মানুহে আমাৰ এই দেশক আচান, আগান, অচন, অসন, এই
চাৰিৰ ভিতৰত কোনোটো নামেৰে অভিহিত কৰিছিল তাৰ বিষয়ে অলপ
আভাস পোৱা যায়। বৰ্ত্তমান বুৰঞ্জী পুথিত প্ৰায় ছেবকুৰিমান বাৰ দেশৰ
নাম লোৱা হৈছে, তাৰ ভিতৰত ‘আগান’ তিনিবাৰ আৰু ‘অচন’ তিনিবাৰ
বুলি উল্লেখ আছে; বাকী সকলো ঠাইতে ‘আচান’ নাম পোৱা যায়। অন্য
বৰ্ত্তীত ‘অসন’, ‘অচন’, ‘বচন’, এই নামো পোৱা যায়। কাচী বুৰঞ্জীত

আঁচান' আৰু 'আচান' এই দুই নামো পোৱা যায়। এই বৈশ্ব নামত থকা 'স' চোকে 'চ' বুলি নতাবহে আগৰ কালত আৰু এতিয়াও বেচি প্ৰচলন যেন দেখা যায়, যদিও নিৰ্বোধে 'স' আৰু 'চ' দুয়োকো লিখা হয়।

ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যৰ বাহিৰেও বুৰঞ্জীৰ উপাদান হিচাবে এই পুথিৰ ঠাই অতি ওখ ৰাপত। আগৰ দিনৰ অসমীয়াৰ ৰণনীতি, ৰাজনীতি, আৰু নবাতকৈ উপৰি অসমীয়া ৰাজপুৰুষ, বিদ্যা আৰু কটকীসকলৰ অতুলনীয় বৈশিষ্ট্য এই সকলোৰে ইয়াত আভাস পোৱা যায়। তাৰ উপৰিও ইয়াৰ ঘটনাবোৰ ভাৰত-বুৰঞ্জীৰ মোগল-যুগৰ অন্তৰ্গত, সেই দেখি মোগলৰ বুৰঞ্জী সংকলনত এই ঘটনাবোৰৰ বিশেষ মূল্য। আহুলায়াক-খাঁ, ছাষ্টা-খাঁ, মীৰজমলা, দিনাল-খাঁ, ৰামসিংহ, চুলতান আজমতৰা এইবোৰ মোগল-বুৰঞ্জীতো খ্যাতনামা পুৰুষ। সমসাময়িক অসম-বুৰঞ্জীত তেওঁলোকৰ বিষয়ে কি লিপিবদ্ধ আছে তাক জানিবলৈ পালে মোগল-বুৰঞ্জীৰো অলপ পৰিপূৰ্ত্ত হ'ব। যি কালত বঙ্গদেশত গদ্য-সাহিত্যৰ উদ্বৰ হোৱা নাছিল সেই সময়ত অসমীয়াৰ এনে বিচিত্ৰ গদ্য-সাহিত্য আৰু বুৰঞ্জীৰ গভীৰ সংৰক্ষণৰ চেষ্টা পৰিলে আজিকালিৰ আৱিষ্কৃত অসমীয়াই পুনৰ্জিত নহৈ নোৱাৰে।

এই পুথি পাই অসমীয়া ৰাইজ আৰু মোগল বুৰঞ্জীত ৰাপ থকা সকলো অনুসন্ধিৎসুৱে আনন্দ লাভ কৰিব সেই আশাৰে আমি ইয়াক প্ৰকাশ কৰিলোঁ। এই গ্ৰন্থ সম্পাদন আদি কাৰ্য্যত ডিপাৰ্টমেণ্টৰ বৰ্ত্তমান সহকাৰী শ্ৰীযুত ৰাহুলদেব মিশ্ৰ বি-এ, আৰু ভূতপূৰ্ব সহকাৰী শ্ৰীযুত উপেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা বি-এ, আৰু শ্ৰীযুত জীৱনচন্দ্ৰ নাথ বি-এৰ পৰা সহায় পোৱা হৈছে।

গুৱাহাটী, আসাম।
ইং ১ অক্টোবৰ, ১৯৩০। }

শ্ৰীসূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা।

সূচীপত্ৰ

প্ৰথম অধ্যায়

প্ৰাচীন কামৰূপ

অশ্ববৰ বংশ	১
ধৰ্মপাল	১
কেশুকলাই স্বাস্থ্য	১
প্ৰতাপসিংহ আৰু চন্দ্ৰপ্ৰভা	২
আৰিমন্তৰ পিতৃহত্যা	২
বৈদ্যবৰ্দ্ধ নিৰ্গাণ	২
ফিঙ্গুৱা কোঁৱৰ	২—৩
বাবত্ৰুজা	৩
নৰকান্তবৰ বংশ	৩
সুৰাজ	৩
জিত্তাৰি বংশ	৪
আৰিমন্তৰ বংশ	৪
ফিঙ্গুৱা কোঁৱৰ	৪
মুগাঙ্গ	৪
বাবত্ৰুজা	৪—৫
হাৰিয়া নঙল	৫
অসমৰ পৱিত্ৰ নদ-নাৰী...	৫
বল্লাবাইন স্থাপিত বৰিপুৰ নগৰ	৫—৭
ভালুক পাৰ্জ বা প্ৰতাপসিংহ বজা...	৭—৯

দ্বিতীয় অধ্যায়

বিশ্বসিংহ, নৰনাৰায়ণ আৰু চিলাৰায়

হাৰিয়া নঙলৰ ভেঁপত মহাদেৱ	১০
বেহাৰৰ পাতত বিশ্বসিংহ	১০—১১
স্বৰ্গদেৱৰ স্থাপিত-সাক্ষিত বিশ্বসিংহ	১১
বিশ্বসিংহৰ পুত্ৰ নৰনাৰায়ণ আৰু চিলাৰায়	১১
বিশ্বসিংহৰ অস্তিম অনুৰোধ	১১—১২
নৰনাৰায়ণ আৰু চিলাৰায়ৰ দিগ্বিজয়	১২
গৌড় যুদ্ধত চিলাৰায় বন্দী	১২
চিলাৰায়ৰ মুক্তি আৰু মৃত্যু	১২—১৩

তৃতীয় অধ্যায়

ববুদের, লক্ষ্মীনাথায়ণ আৰু পৰীক্ষিত

হিন্দুত ববুদের পাঠ স্থাপন	১৩—১৪
ববুদের আৰু লক্ষ্মীনাথায়ণৰ বিবোধ	১৪
ববুনাথায়ণৰ পুত্ৰ	১৪
ববুনাথায়ণৰ মৃত্যু	১৪—১৫
পৰীক্ষিত আৰু বেহেৰুৱা কাকি	১৫
পৰীক্ষিতৰ বিৰুদ্ধে মকবন-বাৰ অভিমান	১৫—১৬
পৰীক্ষিতৰে মকবন-বাৰে যুদ্ধ	১৬
পাংসাৰ আগত পৰীক্ষিত আৰু লক্ষ্মীনাথায়ণ	১৬—১৭
লক্ষ্মীনাথায়ণ আৰু পৰীক্ষিতৰ বিদায়	১৭
পাংসাৰ সন্মুখত পুনৰ্দ্ধাৰ পৰীক্ষিত	১৭
ত্ৰিবেণী তীৰ্ধত পৰীক্ষিতৰ দেহতাণ... ..	১৭—১৮

চতুৰ্থ অধ্যায়

মকবন-বাৰ কোচৰাজ্য আক্ৰমণ

বিজয়পুৰত নগৰ	১৮
চা-জীহাক মহাৰ তিকা	১৮—১৯
কাৰকপত যতন	১৯
পৰীক্ষিতৰ মৃত্যু	১৯
বলীকৌঁৱলৰ শৰণাপন	১৯

পঞ্চম অধ্যায়

হাজোত সত্ৰাজিত

মহাৰাজ্যৰ বঙ্গাল অনুসন্ধান	২০
সত্ৰাজিতৰ অগৰ আক্ৰমণ	২০
যুদ্ধৰ আয়োজন	২০
বঙ্গালৰ আক্ৰমণ	২১
আহোমৰ পলায়ন	২১
যুদ্ধৰ যোগ্য	২১
যুদ্ধ ব্যাঘ্ৰা	২১—২২

মুছাবত	২২
বজাল বদ	২২
বজাল বলী	২২—২৩
আহোমৰ জয়	২৩
মহাবাজা ডিমৰুৱাৰ গৰাকী	২৩—২৪
দৰজ ৰাজ্য মৰ্ণনাৰাধণ...	২৪
বজাল ধৰিবৰ কলি	২৪
চামৰাত গড়	২৪
বজালৰ পৰাটন	২৪—২৫
বিষমাব শক্তি	২৫
মছিব বয়	২৫
বিক কাঞ্জি বলী	২৫—২৬
তিনি কুঁৱৰীৰ মৰণ	২৬
সজাজিতৰ আক্ৰমণ	২৬
শৰণাগত সজাজিত	২৬
সজাজিতৰ পত্ৰ	২৬—২৭
মহাবাজৰ মিত্ৰতা	২৭
চকাৰ কটকীৰ আগমন...	২৭—২৮
মুটদৰ মৰণ	২৮
সজাজিতলৈ কটকী	২৮
কটকীৰ কাৰ্য্য	২৮
সজাজিতক ধৰিবৰ উপায়	২৮—২৯
উমানন্দ সজাজিতেৰে দেখা-দেখি	২৯
সজাজিতৰ ষড়যন্ত্ৰ	৩০
সজাজিতৰ বিশ্বাসঘাতকতা	৩০

ষষ্ঠ আধ্য

পাংলাহী আমোলত কামৰূপৰ পৰগনা বিভাগ।

কৌচৰজা মৰ্ণনাৰাধণ	৩০—৩১
জৈৰ্ ইগ্ৰাহিমৰ কটোৱীৰ পৰগনা সংগঠন	৩১
কামৰূপৰ চৰকাৰৰ পৰগনা	৩১
চৰকাৰ ডেকেবিৰ পৰগনা	৩১

চৰকাৰ কলিকাতাত প্ৰথম...	৩২
চৰকাৰ বঙ্গাল তুৰ প্ৰথম...	৩২
প্ৰথম ন্যায় অৰ্ধ...	৩২—৩৩
ওতাহাৰিত বীৰ্জা জাহিনা...	৩৩

মুগ্ধ আখ্যা

অসম-বঙ্গালৰ বণ

গাভৰুৱাৰ শ্ৰৱণাপনু...	৩৩—৩৪
বঙ্গালৰ লগত কাছিয়া...	৩৪
বঙ্গাল বন্দী...	৩৪—৩৫
বুধ আৰু আহোমৰ জয়...	৩৫
অতঃপূৰ্বৰ পলায়ন...	৩৫—৩৬
নাগুলীৰ বালিত বঙ্গাল...	৩৬
হাজোত বুধ...	৩৬—৩৭
হাজোত বঙ্গাল...	৩৭
বন্দা বন্দী...	৩৭
মধুপুৰত বঙ্গাল...	৩৭
বৈকীত বঙ্গাল...	৩৭—৩৮
পিকচাই বন্দী...	৩৮
কালপানীত বুধ...	৩৮—৩৯
অসমীয়া সৈন্যৰ পৰাজয়...	৩৯
কলিয়াবৰৰ বুধ...	৩৯
আহোম সৈন্যৰ পলায়ন...	৩৯—৪০
বিঘৰাৰ বিপদ...	৪০
বঙ্গালতৈ কটকী...	৪০
নাওবৈচাৰ বিশ্বাসঘাতকতা...	৪১
কটকীৰ অপমান...	৪১
বঙ্গালৰ পৰাজয়...	৪১
কুই বৰাতলৈ বঙ্গালৰ পত্ৰ...	৪২
অৰ্পদেৱতৈ আহলায়াৰ-বীৰ পত্ৰ...	৪২—৪৩
আহলায়াৰ-বীৰ পত্ৰৰ সিদ্ধান্ত...	৪৩—৪৪
মোমাই-তামুলীৰ প্ৰশংসা...	৪৪
ভিতৰৰা মনান্তৰ...	৪৪—৪৫
নগাৰ পত্ৰ...	৪৫—৪৬
কটকীৰ আশ্বাস...	৪৬
আহলায়াৰ-বীৰ বৰবৰাতলৈ পত্ৰ...	৪৬—৪৭
অৰ্পদেৱ আৰু কটকী...	৪৭—৪৮

আহোমৰ-বাঁৰ বৰকুকাটল দ্বিতীয় পত্ৰ	...	৪৮—৪৯
ভিত্তিকতা কাছিয়া	...	৪৯
এবাবল উকিলৰ বিবাদ...	...	৫০—৫১
নবাবৰ পত্ৰ	...	৫১

অষ্টম অধ্যায়

হাজোত ফৌজদাৰ বীৰ্জা-মাখুলা

আহোমৰ পাণ্ডু অধিকাৰ	...	৫২
ভয়ানানামৰ বজা	...	৫২—৫৩
পাণ্ডু-শবাহিত আহোম	...	৫৩
বিদ্যৱাৰ শাস্তি	...	৫৩—৫৪
ছাত্ৰা-বাঁলৈ কটকী	...	৫৪—৫৫
কটকীৰ সমালোচনা	...	৫৫—৫৬
ছাত্ৰা-বাঁৰ উদ্ভৱ	...	৫৬—৫৭
অসমীয়া কটকীৰ বিবাদ	...	৫৭—৫৮
বৰকুকনটল ছাত্ৰা-বাঁৰ পত্ৰ	...	৫৮—৫৯
অসমীয়া গৈনান কাৰাজ...	...	৫৯
আহোম বজালৰ কটকীৰে কথা-বাৰ্তা	...	৫৯—৬০
ছাত্ৰা-বাঁলৈ বৰকুকনৰ পত্ৰ	...	৬০

নবম অধ্যায়

বীৰজুমলাৰ অসম আক্ৰমণ

বীৰজুমলাৰ আক্ৰমণৰ এটি উপকথা	...	৬১
আহোমৰ পৰাজয়	...	৬১—৬২
বিদ্যৱাৰ ঠাই সলনি	...	৬২—৬৪
আহোমৰ বল ক্ষয়	...	৬৪
তিপামত বজাল	...	৬৪
দিতাল-বাঁৰ ৰাজমছীটল পত্ৰ	...	৬৫
মহাৰাজাৰ পাংগাৰ লগত বৈবাহিক বিব্রত	...	৬৫—৬৬
খানামাৰা উলিয়াও	...	৬৬
বিদ্যৱাৰ শাস্তি	...	৬৬—৬৭
পাংগাটল অৰ্পদেউৰ পত্ৰ	...	৬৭—৬৮
জয়স্বৰ্গসিংহৰ পাংগাটল কৰ-কটিল আৰু মৃত্যু	...	৬৮—৬৯

দশম অধ্যায়

অগ্নি আৰু বেহাৰৰ পত্ৰ সমাচাৰ

প্ৰাণনাৱায়ণৰ বজাৰ কুণ্ডলা-কুণ্ডল	৬৯
জন্মস্বৰ্গসিংহৰ পৰা প্ৰাণনাৱায়ণলৈ পত্ৰ	৭০—৭১
প্ৰাণনাৱায়ণৰ পৰা জন্মস্বৰ্গসিংহলৈ পত্ৰ	৭১—৭৫
প্ৰাণনাৱায়ণে দিয়া উক্ত পত্ৰৰ সামৰণি অংশ	৭৫—৭৯
জন্মস্বৰ্গসিংহৰ পৰা প্ৰাণনাৱায়ণলৈ পত্ৰ	৭৯—৮০
জন্মস্বৰ্গসিংহে দিয়া উক্ত পত্ৰৰ সামৰণি অংশ	৮০
প্ৰাণনাৱায়ণৰ পৰা জন্মস্বৰ্গসিংহলৈ পত্ৰ	৮০—৮২
চক্ৰস্বৰ্গসিংহৰ পৰা প্ৰাণনাৱায়ণলৈ পত্ৰ	৮২—৮৩
প্ৰাণনাৱায়ণৰ পৰা চক্ৰস্বৰ্গসিংহলৈ পত্ৰ	৮৩—৮৪
চক্ৰস্বৰ্গসিংহৰ পৰা প্ৰাণনাৱায়ণলৈ পত্ৰ	৮৪

একাদশ অধ্যায়

ৰামসিংহৰ অগ্নি আক্ৰমণ

ৰাজপাটত চক্ৰস্বৰ্গসিংহৰ স্বৰ্গদেৱ	৮৫
পাংগালৈ আহোম কটকটী	৮৬
স্বৰ্গদেৱলৈ পাংগাল উত্তৰ	৮৬—৮৮
কুকনলৈ দিল্লী-বাঁৰ পত্ৰ	৮৮
দিল্লী-বাঁৰলৈ কুকনৰ পত্ৰ	৮৮
তিনি গোহাঁইৰ ৰচিল-বাঁৰলৈ পত্ৰ	৮৯—৮৯
স্বৰ্গদেৱৰ ওচৰত ৰচিল-বাঁৰ উকিল	৯০
চক্ৰস্বৰ্গসিংহৰ ৰাজ্যাভিষেক	৯০—৯১
চক্ৰস্বৰ্গসিংহৰ বুদ্ধৰ আয়োজন	৯১
বুদ্ধ আৰু বহালৰ পৰামৰ্শ	৯১—৯২
গুৱাহাটীত পত্ৰ	৯২
শৰাইখাটত ৰামসিংহ	৯২
বুদ্ধৰ সন্মোহন	৯৩
শৰাইখাটত বুদ্ধ	৯৩—৯৪
চক্ৰস্বৰ্গৰ বুদ্ধ	৯৪
ৰামসিংহৰ লাচিত বৰকুকনলৈ পত্ৰ	৯৪—৯৫
বৰকুকনৰ ৰামসিংহলৈ পত্ৰ	৯৫—৯৬
ৰামসিংহই গুৱাহাটী পোহে	৯৬
বুঢ়াগোহাঁইয়ে গুৱাহাটী নেৰিলে	৯৬—৯৭

পাঠিত বৰকুকমৰ নৃত্য	৯৭
বানশল্যৰ নৃত্য	৯৭
ডেবেৰাই পতা বাজাসকল	৯৭—৯৮
নৰাৰ আৰু স্বৰ্গদেৱৰ পত্ৰ	৯৯
চিহ্নাবলি গড়	৯৯

ছাদশ আধা

গুৱাহাটীত নৰাৰ মনতুৰ-ৰী

নৰাৰ গুৱাহাটী আক্ৰমণ	১০০
পৰ্বতীয়া বজাৰ নৃত্য	১০০—১০১
জামুকগোলা বৰকুকমৰ বধ	১০১
চুলতান আজমতৰাৰ পত্ৰ	১০১—১০২
মজলৰ পৰাজয়	১০২—১০৩
বিদ্যমান শান্তি	১০৩—১০৪

APPENDIX A

গুৱাহাটীৰ ক্ষেত্ৰ-পৰ্বত

গুৱাহাটী অঞ্চলৰ গিৰি-তীৰ্ধসমূহ	১০৫—১১০
--------------------------------	-----	-----	---------

APPENDIX B

কাবৰূপৰ দুৱাৰ পৰগনা

কুকন ৰাজবোৱাৰ ভাণ্ডে কাবৰূপৰ বিভিন্ন অঞ্চল	১১১
--	-----	-----	-----

APPENDIX C

General view of the History of Kamrupa	১১২—১৩৭
--	-----	-----	---------

By—

DR. FRANCIS BUCHANAN, M.D., M.R.A.S.

কামৰূপৰ বুৰঞ্জী ।

প্ৰথম আধ্য।

প্ৰাচীন কামৰূপ ।

মহুবৰ বংশ ।—শ্ৰীকৃষ্ণাৰ নবোদয়ঃ । দ্বিতীয়-মুনিশিলাৰ পৰা বানস নদীক লাগি কামপুৰঃ অন্তৰ্গত লোণকোষ বহিৰ্ত কামপুৰঃ । বৰলোণকোষৰ পৰা বোৰভব কো-সীমাক লাগি বহুপুৰঃ । কলছ নদীৰ পৰা কট্টেয়াৰীৰ কৈলাস নদী পৰ্য্যন্ত ভঙ্গপুৰঃ । দিকব-বাতিমৌৰ পৰা দ্বিতীয় মুনিশিলাক লাগি সৌভাৰপুৰঃ । এই চানি পুৰৰ ৰাজ্য প্ৰথমে ব্ৰহ্মাৰ পুত্ৰ বৈবজ্জ বানৰ, তান পুত্ৰ হতকাপ্তব, তান পুত্ৰ সম্বাহব, তান পুত্ৰ বজেশ্বৰ । তাৰ পাচে ভিগু-বংশী নৰকাসুৰ তান পুত্ৰ ভগবন্ত, তান পুত্ৰ ধৰ্মপাল, তান পুত্ৰ কৰ্মপাল, তান পুত্ৰ পৃথ্বীপাল, তান পুত্ৰ সুবাহ । ৰাজ্যক অনীতি অনাৱ কৰে যেন কামাৰ্য্যাই ক্ৰোধ হৈ কৈলাসক ধোৱাইলেক । ১ ॥

ধৰ্মপাল ।—পাচে গৌৰৰ পৰা ধৰ্মপাল নামে অগ্ৰিৰ ৰাজ্য হন আৰি গৌৰও পৰ্ব্বতত পাট কৰি ৰাজ্য হৈ গৌৰৰ, কনোজৰ, মল্লাবতনাৰ, জৰাই সাহানৰ, তিহটন, বাৰকাৰ, এই ছব ঠাইৰ ব্ৰাহ্মণ, কাষক, কলিতা আনি পণ্ডিতৰ সজা কৰি ৰাজ্যই কৰে । ২ ॥

কেশুকনাই ব্ৰাহ্মণ ।—পাচে কেশুকনাই ব্ৰাহ্মণে কামাৰ্য্যাক পূজা কৰি খীত গায় । খীতত তুই হৈ দেবী নিগমৰী হৈ নাচে । এই কথা শুনি ৰাজ্য বামুণক বোলে, “কামাৰ্য্যাক কিৰূপে নাচে বোক দেখাও ।” বামুণে বোলে, “তুনি কুল্যাক জালাই আঁৰ হৈ থাকিবা, বজ্জি দেখাব ।” পাচে কেশুকনাই প্ৰজাৰ যজ্ঞে চাপৰি বজাই খীত গায়, এতেকে দেবী নাচিব লাগিল । ৰাজ্যক কুল্যাক জালাই সেৰি ৰাজ পাই দেবী নিগমত উবুৰি হৈ পৰিল । ক্ৰোধ হৈ ৰাজ্যক শাপ দিলে, বোলে, “তোৰ বংশে বোক দেখিলে তৎকালে বৃত্তা হবো, কেশুকনাইবো বংশ ছেদ হবোক ।” ৩ ॥

প্ৰতাপসিংহ আৰু চন্দ্ৰপ্ৰভা ।—ধৰ্মপালৰ পুত্ৰ বহুপাল, তান পুত্ৰ সেনপাল, তান পুত্ৰ প্ৰতাপসিংহ কন্যাকাশ্মিনত পাট কৰিলেক আৰু উজানিৰ ভুজাসকলক দাবি এক পাট কৰি বৰৰাজ্য হোল। তান পুত্ৰ আৰিমত্ত। প্ৰতাপসিংহ ভাৰ্য্যাই সহিতে ব্ৰহ্মপুত্ৰত স্নান কৰি আহিল। বাতি ব্ৰহ্মপুত্ৰই স্বপ্ন দেখাইলেক, বোলে, “তোৰ ভাৰ্য্যা চন্দ্ৰপ্ৰভাক মোক দি। নেহে যেন স্নান, নগৰ তল কৰি ৰাজ্য দাবি আহে।” ৰাজ্যৰ পাত্ৰ-বত্ৰী ৰাজ্যত গোটব নিলে, বোলে, “তোমাৰ এটা ভাৰ্য্যাক থাকি ৰাজ্য নহৈ হয়। ই ভাৰ্য্যাত স্নেহ একা।” পাচে ৰাজ্যই মানকৃত্য কৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰক দিলে। ব্ৰহ্মপুত্ৰে কত দিন অস্তবত নীনাচৰৰ আশ্বাজুকিত তুলি ধলে। একে ব্ৰাহ্মণে পাই জীউ বোবে প্ৰতিপালন কৰিলে। ৪॥

আৰিমত্তৰ পিতৃহত্যা ।—পাচে পুত্ৰ এটি জন্মিল। এটা মৰ্শে শৰ্যাত ছত্ৰ ধৰি আছে। প্ৰতিপাল কৰা বাহুধক কামাখ্যা স্বপ্ন দেখাইলেক, বোলে, “কামৰূপৰ ৰাজ্য হব।” আৰি ৰাজ্যৰ আকৃতি বুৰ-নাথ্য যেন, বাহুধে আৰিমত্ত ৰাজ্যৰ নাম ধলে। পাচে আৰিমত্ত ৰাজ্য ছই ইখানৰ লোক কণা কৰি উজানিৰ ৰাজ্য প্ৰতাপসিংহৰ নগত যুদ্ধ হল। বাপক বুনি নেজানে, যুদ্ধত প্ৰতাপসিংহে পৰিল। কিৰি আৰি মাকত কলে। বাকৈ প্ৰতাপসিংহৰ মৰণ শুনি কন্দন কৰি পুতেকত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পূৰ্ণ দ্বতাত কলে। পুতেকে বোলে, “তোক সন্মান কৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰক দিলে। এই পাপে মোৰ হাতত অকালত বুদ্ধ হন।” পাচে চন্দ্ৰপ্ৰভা অনুগামিনী হল। আৰিমত্তেও অকাল প্ৰাণচিহ্ন কৰি প্ৰতাপসিংহৰ প্ৰেত-কাৰ্য্য কৰি কামৰূপত ৰাজ্য হৈ আছে। ৫॥

বৈদ্যৰগড় নিৰ্দ্ধাৰ ।—পাচে একো পৰ একো পীলা কৰি গড় এটা ৰাখিলেক। গড় ৰাজ্যতে বিহ-পক্কা দাপে মানুহক ৰাৱ। এটা বৈদ্যে আহি ওপ কৰি কহিলেক,—“বৈদ্যৰ নাম নৈলে দাপে পক্কাই ধাব নোৱাৰে।” পাচে ঠাটে “বৈদ্য বৈদ্য” বোলে যেন নাৰাৱ। একাৰণ বৈদ্যৰ গড় জাতি হল। গড়ৰ ভিতৰে ছত্ৰ কুৰি পুখুৰী ৰাখিলেক। ৬॥

জিহুৱা কৌৱৰ ।—পাচে কৰতেশুকৰ বংশ জিহুৱা নাম ৰাজ্য বিচাৰৰ পৰা সিদ্ধিৰ ৰাজ্য কণা কৰি ঠাট ঠাই নকিম-কলত গড় দি বৰভাগ্য কোণকুৰিহা গাৱঁত গড় দি বৈদ্যগড়ত আৰিমত্ত ৰাজ্যৰ নগত যোৱ যুদ্ধ হল। বুদ্ধ লিনিৰ নোৱাৰি আৰিমত্তৰ ভাৰ্য্যা বহুমানাৰ নগত কণা-বাৰ্দ্ধা হল। তাই কৈ পঠালে, বোলে,—“বদুৰ ৰৌকত ধাৰ বঁহিন, তৰে-বাৰ্দ্ধা দিম, বুদ্ধ কৰিবোক

এতেকে বণ জয় হব।" পাচে সেই প্ৰকাৰ কৰিলত যুদ্ধ হল। কৰাণ্যৰ পায়নি-হাৰা-ৰাৰ হিনাই কাঁড় নচলে। কিন্তু বণ-জয় হন, আৰিমত্ত নবীত ভুব দি কিবা হন। পাচে আৰিমত্তৰ জৰ্জা বজ্জমালাক কিছুবাই আনি মাৰিলেক, বোনে, "আপোনাৰ স্বামীত বিশ্বাস নাই, আনাত কি বিশ্বাস!" তাৰ পাচে কিছুকাক মাৰি আৰিমত্তৰ পুত্ৰ বজ্জসিংহ রাজ্য হল। পাচে এটা ব্ৰাহ্মণী গমন কৰিলেক যেন, ব্ৰাহ্মণৰ শাপে রাজ্য হৰাল। ৭॥

বাবড়ুগ্ৰা।—বাবড়ুগ্ৰাৰ রাজ্য হল। পাচে স্বৰ্গ মহাৰাজ্যৰ দৰ সলিলেক সৰাকৈ মাৰি কড়ৈবাৰীৰ হাণীশালত গড় গাছিলেক। বিনা-বিজয়পুৰ মাৰি কৰতোয়া গজাত আনি পুৰুষী দি আছিল। আত পাচে বজ্জান মছল-খাৰী কেইদিন আনল কৰিছিল। পাচে হচন-ছাফ পাখ্যৰ বেটা চুলতান গজাটুছিন, দি গজতাচলত বৰিল। পাচে আক বাবড়ুগ্ৰাৰ রাজ্য হল। ৮॥

আক এখন বুৰঞ্জীত প্ৰাচীন কামৰূপৰ কথা এই দৰে লিখা আছে:—

কামৰূপ দেশৰ বি বি বজ্জাসকল হৈ গৈছে তাৰ লেখা :—

নৰকাহৰ বংশ।—নতা যুগত ব্ৰহ্মাৰ সন্ততি সৰ্বনাশৰ বজ্জা ; তাৰ পাট বজ্জাটতিত। তাৰ পুত্ৰ নহীৰৰ ধাৰা ; তাৰ পাট বেলতলাৰ বৈনোকা পৰ্পতত। তাৰ পুত্ৰ গাটিকাহৰ ; তাৰ পাট শবণীয়া পৰ্বতৰ পশ্চিমে। বিজুৰে গাটিকাহৰক বৰাই নৰকাহৰক বজ্জা পাতিলে। তেঁতাব অৰ্দ্ধ ভাগ গল। পাচে কলিযুগৰ আদিত দুৰ্জিণীত সেবি নৰকাহৰক মাৰি কৃষ্ণদেবে তাৰ পুত্ৰ ভগবন্তক বজ্জা পাতিলে, কুব-পাণ্ডৱৰ যুদ্ধত ভগবন্ত বৰিল। তাৰ পুত্ৰ বৰ্ষপাল বজ্জা ; তাৰ পুত্ৰ কামপাল বজ্জা। নৰকাহৰক আদি কৰি ১৯ পুৰুষ বজ্জা হল। ৯॥

সুৰাজ।—অমৃত সুৰাজ বজ্জা। বিজ্জানদিত্যৰ বজ্জৰ বৌকা সুৰাজএ ধৰিলে। পাচে বিজ্জানদিত্য সটৈন্য সহিতে বেদি আছিল। সুৰাজ বজ্জা সুৰল নামে পুত্ৰ ভাৰ্যা সহিতে পলাই বাই হিমালয়ত তপস্যা কৰি আছে। কলিৰ শেষত সুৰল আছিল। চক্ৰৱৰ্তী বজ্জা হল। নৰকাহৰ বংশ সুৰল অন্ত কৰি সৰাশ। তাত পাচে তাৰ নগী স্মৃতি নাম, কৈবৎগবমান বজ্জা হল। ১০॥

জিতাৰি বংশ।—তাও পাচে ব্ৰাহ্মিণী দেশৰ জিতাৰি নামে ক্ষেত্ৰি
আদি স্বায়ত্ত সেৱা কৰি কামৰূপত ৰাজ্য হল। কুৰেনাচলত পাট কৰিলে।
জিতাৰিক আদি কৰি ৰানচলক অস্ত কৰি ১৭ সোতৰ পুৰুষ ৰাজ্য হল। ১১ ॥

আৰিনন্দৰ বংশ।—পাচে ৰামচন্দ্ৰৰ নগৰত পুৰুষী কন্যা এক আছিল,
মুলাণাহে; সেই কন্যা স্বৰ্গীসকল সহিতে লোহিত্যত স্নান কৰিবলৈ গল।
ব্ৰহ্মপুত্ৰ ফোভিত হৈ সেই কন্যাক বনিলে ভুবুৰাই নি। ব্ৰহ্মপুত্ৰত হস্তে
সেই কন্যাত আৰিনন্দ নামে পুত্ৰ হল। আৰিনন্দে কনতেশ্বৰৰ দুৰ্ভৈলক
বাৰি বেহানত ৰাজ্য হল। তেঁৱ পৰা আহি কামৰূপত ৰানচল ৰাজ্যক বাৰি
বৈক্যৰগড় নামে পাট কৰিলে। কত দিন অহাৰে বিশুনাথৰ উত্তৰে প্ৰতাপ-
পুৰ নামে গড় কৰিলে। পুনৰ্দ্ধাৰ কামৰূপলৈ আহি ভোগ্য কৰি
আছিলে। ১২ ॥

কিছুৱা কোঁৱৰ।—পাচে দুৰ্ভৈলকৰ ভাতিজাক কিছুৱা নামে কোঁৱৰ
চপনিত কোঠ কৰি আছিল। খাটনিয়াৰ হৈ সেই কোঁৱৰে নালিনী-ধানে ৰাজ্যৰ
মুখ্য ভাৰ্য্য সহিতে কথা কৰিল। গড়ৰ উত্তৰ কালে সিদ্ধি বনাই কিছুৱা
কোঁৱৰ ৰাজ্যৰ ভাৰ্য্যৰ হাইলৈ গল। ই কথা ৰাজ্য পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সকলোৱে
জানিলে। পাচে ৰাজাই দুই কোঁৱৰক ধৰি আনি তলে-ওপৰে কাইট দি
গাছিলে। কোঁৱৰৰ পুত্ৰ ভাৰ্য্য, নালিনীৰ বংশ সকলোকে কাটিলে। এই
কথাত লাগি পাত্ৰ-মন্ত্ৰীসকলৰ ৰাজ্যলৈ অৱহেলা হল। সেই অপমানত লাগি,
দিশুৰক চিহ্নি ৰাজ্য দেহ এৰিলে। ১৩ ॥

মুগাছ।—তেওঁৰ পুত্ৰ শূকৰাছ ৰাজ্য হল। কতদিন ৰাজ্য ভোগ
কৰি আছিল। পাচে অশুভাভত দেহ এৰিলে। তাৰ পুত্ৰ শূকৰাছ ৰাজ্য
হল। কত দিন অহাৰে প্ৰতাপপুৰ নগৰলৈ গল। তেওঁৰ পুত্ৰ মুগাছক
ৰাজ্য পাতি বিশুনাথত গৈ দেহ এৰিলে। কৰতোলাক সীমা কৰি শদিয়া
পৰ্য্যন্তে ৰাজ্য ভোগ কৰি দেহ এৰিলে, পুত্ৰ নহল। ১১৬০ শকৰ পৰা
আৰিনন্দৰ চাৰিপুৰুষ ১৪০০ শকলৈকে ভোগ কৰিলে। ১৪ ॥

বাৰভূঞা।—তাও অহাৰে বাৰভূঞা হল। সেই ৰালত হচেন-চা
পাংগাৰ চুলতান বলন্ত গয়াছ দিন কামৰূপলৈ আহিল; মঠ-নগৰ তাহিলেহি।
তাৰ নগত ঘোঁৰা ১২ হাজাৰ, তুৰ্কাৰ ১৩ হাজাৰ, তেজি ঘোঁৰা সহিতে

মহানন্দ-গাঙ্গি নামে নদী, কালু নামে দেওয়ান দুই লগত আছিল। পাচে চুলতানে গন্ধতাচলত দেহ এবিলে। বহু বৎসর বাবতুকায়ৈ ভোগ কবিলে। ১৫ ॥

হাবিয়া নগর।—তাত পাচে বশিষ্ট শাপত মহামেয়ে হাবিয়া নগর নামে কৌচ হল। পার্জাতী হাঁরা নামে কুঁতুনী হল। ঐ ঔবসতে বিশ্বসিংহ নামে পুত্র হল। ১৬ ॥

প্রাচীন কামরূপৰ বুৰঞ্জীৰ বিষয়ে, বিশেষকৈ আৰিমত্তৰ বজাৰ পিতৃ শ্ৰুতাপিংগু বজাৰ সম্পৰ্কে আন এখন বুৰঞ্জীত এইদৰে পোৱা যায়।—

অসমৰ পবিত্ৰ নদ-নদী।—ব্ৰহ্মপুৰানোক্তঃ ॥। হেমভাগিৰিৰ দক্ষিণত ব্ৰাহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰত কৈলাসপুৰত আহান দেশত দেৱাপিনক এই পৰ্ব্বতৰ দক্ষিণ নিকটতে তপস্যা কৰি আছিল। পাচে আশুন সহিতে কলে তল কবিল, ওপৰত বৰ বিল হৈল, ষোণবলে জনক তৈলি তলত আছে। সেই বিলৰ পৰা আন আহি দিকবজ নৈত পৰিছে, তাকে ব্ৰহ্মজান বোলে। সেই বিলৰ উত্তৰিত পিছলা তীৰ্থ আছে। গঙ্গাৰ ভাগিন। সিও দিকবজত বৈ পৰিছে হি। নত্যাৰুগত সেই পিছলা গঙ্গা নাম হৈব, অনেক লোকৰ পাপ হৰি কুশল কৰিব আৰু লগ্নপুৰত পাণ্ডু পত্নী ৰাজি তাতে তল গৈ ষোণবলে জনক তৈলি ঈশ্বৰক চিহ্নি আছে। সেই বিলৰ পৰা ৰাজি নামে আন আহি দিক-বজত পৰিছে। কলিৰ শেষত অৱতাৰ কলিক শৰীৰ গচ্ছ পাই দেৱাপি, বৰা, ৰাজি, জনহন্তে তিনিও উঠি দেৱাপি, বৰা ৰাজা ভোগ কৰিব। ৰাজি স্বৰ্গে পাণ্ডুৰ ঠাই বাব আৰু কলিৰুগ-বৰ্গ নিৰ্ধৱত কৈছে ভতৰি নদীৰ পশ্চিমে লোহিতৰ উত্তৰে পৰ্ব্বতত বিশাশুদ ষদি আছিল। এতেকে ষদিৰ নামে পৰ্ব্বতক শিখৰি বোলে। তাতে গোপেশ্বৰ শিত আছে। তাৰে ওপৰত শিৱসিংহ মহাৰাজে বসি কৰিলে। আৰু দক্ষিণ কোলে দিখৌ নদীৰ নিকটত বশিষ্ট ষদি আছিল; এতেকে দিখৌক বাশিল্লিগঙ্গা বোলে। আৰু কলদ নদীৰ দক্ষিণ কোলে পৰ্ব্বতৰ নিকটত কপিল ষদি আছিল, তাৰপৰা কপিল নদী আহি কলদত পৰিছে; এতেকেসে ষদিৰ নামে নদীক কপিলীগঙ্গা বোলে। আত আন-দান বটে, দিখৌ নদীত সাপ আছে, এতেকে নৰটে। ১৭॥

বক্তৃবাহনৰ স্থাপিত বণিপুৰ নগৰ।—একদিনা প্ৰতি এক ব্ৰাহ্মণৰ গৰু চোৰে নিঞোতে অৰ্দ্ধকাৰ নিশা ব্ৰাহ্মণে সাৰ পাই একেশ্বৰে পাচত ত্ৰাহি ধনত্ৰয় বুলি আওৰাও কৰি যাওতে অৰ্দ্ধুনে সাৰ পাই উঠি গল। সেইবেলা

বনু-শৰ বুৰঞ্জীৰ কোঠাত আছিল। পূৰ্বে জৌপদীৰ বিবাহ কালত দেৱগন্ধি মাৰি আমি শ্যাম কালত যদি ইজনাৰ লগত দিছনাএ বেৰে তেবে লক্ষণৰ বনৰাগ খাটিব লাগে। পাচে অৰ্জুনে চকু মুদি গৈ বনু-শৰ আনি ব্ৰাহ্মণৰ গৰু বধা কৰি কিৰি গৈ গৰু পুৰহিতক সৰি মাতৃ জেঠৰ বুলা লৈ কনিষ্ঠ কুটুমক সবুৰি তপসীৰ বেমে তীৰ্থ কৰিতে নবিল। কুন্তী, বুৰঞ্জীৰে ই ঘোষ আমি গা কৰিলো, তথাপি জোনাৰ গাৰ নালাগে বুলি অনেক ৰূপে ব্যৱহাৰে দেৱগন্ধিৰ বচন আমি যদি নালাগিলো আনে কোনে মানিব বুলি তীৰ্থ কৰি কুৰিতে পুৰ্ণনিশক আশিব।

পূৰ্বে চিত্ৰসেন গছৰ্জ বাছাৰ খী চিত্ৰাঙ্গক একদিন খীৰেকক বাজাপ্ৰাণী হো বুলি সপিলে। পাচে কন্যা বিস্তৰ তুতি-বিত্তি কৰি বোলে, “লিভ মোক সাপৰ অন্ত দিয়া।” বাজা বোলে, “নিবেলা পাণ্ডু-পুত্ৰ অৰ্জুনক লগ পা সেই কালত তোৰ মুক্তি হয়।” এতেকে সেই কন্যা লোনাৰ পীঠৰ উত্তৰকালে ৰীতি ভাঙকৈ এক বৰ সৰোবৰ আছিল, তাতে প্ৰাণীৰূপে পৰিণতি। এতিয়ালৈ তাকে কল-বলিচনি বোলে।

পাচে অৰ্জুনে তীৰ্থ কৰিতে পুৰ্ণ নিশক আমি সেই সৰোবৰ নিৰুট পাই জন পান কৰিব খোজোতে, সাৰ পাই খেদি আহি হুন্দৰ বীৰপুৰুষ ঘেৰি তুনি কোম বুলি হুন্দিলত বোলে, “ই পাণ্ডু-পুত্ৰ অৰ্জুন” বুলি পুৰুষাপৰ কবত কন্যা আনন্দ কৰি বিস্তৰ তুতি-বিত্তি বুলি পুৰুষাপৰে শাপৰ বৃত্তান্ত কৈ বোলে, “এখন তুনি মোক পৰা, কুৰু হও” এই তুনি অৰ্জুনে হাতে ধৰি তেৰক আনিবত পুৰ্ণকৰক ধৰি অৰ্জুনক ফেলা কৰি বোলে, “তুনি মোক বিবাহ কৰোৱা।” তেওঁ কন্যাৰূপে খোজ হৈ খান্ধানী বিবাহ লভিলে। তেওঁকোতে বনুবাছাৰ জন্ম হয়। তাতে বৰিপুৰ নামে নগৰ কৰি চাৰিওদিশৰ বাজাক জিনি হয় শক্তিমন্ত বাজা হৈল। এতিয়ালৈ সেই নগৰকে ষুঙাখণ্ড বোলে।

তানে পুত্ৰ চন্দ্ৰহাস বাজা হৈ তাৰপৰা আহি দক্ষিণপাট নগৰ পাতি ৰেহি। তেতিয়াৰে পৰা দক্ষিণপাট বোলে। তেতিয়া মিহিলো বোৱা বিলে গৈ লোহিত্ত পৰিছিল। তানে পুত্ৰ উত্তৰবল বাজা হল। তানে পুত্ৰ বিজয়বল বাজাৰ দিনত লোহিতে দক্ষিণপাট নগৰ বহালত উকাই আহি বুহখাচল পৰ্বত পালেগৈ, তাকে চৰাইদেৱ পৰ্বত বোলে। চৰাইদেৱ নীলমাধৱকে বোলে। পাচে পণ্ডিত কাৰকত স্থনি গাত্ৰ চাই বেতিয়া

ঈশুৱৰ আজায়ে নীলমাকৰ লগৰৰ বাবুকাএ আজিঅন কৰিলে সেইবেলা নীলমাকৰ বৃথাচানইকে আছিল বুলি কলত ভাঙে মগৰ কৰিব খুজিলে। নিকটতে পাহাৰ-জলখন দেখি হহকি আহি ঘোড়ান খোজে একপৰ বেলাৰ বাট ভাটাই যনমাত পুৰে-পশ্চিমে নবো মাটি-মালি কৰি শিলে-ইটাৰ দৌল-ৰৰ বাঙি তাৰেপৰা ফোড়া-খোজে ঢাৰি দণ্ড বেলাৰ বাট উজাই মানিক ঐশানা কোণটক বুৰকটাত মগৰ কৰিলে, তাকে বিহকবনৰ গড় বোলে। যাতে কতোদিন আছিলে বৃগাছ নামে ৰাজা সিদ্ধিচয় কৰিতে আনি মুক বুজিলেহি। বিক্ৰমধ্বজো লোকজন তিহাৰ কৰি প্ৰাণৰ কাতৰে ঘোৰ বুদ্ধ কৰি থলে নোৱাৰি ভয় পাতি লেগত বৰ নোৱাৰি সেৱক শু ৰাজা যৈতে তিহি ভাৰ্যাসমে ক'.....। ১৮ ॥

ভানুকপাৰ বা প্ৰতাপসিংহ ৰাজা।—এইৰূপে কতোদিন আছিলে ভাৰতবৃদ্ধ হল। সেইবেলা ভীমে আলি ভাটতকৰচকে অজ্ঞানপৰ্ব্বাকে চানৰখ সাজি লৈ গলহি। পাচে ভাৰতবৃদ্ধে দুয়ো পৰিলত অজ্ঞানপৰ্ব্বান পুত্ৰ পিবোচন-বতি-কা ৰাজা হৈ কলীয়াবড়ৰ নামে ধামুখী পৰ্ব্বতত পাতি কৰি বহিল। তেঞাবে বীচননভী নামে ভাৰ্য্য আছিল, বাবৰ-বা নামে মন্তী আছিল। পাচে পটেশুৰীয়ে, ৰাজ্যৰ দুৰ্দ্ধিনৰ হেতু, ৰাজ্যত বলভা হৈ বহি স্বতন্ত্ৰে আপোনাৰ দুষ্টেটাকে কাৰ্য্য আনি উদণ্ডে প্ৰবৰ্ত্তিব কৰিলে। সেইৰূপে আছিলে একদিন ৰাজ্যৰ নৰ্দ্দাৰ বহা ঠাই থলৈ আহিত কোনো এক গছৰ শাখাত কোনো এক পক্ষী বিশেষ স্বৰূপ চনাই এটি পৰি বাও কাহিলে। প্ৰদানুযাবে পটেশুৰীএ দেখি বোলে, “নোক এই চৰাইটি বহি দিয়ক” পাচে অনেক অঙ্গ-মগ্ন কৰি ধৰিব খোজোতে চৰাই উৰিল। পটেশুৰীএ শুনি বোলে, “কত পৰিছে বহি আনি দিয়ক।” এই শুনি পাত্ৰ-মন্তী লোকজন সমন্বিতে বিচাৰি দেখি জনালেহি, বোলে “এক টিককত বৰ শিলাৰ নাভে? এক ভাঙৰ হোলোছা গছ গজি আছে। আৰ আথে বগা কৰি তিনিটি চায়া জনাই আছে, সিও চোট, ভাঙৰ ভৈলে আনিবাৰ উচিত, এখনে চোট চায়া জনাথ ভৈলে হোম আছে।” পটেশুৰী শুনি বোলে, “বিশেষ হৈছে বাগ্য সমন্বিতে গছ হুনি আনি আনাৰ বহা ঠাইৰ আগত থই নিয়কহি।” পাচে বহা-বৰুক সকলো দেশৰ বিত্তৰ নোক জড়াই আনি গছৰ শুভিক ৰাই, বানিৰৰ একো উপাই মাপাই ৰাজা-পটেশুৰীত জনালেহি বোলে, “গাছো বৃহৎ, শিলাৰ নিৰিত্ত ধান্দিবাকো মাপাবি, এতেকে আৰি কোন উপায়ে আনিব” পটেশুৰী শুনি বোলে, “ৰাজা, তোমাক বৰীৰ্হতে পৰিহাসহে কৰে, বন লোকে গছ পুৰি অটা আনিত্তে নপাৰে, আৰ কি কৰি কৰিব?”

বাজা শুনি দবা-বন্ধক খুবজাঙ্গ সকলকো লগ ধরি বোলে, “গাছ আনি নিব নোরাবিলে সকলকো গাছের ডবিতো কাটবি।” এই শুনি সমস্তে নিরশ্বাস হৈ কক্ষর ডবিক মাই কত্টিপত দিন চাই-চিহ্নি একো উপায়ে বানিব নোরাবি পাঞ-সেনাপতি সমস্তে গোষ্ট হই বোলে, “বাজা হল গ্রী-জিত, তিবি জাতিও কিছু নুবুজে, এতেকে জানো আনার বিনাশব কার হল। এখন আনার কোন উপায় হল? দক্ষিণে আনার গা নুলুকটি উত্তর হল পারিলে কিছু উপায় আছে।” এই জাতি সমস্তে ইষ্টদেবতাক স্মরি বিস্তর সজ্জাবে নোহিতক পূজা কবি বোলে, “হে তীর্থবাজ, আনি আপনে মজিলো, এখন তোমাত শরণে পশিলো। এতে তুমি কৃপান্বিত হৈয়া পথ ছোড়ি নিয়া, আমাক বক্ষা করা।” পাচে নোহিতেও অনেক শ্রাবীর কাতর স্বতি শুনি পুসনু হৈয়া বাজি স্বপ্ন দেখাদি বোলে, “কালি প্রাতলে মজি বক পক্ষী হই আগে আগে বান, তইতে কিছু গশ্য নকবি পাচে পাচে বানি, কিছু পাচক কিবি নচাবি।” এই শুনি সকলো মনে বজ হই বাজা-বাঁ বজী মহিতে বহুত কজাবি সপবিজ্ঞাবে শেটকপে ফেলচ পৰ্ব্বতর পোনে উদ্ববটন পার হৈ সেই পৰ্ব্বতকে আশ্রয় কবি বহিল। এই কথা কজাবি বাজা শুনি পাচত বেবি লব নাপাই পটেশুবীর বিস্তর বরিহা কবি আপোন কোষে দেশ উচনু বেবি পরম রাজে সৌনে বহিল।

জাক গার্মা-বঁবি শুদ্ধমতী নামে স্বীয়েক অষ্টী আছিল। কজাবি বাজা পরম কুম্বরী মাধবী শুনি বিবাহ কবির বুলি বাসি থৈ বিচ্ছিন্নমতীক ভেরে নিব নোরাবোঁতে বাপেকর দবত বুকত হৈ আছিল। বাপেকর লগতে সেই কন্যাও গর। পাচে সেই ফেলচর পৰ্ব্বততে কত্টিপত দিন আছোতে কন্যার ধুতু-স্থান হৈল। চতুর বিবসত নোহিতক মাই ব্যবহারে জান কবি শুটী হই পৰ্ব্বতর কোণর মালিত বসি কুম্বরনে আপোনার ইষ্টদেবক স্মরি অদৃষ্ট নিম্ভা কবি কাম্বি ববিরে। সেইবেলা কন্যার বজাগোদর হেতু আকাশ মার্গে মহেশ পাৰ্ব্বতী বাইতে মহানাজা কন্যা দেবি ঈশ্বরত পুচ্ছিলে বোলে, হে প্রভু, তুমি সম্বজ, ই কন্যা কি কারখ কান্দে? মহাবের বোলে,—পূৰ্ণ্যাপনে মাধবী কন্যা স্বাণীর অভাবে ঈতু ব্যর্থ শোকে কান্দে বুলি কলত পার্ব্বতী বোলে, স্বাণী ঈশ্বর হলে শুদ্ধ বহু আর্জজনক কৃপা কবিতো উচিত। পাচে মহেশ দেবীর বচনে পৰ্ব্বতর পরা ভালুক রূপ ববি ওলাই আহি ঈতু সকলি অন্তহিত হল। কন্যা কিম্বদ বাসি দেবনাজা বুলি আনন্দ হৈ দরক মাই মাকত কলে।

পাচে বশমান মহাদিন সন্তে শুতবুতৰে বালক জাত হল । শৰীবত বিহুৰ ওভোটা লোৱ বেৰি ভালুকপাচ নাম ধৰে । এইৰূপে কতোদিন আহিতে সেই দেশৰ ৰাজ সোৱপালে এই সকল কথা শুনি ৰূপেক মৈতে কন্যাক নিয়াই যোগপোছ কৰি কন্যাক বেৰি মোহ হৈ ধানককো দেৱ-বীৰা মানি বোলে, এই ৰানক বহি মিলগত থাকি ৰাজা হয় নাজানিতে কিবা আনাকো বিনাশে । পাচ-পুৰনহিতক এই বুজাই সেই কন্যাক মহৰি ৰানককো পুত্ৰ বোধে ৰাৰিলে । পাচে কতোদিন ৰাজা ভোগ কৰি সেই ৰানককে পুত্ৰপনামাৰখ নাম দি ৰাজা পাতি পবনোক হল ।

পাচে পুত্ৰপনামাৰখে ৰাজা হৈ জনবতুনি বুলি উভাই আৰি হেলচবতে পাট কৰি পাতি ৰানি শিলে-ইটাএ বান্ধি নগৰ পাতি ভূঞা সকলকো তিনি প্ৰধান ৰাজা হল । তাতে কতোদিন থাকি লোহিতে গ্ৰাম-চহৰ ভুৰাই বেৰি সেইপোনে দক্ষিণতৈ পাই হৈ দাবনাটি এচোখৰ পাই ক'লা বেৰি আজাৰা নাম দি নগৰ পাতি কতোদিন আৰি উভাই আৰি বিধুনাথৰ কন্যাকাশ্ৰম গ্ৰাহৰ নগৰ পাতি চাৰিওদিশৰ ৰাজা ভূঞা সবাকো তিনি পুত্ৰপদিংহ নাম লৈ মহাশক্তিবন্ত ৰাজা হল ।

ভালুকপাচেও ৰাজা আৰুনি সবাকো বসতি কৰি আপোন দেশক গল । সেইবেলা দৰখক ভয়ে সমস্ত জাতিএ বৰ মহত্ত্ব লৈ থকন্ত উঠি ৰাজাৰ আগ হল । ৰাজা কোন বুলি সোধালত বোলে, আমি ব্ৰাহ্মণ, মহা-ৰাজাত মিলিছো আমি, ত্তেজ শক্তি পৰীক্ষাৰ মিহিতে । ৰাজা বোলে, ব্ৰাহ্মণ যে মোক মহিমা দেখক । পাচে সকলো ভৱ হৈ যেন একে উপায় নাপাই, হে ত্ৰোহি ব্ৰাহ্মপুত্ৰ, এই শৰীত তুমি নৰাৰিলে আন আৰু উপায় নেদেখি আৰি ৰাত্ৰি এক মহিমা দেখাট আনাক বকা কৰা । এইৰূপে অনেক স্তুতি-মতি কৰি বিহুৰ পুজিলে । পাচে লোহিতোও প্ৰাণীক কৃপায়ে বৰকৈ ভোৱান পাতি বৰচাকৰ হেন এটা শব্দ উঠিল । ৰাজা শুনি কিহৰ শব্দ বুলি তৰিলন্ত বোলে, মহাৰাজা যে মহিমা দেখাৰ লিছে সেই লোহিতে দেখাইছে । পাচে ৰাজা মানুহ পঠাই চোৱাই প্ৰনাথ পাই সত্য মানি পূৰ্বৰতে ধানি-সাক্ষি ধৰে । ১৯ ॥

দ্বিতীয় অধ্যায় ।

বিশ্বসিঁহে, সৰুনাচাৰণ আৰু ছিলকাৰি ।

হাবিকা মহলৰ তেপত মহাদেৱ ।—কামৰূপৰ বিশ্বসিঁহে ৰাজ্যৰ জন্ম ।। বুঢ়াঘাটত চিকনাই পলতৰ কোৱত পানবৰ ১, তেবেলা ১, তেবভেলা ১, ধৰিহনা ১, কাঠীয়া ১, ছৰাবৰ ১, নেৰো ১, বৈহাঙ ১, জেমৈ ১, গৰু-কটা ১, মুছবৰ ১, তেৰেবা ১, এই বানৰৰ বেচ আছিল । আৰে পুৰান হাবিকা মৰলে চাৰিদহৰ পথত কপাহ দিছিল । একমত পুৰান ভাৰ্যা লীলা, দুতীয়া ভাৰ্যা হীৰা । বৈৰীয়েক জনীয়ে নিতান্তে গাড়িতে ভাত দিহোথৈ ।

একদিনা পুতি বৈৰীয়েক হীৰাৰ গুৰু মান কৰি ভাত লৈ গাওঁতে গাড়িতৈ এক দণ্ডৰ পথ থাকোতে বৰ গছ এক ডালৰ তলত হাবিকা মৰলৰ ৰূপ ধৰি মহাদেৱ বসি আছে । ভাতে মনভাত খালে, সেই ভীকো হৰিলে । বৈৰীয়েকে বোলে, “গাড়ি এবি কিয় আহিলি ?” চন্দ্ৰ মহাদেৱে বোলে, “ভাত মপাই তোকে লাগিলত আহিলে ।” এই বুলি গাড়িতৈ গাওঁ বুলি অন্তৰ্ধান হ’ল ।

পাচে হাবিকা মৰলে মৰলৈ আহি ধৰিণীএকক ধঃ কৰি বোলে,— “আজি নেদিন ভাত কিয় নিমিলি ?” বৈৰীয়েকে বোলে,—“বৰ গছৰ তলতে মনভাত খালি, যন্তোপ কৰিলি, ধঃ কৰ কিয় ?” এই কথা শুনি হাবিকা বিস্ময় হৈ থাকিল । পাচে ৰাজি মহাদেৱে সন্ধ্যাদী ৰূপ ধৰি স্বপ্ন কৰালে, বোলে,—“তোৰ ধৰিণীক ধঃ নকৰিবি । যন্তোহে এনে কৰিলো । তহতে শুদ্ধ ভাৱে থাকিবি । মোৰ বীৰ্য্যো মি পুত্ৰ জন্মিব মি মহা বলিষ্ঠ ৰাজা হব । আৰু বৰ গছৰ তলত পূজা কৰিদিওঁ, তাতে চাল ১, তেৰোহাল ১ খান পাৰি । আৰু গছত বানৰ এটি লেৰিবি, সেই বানৰ আকাৰে দ্বজ-দণ্ড এটা লাগিবি । পুৰক মুখে গৃহত বৈ বজৰি পূজা কৰি থাকিবি । দিকালত বানৰৰ মুখ বুৰে সেই কালত তোৰ কেটা ৰাজা হব ।” আগধৰিও সেই বৰ গছৰ তলত পূজা কৰিছিল, কোনোৰ মতে শিলিখা গছ বুলি কহ । ২০ ॥

বেহাৰৰ পাটিল বিশ্বসিঁহে ।—পাচে দিনক্ৰমে কাঙিকৰ বিনুত পুত্ৰ জন্মিল ; বিত্ত নাম খলে । আগৰ ভাৰ্য্যাৰ পুত্ৰটিৰ নাম শিঙ । ৰাজি হাৰী, বৌৰা, বন্দুক, পঞ্চশব্দৰ বাদ্য ভৈল । বৰটিৰ নাও শিহ, সৰুটিৰ নাও

বিহু। এই প্ৰকাৰে বানে বংসৰ হ'ল। অস্ত-শস্ত্ৰত বৰ অত্যাগ হ'ল। বিহুৰ ১২ খিনি বেচৰ ১২ জন চান্দৰ সহিতে চিকাৰ কৰি ফুৰে। পাচে বইগাওঁ সিগাওঁ মাৰি খুলোখাৰি কৰ্মপুৰ তুণ্ডাক মাৰিলে। এই ক্ৰমে কৰে-মাৰীৰ কাৰকৰূপ বেহাৰৰ সকল তুণ্ডাকে মাৰি বাজা যতু কৰি চিকনাইত পাট কৰি বাজা হ'ল, ১৪৪৯। ২১ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ খাপিত-সাক্ষিত বিশ্বসিংহ।—পাচে এই সময়তে স্বৰ্গদেৱ। বাজাৰ চনখাম বৰগোহাঁই কৰতীয়া গজা। মানিকদৈৰ মাওঁতে বিশ্বসিংহে শুবিলে যে, পূৰ্বকোষে ইজ অস্তাৰ বৰি বাজা বাজা সকলক মাৰি কাটি বনাকৈ বৈ আহিছে। এই বুলি কপ-সোণ দুচক নৈ চনখাম বৰগোহাঁইক বৰিলিহি। বোলে, "তুমি স্বৰ্গমহাবাজাৰ শবদীয়া হালো; সোক খাপি-সাক্ষি খোজ।" পাচে গোহাঁইএ সোণৰ চলা ফোটাৰে বঁটা এজুৰি দি বোলে,—"ভাল, ইজ বাজাত জনাই তোক খাপি-সাক্ষি খোৱাম। মই শিল্পী মাৰি আহোঁগৈ।" এই বুলি ভনীয়াই গ'ল। ২২ ॥

বিশ্বসিংহৰ পুত্ৰ নবনান্দাৰথ আৰু চিলাৰায়।—পাচে বিশ্বসিংহৰ বান, গুৰু পুথৰে দুই বেটা হ'ল। আৰু ১৬ কোঁ হৈল, গোহাঁই কয়ল ৩, গোহাঁই ময়লান ৪, গোহাঁই বাঘচক্ৰ ৫, গোহাঁই তবসিংহ ৬, বুধকোঁত ৭, বাঘনান্দাৰথ ৮, আনন্দ ৯, বিশ্বসিংহ ১০, হেমচন্দ্ৰ ১১, বেহনান্দাৰথ ১২, জগত ১৩, কপচন্দ্ৰ ১৪, হৰিসিংহ ১৫, মানসিংহ ১৬, মেজা ১৭, সুধাসিন ১৮। এই ১৮ বোলাক বিশ্বসিংহে সবাকৈ অস্ত-শস্ত্ৰ নিখাই দুতুকান সময়ত ১৮ বেটাৰ ১৮ টা টোপোলা কৰিলে। লোহাৰ ১, দাৰ্জি ১, মানৰ ১, এইকোপে ১৮ টোপোলা ১৮ কোঁঠক লব লিলে, বোলে, মান বি চলে। বাটৰ টোপোলা মালে ললে, লোৰ টোপোলা গুৰু ললে। এইকোপে গায়ে গায়ে টোপোলা ললে। বাট কেৰি মানক বুলিলে,—"তুমি বাজা হবি।" লো কেৰি গুৰুক বুলিলে,—"তুমি গাওঁহিত বুছাইত হবি।" টোপোলা অনুক্ৰমে আনবোৰকো নিছাই লিলে। পাচে মানক নবনান্দাৰথ নাম পৈ বাজা পাতিলে। গুৰুৰ নাম সংগ্ৰাহসিংহ থলে। এওঁকে চিলাৰাইও বোলে, বুৰজালা হৈল। ২৩ ॥

বিশ্বসিংহৰ অস্ত্ৰম অনুৰোধ।—পাচে বুৰো ভাই বাজা চৰ্চ্চা কৰি থাকোতে বিশ্বসিংহ পৰলোক হবৰ সময়ত নবনান্দাৰথ চিলাৰাইক বোলে,— "ভূলা কথোতে অমনৰ খাপিত-সাক্ষিত নাম লবোঁ। মোৰ "হু হব। এটা

শালবোৰেই কাণ্ডে। তহঁতে যদি পাৰ পৈল উদ্ধাৰ কৰিবি, আৰু যদি নোহাব
পুত্ৰ-পৌত্ৰাভিকমে কৈ বাৰি।” এই বুলি পৰলোক হৈল। ২৪ ॥

নৰনাৰায়ণ আৰু চিলাৰায়ৰ নিশ্চিহ্নতা।—তাত পাচে নৰনাৰায়ণ
চিলাৰাইএ বাপেৰ কণ্ঠ-কাৰ কৰি অৱসৰ হই আশান ৰাজ্যক চলিল।
ৰাজ্যৰ আতাইএ গোটেই কমে নান্দানি ওপৰদানি সন্ধান কৰি বেহাৰৰ
পৰাই নানানপুৰ পৰ্য্যন্তে এটা আজি ৰাখিলে। পাচে আশান ৰাজ্যৰ পৰা
হেড়ৰক গৈল, তাৰ পৰা জৰুৱাত আনি পুনৰী বানি ত্ৰিপুরাত পৈ ওলমাল
লৈ আহিল। বৈদ্যবিহ, থাৰোৰ ৰাজ্য আপুনি ৰখিলি। বৈদ্য-বাহন দি
বিলায় দি কুলিলে,—“বোত কি ৰোজ?” বৈদ্যনি ৰাজ্য বোলে,—“বোক
বোহৰ মাৰিওলৈ আজ্ঞা হক।” টেকশাল দি বোলে,—“মোৰ নামে বোহৰ
মাৰিবি, তোৰ নামে বোহৰ নাৰাৰিবি।” বৈদ্যনি ৰাজ্য বোলে,—“ভাল,
তোৰাৰ বংশৰ নামে বোহৰ মাৰিবি।” ২৫ ॥

গোঁড় বুদ্ধত চিলাৰায় বন্দী।—তাত পাচে কামেৰচলা মাৰিৰাক গৈল।
তাক মাৰিলন্ত গোঁড় পাংসা সহিত ঘোৰ বুদ্ধ হৈল। পাংসাৰ বন্দুকৰ বন
চামান তথাপি চিলাৰায় লোকে পাচ নুহে। একল বন্দুকৰ কোবত সকল
সৈন্য পৰিল। একলা বি পাংসাৰ লোকে চিলাৰাইক ৰেছিল। সোতোন
কাণ্ড আছিল হানে ৰখিব নোৱাৰিলে। পাচে দুইটোন কাণ্ড লাং হৈল।
তেবে গিৰিটোৰ ৰাণবি একলাৰ আছিল, তাৰে একোৱাল লৈ মাৰিছিল।
হাৰীৰ হাত পৰিলে ইকাল নিকাল সবকে। এইৰূপে গিলো সবল হৈল।
পাচে চাল-তৰোৱালে বুজিলে, অসংখ্য সৈন্য পৰিলে। “চাল-তৰোৱাল
পেলাই মিল, যদি নিখিল তেবে বন দিলৈ মাৰিবি।” তাতে চিলাৰায়ে বোলে
“শূণ্যৰ কাতৰে চাল-তৰোৱাল পেলাই যে মিলি ইগোট কোন ১ চিত্ত।”
এইমতে অনেক বুদ্ধ কৰিলে, বুদ্ধতে চাল-তৰোৱাল ছিথিল। পাচে হাতে
হাতে বুদ্ধ হৈল। তেবে পাংসাই লোকে বৰি সোণাৰ লোহা লগাই
পাংসাৰ আখ কৰিবেনি। ২৬ ॥

চিলাৰায়ৰ বুদ্ধি আৰু মৃত্যু।—যাৰ চিলাৰায় বুদ্ধত শকত হেন পাংসাত
জনায়ে। পাংসাও লোৰ ধনু এখান টানিব শিলে। পাৰ ৰলে ধনু টানোতে
বি আগে বধ কৰা কাণ্ড পাত শোনাট তল গৈ আছিল সেই কাণ্ড চট চট
কৰি ওলাই গৈল। পাংসা বেগি বৰ বিহৰ হল। উত্তম পুৰাৰ আনি
বৈদ্য-বাহন দি বিলায় দিলে।

চিলাৰায় কথাত বৰা পৰি আছিল—মানে নৰনাথায়ণে অনু এৰি দুটো
আহাৰ কৰি আছিল । দুই ভাই একত্ৰ হৈ অনেক বহু-চক কৰি বিস্তৰ ধান-
সঞ্চিণা কৰিলে । পাচে কয়েদিন অত্ৰবে চিলাৰায় পুনৰলোক হৈল । ২৭ ॥

তৃতীয় অধ্যায় ।

বহুদেব, লক্ষ্মীনাথায়ণ আৰু পৰীক্ষিত ।

খিলাত বহুদেবৰ পাট স্থাপন ।—চিলাৰায়ৰ বেটা বহুদেব-নাথায়ণ হ'ল ।
নৰনাথায়ণে পাট এৰি বেহাৰক মোহনৰ ৰাজ্যই হ'লে আৰি যেন পাট
কৰি থাকিল । বহুদেবে লগতে আছিল । তেখে চিলাৰায়ৰ বৰা-বুৰুক,—
কৰীন্দপাত্ৰ, বুৰিচিৰ ভাণ্ডাৰ কাহৰ, শ্ৰীৰায় লক্ষৰ, কটপুৰ গিৰি, সোণলিৰ,
কপালৰ, চৰদাৰ কৰিৰাজ, খোপাল চাউনীয়া, গদাই বহুকাহৰ, খাদাৰ
চাউনীয়া, পুৰন্দৰ লক্ষৰ, এবং আনো বৰা-বুৰুক বহুদেব পাট-বোহৰক
বুলিলে,—“তুমি এই মন্ত্ৰে থাকিলে ৰাজ্যৰ আশ্ৰয়কাৰী হৈ থাকিবা । গুৰু
বিশুসিংহ মহাৰাজা স্বৰ্গী হ'বৰ সময় বহুসোণকোষ গীতা কৰি বেহাৰ নৰনাথায়ণ
ৰাজ্যক দিছে । ইদিকে চিলাৰায় বেহাৰক দিছে । এতেকে তোমাক খিলাত
ৰাজ্য পাতো । অহা ৰাজ্য হ'ক । তোমাৰ পিতৃৰ হাতী-ঘোৰা, আহিলা-
পাতি উপায় কৰি লৈ কুব্জা ৰাঙ বুলি ওলোৱা ।” পাচে বহুদেবে ৰাজ্যত
কহিলে,—“আজ্ঞা পালে কুব্জা খৰাক বান্ধক খোজোঁ ।” ৰাজ্য বেলে,
“তাছাৰ মোৰ পুত্ৰত অধিক বেহ, পাট-বোহৰ পাতিছোঁ, নি ইচ্ছা তাকে
কৰ ।” বেলে, “মোৰ পিতৃৰ বৰা-বুৰুক, হাতী-ঘোৰা, আহিলা-পাতি নিমাক
খোজোঁ ।” ৰাজ্যই বেলে, “সৰে তোৰ, সৰে মোৰ, বাক ইচ্ছা তাকে লৈ যা ।”
পাচে বাৰ্পেকৰ চৰমজান লৈ কুব্জা নাথাই সোণকোষ নদীৰ পাৰ হৈ খিলতি
বেলে মাপ খানাক দেখি পাট কৰিলে । নৰনাথায়ণ বেহাৰতে থাকিল ।
পাচে বহুদেবে দুটা বহুৰাক নৰনাথায়ণৰ হাঁই পত্ৰাই দিলে । “মহাৰাজাৰ
পুত্ৰ আছে, মহাৰাজা থাকে মানে একো নাই, মহাৰাজা নাথাকিলে তেওঁৰ
বেটাই শক্তিতে ভাল হ'বৰ নাই । একে চোপ্ত দুই ৰাক মাথাকে । এতেকে
আহিলোঁ, যদি ভাল দেখে, তেনে পিতৃমহো ৰাজ্য বিভাগি দিছে । পিতৃৰ
ভাগত মোক ৰাজ্য পাতোক । তেখে কুশলে সৰে থাকিম ।” এই কথা

ତୁମି ବାଜା ବର ଆନନ୍ଦ ହଲ । ବୋଲେ, “ତାତିଜାହି ବାକ ତାରିଛେ, ଇ ଖୋଟି ଉତ୍ତର କଥା ।” ପାଠେ ୧୭-୬୨୨ ସିଂହାସନ ନି ହିଲାତ ବାଜା କବିଲେ । ନବାବାଜା ବହୁଦେବନାବାରଣ ସମ ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ ନାହି । ବଞ୍ଚିତ ବଂଶର ବାଜାହି କବିଲେକ । ୨୪ ॥

ବହୁଦେବ ଆକ ନକ୍ଷତ୍ରୀନାବାରଣର ବିବୋଧ ।—ପାଠେ ବାଜା ନବନାବାରଣେ ବହୁ-
ଦେବେତ କର-ତାର ଖୋଜେ, ସେନ ତାଜିବ ନଖତ ବନ ଏକବାର ଗାତ ଆଜିଲ ।
ନବନାବାରଣ ପରଲୋକ ଛତ । ତାନ ପୁତ୍ର ନକ୍ଷତ୍ରୀନାବାରଣର ନଖତ ବନ ଛତ । ବଲେ
ନୋରାରି ବାଜା ଉତ୍ତ ହେ ଆଜିଲ । ସେହି ବନରେ ବାଜା ବହୁଦେବର ଛତ୍ରଧାନ
ହୋଇଛେ ବଢିଲ । ନକ୍ଷତ୍ରୀନାବାରଣେ ବନ ଜିନି ବାବିଲେକ । ବହୁଦେବ ବାଜାର
ନିଲ-ବୀ, କତେ-ବୀ, ପୁରୁଷର ନକ୍ଷର ବାଜା ଜୋ-ଜାହି, ନିତାହିଚକ୍ର ନାଜିବ, ଠାକୁର
ପଦ୍ମାମଳ, କବୀନ୍ଦ୍ରପାତ୍ର, ଗଦାଧର ବରହା, ଆନୋ ବବା-ବୁଦ୍ଧକ ବାରିତେ ବନ୍ଧନା
କବି ସେହାର ବାରିବାକ ଗତନ ଛତ । ଆକେ ତୁମି ନକ୍ଷତ୍ରୀନାବାରଣ ହିଲାକ ଖେପି
ଆଜିଲ । ବାଜା ବହୁଦେବ ଜିଜିଲ । ନକ୍ଷତ୍ରୀନାବାରଣ ଉତ୍ତ ହେ ଖୋଲ । ବହୁଦେବ
ବାଜାର ବବା-ବୁଦ୍ଧକ ଏକୋ ଛାନି ନହଲ । ୨୫ ॥

ବହୁନାବାରଣର ପୁତ୍ର ।—ପରୀକ୍ଷିତ, ଇନ୍ଦ୍ରନାବାରଣ, ବହୁବାର, ତରସିଟେ, ବୁଦ୍ଧ-
ଦେବ, ବଳୀନାବାରଣ, ବାନସିଟେ, ବହୀନ୍ଦ୍ରସିଂହ, ଗୋହାଜି-ବନ୍ଧନ, ଗୋହାଜି-ବନ୍ଧନାଳ,
ଜନ୍ମନାବାରଣ, ଗୋହାଜି-ବନ୍ଧନ, ଗୋହାଜି-ବେହନାବାରଣ, ବହୁନାବାରଣ, ବୁଦ୍ଧବେତ୍ତ,
ଅବହୁନାବାରଣ, ପ୍ରତାପନାବାରଣ, ବିଜୟସିଂହ । ପାଠେ ଆତ୍ମାତ୍ମନ ଗାୟନ ପୁନିମା
ବିସିଧିତ ବହାବାଜା ବହୁନାବାରଣ ବଗୀ ଛତ । ୨୬ ॥

ବଳୀନାବାରଣର ବୃତ୍ତ ।—ପରୀକ୍ଷିତେ ଇନ୍ଦ୍ରନାବାରଣକ ମେଟ ନଖାହି ବାର ମୁଚାରି
ସାରି ବାଜା ଛତ । ଏହି ଗଞ୍ଜୋଲ ତୁମି ନକ୍ଷତ୍ରୀନାବାରଣ କାମାଧ୍ୟା ତୁମିର ଦୁହାସେ
ହିଲା ଲୋରାଲ । ବର ବନ ଛତ । ସେହି ବନରେ ନକ୍ଷତ୍ରୀନାବାରଣର ତାରି ବଳୀନାବାରଣ
ପବିଲ । ପରୀକ୍ଷିତନାବାରଣର କପାବର ଗାତୀ ବବଢି ଛାନି ବାବିଲେକ । ମହନ
ମହର ବୋନୋବା ଛତର ବୁଜି ନାଜାନି ବାବିଲେକ । ପାଠେ ବଳୀନାବାରଣ ବୁଜି
ଜାନି, ଆପୋନାବ ତୁନୋରାଣ ବଗାହି ବଳୀନାବାରଣର ଗାତର ଦିଲେକ, ବୋଲେ,
“ତୁମି ବାଜାର ତାରି, ବଞ୍ଚି ପାହିକ ହେ ତୋରାକ ବାବିଲୋ । ଏତେକେ ତୋରା
ଛାତେ ଯୋକ କାଟା, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ଯୋକ ।” ବଳୀନାବାରଣେ ବୋଲେ, “ତୋର
ବାବିଲେ କି ଛବ ? ମହଜେ ବଞ୍ଚି ଜୀବାର ମୁହି । ବିସେଧ ବାର ଲୋପ ବାର
ତାର କାର୍ଯ୍ୟାତ ବାକି ଅକଥା କବିବାକୋ ପାତ୍ର । ଆକ ଅଜ୍ଞାନତ ବାରିଜାହି, ତୋର
ଏକୋ ଅପବାର ନାହି ।” ଏହି ବୁଜି ବଳୀନାବାରଣ ବବିଲ । ପାଠେ ପରୀକ୍ଷିତେ

লক্ষীনাথৰণক আনি আগৰ চকুনেৰে বিবিপূৰ্ণক কাষ্টমস্কাৰ কৰি অতি বেহাৰক পঠাই দিলেক। সেই বন্ধতে পাব কাজি মহিতে বাৰজন কাজি বৰি আনিলেক। ৩১ ॥

পৰীক্ষিত আৰু বেহেবৰা কাজি।—ৰাজাৰ মহীক্ষনিঃঃ হাৰী লক্ষ্মীনাথৰণৰ ঠাঠ ভুগাইলেক। আৰু লক্ষ্মীনাথৰণৰ দুই হাৰী পৰীক্ষিতে বৰত বৰি আনিলেক। লক্ষ্মীনাথৰণে নাহাৰে মহিতে আনি গল। পৰীক্ষিতৰ লগৰ এক পাঠানে লক্ষ্মীনাথৰণক ধৰিবাৰ খুজিলেক। পৰীক্ষিত ধৰিবাৰ নেদিলেক, বোলে, “খুজী লগত আছে, বাজে পৰিহা কৰিবোক।” পাচে লক্ষ্মীনাথৰণ বৰতত ছই বেহাৰ গল। পাচে বৰি আনা কাজিসকলে পৰীক্ষিতক সেৱা কৰিলেক। পাব কাজি সেৱা নকৰিলেক। ৰাজা পৰীক্ষিতে পাব কাজিত পুছিলেক, “আন কাজি মোক সেৱা কৰিলেক, তজি লেহেঁ। সেৱা নকৰিলি, কাৰণ কি?” পাব কাজি বোলে, “এই মুখে মহাৰাজা লক্ষ্মীনাথৰণক সেৱা কৰিছেঁ, তেনাক সেৱা কৰিবা নোৱাৰেঁ।” সেই বন্ধে নিতে ধহোটা কৰি তিৱা মাৰিছিল। তথাচো সেৱা নকৰিলেক। অনন্তৰে লক্ষ্মীনাথৰণৰ কটকী পৰীক্ষিতৰ ঠাই পঠাই দিলে, বোলে, “নোব কাজিসকলক এৰি দেওক।” পৰীক্ষিতে বোলে, “নোব বাপৰ ছত্ৰ বেহাৰত এৰি আহিছি, বোকো সেই ছত্ৰ দিওক।” পাচে ছত্ৰ দি পঠাইলেক, পৰীক্ষিতও বটীনাথন দি কাজিসকলক বিদায় দিলেক। পাচে পাব কাজি পৰীক্ষিতক সেৱা কৰিলেক। ৰাজা বোলে, “বাগে যে সেৱা নকৰিলি, এতিয়া সেৱা কৰিলি, কাৰণ কি?” সি বোলে, “মহাৰাজা লক্ষ্মীনাথৰণ বেহত বুনিও সেনত। কিন্তু তেতিয়া সেৱা কৰিলি খুনিবা জীউৰ কাতৰে সেৱা কৰে।” এতেকে কাজিসকল বিদায় হ'ল। ৩২ ॥

পৰীক্ষিতৰ বিকছে মকৰন-বাঁৰ অভিযান।—পাচে বংগৰ বংগৰ পৰীক্ষিতে বেহাৰ মাৰি আনে। উপদ্রব সৈবাক মোৱাৰি ষাঁড়ক দি পাংসা বৰিল মাৰ। আৰু গোচৰিলে, বোলে, “পৰীক্ষিতৰ কাৰণ ৰাজাই কৰিব নোৱাৰেঁ।” পাংসাই নকাৰ মকৰন-বাঁৰ আদ্য কৰি, বাইশ টমৰাও লগত দি লক্ষ্মীনাথৰণক বিদায় দিলেক, বোলে, “পৰীক্ষিতক বৰি আনিবি, জীউ নামাবিদি।” মকৰন-বাঁৰ আহিতে সুবছৰ ৰাজা বধুনাথ ৰাৱ গোচৰ দিলেক, বোলে, “পৰীক্ষিতে বিস্তৰ উপদ্রব কৰে।” তাক আশ্বাস কৰিলেক। সিও

ঠাঠি মকৰম-খীৰ লগত দি বিয়াত হল । লক্ষ্মীনাৰায়ণেও ঠাঠি কটক মকৰম-খীৰ লগত দি বেহাৰ গল, বোলে, “বক্সি নগালে শুনা চহৰ পাঠি বেহাৰ নাবিবোক ।” ৩৩ ॥

পৰীক্ষিতৰে মকৰম-খীৰ মুছ ।—মকৰম-খীৰ বুৰুৱীত বজা লাগি । পৰীক্ষিতেও ঠাঠি কটক দি ফুলভৰীয়া ফতে-খীৰ পাঁচি দিলেক । মকৰম-খীৰ লগত দৰ মুছ হল । মুছত ফুলভৰীয়া ফতে-খীৰ ধৰি নিলেক । নথ-ভুজৰা হাবীত পৰমানন্দ নদীৰ আছিল, গিও পৰিল । হাবী বিহুৰ ঠাঠি মাৰিলেক । সি হাবী বহা পৰিল । ভৰ-ভুৱাৰে নোৱাৰি মাও-ভুৱাৰে মুছ হল । পুৰন্দৰ লক্কন বজাৰৰ কুৰেক-খীৰ লগত ঘোৰ বধ হল । কুৰেক-খীৰ মুছত পৰিল । পুৰন্দৰে লচাৰৰ ঠাঠি বিহুৰ মাৰিলেক । পাচে কুৰেক-খীৰ পেটান লগত মুছ হল । পুৰন্দৰ বধত পৰিল । পুৰন্দৰ পৰিলত ৰাজা টুকিলা-টুকিলীক পাচ ওচি মানাচ খাব তৈ সলাত খাঙ বাজি থাকিল । বজালেও পাচে পাচে বেচি দিগাৰে থাকিল । ৩৪ ॥

পাংসাৰ আখত পৰীক্ষিত আৰু লক্ষ্মীনাৰায়ণ ।—পাচে পাত্ৰ-বহী আপনাৰ মাজত মেল দি বহুনা কৰিলেক, “ৰাজ্য বজালত মিলিলে ধৰি দিবোক আৰু ৰাজা হবান নাহি । আমি বজালত মিলি বজাকপে ৰাজা খাম ।” এহি মুগ্ধতি কৰি ৰাজাক বোলে, “তুমি মিলি ৰাজ ৰাৰা, নাই তেবে বজালক ৰাল নোৱাৰিম ।” পাচে মকৰম-খীৰ লাগি টুকিল পত্ৰীলৈ, বোলে, “সংসৰত দুইমোণ আপৰ, এক শও হাবী, দুই শও টাচমধৰা; পাঁচ শও গঢ়া-কমলী, গছ, চাবি শও চোঁৱৰ দ্বিৰ পাংসাৰ । আৰু মকৰম-খীৰো আবে আৰা তেঁমি পেও, পাচ ওচি বাওক ।” মকৰম-খীৰ বোলে, “পাংসাৰ লোপ হাবান কৰিম উচিত নুই । পাচ ওচি নাগাও । ভাল, ৰাজ্য জাহোক, পাংসাৰ সেৱা কৰিম লকলে কুশল হবৌক । সাৰু মাজে কবুল দিলো,—যদি ৰাজ্যৰ কোনো বৈগুৱা হয়, তবে মোৰ জীউ আখ কৰিম, পাচে ৰাজ্যৰ দি হওক । পাংসাই ৰাজ্যৰ নীও ওনি চাহিবাক খুজিছি ।” পাচে পৰীক্ষিতে পাত্ৰ-বহী মৈ মকৰম-খীৰত মিলিল মাছ । মকৰম-খীৰ পৰীক্ষিতক বিহুৰ মান কৰি, বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ দি লগতলৈ পাংসাৰ ঠাই গল । ইয়াতৰ নৰাৰ ভৈৰৱ ৰাণকন হাজোত বহিল । লক্ষ্মীনাৰায়ণকো মকৰম-খীৰ লগত মৈ গল; পাংসাত মিলিল মাছ । পাংসাই লক্ষ্মীনাৰায়ণ পৰীক্ষিতক বুলিলে, “তোনৰা বুহো মিল হৈ ৰাজাই কৰ যায় । আৰু পৰীক্ষিত, লক্ষ্মীনাৰায়ণ তৈৰ চাচা হয়,

পাওঁ তুই সেৱা কৰ ।" পৰীক্ষিতে বোলে, "বি বুলিছে, ইবান বুলিব পাৰ ।
প্ৰমত্তসিঁহে আপোনাৰ বন্যাকাকৈ হস্তী মাৰি আচাৰ কৰে । ত্ৰীশংখৰ আজ্ঞাত
খাতি নাই নাবে । আৰু মহামনুৰে আপোনাৰ কালক্ৰমে বাস-বৃত্তিক পাত ।
কিন্তু জন-জন্তু আনাত খাতি বাস-বৃত্তিক নাপায় । আপুনিও তেনেত । তেজোৰি
মোৰ শক্ততা ভাব, শূন্য থোলেও সেৱা নকৰোঁ ।" পাংসাই বাঁহে পৰীক্ষিতক
ধৰি ৰাখিলেক । ১৫ ॥

মক্ষীনাৰায়ণ আৰু পৰীক্ষিতৰ বিদায় ।—মক্ষীনাৰায়ণক বিদায় দি
বুলিলেক, "তোৰ ৰাজ্যত কি নাই, ৰোজ মোত ।" ৰাজা বোলে, "মোৰ
ৰাজ্যত সকলো আছে, পুৰুষ কালি তৰোৱাল নাই, আৰু ইৰাকী ঘোৰা
নাই ।" ঘোৰা, তৰোৱাল দি বিদায় দিলে । পাচে মকৰম-খা বাটী পৰীক্ষিতকো
বিদায় দিয়াইলেক । পাংসাই বুলিলেক, "তোৰ ৰাজ্যত বি নাই ৰোজ ।"
পৰীক্ষিতে বোলে, "মোৰ ৰাজ্যত সকলো পাৰ । পাংসায় দ্ৰৱণ মোক বৃত্তি
লিখি দিওক, তাকে সেৱা কৰি থাকিম ।" পাংসাই বোলে, "যাকে তাকে
মেদো । আমাৰ বংশৰ লগত বিৰোধ নকৰিবি, তোক দিলোঁ । বিৰোধ
কৰাহ নহঁ হৰি ।" পাচে মৰিনৰ আহিল । ১৬ ॥

পাংসায় সৰুখত পুনৰ্বাৰ পৰীক্ষিত ।—পাংসায় ঠাই বিলায় হৈ আহিবৰ
ভনি কানকপৰ বনা-বুকক ঢকাৰ নবাব ইচলাহ-খীক লিখিলেক, "পৰীক্ষিত
আছিলে আমি পলায় ।" নবাবেও লেখা পালে । আৰু পৰীক্ষিত ঢকা
আছিলত নবাবে কলে, "ভনিছোঁ, পাংসায় ছৰি আনিছি । ছৰি এৰি মোৰ
ঠাই আহিবেক । ছৰি থাকিলে মোৰ উদ্ভি সেৱা কৰিব লাগে ।" পৰীক্ষিতে
কথা নামানি ছৰি লৈ নবাবৰ আগ হল । ছৰি ভেৰি নবাব আগবাঢ়ি ছৰিক
সেৱা কৰি ফোছ হৈ পাংসাক লিখিলেক । পৰীক্ষিত হাবানজাৰা বুলি
কানকপৰ বনা-বুককৰ লেখাখনকো দি পঠালে । আৰু ওচৰ-পাঁহৰৰ ৰাজা
জমিদাৰকো জনাব কৰি থাকে, সিও সৰাচাৰ লিখিলেক, বোলে, "পৰীক্ষিতক
এই সকল বুৰ্জৎ । বনোৰ বাদক ধৰি নি এৰি দিয়া । কিবি বন পাইলি
ৰাজ হইবাব নুই ।" পাংসাই নবাবক লিখিলেক, "কিবি মোৰ ঠাইক
পঠাই দি ।" পাচে পৰীক্ষিতক বিল্লীক পঠাই দিলেক । ১৭ ॥

ত্ৰিবেণী তীৰ্ধত পৰীক্ষিতৰ দেহত্যাগ ।—পাচে ত্ৰিবেণী-তীৰ্ধ পালে
যায় । শ্ৰাফণত পুজিলেক, ই তীৰ্ধৰ কি কল-শ্ৰুতি ?" শ্ৰাফণে বোলে,
"বি কাৰনা কৰি হৰে তাকে পাৰ । আত আৱহতা পাৰ নাই ।" এই

কথা শুনি বাছা বোলে, “ই তীৰ্থকেহি নাপায়। কেইদিন জীৱন।” এই সংকল্প কৰি, দান-সন্ধি কৰি বেহতাগ কৰিলেক। কবীপ্ৰপাত্ৰৰ বেটা কৰিশেখৰ, শ্ৰীৰাম লহৰক আদা কৰি, বাছাৰ লগৰ মানুহ পাংসাৰ আগ কৰি দিলেক। পাংসা শুনি অমত্ৰোদ হল। পাচে কৰিশেখৰক কানুগোই বিমৰ-বিনাৱত কৌচ-ছাজোৰ দিলেক। আনো বাছাৰ লগৰ কাকো চৌবাৰী কেতোৰো পাটবাৰী, নহৰ বিঘৰ দি নবাব বিদায় দিলে। ৩৬ ॥

চতুৰ্থ আধ্যা ।

মকৰন-বাঁৰ কৌচৰাজ্য আভ্যন ।

বিজয়পুৰত নগৰ।—কামৰূপ বেহাৰত বিশুনিং বাছা কৌচৰ। তান পুত্ৰ মকনাৰাণ বাছা হল। মকনাৰাণ বাছাৰি ভাই শুক্লম্বজ কুমৰ। তান পুত্ৰ বমুনাবাণ। মকনাৰাণ বাছা হৈ আছিলে শুক্লম্বজ পুত্ৰ বমুনাবাণে নগৰৰ ৰাজ হৈ আপোনাৰ ৰাজবলে ৰাজ্য হয় কামৰূপত। আজিবা প্ৰায়ত মিলান্দী তীৰে বিজয়পুৰত নগৰ পাতি ৰছিল। মকনাৰাণে বুজিবাক মনে নাছি গল। পাচে বমুনাবাণে আপোনাৰ বত মহাটৈৰ আডে সমাকো বৌৰাত তুনি হাতে বনু ধৰাই সমূখে পঠালে। মকনাৰাণে বোলে, “পুত্ৰ-বমুনকলেহে বুজক আছে।” বাছা লজ্জা হুৱা উলটি গল, হৃদ-কন্দল মফল। তাত পাচে দুয়ো ৰাজা মৃত্যু হল। ৩৭ ॥

চা-মীহাক মহাৰ তিকা।—বেহাৰত তান পুত্ৰ লখীনাৰাণ ৰাজ্য হল। বিজয়পুৰে পৰীক্ষিতনাৰাণ ৰাজ্য হল। তাত পাচে দুয়ো ৰাজা বুদ্ধ হল। পৰীক্ষিতে আগৰাচি বেহাৰকো মানেনৈ। লখীনাৰাণ বলে ৰাটে। একদিনা লখীনাৰাণৰ ভাই ৰখীদেৱনাৰাণক ৰণত পাই তত্ কালে পৰীক্ষিতে মাৰিলে। লখীনাৰাণে কিছু কৰিব নোৱাৰি তাইৰ শোকে চা-মীহা পাংসাৰ শৰণে পৰিলেগৈ, বোলে, “মজি কামৰূপৰ ৰাজ্য, তোমাৰ আনি ভূতা ভৈলো। তুনি আমাক পুত্ৰবতে পাল। আমাৰ পিতৃ-পিতামহে মৰ্মৰূপে ৰাজ্য আছিল। এখন মোৰ ভাতৃ-পুত্ৰ, পাত্ৰ-নন্দী মনে আলাচি ৰাজ্য হৈ মোক দেশৰ ডাকি ধেদে। মোৰ মোমৰ তাইকো মোৰ আগতে

কাটিলে ।" এতেকে পাংসাজো আগ-পাচ কৰা অনেক কৰিলে । পাচে মকবন-ধীৰ নবাবক পাংসাই পঠাই দিলে । পাংসা বোলে, "বাৰ্জাক বিপোটে খেদে তাক ধৰি আনগৈ ।" ৪০ ॥

কামৰূপত ঘটন ।—মকবন-ধীৰ আহিবাব ওনি পৰীক্ষিতে আগবাঢ়ি বুৰুৱিত গড় দিয়া এক বৎসৰ বৃদ্ধ কৰিলে । পাচে বৃদ্ধ হাবি বাজা ভাখি আহিল । সেই বেলা লৰীনাৰায়ণ বাজাৰে পাচে ভেটা দিয়া গড় দিলে । তেঁৱে বাজা মকবন-ধীৰত বৰিল বাহ । বাজাকো পাই ধৰি দ্বিৱীলৈ দিলে । সেই বনৰ পৰা কামৰূপ ঘটনৰ অধিকাৰ হল, শক ১৫৩৪ । অম্ৰাণত বাজা বন্দী হল । পাচে বাজা গৈ পাংসাৰ হজুৰ হল । পাংসায়ে বাজাক লৰী-নাৰায়ণৰ পাণ্ড পাকুৰিবাক দিলে । বাজা পৰীক্ষিতে বোলে, "মজি ছত্ৰ-ধাৰী বাজা কেননে পাণ্ড পাকুৰিম ?" তথাপি বাজা পাংসাৰ আজ্ঞা নকৰিলে ; পাংসাজো গ্ৰশংসা কৰিলে । ৪১ ॥

পৰীক্ষিতৰ মৃত্যু ।—পাচে বাজা পৰীক্ষিতে ৭০০০০০ গাত নাথ টকা দিয়া আপোনাৰ লেখক বিহাৰ কৰিলে । অৰু ধীৰনাৰায়ণ, মপ-নাৰায়ণ, শুবনাৰায়ণ, ভীষনাৰায়ণ, এই চাৰি বেটাক পাংসাৰ চাকৰ কৰি দিলে । তেঁৱে বাজা আহিতে পুৰণিত মৃত্যু হল । লৰীনাৰায়ণ বাজায়ে পাংসাৰ আজ্ঞা কৰি আপোনাৰ বাজাত থাকিল । ৪২ ॥

বলী কোঁৱৰৰ শবধাপনু ।—তাত পাচে শিৱবিনে পৰা বজাল ব্যাপি আছে, স্বৰ্গ মহাবাজাৰো লোকে তেঁৱে পৰা গথছে আছে । এইমতে দুই বৰিষ গ'ল । সেই বেলা পৰীক্ষিত বাজাৰ ভাই বলী কোঁৱৰে বজালত ভৱে পলাই আহি ওচৰতৰ পাৰিত শবধে পৰিলহি । বোলে, "আমাৰ বংশে পৰিতা-শাপাত মজিলে । স্বৰ্গদেৱ, তুমি ৰক্ষা কৰা ।" শক ১৫৩৬, মাস কাৰ্ত্তিক । মহাবাজায়ে এই কথা ওনি কিছো গৰিহা কৰিলে, বোলে, "মজি মানুহ পঠাই কহিবাক নিলোঁ । ককাই বাজা মোৰ ঠাইত ভাখি আহোক ; মজি দক্ষিণে থাকিব, ককাই উত্তৰে থাকিব । বজালক মাৰিম । চকাকো বুলিলে, 'সেৱ কুটুহত কৰি, মজি কোঁচা কাম নকৰোঁ, পৰা কামহে কৰোঁ' । এখন মজি পাংসাৰ ঠাইকহে বাহ । তেঁৱেসে মোৰ বৈবীক উজ্জ্বল কৰিব পাবিম ।' এতিয়া সকলো কাৰ্য্য-কাম দিহি হল । তথাপি দই ত্ৰোমাক ৰক্ষা কৰিব । আৰ বজালকো মাৰিম ।" এই বুলি নিৰ্ত্তৰ দি বাখিলে, আৰু কন্যা, গ্ৰাম, হস্তী-ঘোঁৰা, দাস-দাসী, বাজযোগ্য অলঙ্কাৰ আনো নিস্তৰ বহু দিলে, মাস কাৰ্ত্তিক, শক ১৫৩৬ । ৪৩ ॥

পঞ্চম অধ্যায় ।

হাফোত সজ্জাচিত ।

মহাবাজার বজাল অনুসন্ধান ।—সেই বেলা বজালৰ বস্তন-ভা নানে এক সদাগৰে মিছৰিত আগৰ কাঠি কিনি আছে । মহাবাজার আগৰে তাক তৈৰে পৰা হাবুঃ চেটিয়ায়ে বেদি পঠালে আৰু আগৰ কাঠিকো কাটি ললে, বোলে, “কৌচ বাজাক হাৰি আশ পালি । সেইমতে আমাকো চলছে চা ।” আৰু সেই বেলা মহাবাজারে চেংধৰাক পঠাই দিলে বজালৰ বাৰ্জাক জানিবাক প্ৰতি ; তাক বচনেও এইখান বুলিলে, “কাজনীমানে জুৰিবিতৈ, বজালক পালে নেবিবি ।” ৪৪ ॥

সজ্জাচিতৰ অগম আক্ৰমণ ।—তাত পাচে চেংধৰা গৈ বজালৰ পুখান নাও পাই তাক মাৰিলেগৈ । দুটা মানুহ কাটি তাৰ মাথা আনিলে । এই কথা বজালৰ লোকে গৈ হাফোত জৈয়দ বাবকৰ প্ৰযুখো বস্ত ওনবাও আছে তাৰ আগে সমতে বুজাই কৰে, বোলে, “পাংসাক লাগি বস্ত আগৰ কাঠি কিনিবৌ, সবতে আচাটে লুটিলে আৰু দুইখন নাও মাৰিলে । দুই বৰ্গকো কাটি মাথা নিলে ।” তেবে জৈয়দ বাবকৰ নবাবে সজ্জাচিতক পাৰিলে ; চেংধৰা, হাবুঃ চেটিয়া, মল-নখোৱা, মনপক, বৰি আনেগৈ বুলি । পাচে সজ্জাচিত তিমিকুৰি নাতেবে কলছে উজাই আহি সলা মাৰিলেহি । চেংধৰ দুই বৰ্গকো কাটি মাথা আনিলে । তেবে জৈয়দ বাবকৰ নবাবে চেংধৰা, হাবুঃ চেটিয়া, মল-নখোৱা, মনপক, চাবি পানীসিয়া বিশুনাখৰ ওপৰে আত্মজ-তৰি সোমানাগৈ পলাই, বৰি আনিব নোৱাৰিলে । সজ্জাচিত আৰু বাজাল ভাঙাব লুট সকলো স্বৰ্ঘষ নিলে । সলাৰ দেতখৰ নট্টনীকো নিলে, আৰু তিনিদিন বহি তটীয়াই গল । সেই কালৰপৰা বজালেবে আহোবনে বুদ্ধ লাগি গল, শক ১৫৩৬ । ৪৫ ॥

বুদ্ধৰ আহোজন ।—বৈশাখ গত তেওঁ পূবেশ সংক্ৰান্তিৰ দিন । বৈশাখি তুৰ্গকৰ আহোনে মাৰিলে তাৰ পৰাহে কালে আনি বুদ্ধ লগালে । তাত পাচে বজালৰ বাৰ্জাক স্বৰ্ঘমহাবাজা পাই তিনিজন্য গোহাঞি প্ৰযুখো বস্ত বজা, সলিকৈ, পাতৰ , চেটিয়া, সবাকো আক্ৰা কৰিলে । জাজনীমানবো লমন্তৰে শাকু হৈ দিৰৌমুখে গান দিয়া বহিলগৈ । বজালেও এই কথা শুনি উজাখালিক আগ ভৰা বহিল । ৬/৭ খণ্ডগ্ৰামৰপৰা চিনাতলিত বহিলগৈ, আহোপৰ এক পক্ষ আছিলে । ৪৬ ॥

বজ্রাশ্রম আক্রমণ।—পাচে চাউনাই কোঁরক পুসুখো ধাপ্পিত বরগোহাঞি লাকো বরপাতন আনো বজ্রাশ্রম সমন্বিতে বত লোক চান্দধর্য বহিলগৈ । পাচে বহাভাজাও গৈ আগিরাবদ্ধত বহিলগৈ । বজ্রালেও বার্ষিক পাই যাজু জই আহি তত্ববী কাধবে বহিলহি । আহোমো তত্ববীক মদ্য কবি গড় দিয়া থাকিল । এইমতে এক মাস দেখা দেখি জায়া থাকিল । আহোমবো আগ্র-আনি সেনামানে তত্ববী কাধবে গৈ বজ্রালেবে বাত্মনাশি কবি থাকে । পাচে একদিনা বজ্রালো ঘোঁরা নারত তুলি কাপবে চাকি তত্ববী পান হৈ আহোমক ধরিলে । পাচে বরচেট্টাব পুত্র বতীয়া ভেকাক কানিলে, বিজাপাত্রক বরি নিলে, পিছনীয়া গোহাঞি পনাই এবার । আনলোকো কিছু পবিল, পুষ, খল । ৪৭ ॥

আহোমব পলায়ন।—তত্ববীবে মাখন সাজ্জাভিত্তি দিনা, তেবে সমস্তে বজ্রা, আনি লোকসবো ভাণি আহি তত্ববী গড় এবি চান্দধর্য বহিলি । পাচে ৬ তে এই কথা শুনি আপোনার মদ্যদেক চাউনাই কোঁরকক মদ্যবে উপবি অধিকার কবি লিড়িলে ; তাকো মানিবক মনে ধবি আনিলে । পাচে আইকুঁতবীবে মাত্তিহে একবালে । আন বরগোহাঞিৰ নেওগ বজ্রা চোঁটীয়াব মাত্তি, বুঢ়াগোহাঞিৰ নেওগ বেচাই-কিচিকা, বরপাতন-গোহাঞিৰ নেওগ পোৱালি মাখুৰ গোহাঞি, এই সমস্তকে বশি ধবি আনিব দিলে । ৪৮ ॥

বুছৰ হোণার।—পাচে সেই বেলা হাড়ি, বহি, পুসুখো বতক আনো গড়ভিত্তিবিয়া কাঁটী আছিল মবে বাজাক বুলিবাৰ লাণিত, "দুৰ্গসেব । তুমি মহাৰাজা হৈ কি কাৰণে দালিত হুখ পাই বাজা, আনাক বুছল কিয় পঠাই বেলা ? আনাক কি কাৰণে কাণ্ড-বন্দু শিকাইছা ?" তেবেসে নেচান চিৰিঃ পুসুখো মত আনো গড়ভিত্তিবিয়া কাঁটী আছিল সকলোকো পঠাই নিলে, তত্ববীৰ গড় পুনর্বার মদীন হব হেন বুজিলে । এই কথা গোঁৱীইবোনে শুনিলে, বোলে, "তিনি বেওগ মবে কোঁরকক বে ধবি নিলে আনাতহে বজে ।" ৪৯ ॥

বুছ-বাত্তা ।—পাচে বাজাগবে মবে গোহাঞিবোবে আলচ কবি তত্ববীবে উজাই তিনি বন বনঃ থাকিলে তত্ববীত পান হৈবাক বাণি । পাচে এই কথা ৬ তে শুনি চাউনাই কোঁরককো তিনি নেওগকো নামনি পঠাই নিলে । পাচে ধাপ্পিত বরগোহাঞি, লাকু বরপাতন, তিপাস বজা, মাঝ-কপীয়া বজা, চাৰিঃ বজা, কনক সন্দিকৈ, বকঃ বরচেট্টা, বেচাঙ্গ-পেণ্ডৰ,

পুত্ৰ, মৰাণ কোঁৱৰ, শ্ৰীকল বৰা, হাতীৰকতা, বেটুৱা বৰা, এই সময়ে তৰফা হৈ গ'ল। সেই সকলৰ উপৰি চেংখৰা ৰাজমেনঙৰ হৈল। নেচান শনিটক পিকচাই চেচিৰা, নেচান-পন তঙাৰী, লাছু মেওণ, চিৰিংলাং, চাউলাপাৰা, জাহি মেওণ কুলকুবৰ পুত্ৰ লালুক গোহাজি, চাওলাং বৰুৱা, এই সময়ে নাচে গৈল। আনো বত বুছাক তাৰ কোনে অস্ত পাইল। কুত্ৰ বৰুৱা-সৰাকো আন সেনাপণৰ বা কোনে অস্ত পায়। ১২০ চকুৰি বৈলাৰ হস্তী আধুৱান হই যায়। ৫০ ॥

বুছাবত ।—যাদৱ ১৫ দিন মাৰ্গতে শনিবাৰে প্ৰভাতে অৰুণোদয় দেখাত নাচে-তবে চাপি বুদ্ধ বহিলে ; হাতীৰে আঘৰাতি থড় ভাতি উঠিল। পাচে সেনাসকলো উঠি বাকে বতে পালে তাতে কাটিবাক লাগিল। বজালো লাছু হুইবাক নাপালে; কতো বিভ্ৰমে পলাই কটা গ'ল, কতো অস্ত-শস্ত্ৰ ধৰি হুজিলে। বজালেও কিছু কৰিব নোৱাৰি বামৰপৰ হুইকি মোহিতৰ নিকটে বালিত চাপি বহিল। সেই সময়ত ১২ টা টিপাহী কেঁবা গোহাজি সনে তাৰ কিছু সৈন্য লগত লৈজা যোৱায়ে চৰিয়া আহোমৰ বেত ভাতি বাহি হুৱা পলাই গ'ল। সত্ৰাজিতো দুখন নাচেৰে কৈদম আছৰ পলা এৰাই গ'ল। ৫১ ॥

বজাল বৰ ।—আহোমেনও পাচে বত বজাল তহাইলৈ তাক বাধাবি থড় নিৰা গলে। তাৰ মাছৰ পৰা কাতো খেৰ লৈ বি আহে তাক নাকাটি পাৰকে আমে। সেই বেলা বৰগোহাজিয়েও আখৌ গোহাজিকো আপোনাৰ ভিত্তৰ কৰি আনিলে। একবাতি তেনেহতে বেৰাৰ ভিতৰতে বজাল বাছিল। আন দিনা এক পুত্ৰৰ উপৰে সবৌ বজালক বেচি কাটিলে। বজালৰ সৰাৰে উপৰি ভাঙ্গৰ বি ছৈলৰ বাবকৰ নৰাৰ সিও পৰিল। তৰফাম বজি, গকুল চান্দ, জাহিৰ-কেণ, বীৰ্জা-বৰি, জাৱাল-ৰা, পৰিণে আহলাল-ৰা এই সব কটা গ'ল। ৰাজা জগমোহ, বহুবল্লভাৰ, ৰাজাৰা, কালাৰাজা, হাড় পুত্ৰপনিং, ইন্দ্ৰমণি, নৰসিংহাৰ, ভগৱানৰা, কৰ্ণচল, এই সনে ১০ ৰাজা মাছে খেৰ ধৰি বোলে, “যাহি মহাৰাজাৰ শবদীয়া বন্দী হৈবোঁ, আনাক নাকাটিবা।” পাচে তামৰাক নাকাটিলে। ৫২ ॥

বজাল-বন্দী ।—এই কথা বৰজানোৰে ১৮ চৰণলৈ জনালে। পাচে মহাৰাৱা নানুৰ পঠাই গলে হেতুনাৰা ডাকুৰ থিয়া গড়গ্ৰামক জনালে। আক সত্ৰাজিত মোহনগিৰিনায়ে তেটি ধৰি আনিলে। আক বি বজাল কাও

বাঁক এৰি নৰিল তাকে নাকটি ধৰি আনিলে । আনো বজাল সমস্তে কটা গ'ল । আহোমৰো তৰে হাতীৰবন্দা পৰিল, শ্ৰীজল বৰা, মনল বৰা পৰিল । নাহত পৰিল বেচান বন্ধিকে, চিৰিঃপা । তেখে সেই বেলা ৬মেঠাইল জনালে, "বজাল বনত ডক্ৰ হল আৰু বাণবিৰ তিনি তবপীয়া টালি দিয়া বজালক বেচি পৈছে ।" পাচে এই কথা মহাৰাজা শুনি তৎকালে খেদা পতাইলে, বোলে, "বজালক নাকটিব । কেনুৱা ঊনবাওঁকোৰে যোক খুজিবলৈ আহি আছে তাক যই চানলৈ যাওঁ ।" এই বুলি খেদা পত্ৰিয়াই নিয়া ৬মেঠে চানবটালৈ গল বজালক চাবৰ বনে । ৫৩ ॥

আহোমৰ জৰা—পাচে মহাৰাজাও শুনিলে সমস্ত বজালক কাটি গোহাজিৰোৰ পাৰ হৈ আহিল যেন । এই দায়তে ৰাজ্যৰ নদীকে ৮টালৈ কৌতৰকে মাৰিলে । গোহাজিৰোৰো নেওগবিন্যাসকো কাটিলে । বন্ধা চেলিয়া পলাইহে এৰিল । তিনিজন গোহাজিকো ধনিলে । তিনিজন গোহাজিৰেও বুলিলে, "আমি কেনে বণ ৰুচাই থম ।" বজালক কাটি মাৰি পালে হস্তী ১২ টা, ঘোঁৰা ২০০, আৰু বহু কাঙ লাগি নৰিল আৰু ৰাজত বাহু-বন্ধা ঘোঁৰা কাটিলে, তাৰ কোনে অস্ত্ৰ পায় ? বাচক নাৰ ২০০ আৰু বজালৰ কৃতক হিলেদাৰী ততেকৰ ততেক হিলে, "তৰোৱাল, বাৰ", জবদাৰ, বগুয়া, এই সকলৰ সীমা নাই । সমস্ত পালে ৮৪, যি কিছু আহিলা-পাতি লোহিতে পৰিল তাকে মাত্ৰ নাপালে । শক ১৫৩৭, বাৰ্ষাৰা, ১৬ দিন গতে, দেওবাৰে, তেখে সেই বেলা হাবু-পিকচাই মাহিতে আহোমৰে থৈ কাজলীত থানা কৰি ৰহিল । ৫৪ ॥

মহাৰাজা ভিমৰঙাৰ পৰাকী ।—১৫৩৩ শকত, আৰু মৰনাৰাধণৰ দ্বিত্য কছাৰীৰ পৰা ভিমৰবা ৰজা চৈৱ্য হাজাৰ লোকেৰে ভাগি মাহিল । বাহোৰ ভাই পাণ্ডীশুৰ ৰজালৈ মৰনাৰাধণে বাঁত্ৰিৰ আঠাৰে ৰাজ্য তলপ কৰি নিলে । পাণ্ডীশুৰৰ বেটা চক্ৰবৰ্ত্ত ৰাজা হই মৰনাৰাধণৰ টাইক নাযায় । পাচে মাঘৰ চই ১২ বৎসৰ বন্দী কৰি থৈছিল । চক্ৰবৰ্ত্তৰ বেটা পোৱালসিংহ ; পোৱালসিংহৰ বেটা ৰজাকৰ, পুত্ৰাকৰ ৰাজ্য হল । সেই বেলা বকৰ-বাৰে পৰীক্ষিত ৰাজ্যক ৰবি নিলে । সেই সময়তে জয়ন্তাৰ বনমাণিক ৰাজ্যৰে ভিমৰঙাক মাৰি পুত্ৰাকৰ ৰবিন বন্দী কৰি থৈছিলে । পাচে বনমাণিক ৰাজ্য হৈ পুত্ৰাকৰৰ বেটা যি বেচি পঠালে । পাচে পুত্ৰাকৰৰ বেটা বজল

রাজা কালীকীত হাবু-পিকচাইর ঠাইর আসি মহারাজাত শবনে পশিলহি।
মহারাজাও বীটা-বাহন ছেফলানু কন্য। হস্তী দি বিবাহ দিতে। সেই কানন
পবাহে ভিমকরা মহারাজার ত'ল। ৫৫ ॥

দরঙ্গ রাজ্য বর্ণনারাবণ।—তবেসে মহারাজা বনীরকৌতরক বর্ণ-
নারায়ণ নাম দিয়া দরঙ্গত রাজ্য পাতিবে। আর চন্দ্রনারায়ণ, রূপনারায়ণ
প্ৰমুখো পবীকিত রাজান বত কৌতর আছিল যবে আসি মহারাজাক সেৱা
করিলেহি। ছেব মহারাজার প্ৰসাদে গ্রাম ভূমি লৈ ৬তাক সেৱা
করি থাকে, কতো সেশক যায়। আর দরিন্দকুলীয়া ভিমকরা আদি করি
যতক রাজ্য আছে যবে আসি ৬দেবক সেৱা করিলেহি কোড়, রূপাচ,
কাপোৰ আদি আনো সম্ভাবসকল লৈ। আশ্বিন আসে, শক ১৫১৮।
তবেসে ১৫১৮ শক যাবত চামবহাত গড় বাছিলে। রাজার কৌতর লবি
গোহাজিৰ যুতু, শক ১৫১৮। ৫৬ ॥

বঙ্গাল ববিবর কলি।—আর পুনর্দার দরিন্দকুলীয়া, উত্তরকুলীয়া,
চেকেরীয়ে ৬তাক উদ্যম করালেহি, কোরে, "হগদের মহারাজ, আমি
যতক চেকেরি আর্দ্য সবসকে রাজ্য পবীকিতে তোমার দুই পাতর তলে
দি গোড়ে; আর বুলিলে, 'মোর বত কৌতর-কুতরী আর বত বালেক আছে
মর্যাবো দেব-কুতুর ঠাইতেতে ভাতি, আন ঠাইত তাব বকা নাই।' এখন
স্বর্গদেৱে বদি আজ্য করে হাজোত বিধা বজালনানি আছে তাক ববিনাক
প্ৰতি, আৱাকো দেৱর লোকজনকো পাক্ষেক; দেৱর লোকক পাচ করি
আসি আগ হৈ ববিনগৈ; এতেকে দরিন্দকোল উত্তরকোল সমতে ৬তাব
হব।" এই কথা শুনি মহারাজা আনন্দিত হ'ল, তাল বুলি শন্যগিলে। ৫৭ ॥

চামবহাত গড়।—পাচে আছোবত মহারাজার আজারে তিনি কন্য
গোহাজি প্ৰমুখো সমতে সেনা চেচামুখে গড় দিয়া বহিলগৈ, মহারাজাও
চামবহাতে বহিল। এইমতে মাঘ গ'ল। বঙ্গালো চেক-কমল প্ৰমুখো
হাজো পৰ্বত ভুৰি আছে। পাচে আছোবে পৰ্বতক বেৰি গড় দিলেগৈ।
আর দক্ষিণে বা যত মার আছিল, তাক ভাঙাবী গোহাজি প্ৰমুখো নোহিতে
গৈ তেটিলে। ৫৮ ॥

বঙ্গালর পলাচন।—বাইবো বর্ষরাজ্য পূবে-উত্তরে তিনিজন গোহাজি
প্ৰমুখো বহি আছে। বঙ্গালো ভাগিবাক পাহু হৈল। তবে সেই সময়েতে
নেচান-চিবিছে তিনিজন গোহাজিকো বালি-বচন বুলিলে, "বঙ্গাল যে ভাগে

তোনানোকে নবৰ কিয়ঃ" এই বুলি লোকসকলোকে কোবাই বুদ্ধক সমুখে পৰ্শ্বতত তুলি নিলে বজালক কাছিক পুতি। বজালো মাছু হুই আছে। পাচে বসন্ত মূৰে তিনিজনী গোহাজি আনো সকল আহোম পৰ্শ্বতত উঠি বাওঁতে বজালে খোঁৰা মেলি বাকে বৈতে পালে তৈতে কাটিলে। ধ্বংস্ বুদ্ধাগোহাজি পবিল। নাহ-নাহকা, আহিলা-পাতি, যত হিলে, সকল পবিল। যত লোক পবিল তাৰ গীনা নাই আক হুই পবিল ৮০ কুৰি। কেঁনা গোহাজিয়ে গামুৰা কনাই হাতীক বহিলে। পাচে তাক আচাৰ-বাৰি পেনাই নগৰক আহিল। পাচে বুদ্ধ-হাৰি পুনৰ্গাব কাজলীত বহিলহি, শক ১৫১৯। ৫২ ॥

বিষহাৰ শান্তি।—পাচে ৬৫ৰে বাম্পত বৰগোহাঁই তিপাম বাজাক নোহাৰ ভিত্তৰা তৰাই আনিলে বজি, ওপৰে পিকদান বৰি আহিল। লাছু নেওগক মূৰত কোবাই মাথিলে। নেচাম-চিৰি, লালুক-কুকন, নাহম, তিনিকো কাঁইটেৰে চেপি মাথিলে চিনাতলিত। আক উত্তৰাকোলৰ ভূঞা, যবদ্বিৰ হাজৰিকিয়া, শইকীয়া, এইসকলক বাক পালে সবাকে মাথিলে। সেই সময়ত লাক্ষিক ধবকুম নাম মি কাজলীলৈ পঠালে। সেই সময়ৰ পৰাহে বৰকুকন নাম হল। ৬০ ॥

গছিব যত।—পাচে বহাবাজা গড়গ্ৰামক আহিল। সেই বেলা ষাৰিকাত পাট জনে। তাত পাচে ছেক-কমলৰ আগত বিক-কাছিয়ে বোনে, "নবাবৰ আজা হলে আচাৰক মিল-প্ৰীতি কৰাই বজীদন্ত, আগৰ কাট জনাই দিব পাৰে।" নবাবেও ভাল বুলি শমাথিলে। বিক-কাছি আছিল আখিলা-ঠুটিত, আনাব লাক্ষি ফুকন আছিল কাজলীত। পাচে বিক-কাছিয়ে আগ-চৰী অশুভ্ৰাতলৈ আহি লাক্ষি ফুকনৰ ঠাইলৈ প্ৰীতিৰ কাৰণ কৈ পঠালে আনাব চকীয়ালতকৈ। ৬১ ॥

বিক-কাছি বন্দী।—পাচে কুকনেও এই কথা ৬৩ জনালত বৰাছৰ কটকীক পঠাই বোলে, "কুকনেও তাক উপাই কৰি কাজলীলৈকে অনাব।" পাচে কুকনৰ আজায়ে বৰাছৰে সত্য-শপত কৰি কাক্ষিক উপাই যন্ত্ৰনাৰ দ্বাৰায়ে নাহত তুলি আনিলে। পাচে কাছিয়ে উমানন্দৰ সেইবানিতে বুলিলে, "বৰাছৰ, দেব, মোৰ কনকত দুই তৰোৱাল আছে, তেওঁৰ নাহব দুই ষাৰৰ মনুষ্য ধৰাপ কৰিলৌহতে, নাজে তঞা ব্ৰাহ্মণ আক পুৰোহিতো, দুয়ো ব্ৰাহ্মণৰ কোনোখান হব বুলিহে হাত জপাই বহিলৌ। মোৰ কপালে

বিধান হই সেইহে।" পাচে কাজলী পালেহি। কুকনে কথাবাৰ্তী হৈ
 যোনে, "জান, কাজি যে আহিছে এক সৈন্য কৰি অধিকটগৈ। এই
 বুনি নথনা কৰি গন্তপ্ৰাননে পঠানে। পাচে ধৰাছনে নি ৬৮জাক হত্ব
 কৰিলে। ৬৭ যোনে, "কাজি এখন পাছক, যোকে বজালকে মিলান
 নোৱাৰে নানে।" এই বুনি বাঘচোৱাত ধৰ-দুৱাৰ সাছি দি বাগিলে, যাবলৈ
 নাপালে, শক ১০৪০, মাস জৈষ্ঠ। ৬২ ॥

তিনি কুঁৱৰীৰ মৰণ।—সাত পাচে পাখৰ ভাই বীজী-নাথন
 দক্ষিণকোল পাব হৈ বৰ্গনাৰাণক বৰিলেগৈ, তেবে কাজা পলাই এৱান।
 তিনিজনী কুঁৱৰী হাতীৰ ওপৰত ওলী লাগি পৰিল। পাচে আহোম
 বেৰি গৈ বুদ্ধ দিলে, তেবে বীজী-নাথন তত্থ ৰাই পলাল। হাড়িমহিয়ে
 একলে বেৰি গৈয়া পৰিল। ৬৩ ॥

সম্ৰাজিতৰ আক্ৰমণ।—পাচে সেই সময়তে মামোণোৰিলেও
 আক্ৰমণ লগ নৈয়া কটকাৰী গীমা কৰি দক্ষিণকোলে বাজা হ'ল। বজালো
 দক্ষিণকোলে পাব ছইবাকো নোৱাৰে, তৰ লগে মহাৰাজা ২০০০ কাণ্ডী নিয়া
 নিহতু আছে। সম্ৰাজিতে লোক তুলি মামোক বাৰোঁগৈ বুনি আহিল,
 আহোমৰ কাৰণে নোৱাৰে। সম্ৰাজিতৰ ভিত্তিক ইচ্ছনাৰাণ পৰিল আৰু
 ভৱানীৰায় পৰিল। এইমতে উত্তৰে দক্ষিণে বনে লুকাই কড়াই বাবে, সেখাই
 বন্দ দকৰে, সম্ৰাজিতে দুৱাৰলৈ আহি আছে দণ্ডে হাত ভাঙ্গে। ৬৪ ॥

পৰধাপত সম্ৰাজিত।—পাচে সম্ৰাজিতে কিছু কৰিল নোৱাৰি, মহা-
 ৰাজাক বাপ টানি আৰ্হাণ কৰি পঠালে উমৰ কানাই দুই হুঁসত কৰি মহা-
 ৰাজাৰ টাইক লাগি। লাহৰি, পাছক, তাত, মুজা, প্ৰবাল, আমো বাধক
 সকল দি পঠালে। আৰু পত্ৰত লেখিলে, "মহাৰাজৰ বেটা মৈলৌ, ৬৮জা
 যদি বেটা যোনে বেটা, নকন যোনে মকন। মজি যেমতে দুৱাকত বহো
 তেফত কৰিব।" ৬৫ ॥

সম্ৰাজিতৰ পত্ৰ।—পত্ৰ এই—

শ্ৰীতিথক-গমণীক-পৰমপৰিত্ৰ-বণোৱাশিমিত্ত-

১০গদিগন্তবাননি-পটিলোৎপাটল-শ্ৰীশ্ৰীমহাৰাজা-প্ৰতাপুত্ৰাপেদু—

শেৱাসালান জেখন! স্বাৰ্থাৰ্থাণে তোমাৰ কুশল হামেচা চাহো
 যেন হামাৰে নিজৰ খোৰ ৰোএগা আৰ তুনি এতাবাৰ নঙহাঙ

ও আবার সোণ চোবো করো। শ্রীশ্রীকৃত কুরঙ্গক ৬৬তম ৬৭ চরণে লক্ষ্যেতে নই সড়সোড় সেরকা তোমারি বেজনেতেও ঢাকনি বোড় করোহো অতএব ফিলজিনিয়া-বাজেতে খোচ হানিক হোরে। মিন্‌জুনা বাজতেই খোচ হানিক হোএ অব অকিকালেখানাতিরে পরা উমর কানাই কহিবেক হাঁজির আপোনে কাজ কজার হাকিলকাজ হার, ইতি জিনকাজ । শব্দ ১৫৪১, কণ্ঠন ১২ ।

সংশোধন—কোলা ২০ কুবি, বাহরি ২০ কুবি, পামক ১৩ খন, টিট ৫০ খন, টার ৪০ কুবি, পোরান ২০ দার, লাং ২ সোণ, আইকন ১ সোণ, নকেল কাঠ ৪ সেব, লাল ২ সেব, সজ্জাজিতের পত্র লেখা । ৬৬ ॥

মহাবাহুর নিয়তি ।—পত্র শুনি ৬৬তম বুলিলে, “ভাল, বোক সি বাপ বুলিলে নইও বোলা বুলিলে । পুত্র হলে পিতৃর বচন করিব লাগে ।” এই বুলি কমলনোচন কটকীত করি সোণর নানীয়েবে করণ করা, তার ভিতরত উত্তম জল দিয়া পঠানে আক উত্তম চাউল, লোণ দিয়া পঠালে । মহাবাহু বোলে, “পুত্র হলে মাতৃর স্তন দাব লাগে ; এই পানীয়ে জানিকা ছন । তার বেশত যিহেতু লোণ চাউল খালে হাবান নকবে হেন ওনির্দে ।” পাঁচে সজ্জাজিতেও মহাবাহুকে সাতসেরা করি করাতে পানীকে, চাউলকে লোণকে খালে । আক পাট কাপোর, চিকণ কাপোন, বালুক, আগর কাঠ তাক প্রতি দিলে তান নাইলকলনৈ আইকুঁতরীর নামে আহোম বেধেনাবে এক বোর কাপোর দিলে । মহাবাহুর আজা প্রাণটীকিও কবিছে, এইমতে কস্তোমিন নিয়তিতে আছিল । সেই সময়েতে ভেলাইক দুবারনৈ পাঙ্কিলে ভেবেসে হাট-বাট হ’ল । আতো সজ্জাজিতে হাট-বাটন কগা কলে কটকীকে আতগাত হ’ল । ৬৭ ॥

চকার কটকীর আগমন ।—আত পাঁচে চকার নবাবর অনুমতিয়ে হবি-বলছার সোণারি দুইক বোলে, “চকার নবাবেবে ৬৬ একলাল পুত করাইবা” বুলি, আজিত-বাঁক গোপালকে সোণারি দুইক লগত পত্র-সংশোধি পঠাই দিলে, টার প্রবাল, সোণার বলনকরা পীরা ১ খন । পাঁচে সোণারি দুইক বেধানর কটকীক কুরগাত থৈ কাজলীত বরফুকনত জনালগৈ । সজ্জাজিতে সজ্জাজিত করি বরফুকননৈ কে পঠানে, বোলে, “চকার নবাবর কটকী আহিলে তোমার আমার প্রীতিখোট কেননে বহিব । চকার নবাবর কটকী থেমনে আহিব নাগাই ভেদনবান করিব ।” পাঁচে ফুকনে সজ্জাজিকে ফুকনর ভায়েক

নেচান ভেকাকে কুইতকৈ ৬লৈ কৈ পঠালে, বোলে, “গোণাৰি মুঠয়ে চকাত
বহানৰ আগত আমাৰ সকলে শাস্ত্ৰেৰ কথা কৈ ৬ৰে প্ৰীতি কৰাৰ পাৰে।”
এই বুলি উকিল-পত্ৰ আনিছে। ৬ৰ বচন হলেহে আনিব পাই।” ৬৮ ॥

মুঠৰ বৰখ।—পাচে এই কথা শুনি ৬এ বোলে, “সি বাপাহি,
বাপাৰৰ কাম কৰিব। যোৰ নথুৰ কথা কৈ কেমনে উকিল-পত্ৰ আনিছে?”
এই বুলি ৬এ গোণাৰি মুঠক, জয়হৰি মুঠক, বৰহৰি মুঠক, এই তিনিক
কুকুৰাতে কাটি পটুৱাৰ তুৰ বাছি উঠাই পঠালে; আৰু পাইকো কাটিয়ে
কুকুৰি ৪০। কুকুৰাৰ পৰা বহালৰ কটকীক ওলাই পঠালে। ৬৯ ॥

মত্ৰাজিতলৈ কটকী।—তাত পাচে কলীয়া কটকীক মত্ৰাজিতৰ ঠাইক
পঠাইছিলে। পাচে কটকীৰ বস্ত চোৰে নিলে, এই কথা মত্ৰাজিতে শুনি
পিতলৰ কলহ ২ যোৰ, কাপোৰ ১ যোৰ, ৰূপ ২০ সেৰ আৰু বাবৰ বস্ত্ৰভাত
সহিতে বি পঠালে। নাৰবৈচাক কিছু নিছিলে। পাচে আহিলত নাৰ-
বৈচায়ে মহাৰাজত খোচৰ দিলে, বোলে, “৬ৰ কটকী হৈ যে বহালত বস্ত
খুজিব পাইনেকি?” পাচে মহাৰাজা দাটী ধৰি তুমিলত কটকীয়ে বোলে,
“মোৰ বস্ত্ৰভাত চোৰে নিবৰ শুনি আপুনিহে বি পঠাইছে, হই খোজা মাই।”
৬এ বোলে, “এই কথাৰে কোনে জানে?” কটকীয়ে বোলে, “ভেলাইয়ে
জানে, আখচকীয়াৰে জানে।” ৭০ ॥

কটকীৰ কাৰ্য্য।—পাচে ভেলাইত লাগি ফুকনক হুৰিব দিলে।
কটকীকো তগুৰী গোৰীয়ে বন্দীকৈ ধৰ দিলে। পাচে সাত কটকীৰ
লগত বন্দীকৈ ধৰেনি। একদিনা মহাৰাজা পূৰ্ণতৰ পৰা আচৌতে হাতী-
শালত সেৰি সাতকো কাটিব দিলে। তগুৰী গোৰীয়ে সাতো সাতৰ লগত
ধৰে, এতেকেহে সাতৰ লগত আঠকো কাটিবলৈ উৰিকা কাখবলৈ নিলে।
কলীয়া কটকীয়ে বোলে, “সাতোচৌহে কাটিব দিছে, হই ইহঁতৰ লগৰ মহঙ।
মোক আন দাইতেহে বন্দী কৰিছে।” তথাপি নেবোতে টকা মাছিলে,
ধবাছৰে টকা দি এবাৰ। তাত পাচে লাগি ফুকনে সোধ-পোছ কৰি জনাই
পঠালে, বোলে, “হই, মত্ৰাজিতে শুনি আপুনিহে দিলে।” ৭১ ॥

মত্ৰাজিতক ধৰিবৰ উপায়।—পাচে ৬মেহে কটকীক আনিব দিলে।
পাচে তগুৰী গোৰীয়ে কাটিবৰ কথা কলত ৬মেহে বস্ত্ৰ অসন্তোষ কৰিলে,
গোৰীটকো দাৰ ধৰি ধকিলে। বৈচান-বকা শইকীয়াকো কাটিলে, চাঙ-

দাঙ্গকা কাটিতে । তখনকবে বনভুক্কে ৬ খেতত কলে, “বোম মানুহ এটি আহি ভাটী দিকিৰ বাৰ্তা কৈছেহি । আমাক বুদ্ধক প্ৰতি বজাল দিতব আহিছে।” এই কথা মহাৰাজা ভেনাইলৈ কুৰি পঠানে। ভেনায়ে বোলে, “নোক স্বৰ্গদেৱে এই কথাৰ ওপৰে ঠৈছে, বই এই কথা জানিবব নাই। বনভুক্কে কেনেকৈ কৰ বই নাজানো।” পাচে স্বৰ্গদেৱে বোলে, “ভোম বি কথা তাক কবি, তই এই কথা কেনেকৈ কৰ ?” এই বাত বৰি বনভুক্ কটকীক কটানে। তাত পাচে সত্ৰাজিতে তাব বংশব মহেশ্বীয়া পুতেকটিকে তাকে বাইকে মহাৰাজাক নেতা কৰিবলৈ সজাতিৰ লগত পঠাই দিলে। পাচে স্বৰ্গদেৱে পৰ্ব্বতীয়া বৰগোহাজিক তুলিব দিলে। গোহীয়ে বোলে, “লীয়া-পোক পঠাবৰ উচিত নহব, কথা-বাৰ্তাযো পাত্ৰ নুই, লৰাও একো কথা নেজানে, ইবতবে বই কি কথা হব ?” এই বুলি নুতুলিলে। পাচে স্বৰ্গদেৱে বৰগোহীক বজিলে, বুঢ়াগোহাজিকে, দৰপাজকে তুলিব দিলে, পাচে স্বৰ্গদেৱেও তুলিলে। হতী এটা, ঘোঁৰা ২ টা, টাব দাব, ২০০০, দি ৬৭ বিদাৰ দিলে। পাচত বৰগোহাজিক বং কৰি ভাজিলে। তাত পাচে মহাৰাজা লাগি ফুকনক আজ্ঞা কৰিলে, বোলে, “বেনেকৈ পাৰ উপায় কৰি সত্ৰাজিতক বৰি দিয়াক, ভেনাইবে কথা হই।” পাচে লাগি ফুকনে ভেনাইক বুলিলে, তই কেনেকৈ পাৰ সত্ৰাজিতক অনা আনিয়েবে কথা চবলৈ বুলি। যদি আচে আমালৈ বাৰ্তা জনাবি। আনিও গাছ হই উমানন্দৰ বালিলৈকে যাম।” ৭২ ॥

উমানন্দ সত্ৰাজিতেবে দেখা-দেৰি।—পাচে ভেনাই গৈ বনভুকনৰ আজ্ঞা সত্ৰাজিতত কলে, “ভাই নবাবেৰে দেখা-দেৰি নগ্ৰও।” আৰু বুলিলে “যদি আহে আনিয়েবে কথা-বাৰ্তা চবলৈ, তেবে আনিও নাম উমানন্দৰ বালিলৈ, তেৰো আহিব তৈকে লাগি, এই বাৰ্তা শীঘ্ৰে আনালৈ জানাবি।” সত্ৰাজিতে বোলে, “একদিনালৈ আনিও যাম।” এই কথা ভেনায়ে বনভুকনলৈ জনাই পঠানে। পাচে বনভুকনে কাজলীমুখীয়া গত ফুকন হাজৰিকীয়া সবাকে লগত লৈ উমানন্দৰ বালিত বচিলগৈ। সত্ৰাজিতেও তিনিকুৰি বাচকৰেৰে আহি দেখা-দেৰি হ'ল। বাবলৈ নুঠল আহোনে কোনোখান কৰে বুলি। বনভুকনে সত্ৰাজিতলৈ লোণা এসেৰ, ফোটা ১০০ থান, থচা ৫০ থান কলীয়া পটীয়া ৪০, পাছ ৭টা ; সত্ৰাজিতে দিলে দলচা ২০ থন, লাহৰি ২০ থন, পাখৰি ৪০ থান, চিট্টি ৫ থন, তাৰ ৪০ কুৰি, পোৱাল ২০ দাব, শক ১৫৪১, নাম চৈত্ৰ। ৭৩ ॥

সম্ভাষিতৰ ঘটকতা ।—তাত পাচে লগতে বিন অস্ত্ৰে চুল্লনানৰ তুই তিনি এৰি পলাই গ'ল জাজিৰ পৰা । তাত পাচে মামোখোৰিন্দক বেটা মনুনাৰাওক স্বৰ্গদাতা এই খাৰ লৰি গল বুঢ়ি মামিনে, খোলে, "মোক মাক গাভিৰ দিলা, তই দত্তৰ হনি কি?" পাচে পুত্ৰক মৃত্যু তনি কোনোখান কৰে বুলি লুকীৰপৰা মাৰে । মামোখোৰিন্দে মহাৰাজাৰ আজ্ঞাৰে কঠোৰী পৰ্য্যন্ত রাজ্য বাই আছে । মহাৰাজাও মামোখোৰিন্দক মাদি পঠায়, তথালি মাৰে । মামোখোৰিন্দে মহাৰাজাত হাবানখোৰ হৈল, তাক সম্ভাষিতেও আনিলে । পাচে সম্ভাষিতে বচকীও কৰি পঠৈ দি পঠালে, "মহাৰাজাদেৱে যদি মোক খাঁজা কৰে মই মামোখোৰিন্দক বনি মাতৰ গুজ্জা-পীৰিত মাদি দি পঠাম । ৭৪ ॥

সম্ভাষিতৰ বিশ্ৰাসঘাতকতা ।—পাচে স্বৰ্গদেৱে এই কথা তনি কহ-
কন্দলী, জাহৰপনি, লোকহ, এই তিনিও শীঘ্ৰ কৰি পঠালে, বোলে, "মামোক
পানেহে তইও আহিবি ।" তখনত্বে সম্ভাষিতে পশ্চিমে মামোক বেচিলে,
পুণে আহোনে বেচিলে । পাচে মামো তথাপি বজানটল গল । সম্ভাষিতে
মামোখোৰিন্দক বৰি চকটল দি পঠালে । আহোমক নিছিল আলুৰ-ইচু-
লাবক দৰে । পাংসাৰ ঠাই মোক বুৰিয়া কৰিব বুলি ইকথা বনতে থাকিল ।
তখনত্বে স্বৰ্গদেৱে তনিলে, স্বৰ্গদাতা জাহৰ সদাৰ কাৰণেহে লাগি ফুকনে
মামোখোৰিন্দক লুকীলৈ পঠালে । সম্ভাষিতকো বৰি আনিব পাৰিলেহতে,
কিছ বিহব কাৰণেহে নথিলে । আন চকাৰ মৰাৰেও লোখকাইৰ মুখত
হাট-হাট কৰে বুলি বিহব বহু-জাত দি টুকিল পঠাইছিল । পাচে ৮ দেৱে
তনি বোলে, "এনে কথাৰে যে কটকী আহিল ফুকনে ইকথা নটক আন কথা
কি কৰ?" এই কাৰণে লাগি ফুকন, পোৱালি লাগি-ভেকা, মেচাম-ভেকা
তিনিও গুৰুত মাগিল । পাচে বাৰ নিদি কদমি তিনিও মাৰিলে । ৭৫ ॥

ষষ্ঠ আশ্বা ।

পাংসাৰী আমোন্ত কানকপৰ পৰগনা বিভাগ ।

কৌচৰাজ স্বৰ্গদাতাৰ পৰা ।—পাচে ছৈৱদ ৰাজৰ হাজোৰ পৰা চানকটাল
বেচি গল, স্বৰ্গ মহাৰাজাৰ ঠাঠে তাৰে পৰা বৰি নিলেক । তাত পাচে
বীৰা-বাকী আৰি হাজোত বহিল । সি কতো বিন হাজোত আছিল ।

পাচে তাক বেদি পেলাই বহবন-বেগ হাজোত বহিল। তাত পাচে তাক বেদি নবাব আন্দুলা-ইচনাম হাজোত বহিল। তাত পাচে স্বৰ্গনহাৰাজ্যৰ মোৰাই তানুলী ৰাজ। স্বৰ্গনহাৰাজক লগত নি আন্দুলা-ইচনামক ৰখি নি গড়-গ্ৰামক পঠাই দিলেক, তেকেৰি ৰাজক ৰাজ। স্বৰ্গনহাৰাজক দিলেক। ৭৬ ॥

ছোক-ইব্রাহিমৰ কছোৰীৰ পৰগনা সংগঠন।—পূৰ্বে কবিশিখৰক আদ্য কৰি বৰা-বুৰুক পাংশাত্ত বিচাৰ কৰি আছিল, লগতে ছোক-বিবাহিম কছোৰীক ৰাজ্য বিচাৰ কৰিবাক আছিল। ৰাজ্যৰ কালত গাওঁ মাত্ৰ আছিল পৰগনা নাই। ছোক-বিবাহিমে কৰনা কলী কৰিলেক। প্ৰথমে বিলাজত কোঁচ হাজো নিগিলেক। তাৰ তলে চৰকাৰ কানকপ, চৰকাৰ তেকেৰি, চৰকাৰ বাকিখকুল, চৰকাৰ ৰাজলিভুম, এই চাৰি চৰকাৰ। ৭৭ ॥

কানকপ চৰকাৰৰ পৰগনা।—আবে চৰকাৰ কানকপৰ তলে,—পৰগনে কোঁচকড়াপ, পৰগনে পাতিসৰং, পৰগনে বনভাগ, পৰগনে বনো বনভাগৰে একেলগী, পৰগনে বনসৰং, পৰগনে বীহবাৰী, পৰগনে সাতৰাজীয়া, পৰগনে চৌমাটীৰাতা, পৰগনে কাচিমপুৰ, পৰগনে বৰভাগ, পৰগনে মেহোৰ, পৰগনে ক্ষেত্ৰীভাগ, পৰগনে বজালী, পৰগনে বাহেৰ-খাতা বজালী মহিতে একেলগী, পৰগনে বীউসী, পৰগনে বৰনগৰ, পৰগনে পাটিকটা বৰনগৰৰ গৈতে একেলগী, পৰগনে বৰপেটী, পৰগনে বেজিনী, পৰগনে কুলগুৰি বেজিনী মহিতে একেলগী, পৰগনে ৰাজা, পৰগনে দিগজল।

কসুৰে হাজো, কসুৰে গুৱাহাটী, বিকাপ-মোহল, পেছকছ, পাননবিবাৰী বৰগ-মোহল, পুখা-মোহল, জলৰা উমানল, হেৰা-মোহল, মাকি-মোহল, চেতল-ৰাজি, কৰোহিয়াত, খেল-হাবী, আগাধুৰি, নিকাটী-মোহল, পাকিান-মোহল, কছাৰী মোহল, চুটিয়া-মোহল, কানখানা, এই কুকুৰি এক-মোহল। ৭৮ ॥

চৰকাৰ তেকেৰিৰ পৰগনা।—চৰকাৰ তেকেৰিৰ তলে,—পৰগনে বুটাৰাট, পৰগনে গুমা, পৰগনে পৰ্জতজোতাৰ, পৰগনে কসুৰে বুৰুৰি, পৰগনে জাখিৰা, পৰগনে টাৰিচা, পৰগনে দুবলা, পৰগনে জলকৰ-মোহল, পৰগনে কসুৰে খিলা, পৰগনে চাপৰ্গড়, পৰগনে বেছন-ভাঁড়ী, পৰগনে কোঁকলাৰ, পৰগনে গুনাৰ, পৰগনে কাঠি-মোহল, পৰগনে কটোৱালী, পৰগনে ভিমালী-মোহল, পৰগনে ৰামানি-মোহল, পৰগনে চুলহট, পৰগনে মন্তক-মোহল, মুঠত উনৈশখন মোহল। ৭৯ ॥

চৰকাৰ দক্ষিণকুলৰ পৰগনা ।—চৰকাৰ দক্ষিণকুলৰ তলে,—পৰগনে
মায়েদাৰ, আৰ তলে পাঁচ তপা,—তপে বগবিহাৰী, তপে চান্দুৰীয়া, তপে
বেকেলী, তপে হাগজাল ওজাখেলি, তপে তিসিমপুৰ । পৰগনে পাণ্ডু,
ইয়াৰ তলে সাত তপা,—তপে বৰেশুৰ, তপে বখিৰালি, তপে চয়নীয়া,
তপে বেনতলা, তপে ভট্টাৰা কটা..... । পৰগনে ভুৰুৰীয়া, পৰগনে
বাড়টী, পৰগনে বেচপাৰা, পৰগনে কালুৰ-নুৰাপাৰা, পৰগনে কটৈডাৰী,
পৰগনে পূৰ্ণাতলে, পৰগনে গাঁড়ো-বহল, পৰগনে গোটকাটি । ৮০ ॥

চৰকাৰ বঙ্গানন্তৰ পৰগনা ।—চৰকাৰ বঙ্গানন্তৰ তলে,—পৰগনে
দাহেৰবন্ধ, পৰগনে ডিঙবন্ধ, পৰগনে বগ-বাৰী, পৰগনে চকীৰবেতলা,
চান্দিকানি । এই চাৰিও চৰকাৰ মিলি ৭০ মোহল । ৮১ ॥

পৰগনা নামৰ অৰ্থ ।—ছোক-বিবাহিমে ছত্ৰুৰ পৰা আহি বলুক বিচাৰ
কৰি পৰগনা বন্দী কৰিলেব ।

বাহবাৰী—আৰ একডাক বঙ্গাবীত পঁচি-ছত্ৰ হাত গাঠি বাজাৰ বন্ধা
থাকে ; এই কাৰণ পৰগনাৰ নাম বাহবাৰী ।

পাতি সৰা—ৰাজহ বজাৰ বাবে বি খবচ হৈছিল, এই কাৰণে সৰা নাম হল ।

কৌৱৰভাগ—কৌৱৰসকলে বিধন বাইছিল নানে কৌৱৰভাগ নাম হল ।

সৰা পৰগনা—আনো পৰগনাৰ লুৰন এৰন গাঠি সৰহৰো গাঠি উলিয়াই
পাতি-সৰা পৰগনা কৰিলেব ।

কছাৰী-মোহল—বি ঠাইত কছাৰী আছিল নানে কছাৰী-মোহল হল ।

চুটীয়া-মোহল—বি ঠাইত চুটীয়া আছিল নানে চুটীয়া-মোহল নাম
হল ।

বনভাগ—বনুকা কৌৱৰে বাইছিল নানে বনভাগ হল ।

চৌবাহী-বাতা—বজাৰ খাত ব'ত ব'ত আছিল নানে চৌবাহী-বাতা
পৰগনা হল ।

বৰভাগ—বৰসকলে বি বাইছিল নানে বৰভাগ হল ।

দেহোৰ—দেহোৰ আছিল বানে দেহোৰ হ'ল ।

খেত্ৰিতাগ—বজাৰ চাকৰ খেত্ৰি-চিপাই যি বন খাইছিল বানে সকলো পৰগনে খেত্ৰিতাগ হল ।

বজালী—বজালীয়া কোঁৱৰে খাইছিল বানে পৰগনে বজালী হল ।

বাহেৰ-খাতা—কোঁৱৰ-কুঁৱৰীৰ খাত বানে পৰগনে বাহেৰ-খাতা হল ।

কুলগুৰি—এক গাছ কনক-চম্পাকুল আছিল, বাহুহৰ বক্ষা থাকে এই কাৰণ পৰগনে কুলগুৰি হল ।

বীড়গী—বাজমাও খাইছিল বেন পৰগনে বীড়গী ।

বেজিনী—কুঁৱৰীৰ নধ-কটা বেজিনী বিখ্যাত আছিল বানে পৰগনে বেজিনী হল । ৮২ ॥

গুৱাহাটীত বীৰ্জা-জাহিনা ।—তদনন্তৰে বাজা ধৰ্ম্মনাৰায়ণে বাজা ভোগ কৰিছিল । বজালৰ চুতা বীৰ্জা-জাহিনা আহি বাবেপইতাত বুদ্ধ হল । বজাল চেকেৰি অনেক ঠাঠ পৰিল । পাচে বীৰ্জা-জাহিনা চামধৰা পৰ্য্যন্ত খেদি গল । স্বৰ্গমহানাজৰ ঠাঠ বসে নোৱাৰি কিৰি গুৱাহাটীত আহি বহিল । পাচে আহলায়ক-ৰ্বা নৰাব কৰি ভাৰ্গৱাই গ'ল । ৮৩ ॥

সপ্তম আখ্যা ।

অগ্নি বজালৰ বন ।

গাভৰুনাৰন শৰণাপন্ন ।—পাচে ৮৭ত্রে অতঃপুৰীতা নেওগ গোৱাঁইক দৰকুকন পাতি পঠালে । বাবোৰা ল'ৰা, তিবোতা, বন্দী-বেটী যি আছিল জাগালিটো তুলি নিলে । তাত পাচে গাভৰুনাৰে চক্ৰনাৰাণ খানায়োৰে হস্ত কৰি নেওগ কুকনটো কৈ পঠালে বোলে, "স্বৰ্গমহানাজৰ পৱিত শৰণে পৰিলোঁ । মই পূৰ্বে ধৰ্ম্মা যব, খানায়ো বোক বজালক খৰি দিহে, লোকজন

দি বাক্য করা।" এই কথা ৬৯২০ত কৈ তাক নির্ভর দিলে। কপ দিলে ২০১০, হুতর্পন টার হার কড়িয়া ১ ঘোর, কপর বটা ১টা, জবা ১টা, কাঁচি ১ বন, কাপন ৫০ ঘোর, হলিচা এখন। আকে পাই হরিধকোলন চেকেবি লগত লৈ কৈতুবাধীর পবা ১৫৪২ শকত বঙ্গালক খেদি বাজ লনোথে। বঙ্গালর দুই-চারি মানুহ কাটে। এই কথা সত্যজিতে কৈ পঠালে, বোলো, "৬৮ নোকে চেকেবির লগ লৈ আমার দুই-চারি মানুহ কাটে। ৬৯২০তাই শুনি বোলো, "চেকেবিরে কোনেই কাটে নই কি জানো।" এই এক কথা। ৬৪ ॥

বঙ্গালর লগত কাজিয়া।—সেইবেলা চেকেবির হরিকেশ বকতা বঙ্গালর পবা পরন্তু সবহলে আহিল। তাক আফুল-ইচুলন নবাধে ৬ হেটলৈ বুজি পঠালে, বোলো, "মোর হরিকেশত পাক শত টকা পাব লাগে। অর্থ-দেব বাজ দি পঠাওক। তোনার আমার প্রীতির এহিসে কারণ।" পাচে মহারাজা হরিকেশক শবপাগত বুজি নিদিলে। কন্দলর বীর্ষ এই এক কথা হল। সেই সময়ত বঙ্গালর পত্নমবা হেঙ্গল এটা বানহা পার হৈ আমার পানীত গোমারহি। বঙ্গালে আমার চকীরালত বুজি নেপাই চকীর পবা মানুহ দুটা ধরি নি জিহা কাটিলে; অনেক লাফনা করি মাঝিলে। আনাবো চকীরালে ধরি-পাত্র অন্য বঙ্গালক ছুবি ছুবি কড়ি়ালে। মাঝে পবা বঙ্গালরে আহোমরে প্রীতি ভাগিল। এই এক কথা কন্দলর বীর্ষ। পাচে বঙ্গালর ছেধ-কবিদ নবাব, কটাই মানুহ, এই দুই বড়লীয়াই উজাই খেদি আহিল হরিকেশরক হরিধক শ্রুতি। পাচে কলকু বলিকৈরে আগতেটি কড়ি়াই খেলিলেহি। পাচে বঙ্গালেও কিছু কবির নোরানি হরিধকোলন পাব হৈ অতুল-বালির পবা আচামর মানুহ তিনিটা ধরি নিলে। তাহে দুটা হাজোত কাটি শালত দিলে, এটা কুকুরে খুরালে, শক ১৫০৭। ৬৫ ॥

বঙ্গাল বলী।—তেরেধে খালোই চোটিয়াই লিমিহাত বঙ্গালর গড় মাঝিলে। ঘোঁরা পালে ২টা, তরোয়াল ১৪ বন। তাত পাচে হরিভেকাই চানুবিয়ার গড় মাঝিলে। কন-খাঁ মোখল পরিল, ঘোঁরা পালে ৩টা, হিলে ১৭ টা, তরোয়াল ৪০ বন, আক বলীতো নি বঙ্গাল আছিল মিঃ পার হৈ উত্তর-কোললৈ গ'ল। সেইবেলা ফেঠ মায়ত চন্দ্রনারাধ হরিল। খালোই চোটিয়াই মোশাত গড় দিলে। সেই গড়ত আহোম ১৪০০০ হেজার লোক দিলে। আক খর্গ বাজার চেকেবি বকঠি বকতা মানে সোন্দার গড় মাঝিলেগৈ। বঙ্গালো ছেধ-কবিদ, হরিবান-নাথ, ববনেউনীয়ার লজসিংহ বৌরন, এই তিনি

সমুখে যুঁজে। ভাৰত বন্দন তুৰ হ'ল, হৰিবান-কাঠ কাণ্ড লাগিল, আহোনে খেদি তিনি পৰৰ বাট কাটিলে। ডেৰ-কবিন্দক, জৰসিংহ ৰাইৰ নাকাটি আনিলে। গোঁৰা পালে ১৪০, মৰিল ১২০, পিতলৰ কায়াৰন ১ টা, তুৰকি হিলৈ ২৪০, বাক ১২০, তৰোৱাল ৪৪০, ভাতৰাগ, শনিবাৰে ২০ দিন বাওতে। ৮৬ ॥

বুদ্ধ আৰু আহোমৰ জয়।—তাতে পাচে শৰাইঘাটৰ খানা ললেহি। অশুভ্ৰাহ্মৰ আৰ্ঘচকীত আছিল বিবাহ-খাঁ, শৰাইত খোচাল-বেগ, পাণ্ডুত ইয়াক-কুলি, যাত্ৰাজিত মাজালিৰ বালিত আছিল। পাচে শৰাইঘাটৰ চকীমানে মাৰিলে। পাচে খোচাল-বেগ পৰিল। পাচে আহোনে কাজলী এৰি শৰাই-ঘাটত গড় দিলে। লান্মাৰ্ধক, ডেকা, দুৰবা, এই দুই পাণ্ডুৰ গড়ত আছিল। সত্ৰাজিত আৰি কনি বত বঙ্গাল পাণ্ডুত আছিল তাক এৰি আশিৰাত্মকিত মাজালিলৈ গ'ল। সবোৰো ঊপৰি আন্দুল-ইচুজান নৰাপ, মুছলি নৰাপ, দুই ভাগি চাঙোত আছিল। বৰ্ণৰাজা সনে খাংলাই চেটীয়াৰো তৈতে গড়, পাণ্ডু-শৰাইঘাট আহোমে লহে, পাণ্ডুত পিতলৰ হিলৈ এটা পালে। পাচে বঙ্গালে মাৰে-তৰে উলটি বুদ্ধ দিলে। আহোনে চাপি মধৰে, কাখৰৰ পৰা কাণ্ড-ধলী মাৰে বান্ধ, বঙ্গালে নাচে উজাই জুৰীয়া পৰ্শত পালেহি। সেই বেলা হাবু চোটিয়া, বন্ধা চোটিয়া মাৰতে থাকি নাৰ বেজিবাকো নোৱাৰিলে। নিছিঙীয়া গুলনপিক পলাল। আনো নাৰ কাখৰক চপাই মানুহ উঠিল, বঙ্গালে নাৰ তিনিখন পাই নিলে। আনো নাৰ পাটোতা নটিল। ৰামৰ পৰা কাণ্ড-ধলী মাৰোঁতে বঙ্গাল উলটি গ'ল। সেইবেলা অতঃপুৰীয়া নেওগ বৰকুকন আমৰাজুৰীৰ বৰশিলত উঠিলগৈ। বঙ্গালে দেৰি ধলী মাৰিলে, মুখত ধলী পৰি মৰিল, নাশ আশ্বিন, তুৰুবাৰে, ১৫৫৮ শকত। ৮৭ ॥

অতঃপুৰীয়াৰ পলায়ন।—পাচে সকলো আলটি লান্মাৰ্ধককে বৰকুকন পাতিলে। লোকজনক চলাবৰ নিহিতে। আৰু সৰুচকুৱা বৰপোহাঁইয়েও কাজলীৰ লোকজনক নগ্ৰি কৰি সবাকো লগাই দিলে। এইবতে নুৰো লোক-জনক চলাইছিল। পাচে কুকন, ৰাজখোৱা, সকলেও মহাৰাজাৰ চৰণলৈ জনালত সকলোৰো কথা ৰাখি লান্মাৰ্ধককে কুকন নাম দিলে। পাচে বঙ্গালে আশিৰাত্মকিত থাকিল তিনি দিন। পাচে তাৰ পৰা হোঁচকি তৰে বুদ্ধ দিলে। নুৰো ভিত্তিৰ লোকৰ নুহু সমান হ'ল। তথাপি আহোমৰ গড় তুলিব নোৱাৰিলে। কলজু মন্দিৰকৈ পৰিল, চানিঙীয়া কুকনৰ ভায়েকৰ গলত কাণ্ড লাগি মৰিল,

নেচামদাঃ প্রায়শী ওলী লাগি এবান, বীর, সজ্জাভিত তাতে থাকিল। তাঁত পাঁচে বঙ্গালে বাকখান গোবাপ-নার আগ কবি নারে যুদ্ধ দিলে। আহোমবো সমস্ত লোকে দিন দিন নারে-তবে প্রবান যুদ্ধ করিছে। পাঁচে কাঙ-ভলীও চুকান, কতো বেজি অস্তবে বহিব নোরাবি অভয়পুৰীনার নার-মানুহ যুদ্ধ এবি পলাল। তাকে দেখি আনো নার এবি পালান। পাঁচে বঙ্গালে পাট পেটিকটা দিলে ১টা, নার ১০ খন নিলে। এইমতে একমাস যুদ্ধে কাকো তরু জয় নাহি। কতো কতো আহোমে জুনি জুনি বঙ্গালর বৃদি কাটি হুৰ আনিলা বুলি বটা মনার। এই যুদ্ধর বেরদ্বা ওদেহে শুনি সকলোকা ঝঞ্ঝি লিকচোরানর বকরাক পঠালে। নি অভয়পুৰীয়া পলাল তার শইকীয়া-বোবক কাটি দুৰ আনিব দিলে, আন নারে-তবে ধরিল দিলে। উপরি টেকেলা হারি-চাওনাঃ দিলে। ৮৮ ॥

বাজুলীর বালিত বঙ্গাল।—পাঁচে নারে টাচু মন্দির, অভয়পুৰীয়া, শলভলীয়া, সকলোরে যুদ্ধতি হৈ প্রভাতে নারে-তবে চাপি যুদ্ধ বহিলে। বঙ্গালেও সজ্জিত হৈয়া তাগি পলাল, বাজুলী বালিত পবিল, আহোমে নারে-তবে খেদি নি নাকে পালে, তাকে কাটিলে। কত আহোমে নারে-তবে খেদি ওচর পাইগৈ, বঙ্গালো এবান নোরাবি দার, লাহবি, পামবি, দলজা, এইসকল পানীত পেলাই এবাই যায়। তাকো বঙ্গালে কাটিবাক ডরে আহোমে মবকে। কতোমারে বহি লবনে চাই তাহো আগ জয়া বঙ্গালে পলাই যায় মাজানী বালিত পবিল। সজ্জাভিত বাজা, ইয়াবকুলি, এই দুয়ো পলাই গল। আর সাত দিন আগে সজ্জাভিতে-তবে ফল কবি বীর হাছোক গল। গোবাপ-মার ৭ খন পবিল, বাচকা ১০, ববহিলে ১০০, তুখকি ৫০০, তবোৱাল ১০০, ববজা ১০০, জামদাব ৪৪, খড়গ ৪০, নারর কোছোনা ৪টা। এইমতে সমস্তে পলাই গ'ল। সেই সময়ে তকার পরা ছের-খাঁয়ে বীয়াবচালে ৮০ বাচকা নারে-তবে বগবিদারী পালেহি। তাক পাইহে সজ্জাভিত, ইয়াবকুলি এবান, লানমাধক চোটায়া পাড়ুত ববকুকম হৈ থাকিল। ৮৯ ॥

হাজোত যুদ্ধ।—পাঁচে সমস্তে বকরজা গৈয়া, হাজোত বেচি গড় দিলেগৈ। বঙ্গালেও গড় মাজ নৌইওতেই হস্তী আগ কবি টাচু মন্দিরর গড়ত বহিলেহি, জয় মও হানে যুদ্ধ হ'ল। পাঁচে যুদ্ধত আব্দুল-ইচলাম নবাবত কাঙ লাগিল, মুজদি নবাবর যা হ'ল, আক হস্তীৰ কম্পানত ওলী লাগিলত হস্তী উলটি পলাল। হস্তীৰ ভেদে বঙ্গালো পলাল; বোবা পবিল ১টা। তেবে বঙ্গালে আপোনার গড়ত তরু জয়া বহিল, আহোমেও বঙ্গালক বেচি গড় দিলেগৈ। বঙ্গালে

ওলাই বুদ্ধ নির্দিলে, পাচে এবাব নোরাবি কাকুতি কৰি বাট গাপে, বোলে,
“আমি বুদ্ধ এবিলোঁ; হোমবা বৰ্ণপণ্টন চাই এৰি দিবা, আমাৰ দেশলৈ
মাউ।” তখালি বৰকুকনে নেৰিলে, মহাবাজাক তয়ে। এইমতে এক
মাহ হ'ল। বঙ্গালে বাইবাক নাপাই গড়ৰ তিতবতে ওলাই নলে। ২০ ॥

হাজোত বঙ্গাল।—পাচে একোমতে নোরাবি মুজিয়ো গড়ৰ ওলাই
লান্নাখৰক বৰকুকনত বহিলহি। তাত পাচে আন্দুল-ইচুলাম নবাৰক পুম্বো
মীয়া-নাকে, মীয়া-হচম-চা, বাজা কছুল-বেগ, বহমজ, বামচা, কণ্ঠচান্দ,
এই সকলোৰে বহিলহি। পাচে বৰকুকনে সমস্তকে গড়গাউল দি পঠালে।
আৰি মীবে বোলে, “পাংসাব লোণ চাউল বাই কেনে হারাম কৰিম?” এই
বুলি গড়ৰ তিতবতে বুদ্ধ দি বহিল। সেই সময়তে হাজো উছাদ কবি বঙ্গালক
আহোনে ধৰি আনিলে। হজী পালে ২৫৫, বোঁবা পালে ৮০, হিটল ৬০০,
তবোৱাল ২০০, পিতলৰ কামায়ন ২৫৫, শক ১৫৫৮, বাছ নাম। ২১ ॥

বৰকা বন্দী।—তাত পাচে লান্নাখৰক চোঁটাক ৬ত পোচৰ দিলে,
“নিদানৰ বেলা বঙ্গালে পেৰা তিতব কৰি কাপৰেৰে ঢাকি মহাবাজালৈ পাংসা
কিবা দি পঠালে, তাক মহাবাজা পালে কি নাপালে, আমি নেজালিলোঁ।
তাক শুৱানকুড়িয়া ১৬০ ধৰ তীতীতে পাংসালৈ কাপৰ বৈছিলে, তাকো
লুট কৰি দক্ষিণাকোণত পাতিলেনি, পাংসাৰ কাপৰ আপুনি বাহিলে। মহা-
বাজাৰ বাজাত নেকি ঠাৰে নাছিলে?” এই কথাতে লান্নাখৰক চোঁটাক
মাহিলে। বৰকুকনা, গধৰুৱা বৰকাৰক বন্দী কৰিলে, ১৫৫৮ শক। ২২ ॥

মহাপুৰত বঙ্গাল।—তদনন্তৰে পিকচাই চোঁটাক বৰকুকন পাতিলে।
তাৰ পাচে পুনৰ্দ্ধাৰ বঙ্গাল মহাপুৰত গড় দি বহিলহি। তাক লমুৰে ভেকা-
দুৱৰা, টাংচু মালিকৈ সোমাত গড় দিনেগৈ। বঙ্গালেও খেদি আহি সোমাতে
তিনি পুহৰ বেলা মুজিলে। পাচে, বঙ্গালে আহোমৰ গড় দাখিব নোৱাৰি
আপুনি ভড় হৈজা বাবেপইতাক গ'ল ১৫৫৯ শক, জেই মাহ। ২৩ ॥

বেঁকীত বঙ্গাল।—বৰ্ণৰাজ্যৰে, খালোই চোঁটাক উত্তৰক ভঙ্গালে।
উত্তমো পলাই বৰনগৰক গৈল, বৰনগৰতো খেদি গৈ বৰ পুৰিলে, তাৰ
ভঙাৰ সৰো লুট আনিলে, তাৰ দুবীয়েক সৈতে চহা-কুৰ্গাকো ধৰি আনিলে।
পাচে উত্তমোও লগা বিজা আহোমৰ বিহুৰ কাটিলে। পাচে আপামোমৈ,
অম, দুই আহি চুপৰিত গড় দিলেহি। তেবে লাইক-জাং, কুনককতা, ভেকা-
দুৱৰা, ধৰ্মৰাজা সমে চুপৰিত গড় ভঙ্গালে। বেঁকী, পোমবা, জাখলিখনা,

এই তিনি ঠাইত থানকি বসিলে । আচায়ে তাহা পৰা কাটিয়াই খেদিলে ।
তাহা পাচে বসিলে তাহাটুকুৰিত গড় নি বসিলে । লাইফাৰা, কুলকৰা,
খাৰাই চোৰা, ধৰ্ম্মৰাজা, এই সময়ে কালপানীত গড় দিয়া সমুখে বসিলে
যেন কণ্ডে-চলীয়ে নেপাই, মতামতি হৈ থাকে । এই মতে দুই মাস
গ'ল । ১৪ ॥

পিকচাই বসিলে ।—সেই সময়তে বহুতলনী, দাবতলনী, বিবিধা,
তিনি কটকীৰ ৬ দেহে পিকচাইৰ ঠাইলৈ পাছিল, বোলে, “কুকনে যে
ভাৰাফালিত মাজ, পড়, মাৰি বং-আনল কৰি বিশেষকৰ্মে থাই থাকে,
খাৰিন পাইনেকি ? আৰু বসিলে বনৰগৰতে আছে । যদি তাৰে পৰা
আহি আহাৰ লোকজম কাটে, তেতিয়া কিৰূপে বক্ষা পৰিব, পো-নাতিটল
বা কোন আলাহত চাইল-কানি বৰ্হাব ?” এই কৰ্মে তিনি কটকীয়ে কলত
কুকনে অসম্মোহ কৰি কটকীৰ দুতলিলে, বোজবাছো একো নিদিলে । পাচে
তিনি কটকীও সম্মোহ নেপাই ভাৰাফালিত একবাতি থাকিয়েই গ'ল । পাচে
বহুতলনী, দাবতলনী, বিবিধা, তিনি কটকীয়ে ১৫৫৩ শকত পিকচাই
চোৰাফালিত মতামতি গোচৰ দিলে, বোলে, “দুই তিনিজনো কুকনেৰে বক্ষা
আৰু দুই তিৰোত্ৰাৰ কলল লাগে, তাকে তালিলে নোৱাৰে আৰু কুল পিছিয়ে
থাকে, ৬৮ কাৰ্য্য-কাম কি কৰিব ।” এই দায়তে লোহা মগাই আনি গড়ৰ
কাৰখন হাতীশালত গেলিলে । পাচে সৰুচকুৰা বৰমোহাইলৈ পূৰ্ণ কথা শুনি
পাছুত বৰকুকন পাতি থলে । ১৫ ॥

কালপানীত বুদ্ধ ।—সেই সময়তে কুলবৰদাই বাতি মগা দি কালপানীত
বজালৰ দুখান গড় মাৰি আপোনাৰ গড়লৈ আহিল । লাইফাৰায়ে বিহুৰ
পালি পাবিলে । কুলবৰদাই বোলে, “গড় মাৰিলি যে কিয় এৰি আহিলি ?”
পাচে কুলবৰদা উলটি তলোকা গড়তে দুখবনে থাকিলে । আন দিনা
বজালে কুলবৰদাকো আনো বিলা গড়ত আছে তাকে বিনিলে, তিনি খেদি
মাৰি খোদাইকালে । হাতে হাতে কটা-কটি কৰিছে, খোদাৰ শৰে, মানুহৰ
শৰে খাৰে উপহিল, তথাপি বুদ্ধ নেবিলে । এইমতে তিনি পুহৰ বেলা
গৈল, তথাপি গড় তালিলে নোৱাৰিলে । পাচে তাৰ মি ওমৰাওবোৰে বুদ্ধ
কৰাইছিল, সেই সময়ে বিনিলে । আহোমৰ লোকৰ ভাষা হৈ আছিল,
সেপ বুটিবকো নোৱাৰে, কাণ্ড-চলীও চুকাল ; কাৰো কেৰে বৰাদ নহ'ল

তেবে বসন্তে গড় ভাঙি পলাল, আৰু দুখন গড় বঙ্গালৰ মাজতে নেভাখি
নল, তাকে বাত নিহে বাতি আঁহোনে আনিলেইগ, ১৫৫৯ শকত, বাহ কাতি,
তাবিৰ ২৮, ববিবাৰ। ১৬ ॥

অসমীয়া সৈন্যৰ পৰাজয় ।—তেবে দুই দিন অস্তবে মূলবৰুৱাৰ দুই
ভাৱেক পলাই আহিল। তাত পাচে বীৰ্জা-জইনা, আহুলানান-খাঁ, বহমদ-
ছোনা, নাচু-খাঁ, বানচন্ত কাৰ্জি, উদ্ভন, বীৰাচান্দ, গবে একত্ৰ হৈহা বাবে-
পঠিতাৰ আচামৰ কৈলক বেদিলে। তথাপিহো এক পুহৰ বেলা বুজিহে
এবল। আচামে বিস্তৰ লোক পৰিবাৰ সৈৰি যোলে মোৱাৰি তাগিল।
পোনোহা কোঁৱৰ পৰিল, টঙু সন্ধিকৈ, লেচান হাৰি-বৰুৱা, এই দুই এবাই
আছিল, শক ১৫৫৯, বাহ আখোণ, দিন ৫। ১৭ ॥

কলিৰাৱৰ বুদ্ধ ।—বি কিছু ভগনীয়া লোক এবাই আছিল, সিও
পাণ্ডু-শৰাইখটি পালেহি। বিবা সৰুচকুৱা গোহাঁই সেনাপতি হৈ আছিল,
তেওঁকো বাতে বৰিলে। বঙ্গালেও চেপি আহে। পাচে মহাবল্য ভনি
মৰজিৰ পাতৰ, খাণ্ডাৰা কোঁৱৰ, দুইকো বলখুৰা কাঠী সৈতে পঠাই দিলে,
সিবোৰো গৈ পালেগৈ। সেই সময়তে বীৰ্জা-জইনা প্ৰযুগো বঙ্গালো
আৰি পাণ্ডু-শৰাইত ততকালে বৰিলেহি। মাজত দিন বাতি গোহাঁই
হৈল; মধুকিৰাকো নাপালে। পাচে ভগনীয়াৰ লগতে মৰজিৰ পাট
খাণ্ডাৰা কোঁৱৰ, দুয়ো কাজলীক ডানি কলিৰাৱৰ পালেহি। পাণ্ডু-শৰাই-
খটিত এককাঠী কাণ্ডো মাৰোঁতা নহ'ল। আৰু বত নাৰ-নাৰনীয়া পাণ্ডুত
আছিল মৰে বঙ্গালে নিলে। সেই বেলা পুৰ্ব্বতীয়া বৰগোহাঁই, তিহিঙীয়া
বুঢ়াগোহাঁই, লাকো বৰপাতৰ গোহাঁই মলাৰ পৰা গৈ কলিৰাৱৰতো গড়
বিজা ৰহিল। বঙ্গালেও ১৬ বন নাৱেৰে গো-ভিৱাক আহি ভড়বীতে পানী
চাই উলটি কাজলীকে ধল। পাচে তিনিঘনা গোহাঁয়ে স্বৰ্গদেৱৰ চৰখলৈ
কৈ পঠালে বোলে, “বঙ্গালে মাৰি-কাটি কাজলী পালেহি; স্বৰ্গদেৱে
আজা দিৱক কাজলীতে আৰি বঙ্গালক ধৰোঁগৈ।” পাচে মহাবল্য ভনি
পিকচাই চোঁৱাক বৰকুন্তন পাতি লুইতে পঠালে ২৮ ॥

আহোম সেনাৰ পৰামন ।—গোহাঁইবোৰক ডাক দি পঠালে, বোলে,
“আন বৰুৱা-কুন্মক মাত্ৰ পঠাব, চামৰাগড় আওতাই তাতে থাকোকইগ,
গোহাঁইবোৰ নালাব।” পাচে গোহাঁইবোৰে মহাবল্যৰ কথা নলৈ পিকচাই
চোঁৱা নৌপাওতেই সৈমেনো সহিত বেদি গল। পাচে ৰাজা ভনি গোহাঁই-

বাবৰু ভাল নুবুলিলে। বৰুৱাবোৰে গৈ আঠ দিন বহালৈকে বুদ্ধ কৰিলে। দিনে দিনে শত-পঞ্চাশ পৰিল, ইহানকুনি পৰিল। পাচে গোহাঁইবোৰে বোলে, “একে দিনে বহালক বাৰে।” এই বুলি খেদি গল। বৰবৰুৱা পিকচাই পুৰুষো নাৱে-তবে বহালক বৰিলে। প্ৰথমতে বৰবৰুৱাৰ নাৱ আগে নেলি গল। বহালৰ নাৱ বুলিত আছিল, তাক কেৱে নেদেখিলে। তৰেও হতাশতি বৃদ্ধ লাগিল। পাচে বহালে-জুলিৰপৰা ওলাই পাচৰ পৰা বৰবৰুৱাক ভিটিলেগৈ। বোমাই-ভানুলী বৰবৰুৱাও পানীত জাম্প দি পৰিছে এবাৰ। পাচে সকলো নাৱ ভুৱ হ’ল, ভুৱা লোকো পলালে। গোহাঁইবোৰো নাৱ এৰি ভুৱ গালে, টংচু শক্তিটকও তবোৱালৰ ৰা পাই যেন-তেনকৈ এবাই আহিল। চিৰিঙা: পৰিল, বুঢ়াগোহাঁইৰে পাচত থাকি নাৱৰ লগ মোবিলে। বিশ্বৰ লোক পানীত পৰি মৰিল। পাচে সকলোৱে নাও চলাই তৰ উঠি পলালে। নাৱৰ আহিলা-পাতি বিশ্বৰ পৰিল, যেনতেনমতে কলিয়াৰ পালেহি। ৯৯ ॥

বিদ্যাব বিপদ।—পাচে মহাৰাজা শুনিলে, মুমুজি পৰাই অহা লোকক কাটিব দিলে। ৰুকা চোঁটাক, বিজয়া বৰাক, গলমণিকক, হালোৱা হাজৰিকাক কাটিলে; আনো হাজৰিকীয়া, শটকীয়া, বৰাক বিচাৰ কৰি কাটিলে; তিনি গোহাঁইকো ৰাঙিলে। বজাৰ হাতী, বজাৰ লজ্জা, নাৱ-নাৱৰা, আনো লোক কাটি আনি বৰবৰুৱা পিকচাইৰ হাতত দিলে। গোহাঁইবোৰক আপোনাৰ বিনতীয়া লোকেৰে চামৰবাত থাকিব দিলে, শক ১৫৬০, ৰাম ভাদ্ৰ। ১০০ ॥

বহালটো কটকী।—তাতিপাচে বীৰ্জা-জাহিনা বৰকৰমানিত বৰুজি। আচামৰ বৰুৱাবোৰে চামৰবাৰ পৰা বহালৰ গাটল বান্ধি পঠালে, বোলে, “সিবোৰ সে ইয়াইক আহিছে, নেচাৱিক মনে আহিছে কি আন কিবা কাৰে আহিছে, তাক আনাই কৈ পঠাওক।” বহালে বোলে, “সিবোৰে বদি বৰৰ হুকী, বৰৰ আগৰ কাঠ, সোণা বৰিচ দিবে তেবে আমি লোচাই নকৰো, ই কথা এটা উকিলত কৈ যত্ন-কৰুল কৰি কৈ পঠাব।” পাচে সেই সময়ত বোমাই ভানুলী বৰবৰুৱাৱে অভয়পুৰীয়া বাকতীৰ ভিতৰৰ সনাতনক আনি কটকী কৰি পঠালে। বৰুৱাবোৰে বোলে, “ছত মহিনাৰ পথ, দেব ৰতিনাটো দিন দিৱেহে স্বৰ্গদেৱত জনাই সিবিলাকৰ ৰাক্ষিত পূৰ্ণ কৰিব পাৰে। আন অৰ্থে কি কলম কৰিম?” নথাবে বোলে, “ভাল, দেব মহিনাতো আনি এই জাগ্যাতে ৰতিন, তুৰিও শীঘ্ৰে স্বৰ্গদেৱত জনাও।” এই বুলি আনাৰ ৰটকী পঠালে। ১০১ ॥

নাওবৈচাৰ বিশ্বাসঘাতকতা।—কটকীৰ লগৰ এটা নাওবৈচা পলাই নবাবত কলে, বোলে, “কটকীয়ে যি কৈছে, শকলে মিছা, গড় আঙঠাই মুছলৈহে দিন লৈছে।” পাচে নবাবৰ বনতে থাকিল। পাচে বঙ্গালক বাধি গড়-প্ৰাকী তিৱাৰ কৰিলে। পাচে আচানে বঙ্গালৰ গাঁৱে মনাতন কটকীক পঠালে, বোলে, “বনৰ হস্তী যি খুজিছে হস্তী চাৰি লাংকো নিদিও; বনৰ আগৰ কাঠ যি খুজিছে কাঠ চাৰি ভগাকাঠকো নিদিও; খালুক যি খুজিছে খালুক চাৰি চেৰকো নিদিও; মোখা যি খুজিছে, মোখা চাৰি বালিকো নিদিও।” ১০২ ॥

কটকীৰ অপমান।—এই কথা বঙ্গালে জনি নাওবৈচাক আগলৈ আনি হাবিৰাই অৰি জুই বাত কঁহ বুলি দুই মীনাৰ মাজত আনাৰ চকীৰ আগত কটকীক পানীত বান্ধি পেলালে। পাচে আনাৰ চকীয়ালে দেখি নাও মেলি ধৰি তুলি আনিলে পানীৰ পৰা। বৰিণকোলে ধববস্তা চৰ্দাৰ, তিনিজন পোহাঁই চামৰবাত পূৰ্ববতে আছে, পানীত পিকচাই চোটা চৰ্দাৰ। প্ৰথমে বঙ্গালে উত্তৰকোলে চামৰবাত নাৱে-তবে ধৰপোহাঁইৰ গড়ত ধৰিলেহি। তাল লগে ৰাজা প্ৰাণনাথকো আহিছিল। চাৰি দণ্ড বেলাৰ পৰা গধূলিহে এবিলে। বৰ বাহিন যুদ্ধ হ’ল। বঙ্গালৰ গতে উত্তৰকোলে গড়ৰ বাটত উপচিল। সেইপোনে বঙ্গাল এটা জাবৰ পিচ্ছি গড় উঠিলহি। পাচে আচানে হিনৈয়েৰে কোবাই মাৰিলে। বৰিণকোলে যুদ্ধ নহ’ল। নাৱেও যুদ্ধ নোৱাৰিলে। সিদিনা নোৱাৰি গধূলি ভঙীৰী পাৰ হৈ ৰছিল, শক ১৫৬০, বাঁহ মাঘ। ১০৩ ॥

বঙ্গালৰ পৰাজয়।—আনকাহিনা বঙ্গালে উত্তৰকোলে চাৰি দণ্ড বেলাৰ বাট জুৰি বুঢ়াপোহাঁইৰ গড়ত ধৰিলেহি। আনাৰো তিনিজন পোহাঁই, ৰূপ মলিকৈ, নবজিৰ পাত্ৰ, আনো বত কুকন, ৰাজখোৱা, হাজৰিকীয়া, ৰইকীয়া, এই সনতে প্ৰাণটাকিও যুদ্ধ কৰিলে। বঙ্গাল যদি ইটকৰ পৰে আক ফৈল উঠি গৰে, এইনতে ৰাৱধাৰ বুজি বঙ্গাল হাবিল। ছৈবল কাঠী এক চিপাই নৃত্যকো নগণি গড় উঠিলহি। তাক ততুকালে মাৰিলে। আৰ দিক্ৰাই নদী, গড়বাট বঙ্গালে উপচিল। আৰ নাৱৰ যুদ্ধত বিক্ৰ বঙ্গাল জলী লাগি ৰহিল। তেবে তিনি দিন অস্তৰে বুঢ়ে নোৱাৰি বীৰ্জা-জাহিনা, আহুলাচাৰ-বা, আপামাৰো, জোনা, বাচিম-বা, ইচ্চিপ্তৰ, বাঁৰচান্দ, প্ৰাণনাথ, ৰামচন্দ্ৰ, কাৰ্জি, উত্তৰ, এই সনতে বিমুখে গল। পাচে গুৱাহাটীত ৰহিল, ১৫৬০ শকত, মাঘ মাঘ। ১০৪ ॥

দুই বৰ্ষতালৈ বত্ৰালৰ পত্ৰ।—কাজলীৰ দুই বৰ্ষতালৈ গাঁৱক কেমনজান উকিলক পঠাই সন্দেশ-পত্ৰ ৬ৰ নামে দি পঠালে।

পত্ৰ এই—

নহামহিম শ্ৰীযুত বৰবৰুৱা ও চোঁৱা গোহাঁই মহাশয়ে—

সগৌৰৱ লেখন; কাৰ্য্যক আৰ তোনাৰ বাঞ্ছানুষ্ঠি হামেচা চাহি, ওপৰ ৬শীশ্ৰীযুতৰ খানে উকিল কেমনজান এক আনমিকো ভেজোহে, ত্ৰোনা দুই জনৰ বৰিছদতে খাতিৰ খুচি হইবেক, আঠৰ চৰ্খাৰ দুই জনৰ বাৰ্ধ অৰ্দ্ধ কৰিলে শ্ৰীশ্ৰীযুত ৬ প্ৰসঙ্গ হৈবেক, অতএব আমি তোনাৰ চাৰিৰ হৈলোঁ, তুনি আনাৰ সলাহকৰ, আৰ তোমাৰ দিকিৰ বৰষুটৈ সওদ আনাৰ মনুকেৰ চা-মহাজন সন্তিনেৰ চৌল বত্ৰায়া বৰিধ কৰ, যে জোখ-জোখো খন্ত লাগে সে তাগায়া পয়দা কৰ। ইচাকৰ কাজ-কাম, মানুহ হোঁৱে, অধিক কি নেৰিম। আপুনি জানহা হোগা, ইতি—জিলকাড ১৫৬০ শত, বাস কালঙন, ১০ দিম গতে। ইতি।

সন্দেশ—বোঁৱা ২, চন্দন কাঠ ২ বোনা, চাৰ ২ মুঠা, জাহৰি ২০ কুৰি পানক ১০ কুৰি, চিত ৫ বন। আৰ বচনে বুজিলে, “৬মেৰ বাজাক আমি বাপ টাকিলোঁ। ৬ত কৈ আমাকো ৬টি-খটি দিয়োক।” এই বুজি উকিল পঠালে। ৬ও সকল ঠাইৰ মানুহ আহিব দিলে। পৰ্বতীয়া কথাও আহিল। পাচে ৬৩ৰে তুমি তাৰ বি বাজাত আনিছিলে, মকলোকে তলোঠাই দিলে। ৬মেও তাক অনেক বজাজাত, টকা, বাহন দি বিদায় দিলে। ১০৫ ॥

স্বৰ্গদেৱতৈ আহলায়াৰ-বাঁৰ পত্ৰ।—পাচে মাচিব-বাঁ, বীৰ্জা-জাহিমা, ইয়াৰ প্ৰমুখো ভনীয়াই গন। জাহাচীত আহলায়াৰ-বাঁক ২৫ গন শ্ৰীতিৰ ওপৰে। আহলায়াৰ-বাঁ নবাৰ আহোমৰ মনুৰে বহিল। তাত পাচে বৰ-বৰুৱা, পিকচাই চোঁৱা, আহলায়াৰ-বাঁয়ে উভৰে বৰমদী, দক্ষিনকোলৰ অহুৰালি সীয়া কৰি ৬মেৰ ঠাইক পত্ৰ-শকেন দি ছেক্-বেদা কটকীক পঠাই শ্ৰীতিয়ে থাকিল।

পত্ৰ এই—

প্ৰতি সৰ্বতমজাগাৰ-বিবিধ-ওপালাহুত-স্বৰ-মদী-মলিমা: নিৰ্জল-বশোনাশি
পৰিপূৰিত-কনেকৰ শ্ৰীযুত বৰবৰুৱা হচাৰ-চকিত্ত-বিচিহ্ন
মজীৰবেদু—

সৌহার্দপূৰ্ণক লেখনঃ কাৰ্য্যক ইহানেৰ কুশল, তোমাৰ কুশল মঙ্গল হামেচা
বাঞ্ছি, পৰঃ তোমাৰ কৰ্ম্মান নজৰেত জানিনোঁ, নও দিন দিন সোতি হামৰ
হইবেক, অতএব তোমাৰ আমাৰ বাজে কিক্তি দিলগিব নেহু, আৰ তুমি
বুলিছ উত্তৰে বৰনদী দক্ষিণকোনে অস্থবালি ইতি মৰাত তোমাৰ আমাৰ
লাকাৰণ ফিনিবেক, আৰ দুই মলৰ গো-সুক্ষ্মৰ হুখে বহিলে এই বৰ্ণ তোমাৰ
বৰ্ণ প্ৰতিষ্ঠাতেসে স্থমান দুইজনাৰ মুগাদি হৈলে ওগৰকস মনুকে ধোবনি
হৈবেক । আৰব বৰনাম কিছু নাৰহিবেক । আৰ তোমাৰ উকিল সনাতন
ও কানু বৰ্ণ ইহানাৰ সছে ও আমাৰ আদমি ছেক-বেদা ও আকাদশ ও
আকাদশ তোমাৰ খানে ভেজিহেছি, শ্ৰীশ্ৰীমুত্তৰ খানে হুচুৰ কয়া বৰ-
পাক বোজত ফিৰি পৰুচাইবা । এমত হৈলে তোমাৰ আমাৰ কিছু সন্নিহতা
নাৰহিবেক । আৰ এমৰাৰ মুখে সযন্তে জানিবেক অধিক কি লেখিম । আপুনি
সযন্তে জান ।

তোমাৰ নিমিত্তে পত্ৰ-সম্প্ৰেৰণ,—বাগ্ৰা ১ বন, লং ২ বোনা, চিনি
২ বোন, কপোৱালী পটুকা ৩ গছ, সোণোৱালী ৩ গছ, হুগুৰু বালা ২ সেৰ,
আহিকল ১ বোন, বোঁৱা ২টা । ইতি, শক ১৫৬১, বাস-বাধ । ১০৬ ॥

আহাৰাৰ-বাঁৰ পত্ৰৰ সিদ্ধান্ত ।—ছেক-বেদা ও আকাদশৰ লগত
সনাতন, কানুৰে আহাৰাৰ-বাঁৰ পত্ৰৰ সিদ্ধান্ত নিলে ।

পত্ৰ এই—

স্বক্তি নিখিল-উপেক্ষাৰ-সৰ্বোপমাৰোধ্য শ্ৰীমুত নৰাৰ আহাৰাৰ-বাঁ

ততাৰেধু—

সম্বেদপূৰ্ণক লেখনঃ কাৰ্য্যক একা কুশল, তোমাৰ কুশল সৰ্ব্বত্ৰ চাহি ।
পৰঃ সযাচাৰ এই, তোমাৰ উকিল ছেক-বেদা ও আকাদশ, এই দুইজন মনুষ
পঠাই দিছিল । সে আহি পৰুছিল, ইহানাৰ মুখে তোমাৰ কুশল জনিয়া
পৰম সন্তোষ হৈলোঁ । আৰ তুমি বুলিছা উত্তৰে বৰনদী, দক্ষিণে অস্থবালি
এমত বৰ্ণনিৰ্দ্ধানুক্ৰমে হৰুকাৰ হলে উত্তমান পক্ষে বৰ্ণ হৈল, সে বৰ্ণ
তোমাৰ আমাৰ বৰ্ণ প্ৰতিষ্ঠা দিন দিন অন্যান্যনুক্ৰমে বাঞ্ছিতে বাইব, বালি
নাহইবেক । এমত যে স্তপানিচ লিখিছ ইগোট উত্তম লিখিছ, কিন্তু বৰ
মনুষ্যৰ প্ৰীতি-কৰাৰ কৰাচিত্ত নাকিৰে । সেই বেননে উত্তৰোত্তৰে বৰ্ণ
পৰে তাক কৰিবা । আৰ তুমি যি বুলিছ দশ-পাক বোজত উকিল পৰুচাইবা

সেই বচনত থাকি আশাৰ সঙ্গত ৬৪ চৰণত গধুড়াই হুজুৰ কৰিবোঁ। ৬৪ বেনত কথা হৈল তাক তোমাৰ উকিন সনহে কহিবেক। পৰা পূৰ্বাপৰেও নৰাৰ সকলোৰে গুৱাহাটীত থাকি কথা-বাৰ্তা অনেক হোৱা দাৰ। অদ্যাপি সেৱাৰ কাৰ্য্য কৰিতে ভাৰ তোমাৰ ওপৰ, ই ঠাইৰ আশাৰ ওপৰ, অতএৱ তোমাৰ মনে বেবত তাল পুতিবাসে তাৰ পুত্ৰ্যন্তৰ তংকান লেখিবা। এনক হইলে তোমাৰ আশাৰ মৈত্ৰী কিসক নাথহিবেক্। আৰ বাকী শমাচাৰ সনাতন ও শ্ৰীকানু এমৰাৰ বুৰে জাত হইবা। কিমৰিকনু বিজ্ঞাবৰেদু।

আৰ তোমাৰ মাথোঁ সন্দেহ,—হাতীদন্ত ১৪টা, খাল ২৭ টা, কলীয়া চামৰ ২০ টা, মৰিচ ১০ পের, বহুণ ২টা, সোণেৰে মননা কৰা কটাৰী ২ বন। শক ১৪৬২, মাস জেঠ, তেতিৰ ১২। ১০৭ ॥

নোমাই-তামুলীৰ পুৰাণা।—সেই সময়তে ছেক-মোৱাৰে আহুলায়াৰ-ৰাৰ আগত বোলে, “৬৪ বজা নহৰ শাক্ষাং মহাদেৱ; নোমাই-তামুলী নহৰ শাক্ষাং নলীশুৰ; মি খানত থাকে মি খান কৈলাগ। এই দুই জন থাকে মানে কোন সাহস কৰিবেক?” আহুলায়াৰ-ৰাৱে বোলে, “মি কৈছ সকলে মতা, কৰ্ম্মানুসাৰে দুইবো একোটা জন্ম।” তাত পাচে শিৱবিৰ ওচৰ গোৱাকুটি প্ৰানত আশাৰ চকী আছিল, তাতৈ ভোট তফলাৰে কিনা-বিকা কৰিছিল। এনেতে আশাৰ ছুৰঙা মানুহ সহিতে দুবাৰ্দ্ধীৰৰ বেটা শৰুসনে শিৱবিৰ গোপেশুৰ ৬৬ৰ ঠাইত থাকি ভোট, তফলা, দবলীৰ চুটীয়া কোঁৱৰৰ মানহ-দুনহতো সহিতে সকলোও অনেক-অনো কিনা-বিকা কৰিছিল। ১০৮ ॥

ভিতৰুৱা নদাতৰ।—এনে সময়তে বামত-ৰা বহালে গোপেশুৰ ৬৬ৰ ৰূপৰ বুৰী ৰূপৰ নামেৰে ঠুহুৰি সোমাই লৈ আহিল। পাচে শৰুসনে বোলে, “৬৬ৰ বজ কিয় নিব?” বহালে বোলে, “ভোটে দিয়া বজ, আশানে যে বাধে সিহতে বাৰিৰৰ কি?” এই বুলি তিনিটা মানুহ মাৰি বৰি গোৱাকুটি প্ৰানত এৰি পল, বজকো নিলে। এই কথাতে থাকি আশাবো শৰুসন দুবৰীয়াৰে বমন পৰ্কতৰ কোধৰ পৰা দুটা শেন, তিনিটা তুতিৰা, বজাল ২৩টা ধৰি বন্দীকৈ খলেনি। তাৰ লগত পহলন কেইটানান পলাই আহি কামৰূপৰ সোৰ-পোচ কৰিবাক বুৰ কৰি পৰমাই ব্ৰাহ্মক দিছিলে। সি পৈ তাত কলে, “সিহো বীৰ-বঙলু কানওই চান-ৰা দেৱানেৰে আলচি, আহু-লায়াৰ-ৰাও কলে, বোলে, “চাহাবে আচাৰেৰে এখন একলাখ প্ৰীতিৰ কাৰণ কি? পাৎসাৰ তামচাৰ বাজ-তুতিৰা সহিতে মানুহ ধৰি দুখ দিলেই, এমত

হলে উভয় দলৰ মধ্যত কেমন প্ৰীতিৰ সন্নিৱত বহে, বাৰিষাৰ এমত কৰি থাকে, তত্ৰাপি চাহাবে যে এসমত বুজ নাকৰে ইগোটী ভাল নহব। এতিয়া তোমাক আনাকো নাজানি কি কৰে আচানে।" এই পুকাৰে অনেক মৰাবত কলে। এই কথা শুনি মৰাবেও মনে বিনুশা কৰি মৰাবৰ নাতিয়েকক বীৰজা-ভেলাক পত্ৰ-সলেশ মি খবৰকথাৰ ঠাইত উকিল কৰি পঠালে। ১০৯ ॥

নবাবৰ পত্ৰ।—পত্ৰ এই—

স্বস্তি সকলওপবাশিসম্পদ-শশেধ-বিদ্যাধিমবিনোম-বিশাৰদ-সকুল-কমন-
বিস্তাৰিত-ভাষিত-সাদৃশ্য-জ্যোতিৰ্গান-মধুকীৰ্ত্তনিকৰ-স্তম্ভ-পৰিত্ৰ-
নিৰ্ঘল-কলেববেধু, শ্ৰীযুত বৰজা গোহাঞি বৰফুকন জিউ
মহানুভাব-সচচবিত্ৰেধু—

শিবস্তুতলতঃ প্ৰয়োজন লেখনঃ মুদা কাৰ্য্যক পৰঃ ও এখানে খুব দৌলত
হাদা। যাকেজি বৰ্খবস্ত, ওপৰসে হাৱালেও হকিকৎ স্বৰ্জিয়ান ও এজলাসী
আজিয়ত, ৬৮দিনে জাহিৰ কৰাকেজি দাহানিদেস্ত। ও আগৰ বিশেষ
তোমাৰ শ্ৰীত-পত্ৰ অনুসন্নাহ যে জৌখ চেমানি সবেৎ ও সলন ও শ্ৰীমাধ
মজুদাৰ দোনা মাতকৰ্কে। আদমি ইতৰ্ককো কেবিত্তান বোধ, তাহলে নহন
জাদান্ খবৰকে গোস্তান চুনাৰে দৌস্ত বলায়েত, দৌস্তবককে চিকতচকাৱত
পৰস্পৰে ইগৰ ৰোজ চুনা মানান তথ বদাবদ ওদিগিব তোটি, ডেকলাসে
শ্ৰীশ্ৰী৬৬ চাহেবকা চৰকাৰী দিনমাহমুদ ও গৱৰহ ২৩ আদমিকো বুৰিনস্ত
এমত জবাৰ বাব বাৰ লেখ। এইকপ মোটী সবুস্তবে আজ জানিব, বাসুনা
ছবিত্তদ মদাৰ, বিশেষ তোমাৰি দুস্তাবকাৰে লাডকা ৬কে খোচহাল শিকাৰী-
ময়কে বাজ ও আগৰ চাহেব চাহিনাস তুতিবা কুনাও আবনি চিবাকে নামে
জজাবৎ, ও বাজ ও তুতিবা ও গৱৰহকো আদমি ও কিছু আন্তে বেবন্দ, ও
আবদ হাৱান নুদেস্ত ও আৱাবে এতবাৰি চাল-বা ও বাজ-চেকাৰ পহিলনে
জবাব বতায়ত তথ্য ও বাজ ও তুতিবা ও গৱৰহকে আদমি সব হাবামখোৰ
নিগা দান্ত, নয়ো হাৰাৱালা নেকুমদ ন বাজনে গৰ্দ্দব। আৰ আমাৰ কেমনে
একলাস-নাতে ৰাতিমে কুনল, আৰ বে কৰিছ সে তোমাৰ ভালাই, দৌলত
নিগাদান্ত। ই অলপ কাৰ্য্য। তাহাৰ সনাচাৰ এই, আৰ অধিকত কহিব
হানাতেন নবিবস্ত। ও বীৰ্জা-ভেলা বেকপ বাকী হকাৱক ৰেবৰেব মাছিবায়ে
লেকপ আমাৰ বলুকেৰ কাথেৰ সৰ্দ্ধাৰ আদমিকো ৰাহেন জজান্ত। ইতি
নহব, জুমাৰিবৌল, শক ১৫৪২, আদৰ্কাৰ ভাহ, ডেৰিফ ১১ ।

বন্দেপ, —বানত ১ বন, পালেচপোচ ২ বন, লং ৪ সেব, বাবলীয়া
নলিচা ২ বন, হোদিকান বাবল ৩ সেব, চিনি ২ বোন, বোণ ৭ বোন । ১১০ ॥

কটকীৰ আশুস । —সেই সময়তে আশাৰ দুই কটকী আহুলাৰাৰ-বাঁৰ
ঠাইক পাঠাইছিলে । আশাৰ দুই কটকীক ছাহবুকলৰ ওচৰত থৈছিলে,
সিঁইতক বোজ দিছিলে, —চাউন ২০ বোন, নচুন ৩ বোন, মুগ ২ বোন,
নাহ ৩ বোন, মিউ ১০ সেব, আলুক ২ চক, লোণ ২ বোন, পাণ ২ পাচি,
তাভ ২ পাচি, আদা ৪ চক, বাঁজ ২০ কুৰি, ভেৰ ৪ কলহ, চিনি ৪৬ সেব,
বাৰি ২ টা, ওৰ ৪ কলহ । এইকপে ৪ দিন অজবে বোজ দিছিলে । ৪ দিন
অজবে নবান্নৰ ভিত্তি কৰি নিছিলে । সেই সময়তে এক দিন আহুলাৰাৰ-
বাঁৰে বোনে, “গড়প্ৰানটৈ কেতি বোজৰ পথ ?” আশাৰ স্নাতন উকিলে
বোনে, “চাহাব, গড়প্ৰানক বাণি ২ বহিনাৰ পথ ।” এনেতে দুৰাবদাৰ
বোটা জয়ানশে বোনে, “চাহাব, চ বোজৰ পথ, —উকিলে বিছা কহে ।”
পাচে নবাবে বোনে, “এবন তোমাৰ ববনুটৈ দুৰাবদাৰে চ বোজকে বাট কহে,
তুহি কিছুদায়ে বোবাৰিনাকে বাট জুট কহ ?” স্নাতনে বোনে, “উদয়-
গিৰিৰ স্বৰ ৬জা অক্কাগিৰি বিলীন ৬পাংসা, দুই জনেও পুৰ্বাপৰ উকিল যি
কহে তাকেহে সত্য মানে । এখন তুনি যে দুৰাবদাৰ খুঁদে সে বহাজন আৰ
মুখেহে গধূল কহহ । সাত আমাৰে বাণিকো দিল্লিৰ মাছি কৰোঁ । তুনি
আপোন নাফিক বুঢ়ি কৰ, আৰি বো কুসুবাৰ কহো সব সত্য কহোঁ ।” পাচে
আহুলাৰাৰ-বাঁৰে বোনে, “উকিল যো কুসুবাৰ কহ সব সত্য । সিটো
কাপাৰি তাৰে বাহু নাপছুক্ত কৰো ।” পাচে আশাৰ উকিলৰ বোটা-বাহন
যি বিদায় দিলে । বিদায় বিদায় হেউ পত্ৰৰ সিদ্ধান্ত পত্ৰতে পাই পুনৰ্ভাৰ-
চক্ৰনাৰাণৰ কথা একো নকলে । আশাৰ উকিলৰ নগে পুনৰ্ভাৰ ছেক-
বেদাক পঢ়ালে । ১১১ ॥

আহুলাৰাৰ-বাঁৰ ববকলটো পত্ৰ । —পত্ৰ এই—

স্বস্তি সকলবলনাগ-পৰদ-অপ্ৰতিষ্ঠিত শ্ৰীযুত ববকল গোহাঁই ও শ্ৰীচেট্টা
গোহাঁই মহাৰহোগু-প্ৰভাপেধু—

জিৱনঃ কাৰিক্স আদৌ তোমাৰ কৃশন নৰ্দ্ধা চাহে, সম্পূৰ্ণ তোমাৰ
বেহবাণি দিন দিন নক্ষিক আভায়েনাত হাববাহ হোঁতে । আৰ তুনি যি পত্ৰ
বন্দুছা ত্ৰাণি ভেজিলেক সিটো চিত্ৰাণ পত্ৰছিল । তাহনাৰ মুখহত তুনি,
সাক্ষাৎ ৰূপ পত্ৰচাননি চসনদি কৰিছা জানিলাব । পত্ৰাৰ্থিৰ প্ৰস্তুত কাছ-

ৰূপ উচিত, নাভো তোমাৰ আঘাৰ একতা-বৈতৰ ভাৱৰূপ যশপুৰ্ণিষ্ঠা আকৃষ্টাৰ
মদন সাফল্য বহে ইসোৰ্ট আছে। অতঃপৰ বুৰ হকিকতনা ভেদ দৌল-
কোণ কমলক চতুৰা উভৰূপক নাভেদ দোহান বহাভোৰ তনদিল পৰম
বোদাই-পেকছৰ সব মাক কৰে। একাৰণ আঘাৰ ধৰবাৰে অহোৰি ধাৰণ
বহে, ভোৱতি এমত কৌলি কৰনুৰে সব দোজৰ নবজুঁ খোদজাতে বুৰদিল,
গোহুৰ বেজোৰ বৰ্ণজাহান ওপৰ তোমাৰ আঘাৰ দৌলত একৈতা যোজৰহে।
এতে উভৰদি গদৰিয়া ৰাৱত গো-ব্রাহ্মণ পৰোদৰ পানিকৰণতা সৰ্বত
বনবজিতা হোৱে এমত হৈতে তোমাৰ আঘাৰ যে যে নুফুন তাহে অস্তৰূপ
যে মগন্ধৰ গৰ্ভ সেহি সাহজিক চগজাব বাহে কাটি আৰ অধিক কত কত
কহিব। তোমাৰে উকিল সনাতন ও শ্ৰীকানু শৰ্ণা আমাৰে ও ছেক-মেধা
এমৰা সাৰশেখ কহিছেক যাতে পুীতিৰ ওপৰ বহে, কনিষ্ঠা নাৰহে তাবেক
কৰ। ইতি মহাৰ সৌতন, ১৫৬৪, পৌষ মাস।

মলেশ,—মানত ২ বন, সোণোৱালী পাগছমা ২ গছ, পটুকা ৪ গছ,
লং ৩ সেৰ, জাইকল ১ মোন, সৰুপ ৰাঠি ২ সেৰ, বাগ্ৰা ২ বন, চিনি ২
মোন, লোণ ৫ মোন। ১১২ ॥

সৰ্গদেৱ আৰু কটকী।—পাচে ছেক-ফেলাক ধাৰাখে তুলি বক্ৰাৰ
ঠাইতে বাৰি আঘাৰ দুই কটকীক সেই বাৰ্জাৰেৰে ৬ৰ ঠাই পঠালে। ৬ও
একপ কথা-বাৰ্ত্তা তুলি যোছোদক পালে। সেই সময়তে দুই উকিলক ৬২
বোলে, “বাসুপীৰ পুতেক, তহঁতত আৰু কোনো কথা-বাৰ্ত্তা আছেনেকি ?”
সিবোলাকে বোলে, “দুই আঘাৰ মান কথা আছে। ৬২ে বদি পুনৰ্কাৰ
নোসোমৰে আৰি বন্দীহৈতে কব খোঁৰোঁ।” ৬এ বোলে, “নোসোমোঁ।”
পাচে সনাতন কটকীয়ে বোলে, “বনৰ হস্তী অনেক বহু কৰি আৰি ৬ৰ
শানত গলত চেপা দি থৈছে। তাক বেগি দিলে শানতে থাকে কি বনলৈকে
যায় ?” আৰু বোলে, “৬ৰ বন্দী-বেগী বিদেশলৈ পাছে তৈতে মৰিলে
তাৰ নৰা-নুৰিটো ৬২ে বাজাত থাকে কি বিদেশলৈ এৰি
দিয় ?” আৰু বোলে, “পিতৃ, মাতৃ, ভাতৃ, সকলোৰো একে অৱৰ একে অজ
যাতো বস্ত্ৰে আৱৰি থাকে, এই কাৰণেহে সকলোৰে মৰাখা বহে। আৰি
বন্দীহৈতে কিছু মাজানো, বি কৈছোঁ সকলো অস্তৰ। ৬২েৰ চৰণে বদি
বাচ-বিচাৰ কৰি বাবে তেহে।” এই বুলি সিৰোলাক চাফৰ পৰা নামি
আছিল। ৬২েৰেও পুনৰ্কাৰ বজাললৈ পাকিলে। ইবোলাকেও বাৰ্ত্তিতে

বকরাৰ ঠাইত সকল সন্তেৰ লৈ বোলে, “৬এ ব্ৰাহ্মণক বাখিব তেবেসে আনাত
 ব্ৰাহ্মণৰ মানাৰে।” সেই সময়ত অভয়পুৰীয়া সেত্বেৰা মাধৱাৰ পুতেকক
 ৬এ জৰালু সহিতে বকরাৰ ঠাইলৈ পঠাই হুৰি আহিল। ৬মেৰে বোলে,
 “কটকীহঁতে নি কৈছে তাৰ কথা-বাৰ্ত্তাৰ সুগুতি আশয় জেঠেৰীয়ে নোলৈ কৈ
 আহৌক।” পাচে বকরায়ে ৬মেৰৰ চৰণলৈ প্ৰাৰ্থনা কৰি ব্ৰাহ্মণৰ অৰ্ধে
 জনাই আহিল। ৬ও ভাৱাঠো বুলি বোলে, “কাটিলোহঁতে বাতো জেঠেৰীয়ে
 নাতি আহিছে, বাবুখীৰ পুতেকে নাতি গৈছে, এই কাৰণেহে নাকাটিলো।
 তথাপি জেঠেৰীয়ে ভালকপে শিখাই দিয়ক।” এই বুলি চাফবৰণা ও সজাতিক
 গোটাৰি খেলিলে, তাৰ পুতেক জয়ানকক নিতান্তে জৰালুৰ হাতে জনাই ২০টা
 ২০টা কিল নাৰিছিল বাতো পূৰ্বে ৬ৰ আগত সনাতন কটকীক কুটাৰ পো
 বুলি সজাতিয়ে থালি পাবিলে। তাকো উলটি থালি পাবিলে। ৬মেৰে
 দুইকো গোটাৰি খেলিলে। সেই কথা সনাতনৰ মনতে আছিল। সেই
 কথাতে ছল পাই তাকো এই ৰূপ কৰিলে। পুনৰ্জান ছেক-মেদাকো ৬এ
 ধাৰণে বিদায় দিব দিলে; বকরাও বঁটা-বাহন দি বিদায় দিলে। পুনৰ-
 বাৰ আহুলাগাৰ-বাৰে বচিপ-বাঁ, বুহৰ-বাঁ, দুই উকিল আমাৰ কটকীৰ লগত
 পঠাই দিলে। ১১৩ ॥

আহুলাগাৰ-বাৰ ববৰকালৈ দ্বিতীয় পত্ৰ।—পত্ৰ এই—

অন্তি সকলমজলৈক-নিময়-পৰম-সুপ্ৰতিষ্ঠিত-কলৈবৰ লিখিতঃ

শ্ৰীমুত ববৰকলা গোৰাঁই ও চেটিলা গোৰাঁই হৃদয়ৰ চৰিত্ৰেয়ু—

সৌহাৰ্দপূৰ্ণক লেখনঃ কাৰ্য্যক্ষেপে আগৈয়ে তোমাৰ দৌলত খুব মজল
 জাহানকেবৰ নৱিস্ত উপযুক্ত ৬৬ৰে ৰাখাছো। পৰে তোহঁতি আশ্বিন
 আমাৰা, সৰ্ব্বথা চৰবহৰ ওপৰ বাফিক হৈয়া জাহিব, তথা সবেত হোৱে
 এখন তোমাৰ একইত সোহ্ৰকে বাৰ্ত্তা হানি-ও দেব দেব ও আমাৰ মাগ ভেজিতে
 বহ। আমিও পূৰ্ব পূৰ্ব ওয়াওসকলৈৰ বে সৌহাৰ্দি অভিনত সেসব খাতিৰ
 নহিনকে বোবনি হৈয়া বচিপ-বাঁকে ও বুহৰ-বাঁ, দুই জন আননি তোমাৰ
 পাচ ভেজিতেবাছি। আহনাৰ সজে জনেক বনুয়া স্ৰচাৰকৰে জাহাৰ ইক
 কচুনকে পজাৰ উচিত বহে। এমন কৌনিকে বেহি বেহি প্ৰয়োজন চিত্তকে
 ওপৰ বাফিত চিত্ত সেহি তবাহ দোতি ধলৈৰ গীবনা বহে। পাহাৰ-শঙ্কাস
 চুপ্ত ওলজানিতে ৰাখাছো। এন্তেক তোমাৰ আমাৰ চিত্ত বিকৃততাৰ
 নাহি বহে। দি কাৰ্য্যত নোপফৰ ৰাৱত গো-ব্ৰাহ্মণে ছৈৱদ হুৰি তা খুব
 নিত বহে সেহি তাৰ উত্তৰ পক্ষাভিবত কৰ্ত্তবাতা ৰাবেৰ সব থবজ বিলখিব

বনকৌলি ত্রাৰত সাবশেষ তোড়কায়ে, নাখাতাহৌ, কেব ঐ আৰব সম্প্রত যাতাহে । অতএব তুমি আমাৰ বেৰন যি কাৰ্য্য তাগাকত তুকুৰ কৰ সেহি কপ অভিনাস আতিনত হৈবেক । এত সোত পুঁতৰ্ণ সাৱকাশ বহে । আন এখন যে লিখিছাছ নীল-খাঁ তোমাৰ মজিক বহে । এহিকপ তেলতা তোমাৰ দুৱানদাৰেৰ বেটা মায়াবুল শক্সেন ও কৰানন্দ অন্য শত বাৰখাৰ পাচুচ কেনত হজুৰ কবহে, এক ছেছল ছেৰবাই মিত্র নবাব সে আপমিকো বোকচাকে খানা গুজ্জত, তাৰেক হৈতে এমত অপবিতোষ না বিচাৰ কৰ অপৰীয়াইমত ৬পাংচাছানৰ মলুকেন লোকসৱত সাৱকাশ হৈয়াছে । কোনো জনে কাক বাবিতৈ সামৰ্ণ বহে, আপোন মাফিক বহে কৰ্ণানুসাৰে, পৌৰ চড়ে আমিতো কোন গুজ্জকে যাতাহৌ, নিকৰ্ণ নাজনস্তাহে, আৰ অৰিক কি কৰিম । হামাৰ চিত্তকে অশত বানিক নাহিটৈ । এখা আৱৰ খেকি বাকীত বহে তোমাৰ উকিল সনাতন ও শূকানু সাৱধানে হজুৰ কহিবেক । তুমি আপোন বিচাৰপূৰ্ণ মানিস্তমল হৌতাহৌ, ইতি, বনববিজ্ঞ শ্বামি ১৫৬৫, শ্ৰাৱণ, তেৰিক ১১ ।

মলেশ.—বানাত ১, পাংছাপোচ ৫, লং ২ সেৰ, জাইফল ১ বোন, চিট ২ ধন, হেমশণ ২ ধন, বকনাৰ্ণ ৫ সেৰ, চিনি ২ মোন, মোণ ৮ তোন । বচিপু-খাঁ, বুতন-খাঁ, দুই উকিলক ৬ত জনাই বকবাৰে বিদাৰ দিলে বঁটা-বাছন দি । ১১৪ ॥

ভিত্তকথা কাছিয়া ।—এই কথাৰ আগে জাহিনা-মুছব সময়ত ৬পাং-মাৰ চবকাৰি দিন-হহমদ নাম বজাল ১ টা, বচিপু-খাঁ ১, মল্লাব-খাঁ ১, এই তিনি প্ৰমুখো ২১ বজালৰ বেহনীয়া মানুহ শিপ্ৰিবৰ কোণে গোবাকুচি-প্ৰামত ভোট, তকনা সহিতে তাতে কিনা-বিকা কৰি আছিল আমাৰ মানুহ সহিতে । আমাৰ মানুহ ১ টাক হৰ কৰি ছুৰী হানি মাৰিলে, গাভৰু নাৱকৰ লগৰ ১ টাব মূৰ ফালিলে, মকুল লক্ষবৰ লগৰ এক চেকেৰিক কাটিৰ খুজিলে, পলাই তিনিও এবাই বকবাৰ ঠাইত গুচিলে । বকবাৰে বোলে, "আমাৰ বাপাৰ চেববজাল দাঁতি-কচবা সোমাই এবাইছে পলাই ; সি যে আমাৰ মানুহক এনে কৰে তাক ভোট কটা ভাৱে ত'তে কাতোক ; অগলিকো দিলে লগত, চেকেবৰে সহিতে গৈ কাটিলে । তাৰ লগৰ লাল-খাঁ বজাল পলাই আহলামাৰ-খাঁ ঠাইক গ'ল । সকলে সমাচাৰ সনাতন কলে । মৰাৰেও বজালৰ জমিদাৰ হাচিম-খাঁৰ বেটা বচিপু-খাঁ আৰ বাইববছৰ বদুৰাই চৌবাৰী এই দুই জনক পত্ন-মলেশ সহিতে এই কথাৰ উকিল কৰি পঠালে । ১১৫ ॥

নবাবের উকিলের বিবাদ।—আহলায়াত-খাঁর পাচত নবাব খান্জারি আছিল থানা গুৱাহাটীতে ১, তাৰ পাচত জৈয়দ-হাচান নবাব ১, তাক খেদি বীৰ্জা-হাচান নবাব হ'ল, সিও ১ বৎসৰ আছিল ১। তাকে খেদি জৈয়দ-হাচান নবাব হ'ল ১, সিও গুৱাহাটীতে মৰিল। তাতে পাচে জৈয়দ-কুটুক নবাব হ'ল। তাকে নাক-কটী চহনে বোলে ১। তাত পাচে নবাব জৈয়দ কুতুব আসিম, সিও ৩ তিনি বৎসৰ ভোগ কৰিলে ১। তাত পাচে জৈয়দ-চানাহ পিয়ে ২ বৎসৰ বাই মৰিল ১। তাত পাচে বীৰ্জা-নাখুলা আতি ৫ বৎসৰ ভোগ কৰিলে। নাখুলায়ে বোলে, “নাখুলায়াত-খাঁ নবাবৰ কাল পৰ্য্যন্তে আমাক অৱধি কৰি প্ৰীতিয়ে চলিছে এক বিংশতি বৎসৰ। এৰন আমিও সেইকপে থাকিলোঁতে ভাল।” এইকপে সমাধোচন কৰি কলিগাববটৰ মহমদ-খাঁকে পহলনকে পঠাই দিলে পত্ৰ-সন্দেশ সহিতে। ওঁতৰ বিধান লেখিছিলে সি খানত মহমদ-খাঁকেহে লেখিছিল, পহলনক লেখা নাছিল। এই কথাতে মহমদ-খাঁয়ে বোলে, “মইহে পাখয়ান উকিল, পহলন বে ইটো নবাবৰ বব-কামদাৰিহে; মোক সমান নহয়।” এই কথাতে পহলনক কলিগাববটো মাৰিলে, গড়প্ৰায়ক নেমিলে। পহলনে বোলে, “মই বে সামান্য, মহমদ-খাঁয়ো কিমান ডাঙৰ?” মহমদ-খাঁয়ে বোলে, “সত্য কথা কহিলে কিয় ভুট বোত।” দুয়ো উকিলৰ হন্দৰ সমাচাৰ ৬ৰ ঠাইত জমালে। পাচে ৬ৰ খাজায়ে জেটিয়া গোহাঁড়িয়ে বোলে, “আমাৰ ঠাইত দুয়ো উকিল, তইতৰ মুকুত বে নিপবীত তমা গ'ল ৬ৰ ঠাইক বাপটাকি পত্ৰ তেজিছে। সিধানক চাহিলে মহমদ-খাঁয়ে উকিল। পুনৰ্জাম পত্ৰত মিত্ৰ নবাবে যদি তোক লেবে মহমদ-খাঁই বিৰূপে ৬ৰ চবনক সেৱা কৰিলে, তেনো যদি ভাগ্যা থাকে তেওঁৰ তইও হাজিৰে সেৱা কৰিবাক পাবি।” এই বুলি বীটা-বাহন দি আবার পত্ৰ-সন্দেশ সহিত উকিল চতুৰ্ভুজ, একাদহক পঠাই দিলে। পাচে নবাবত পহলনে কলেটগ বোলে, “তোমাৰ চাকৰ মই, খোক সামান্য বুলি মহমদ-খাঁয়ে গড়প্ৰায়ক নেনি আচামৰ আগৰ সকলে শত্ৰুত্ব কৰে।” পাচে এই কথাতে থাকি নবাবে বোলে, “একাদহ, চতুৰ্ভুজ, শত্ৰুত্ব নানান মুকুতা পুখাল, হৰণাদি কৰি গ্ৰাতি থাকে। সূত্ৰ নাচিকিলে বগিধান হেন মান

নোমাই, শূত্ৰ চিহ্নিলে সমস্তে ঠাই ঠাই চই। ৬ পুঁত-সূত্ৰ মৰাত আঁঠোতে কেমনে এক ভাৱ নাহি।" পাচে ঘামাৰ একাদিতে বোলে, "চাহাব, বহন খানিত একতাৰ নিবন্ধে সমস্ত সিদ্ধৰ পুনাৰ, চাহাবৰ বে সিদ্ধ-পাত্ৰৰ মৰাতো বে কোনোটা কেঁচোহো থাকে; পাথসাই লোকৰ মণিকল্প ইবাবহে খুচা গেল।" এই সিদ্ধান্ত পাই মৰাবে বোঁচাল হৈ বীটা-বাহন সি পুনৰ্জীৱ মহম্মদ-ৰাঁক পঠাই দিলে দুই কটকীৰ লগত। ১১৬ ॥

মৰাবৰ পত্ৰ ।—পত্ৰ এই—

শ্ৰীযুত ৬ৰ শূত্ৰৰ বৰমৰাব গোহাঁইজিউ পৰমাত্মনিত চৰিত্ৰে—

নিবেদক পূৰ্ব্বক লেখনঃ কাৰ্য্যক আৰ এখা কুশল, তোমাৰ কুশল মজল সলা সাৱশেদ চাহি। পৰা তোমাৰ কৰমান দিল কৰিতে ও মন জানিলাৰ হাৱান অন্তৰ্ভৱণ দোস্ত বহুতেরা উত্তাদ হোৱে। অতএৱ পৰস্পৰে সেনন প্ৰত্য আতা তেমন কৰিবক আৰ আমিও তোমাৰে বে শূত্ৰত জবাব সম্বষ্টা হৱ তাবেক কৰিব। এৰন জানাৰ মাজিকি ও বিবাদৰ মহনম-খা তোমাৰ মহলি জবৰ কিবস্তাদ হৈতেগে ও আন্তে তোমাৰ মনুষ্য মনুকুল কৰিজা তুমিও প্ৰেম-পত্ৰ সচিত ইহানৰ সঙ্গে প্ৰত্যুত তেজিবক। এতেকে পূৰ্ণা-পৰ মাজিক মৰাদা বাবতাব উত্তা তবফেত না কিছু কমি ৰহিবক আন্তৰ আমিও তোমাৰ একাদহ, চতুৰ্ভুজ, এমবা দুই জনেৰ লাকাত মি কাৰ্য্যত মোষ্টাৰ সম্পূত সাহাজিক পাচিবক। সে কাৰ্য্যকৰ সাৱশেদে জাপন কৰিবক। অৱিক কি কহিব। আপুনি বিচাৰপূৰ্ব্বক ণাতিৰ গুচি কৰিবক। ইতি, মন ১৫৮০।

সন্দেশ,—তাৰ ২ মুঠা, হুলতানি ১০ ৰন, বামত ২ ৰন, মিশ্ৰ ৩ শেৰ, পাজেজপোচ ৫ ৰন, স্বফেল কাঠ ২ শেৰ, লং ১ মোন, জাইকল ২ মোন, চৰলক কাপৰ ৫ ৰন তিন মোনত দিছিল। এইৰূপে অনেক বাৰ নাখুলা মৰাবৰ দিনত উকিল-পত্ৰ গতাগত কৰি প্ৰীতিহে আছিল। ১১৭ ॥

অষ্টম অধ্যায় ।

হাজোত কৌজলার বীৰ্জ-নাথুলা ।

সাহোদর পাণ্ডু অধিকাৰ ।—সেই সমকত নৌকজন মৰিধৰ নিবিলে কালকণী ১৩০ৰ ইচ্ছা হ'ল । বিদ্যুত চাক্ষুৰী পাংসাহ মৰিল, তাৰ বেটা দাবা-শুক পাংসা হ'ল । পাচে অৰা-জাৰে বুৰাদবৰে আনটি বুদ্ধ কৰি শাখা-শুকক মাৰিলে । তাত পাচে বানখানা নবানটল হাতি বুৰাদবৰকো মাৰি পাংসা হ'ল তাৰ বন তাত চাহ-চুৰাক বাক মছলত ধৰিবলৈ নবাব বানখানাক প্ৰমুখো লোক নকৰ পঠালে । সেই বেনা বজালৰ ভিতৰত আউল দেখি প্ৰাণনাৰাণে বোলে, "চেকেৰি উঠমৰ বেটীৰ দুজননাৰাণ নাম কেমনে ললে, নকৰ হুই বব নাম লব পাগুনেকি ?" প্ৰাণনাৰাণ বাজাব মনে মনেলে ।" এই বুলি তাত্তে লিপিচ দি তাক ধৰিবলৈ তবানথ কাৰ্জিক গুৱাহাটীলৈ পঠালে । মুজতনাৰাণেও এই কথা জানি দৰজটল পলাই আচি জৰম্বজ মহাৰাজত শৰণাপন হ'লহি । এই কথা গুৱাহাটীৰ নবাব নাথুলাৰে জানি তাৰ বেটা আকল্যাক গুৱাহাটীৰপৰা মহাবুলিত তবানথ কাৰ্জিৰে বুদ্ধক লাগি পঠালে । পাচে বুদ্ধ তত খাই পুনৰ্কাৰ গুৱাহাটীকে আহিল । তাত পাচে তবানথ কাৰ্জি হাজো পালেহি । পাচে বীৰ্জ-নাথুলাৰে তবানথ কাৰ্জিক আধভেটি বুদ্ধ দিলে । বনে নোৱাৰি নাথুলা নবাব তত হুই পলাই গুৱাহাটীকে আহিল । সেই সমকত টাচু সলিকৈৰে আপোনাৰ মানুহ আহা বোৱা ধৰিবলৈ কলপত লগ লাভিলে । আক দুজননাৰাণে বনভাবোৰৰ ঠাটক আহোতত তাক ধৰিবাক শ্ৰুতি নার-নারবা ত্ৰিৱাৰ কৰি নারত চিটল বান্ধি কল্ল-শক্ৰে খাণ বান্ধি বহিল । তাক দেখি বীৰ্জ-নাথুলা মহাতৰ হল, বোলে, "পচিমেও তবানথ কাৰ্জিৰে বেৰিছে, পুৰে দেখো বাচাবে মৰি-নারবীয়া ত্ৰিৱাৰ কৰি কলং থাকে, আনাকেহে ধৰিবাক ইচ্ছা কৰে, আমি অলপ লমোৰে আয়ে, কেমনে বুয়োদিকি আটম ?" এই বুলি মনে জুনি বীৰ্জ-নাথুলা হাতি তাগি পলাল । পাচে প্ৰত্যতে গুৱাহাটী পাণ্ডু-শৰাইবাট আহোমে লবেথে বেনাপতি টাচু সলিকৈ সজিলে ; শক ১৫৮০, মান কালজন, ১৫ দিন থাকে । বোৰা পালে ১৪০, বৰ-কামাবন হিলে ৪০, বুজ হিলে ২০০, আক পাংসাহ তঙাবক নত বজ্জাত আছিল ধমজে পালে ; কালজন মান, ১৫৮০ । ১১৮ ॥

জয়নাৰাণ বজা ।—পাচে পাণ্ডু-শৰাইবাট ববজুকনে পিকচাই চেটীয়াৰে থাকিল । টাচু সলিকৈ, লাপেতি কুকন প্ৰমুখো ধক্সানোৰে চেচাত থক বান্ধি বহিল । তবানথ কাৰ্জিও হাজোত বহিল । সেই সমকত প্ৰাণনাৰাণে

চকৰপানি বাঁচাবাক ৬সেৰৰ ঠাইটো পটাই থিলে, বোলে, "মহাৰাজা লোক দক্ষিণকোল, মই নও উত্তৰকোল, তোমাৰ লোক আনাৰ লোকে এক ঠাই হই থাকিলে বজাৰে কি কৰিব পাৰে ?" এই কথা ৬এ নামানি কটকীক আহিব নিদি বৰদ্বাৰাবাক জিৰাই পঠাব দিলে । তাত পাচে প্ৰাণনাৰাধ ৰাজাৰ ভবানীৰ কাৰ্জিৰে আহোমক মুক্ত দিলে ঔত্তাটীক লৈলাক প্ৰতি । আচামৰ ভোভোলা বন্ধা গৰিল, মাৰ বাক্ষৰতী ২টা পৰিল । তাত পাচে ৭ দিনৰ অন্তৰে ভবানীৰ কাৰ্জিও মুক্ত মেজাৰি ভাণি থৈ চম্পাভুক্তি বহিল ; চক্ৰনাৰাধকে চিৰাৰ কোঁৱৰকে থৈ বেচাবক গ'ল । আচামৰ লোকে হৰি-ডেকাৰ বেটা প্ৰমুখো মনভিত্ত বহিলগৈ ; বৈশাখ মাস, শক ১৫৮১ । সেই-বেলা ৬এ টিচু সন্দিকৈক লয় ধৰিলে, বোলে, "বজাৰ বে ভাণি গ'ল তাক কিয় থৈ নধৰিলে, আৰু বজাৰৰ নথুজাত মইছে পাব নাগে, মিৰ্হতে কিয় নগে ?" এই বুলি টিচু সন্দিকৈক, দুৰবা খোয়াইৰ পুতেকক, মদাৰ ডেকাক, কৌপতীয়াক, এই সকলক গড়গাৰটৈ আনি বজাহাতত বোৱা দি গ'লে । চমুৰুজ কটকীকে একাৰহকে বোলে, "বজাৰৰ ঠাইত বে আহিলি বজাৰ বে ভাণি গ'ল আৰু ভাণি বৰাবোৰত নকলি কিয়, আৰু বজাৰক দক্ষিণ-কোলটৈ পাব কৰিলি কিয় ?" এই বুলি দুইবো এগোটী চকু কাঢ়িলে, কুৰাও চানিলে । তৎপুৰে আচামৰ একৈল লোক কলিৰাবৰত বহিলগৈ । সেই সময়তে বৰলেউনীয়াৰ চক্ৰনাৰাধৰ বেটা জহনাৰাধ কোঁৱৰে বজাৰপৰা আহি জহনৰাজ মহাৰাজাত শৰণাপন্ন হুৱাই । ৬ও তাক বজাৰা আই-কুঁৱৰীৰ হাতে বিয়া দি নিতৰ বস্ত্ৰ দিলে । আৰু তাৰ মাৰাত পাৰ দিবা কামৰূপৰ বাজা পাতিলে ; শক ১৫৮১, শাওণ মাস । ১১৯ ॥

পাণ্ডু-শৰাইত আহোম ।—পাচে বহুলি কুকন প্ৰমুখো চম্পাভুক্তিৰ গড় মাৰি নাৰিলে, চক্ৰনাৰাধ পৰিল । নাপেতি কুকন, কুলবৰদা কুকন প্ৰমুখো নাৰে থৈ বিজয়পুৰৰ গড় নাৰিলেগৈ । পাচে ভামলী-মটৈৰ পুতেকে নাৰে থৈ সোণকোহ পাব হই ভুলী মাৰি পুনৰ্জাৰ বিজয়পুৰকে আহিল । পাচে জহনাৰাধ ৰজাক প্ৰতি আচামৰ লোক পাণ্ডু-শৰাইঘাটটৈ আহিল ; আশ্বিন মাস, শক ১৫৮১ । ১২০ ॥

বিষম্যৰ শাস্তি ।—ফালগুন মাস পুন্মৰ ভবানীত কাৰ্জি আহি বানাহা নীমা কৰি বহিলহি । পাচে জহনাৰাধে বোলে, "তোমাৰ লোক বানাহা পাব হব নালাগে, বৰলেউনীয়াক মই মিলাই দিম ।" পাচে মিলাৰ নোৱাৰিলে । সিপাৰৰ পৰা তিনি দিন ভুলী মৰা বৰি কৰি পুনৰ্জাৰ চৈত্ৰ মাস বেহাৰক

বলি। এই কথা শুনে বুলি বোলে, “বরদেউনীতা যে জামি খাঁন তাব পাচে বকরাবোরে জামি নখাঁল কিব ?” এই বুলি নাখাঁলীয়া বকরা, চিঠিবকরা, এই দুই নেওগক গাৰিম্বৰ সভাত তবাই জামিৰ নিলে। জামানাবাকো, লায় বৰিমে, বোলে, “মি যে বরদেউনীতাক বখাৰী পেই বুলি কিব নোৱাৰিলে ?” বৰকুকনেও তাব তামুলী এটা কাটিলে এই কথাতে। ১৫৮১ শকত চৈত্রে পাঞ্চরতমৰ পৰা হাবান-বোৰ ছই জামানাবাৰ পলাই গল। ১৫৮২ শক, নাম বৈশাখ, কামুনি, কুকন, মিহিঙ্গীয়া লাপোতি কুকন, কুলবকরা প্ৰমুখো হাতীচনা, ববীতনা মাদিনেগে। বৰকুকন পিকচাই চোটাৰা বালিত থাকি কামরূপৰ যন্ত চেকেৰি আছিল সন্ধ্যাকে সৰু গোখকোছ পৰ্য্যন্ত চকাই আনিলে। সেই সময়ৰ পৰা ভেৰ বখমৰ চেকেৰি বাইজা হাবি হৈ আছিল। আক সেই সময়ত এরে কাৰ্জাৰ বিলকতি হব বেন জামি ছাত্তা-খাৰ ঠাই উকিল পঠাবৰ বনে চাংবের ছই ছাত্তাবীয়াসকলত পুছিলে, বোলে, “চকাৰ নবাবে যে আমাৰে মানাব পত্ৰ লেগে লেৰিৰ পাৰনেকি ?” পাচে কুকন বকরা মতিতে সকলোও অনুমোদন কৰিলে বোলে, “এরে মি বুলিছে ঠিকমহে বুলিছে। উদয়মিৰি অগৰায়া, অহুৰিৰি দিল্লীশুৰ, এই দুইজন হৈ এৰিই দাবচাব মানাব লেখন উচিত হা, চাকাৰ নবাবতো এৰ বন্দী বকরা কুকনবচে যোগা।” তাত পাচে সমাচন, বাৰচবণ, দুই কটকীত তুলিলে, দুই কটকীয়ে সেইরূপে কলে। পাচে ৬৩ বা ছই হেন জামি দুয়ো কটকীক বন্দী কৰি ধব নিলে। পাচে পুনৰ্দ্ধাৰ চাবি দত্ত বাৰিলত পৰীয়া বহাৰ পৰা সনাতন, বাৰচবণ, দুই কটকীক ভিতৰক মি এরে বোলে, “কটকী ছই তহঁতে মুক্তিপৰ কথা মোত কিব নহাবি ?” পাচে দুই কটকীয়ে বোলে, “জামি দুই বন্দীয়ে ৬৩বৰৰ আগত মাতিল পাৰোঁমেকি ? ৬৩বৰৰ তেজ-শক্তি স্বৰূপত তিনি জনা ছাত্তাবীয়া, বিশেষত বববকরা, বৰকুকন এৰ দুই বাছ, সবৰজব সদৃশ আনো ছাত্ত-কুকন বন্দী-বেটা অনেকো এৰ যন্তাত আহিতে জামি দুই বন্দীয়ে একো নাঁমাতিলোঁ ; হাতী-বাঁহী, বোঁবা-বাঁহীৰ লগৰ মানুহ আমাৰ কৰা কত বহ, আক এরে বিক্ৰপে হুৰিলে সেইরূপে কলোঁ।” ১২১ ॥

ছাত্তা-বাঁহে কটকী।—পাচে এরে দুই কটকীক বোলে, “তাব লেশ-লোকজন চামানক চামিলে আমাৰনো কোনরূপে বচা হব ? মি কৈছ চকাৰ নবাবেবে কুকন বকরায়ে সনান হেন, ইহো অৰোপা।” পাচে দুই কটকীয়ে বোলে, “এৰ ছো-তলত নবা বন্দী বেলৰ মাজত যে তাব উনুতিক কচিব এৰ বন্দী-বেটা আনো লোক আছে। সেই সকলৰ উৎসাহ শক্তি শুনিবে

কিৰূপে দাখিল, এতেকে সেইৰূপে কৰোঁ। বিশেষতঃ ৮ দেওমো কাৰ
অধীন ইশুৰে কৰিছে? আপোনাৰ বহুত দুকাত ৬৪৫ বি বুজিছে ব'লো
সেইদৰে।" আৰু সেই সময়ত ৬৪৫ বোলে, "ওনিচোঁ অৰং-জা পাংসা
হৈ মূৰানবল, লৰা-ছাত্ৰক মানি তাৰ দৰ ভাই ছাত্ৰ-ভূতাক খেদি গোল-
কুণ্ডাৰ পৰা এক জবোৱাল মৰাবক সেই চামানে পাংসা জাভা কৰিছে; বোলে,
'কৌচকোৱান আৰি জাচাম বনুক তই গাই চাক কৰি বে।' বীৰ্য্য-মাধৱ
বোলাৰে বোলে, 'ভাবা, সেই বাজা চাক কৰি নেওঁগা।' আৰু ওনিচোঁ,
জাত্তা-ৰাৰি ঠাই পাংসা চুকি আহিবাক বুজিছে। এতেকে আৰাৰ ঠিকিল-
পত্ৰ জাত্তা-ৰাৰি ঠাই গলে সকল সমাজাৰ সি ঠাইৰ বুজা হাব। আৰোণ
জাত্তা-ৰাৰি ঠাই প্ৰীতি সূত্ৰ ৰচিছে।" আৰু ৬৪৫ বোলে, "বি সময় অৰং-
জাৰে লৰা-ছাত্ৰক খেদি জাবাক লোক-লহৰ পঠাই দিলে সেই সময়ত অৰং-
জাৰে বোলে, 'সাবক গোৰ দি তুজত মৰহোঁ যানে তুগ্ৰবন টকা খবত
কৰিব মাপাৰ। কিৰূপে চিপাহী লোকক বাখিন?' পাচে এই কথা বীৰ্য্য-
মাধৱে ওনি ৬০০০ সোণৰ মোহৰ দি পঠালে অৰংজোৰৰ ঠাই। অৰং-জাৰে
খবত দি আগ কৰি চিপাহী-লোকক পঠাই দিলে লৰা-ছাত্ৰক মানি। পাংসা
হৈ বিকেশী মোহৰ কিৰূপে ললে? এতেকে কাৰ্য্যৰ বলাবল বুজি গীনেবেও
সময়ত কৰ্ত্ত কৰি, সিত্তো পাংসাৰ সখকি তাক কোনে হীন বোলে?" এই-
ৰূপে সমালোচন কৰি প্ৰীতীভৱম্বৰ্জসিঃ মহাৰাজাৰে জাত্তা-ৰাৰি ঠাই সমাতন
মাৰচবন, দুই কটকীৰ পঠাই দিলে পত্ৰ-সলেশ সহিতে। হৰ্ষি-কত ১৪৪১,
৭৫৫ ২৭৪১, কলীয়া চাৰ ২০৪১, বৰিচ ৬০ সেৰ, বৰগ ২৪১, সোণৰ মলমল
কটকী বুধন, সোণৰ মোহৰ ৬০ কুৰি, আৰু স্তব সমাজাবেও শিখাই বুজাই
পঠালে। ১২২ ॥

কটকীৰ সমালোচনা।—পাচে দুই কটকীৰে ৬৪৫ৰ ঠাইৰ পৰা আৰি
কলিমাৰবত ১০ দিন আছিল। ছাত্ৰবুদ্ধত ৫ দিন, ত্ৰাবপৰা হাজোত
২ ৰাতি, ত্ৰাবপৰা কুৰুবাৰুদ্ধত ৩ ৰাতি, ত্ৰাবপৰা বানানবুদ্ধত ৩ ৰাতি,
ত্ৰাবপৰা বঙ্গমাজিত ২ ৰাতি, ত্ৰাবপৰা চাপ্ৰাৰ চৌৰাণীৰ বিনাতত ২ ৰাতি,
ত্ৰাবপৰা ছেৰপুৰত ২ ৰাতি, নগৰকাত ২ ৰাতি, ত্ৰাবপৰা লবীয়াৰ সোত্ৰায়ে
সোমাই ১ ৰাতি, জেহেহাত ১ ৰাতি, নাগাবলিহাত ১ দিন। পাচে ত্ৰাব-
পৰা বৰচৰিকা নিলেহি ২৪১ তুৰাকি দোৱাবে। বোজ-সেৱানত ৰতি পাংসা
কাৰ্য্য কান সোৰ-পোছ কৰোঁতে নৰাবৰ গজুৰ কৰিলেমি। পাচে দুই কটকীৰে
লিচাব ওপৰত হাতখোৰ কৰি ৰহিল। পাচে নৰাবৰ আদেশে মূৰানিবৰে

পত্ৰ মাতি শুনালে । পত্ৰ শুনি বচন-লম্বাচাৰ কব দিলে । পাচে দুই কটকীয়ে কলে, বোলে, “পাখা শুনিছোঁ ছাত্ৰা-ৰাঁৱ বচন নাবালে, এতেকে বুজো হাইব প্ৰীতি হৈ যদি বহিল, দুয়োজনৰ গো-স্বাক্ষৰ শুৰে বহিব ।” আৰু বোলে, “ছাত্ৰা-ৰাঁও সামান্য মহৰ । জনাবনি পঞ্চ-হাতাৰী নৰাব, নকল কথা-বাৰ্তা ছাত্ৰা-ৰাঁ পাখাৰ হাই জনাব পাৰে । আৰু আতি পুৰ্ণে তোমাৰ বে বাজা; সম্ভাষিত আমাৰ হাই বৰকুকন সহিতে দিকপ প্ৰীতি হৈ আছিল তদনুপ্ৰীতিৰে নৰাব আহলাপাৰ-ৰাঁ শ্ৰীবৃত্ত বৰবকৰাৰ চাতে তদধি হৈল । ইদানীক তোমাৰ হাৰ্ছশৌৰ্গৰ আমাৰ চাতে যেমন বাৰে আৰু আমাৰ সম্ভাষ দিকপ তোমাৰ নজিক বাচে, বে কৰ্ণে প্ৰীতিৰ বীজ বাৰ্ছতা হৈলা পুষ্ণিত কলনিত হইবে, এতেকে কাৰ্য্য উভথা হানেচা কৰ্ছকা ইদানীক ।” আৰু বোলে, “আমি দুই পাখাৰ সমস্ত কালে প্ৰীতিতে থৈছে, এখনচেকেবিৰে মাজত কলন কৰাৰা ওৱাগাণিৰ পৰা খেদাই ।” এই কথাৰে বীৰ্জা-নাথুলাও কলে, বোলে, “হল, বোক ভবান্য কাৰ্জিহে ওৱাগাণিৰ পৰা ভৰ খেদাই থুলালে ।” এইকালে শুধ-সমাচাৰ ছাত্ৰা-ৰাঁত কলে । পাচে ছাত্ৰা-ৰাঁও পাখা নিৰা নাম কেশোৰ-ৰাঁ পুতেকক বোলে, “ওকে লোনা উকিলকো ধৰিছ প্ৰাণো ।” পাচে আৰণ নাম বীৰ্জা-দুৰী পুতেকে ছাত্ৰা-ৰাঁৰ আত্মায়ে শুভতালী ভাৱন জামা ২টা, যোণৰ দহিয়েৰে শুভ পাথ ২টা, কলীয়া পটুকা যোণৰ কুনেৰে ২ খণ্ড, ইজাৰ সহিতে ২ বন পাথৰ, বিচিত্ৰ মোনোৱালী পটী ২ খণ্ড, দুই কটকীৰ পাতিৰ খচোৱাল, কঁৰীয়া মোলোকাই কাণত জেঠীৰ তিমাৰ নাম চুকুতা, ভৰণৰ বহু, প্ৰতাল সহিতে কৰ্ণভূষণ কৰিলে । বিনিদা আৰু একো কথা বচন কথা ছাত্ৰা-ৰাঁ নৰাবে দুই উকিলত মুখদিলে আৰু বোলে, “বাৰ-নন্দলাল দেৱানৰ বাগা বিড়ক নি ।” বাৰ-নন্দলাল দেৱানৰ হাই ৭ দিন আছিল । বোজ এগোটাকে ১০ ৰূপিয়া পকা কৰি দিছিলে দুই উকিলক নিতে । লগৰ মানুহক নিতে একোটাকো ৫ ৰূপিয়া কৰি দিছিলে । ১২৩ ॥

ছাত্ৰা-ৰাঁৰ উত্তৰ ।—আৰু নৰাবৰ নিয়ম এই,—বিহানে মেলাক কৰি বহে, সেই সময়ত ব্ৰী-কাকত্ৰী ওৱাকানবিছ তিতৰ নৰাবৰ বাগা-পৰিহাঙ্গ্য তাকে সেৰি থা, তাকে শুনাৰ, তাৰ দিছাশ্ব অনুক্ৰমে পিতা বিনতত থানাত বহেহি । চাৰি ৪৫ বাতোৱান কৰি মুখ দুই ওজু কৰে । পাচে পাক-কক্ষিকৰ বাগা খাব দি আপুনি ভোজন কৰে যাৰ । সেই প্ৰস্তুতত আমাৰ দুই কটকীক অভ্যাধৰক নি অনেক কথা-বাৰ্তা হৈছিল । সেই সময়ত ছাত্ৰা-ৰাঁ নৰাবে

বোলে, “সনাতন, নাথচৰণ, তোমাৰি ৬ বাজা আৰু তাই বৰনবাৰ প্ৰীতি-
বাজা হুৱা আছে। আনাৰি অৰং-হা পাংসা আপোনাৰ ভাতৃসকলক জন্দ
কৰি অৰং-হা পাংসা হুৱা আছে। নৰং-হাৰ মান কুটম কোনো পাংসা
নাই, বৰ বাজালুতী পাংসা, আৰু বিশেষতঃ শুনি যাওঁ, আশামনলুক আৰু
কৌচবেহাৰ চাক কৰি দিবাৰ বানখানাক পাংসাৰ আজ্ঞা হৈছে। সি বেৰন
তোমাৰ সন্মুখে মাই, ত্ৰেখন তোমৰা অনেক তাৰ ঠাই সুপাৰিচ কৰিছ, কৰিবাক
নাগে, তেবেসে দুই দলৰ গো-গ্ৰাম্ভণ স্বৰ্গে বহে। যিকপে বানখানা কিৰে
সেকপ কৰিবা। বানখানা জৰোৱাল নবাৰ, ভাল মল কিছুকো নাজানে।”
পাচে আনাৰ নাথচৰণে বোলে, “চাহাবে মি বুলিছে, সিতো একতহে হয়
পুৰ্বে বাজা বুৰিঙিনক পাৰু তাই তাদিয়া সহিতে কুট-মৰুখা কৰি বাজাশপতি
চুৰিয়া লৈলেক দুৰ্গোধনাদি সকলে, তৰাপি কানচক্ৰৰ গতিৰ দ্বাৰায়ে
বুৰিঙিবহে চক্ৰবৰ্তী স্বৰ্ণমণ্ডলীৰ বায়বাজেশ্বৰ হৈয়া বহিল। দুৰ্গো-
ধনাদিৰ কুট-মৰুখা আপোনাৰ লগতহে প’ল, বশ-বৰ্ণ কিছু নবহিল;
এতেকে লোভ কৰিব নাপাৰ। ঈশুৰে যাক দিৰে সেইহে পাৰ। আৰু
চাহাবে যে বোলে, বানখানা জৰোৱাল নবাৰ, ভাল মল কিছু নাজানে। মাই
বনোত হৈয়া ভাল মল নজৰ নাই কৰে, তৰে সিতো বৰ্ণ-চাতে কেননে
সুপাৰিচ বহে। সিতো জৰোৱাল নাই হয়, নামৰ্ঘ হোৱে। পাচে
হাজা-ৰী বোলে, “হা হা উকিল, বেৰন্তো বানখানা আনাৰ চাতে আইসে
তেবন্তো বোলাই যে জকুন কৰে, পাংসাতে জকুন এখন বানখানাৰ ওপৰত
চৰিছে।” এইকপে অনেক কথা-বাৰ্তী হৈ আহোঁতে সেই সময়ত হাজা-
ৰী সানেকিত থানা বাইছোঁতে বোলে, “সনাতন, নাথচৰণ, তোমাৰি
বৰ্ণবাজা অতনা থানা থাৰ।” তাৰ অৰ্থশে মি সানেকিত আছে, তাতে
হাতেৰে চাপৰ মাৰি দেখালে। ১২৪ ॥

অসমীয়া কটকীৰ বিদায় ।—নৰাৰ বচন শুনি নাথচৰণে বোলে,
“চাহাব স্ব ৬ ম’ত থানা থাৰ তাক আনাৰ নজৰ কৰিবাক নাহি পাৰ। ৬ থানা
বাইছোঁতে যে বৰগোহাঁই আৰু বুঢ়াগোহাঁই আৰ বৰপাত্ৰ-গোহাঁই বৰনক্কা,
বৰকুকন যাক বৰনবাৰ বোলে, আৰ কক-কুকন বাজখোৱা, এইসকল সহিতে
অভ্যাস্তৰত ৬ৰে স্তবৰ্ণৰ সিংহাসনত থাকিতে যাক যিকপ স্তবৰ্ণৰ বজতৰ
স্থানত জনে থানা দেৱ, সেই সকল সহিতে ৬ৰে স্তবৰ্ণৰ স্থানত থানা থাৰ,
যাৰ নাম আইহাফ বুলি প্ৰতিপ কৰে। কিন্তু চাহেবৰ সানেকিত যতমান
বাৰিছে অতনান থানা ৬৭ হেছনাকো বাহিৰাৱে; চাহেবৰ সানেকিত যতমান

খানা মিছিল, হেস্তনেও আর অধ্য়মান বাই আবেহে আমি ঘেরো।" পাঠে ছাত্র-সঙ্গে নিকটবর্তী হইয়া প্রণাম্য কবি অপোমনী জানাবে কাপোৰ ২ খোৰ, যোণৰ পাঠিত্বে দুই কটকটীক দুই শটক ৪০০ কপ বি বিদ্যার দিলে। আন বান্ধু হৈ ১০০ শ ও বন ভাৰী নাহেবে, লগত পৈছিল আনৰ ২ কটকটী ২ বন চৰাত, বাচক নাহেবে বজানৰ কটকটী বৈশাৰ হাস পালেহি পত্র-সংকলন সহিতে। পাঠে ওয়াহাজিত বাহান শুল্লৰ বৰকুকনে ধান্যে তুলিলে। ১২৫ ॥

বৰকুকনটো ছাত্র-সঙ্গে পত্র।—পত্র এই—

হস্তি মহামহিম ওয়াহাজে শুল্লৰ ভাই বনবাবক প্রতি—

লেখকঃ কাছাৰগে শ্রোমৰ এনাগত মেহনজুদ নামাযহিত তোমার উকিল সনাতন ও মাধবচৰণ আপোন কর্মাইন্ত এখানে আণৰ ভাগ্যবন্ত বগচাখান পত্রছিলে আনিও পবন সন্মুখিত ভাৱ হৈয়া ইয়াহ হকিকত পৰঃ সাদৰে পুনৰ্চিনাম, আৰ তুমিও আমাৰ কাৰণ হাওন ৮ আচকি সলেশ ভেজিছিল। আমাৰ তোমাৰ প্রীতি, ইয়াত আচকি কি কাৰ্য্য? আমাৰ কামকল কৌচনকে বায়াত-গণ উজাৰ, তুমিতো আপোন মনকে খাইল কৰ্ত্তে বহুবলন হৈয়া আছে। শ্রীশ্রীকৃত আনাব পাখা চাহেবকে আহালনিল পূৰ্ব্বাঙ্গাৰপাৰ মালাবন চিত্তাপ হকুম কে বাবাজ। আকলাক শ্রীযুত ওয়াহাজ শুল্লৰ বনবাবকে একদাৰ বিঠ বনকৰ্মন আচামকে বায়ত। বায়-বকতা কুকন তোমাৰ লজ্জিতান চোবলজন বালাকে শুল্লৰ-বনবাবক ও বিঠে কাৰ নিত ইহুকে হকুম হোবে ছান, আৰ তুমি বুলিয়াছ চোকবিহে তোমাৰ আনাব নহে অজান সেই, খানা বিগাৰ কবে, আনিতো দিল নাহাজাহে, এমনতে। বাবজাৰ জবাব বেৰি বাছ। আনিতো আহাল নাহে নানী আৰ তোমাৰ নিমিত্ত সলেশ লোজন উকিলৰ হাতে পাঠাইতেছি। আৰ বাইবার কর্ম আকিক সমাজ লৈবেন; ও আগে ৭০০ কপয়া পঠাইছিল। সলেশীয়া ওনা গাভী আনো উপাচন বকচিয়া, কিন্তু যদি এখন তোমাৰ ও কর্মাই হৈয়া তবে গভাই পাঠাইবেন, কি কাৰ্য্য ছিল, তোমাৰ ও আমাৰ, কপয়া দুই নাহৰ, ৭০০ কপয়া উপাচন তাৰ বামছীকা লৈবেন। ও এখন আনীযোল-উম্বাও বীৰ্জা-হেনাৰ বেটা বীৰ্জা-মুলা নগাৰ ভাগ্যবন্ত আচন মহিমকে মজিল-বমজিল চুলওবাহ ছবে; আৰ তুমিও একলসলীতে আপোন খাতিৰ কৰা বাৰিকা। এই নম্ৰ সব যেমত মহানিদ্ দিলনীৰ চোবখায়ে, এনত জুখাবেত, তোমাৰ আনাব নহে লোকজনৰ আজাৰ বহক চনা তাৰিখ নবাধ, অকপ-

জন্তে সব আত্মার ঘূৰ পিৰে পাচ আঁৰৰ এ গধ সচিয়ত তামনি নিল কুচিয়াবা চান। পজ্ঞ গুনি বোনে, "পজ্ঞত যে উকিনক নেনোথিলে কারণ কি?" এই বুলি উঠল জনাবে।

স্তাব অন্য মলেশ,—বানাত ৪ বন, ডাব ২ বুঠা, নাঃ ৭ সেব, কবকাঙ ৭ গজ, শক ১৫৮২। ১২৬ ॥

এলদীয়া সৈন্যৰ কাহাজ।—পাচে মহাবীৰ্য্য ছাভা-বীৰ ঠাইৰ কথা বার্তা তনি বিধাৰণ বেৰি বীটা-বাচন দি জাহান-বীৰ্য্য ওলটাই পঠান দিলে। তাত পাচে উঠে তিনিজননা গোঁহাঁই পুনুখো বকতা ফুকন বাজধোতা। ছাভনি-কীৰাটো পুৰবে আপোনাৰ বাৰ বি ডাঙ্গি সেই সেই কাপে কাণ্ড কাটী-বনুৰন ভালকাপে নবান, পুহো বেদা অত্যাধ কৰিব দিলে, আৰ হিটেনদাৰী কাক্ষতী এইসকল পুনুখো আনো অস্ত্র-পত্ৰ অত্যাধ কৰালে। উও কপৰ কেক বস্ত্ৰ কৰি অনেককাপে দিয়ো। পুজাৰ মন নহাঁই বং-আনচা কৰি চাই পুজাৰ নবাত দোলাহেৰে ফুৰি থাকে। এই কাপ মনে পুকাৰ কৰি জা-ভাৰবীয়াসকলৰ ঠাইতো চা-চৰিয়া দি অনেক পুৰবে দত্তি কৰিও শিখাইছিলে। আৰ কাল ঈশুবৰ ইছায়ে লোকজনৰ দুখৰ কাৰণে অনেক অধুত মিলিল। দিগচুদীয়া মেথিব দ্বত পাছ নালক জনিল এক দীত। কক উভেতৰ গজ-কোণত অনেক শুবান বলিয়া হৈ অনেক সনুখা কানুৰিলে। আৰ উও কঠিৰ তবোৱাল সাজি, বনুত কৰিছা দি চিটিলত ওলী নিদি দহৰাটত আপোনাৰ লোকেৰে না কৰি নজাল পাতি বৰ কৰালে। শক ১৫৮২। শিখা ১০ বও গতে দেবগাওঁৰ মহানেহৰ দ্বত হব্বী, বোঁৰা, মানুহ ওলাল, গফলে দেখিলে উঠে তনি এক কোটি হোম দান কৰালে ২০০। বাজদাৰ মুক্ত। ১২৭ ॥

আহোৰ বজানৰ কটকীৰে কথা-বার্তা।—তাত পাচে গানখানা মৰাবে চাবি কুৰি হাজাৰ চিপাহী সহিতে আৰ অনেক নবাবসকলেৰে চুজাক বেদি বিচাৰি নাপাই, পাংসাৰ আঙাৰে ঢুকিলে ছাভা-বীৰ ঠাই। ছাভা-বীৰে সকল সমাচাৰ কৰে। পাচে বানখানা নবাবে জাভা-বীৰ ঠাই অপমান পাই ঢোকাত বহি লালোতা, হবান, দুই কটকীক পঠালে, বোলে, "আমাৰ হাতী-চলা, বৰীতলা, ওৱাহাটা দিবোৰে কেবনে থাকে? বহি হাতীচলা, বৰীতলা। ওৱাহাটা দিবোৰে এৰি দাও তেৰে গো-ব্রাহ্মণ, মহ-নাৰী, পুজাৰ কুশল হই। বহি চাবি নিবিধে, এই সমস্তৰ বৰতাগী সেই গবে হব।" এই বুলি বহি কটকীক পঠাইলে। দুই উকিলো আহি লাপেতি-ফুকন, বাবুলি ফুকন

ঠাই পালেহি । তৈতে দুই কটকীক মাৰি বৰকুকনলৈ জনালে । পাচে বৰকুকনেও ওলৈ জনালে । ৬ৰ আজায়ে বৰকুকনে এই বুলি বিদায় দিলে । পাচে লাপেতি কুকনেও লালোৱা, হৰাম, দুই কটকীক তুলি বোলে, "ওঁ লালোৱা, হৰাম, তহঁততকৈ গো-দুগ্ধণ নাহিহবে কাৰণ যি কৈছিল ই কথা আমাৰ ঠাই কল নাপাই, বৰদেউনীয়াতহে কৰ পাৰি । আমি বৰদেউনীয়াকহে মাৰি বৈছোঁ । তাকিব আমাৰ কলল নাই, প্ৰীতিতহে আছোঁ ।" এই বলি তাৰ লগে দুটা ভাল মানুহ দি বিদায় দিলে । পাচে লালোৱা, হৰাম, দুই উকিলো থৈ নৰাবত জনালত নবাবে বোলে, "আচাৰ্য্য দুই আদমিক পঠাই দে," এই বুলি । "ভাল, এবোতো আমি মহিবক মাও, বৰদেউনীয়া ঢাক হলে ইহাৰ ধৰৰ পাৰি ।" এই বুলি পঠাই দিলে । পুনৰ্মাৰ বৰদেউনীয়াক মাৰি লালোৱা, হৰাম, দুই কটকীক পঠাই বোলে পত্ৰ সহিতে বোলে, "এখন বৰদেউনীয়া ঢাক হ'ল । আমাৰ হাতীচলা, বৰীতলা, ওকাহাটী এৰি দিওঁক ।" এই কথা লাপেতি কুকনে বৰকুকনলৈ জনাই তুলিলে । ১২৮ ॥

হাতা-খীলৈ বৰকুকনৰ পত্ৰ ।—পত্ৰ এই—

যদি সকলনন্দনাথৰ শ্ৰীশ্ৰীমুত নিলীশুন পাংগাকে নাবচাৰাল স্তিৰাদা
জকুন আওৱানন্ত চনবাচ কৰব নহুৱ,

এক আয়নাকো মহকুনকৰ্ক শ্ৰীমুত খান খানা চিপহচালা আৰীৰোল-
উমৰাও নৰান অজবোই, ওমৰ-কৰিব, ত্ৰোই ওখাখাৰ, দৰিৱায়ে অপৰকাৰ,
আমালৈকে নপৰ, বহুতবগাচ গুল-প্ৰতাপ, আৰ বৌচবেহাৰ পহিলোকো
আচাৰ বিলাহত কুচ বগেদে পাণ্ডু, গীৰদাত্ত মহকুনকৰ্ক তেগৰ নচৰ
চোৰ্খ । শ্ৰীমুত ৰাজশুভৰ বিশিষ্টগনাথ দিনকুহাল পাআৰিপাত্ৰ মহামাত্যক
জানাবিসম্ভাণ ও আগৰ কানকপ বিলাহত এওকু দেৱাক ওলাক
আপোন ইয়াক প্ৰীতগোপা ৰালকজদ হকিকত বতকিতাৰত মেচোপৰাল,
অতএব নো তৰক খোচনে ৰাক্তানদ, এতেদো হাল, দেৱানাবেজ
পৰ্ম্মৰেক সেনা ফিৰিব, আৰিও জাকেদে ৰাকে, পুৰ্বপ্ৰীত আন্দাৰ, সনাতন
ও মীৰ বগলান ও মাৰচৰণ ত্ৰাকাহত অতপ নাকৰিবেক । ইতি শক ১৫৮৩,
মাস কাৰ্ত্তিক । ১২৯ ॥

নবম অধ্যায় ।

মীরজুমলাৰ অক্ৰমণৰ অন্তিম আক্ৰমণ ।

মীরজুমলাৰ অক্ৰমণৰ এটি উপকথা । — পাচে লাপেতি-কুকনে বুলি পুনৰ্দ্ধাৰ বিধাৰণ দেখি শ্ৰীসূৰ্য্যৰ পৰা ওলালি পঠালে । আক বুলিলে, “ৰাজ্যৰ কাৰণ যি কৈছে, পৰমেশ্বৰ নিধাত্ৰা অনুভুল হৈ আক দিছে, তাকি বুজিলে কিয় পাব ? হস্তীৰ দৰে ওলাইছে পুনৰ্দ্ধাৰ সোমাবৰ কৈত দেখিছ ? এই থান নবাবত কৰি ।” লালোতা, হবানে বোলে, “উত্তম জনে বচন বুলিলে বক্ষা কৰাৰেহে যুদ্ধ, বচনতো বক্ষা নহয়, হস্তীও পত্তছে ।” পাচে লালোতা, হবান, দুয়ো বাসাক মাছিল । গিৰিতক দাৰাৰে বোজ দিলে । বোজত কীয়া পত্ৰ দিলে ১টা । পাচে দুই কটকীয়ে থান দিবা বাৰি পহন গলৰ সোণ বেৰি বনৰ মাজক বেৰিলে । পাচে আমাৰ বোজ দিহাইতে বোলে, “পত্ৰ তোমালোকক ভোজনলৈ দিছে, বনক খেলি কিয় ?” পাচে দুই কটকীয়ে বোলে, “ভাই, দিনচাবেক ঝুট-পুট হৈ থাকক । অনেক হস্তী, অনেক বন্দুকধাৰী, অনেক ঘোঁৰা, এই সকলৰ আগত কাঁহা যাব, থান পাম । আৰ এক উপকথা কও জনিবি,—দুটা বাহ নীচা চলাইব যুদ্ধ লাগিল ; ই গছৰ পৰা সি গছলৈ যায় ; তাত বন নোৱাৰি খোটাৰুটিকৈ পৰ্ব্বতত পৰিল । তোমো পৰা পৃথিৱীত পৰি হুচিহুত হৈ আছিল । দুই পৰ্ব্বীৰ যুদ্ধ হস্তী-সকলে দেখিছে । তাৰ এক বুলি হস্তীয়ে বোলে, “ই ঠাইত থাকিবলৈ আমাৰ ভাল নহয় । ই ঠাইত থাকিলে কল্যাণ নাই ।” তাৰে এক মন্তৱাৰ হস্তীয়ে বোলে, “এনে ঠাই এৰি কটন যায় ? যদি পৰ্বী আহে তাক মাৰিবাক নোৱাৰিবনেকি ?” এনেতে দুই পৰ্বী খোটাৰুটিকৈ হস্তীসকলৰ আগতে পৰিল । চকু কৰ্বত নথ লাগি যা নাগিল, হস্তি মুক্তি জনমুল নাগিল । থালে জোঙ্গে যোগে বোকাতে পৰি অনেক মৰিল । দুই চাৰি পলাই এবাল । এই-কাপে বুঢ়াৰ কথা নলৈ মৃত্যু হ’ল । এতেকে তাণ্ডী-বোবাৰ আন্দোলনত জল-সাৰতত জলৰ শোণিত ছায়েল বাজা, যুখে যুখে আইৰ পত্তৰ পালা ।

খোটাৰুটি মাজুৰ-ৰাী যুখে চাঁব তাত্তি ।

থানা দেহাৰ ভেঙ্গে মাৰিব গুৱাহাতি বাৰী ॥”

এইকাপে বুলি দুই কটকী গ’ল । ১৩০ ॥

আহোমৰ পৰাজয় । — পাচে লালোতা, হবান, দুই কটকীয়ে মাজুৰ-ৰাীৰ ঠাই সকল সমাচাৰ কলেগৈ । মাজুৰ-ৰাীও সকল সমাচাৰ পাই মগনো মহিতে

আহোমক দেখি আহি পুথৰে বেহাৰ আহি শ্ৰাৱনাৰামক দেখালে। পাচে
 আচামে মাজুখৰী আহিবৰ তালি হাতীচলা, বৰীতলা এৰি বাঁনাচমুগত গুড়
 বাঢ়ি বাবুলি ফুকন বহিল। পাঞ্জৰতনৰ কুলবন্ধা কুকনে, সাহন ফুকনে
 বহিল; নাজৰ শত্ৰুৰেক পিক্‌চাই চোটেই বহিল পাণ্ডু-শৰাইঘাটত। তাতে
 কিছুমান যুদ্ধ কৰি বহিৰ নোৱাৰি পাণ্ডু-শৰাইঘাটত বহিলহি। বজালো আহি
 সন্মুখে বহিল। তাৰো এলো নৈলক পাটলৈ ছাহবুৰজাত বহিবৰ দেখি
 সেই বাহিৰে আচাম আহি নাপাতি এৰি চানৰবালৈ ভাগি আহিল। কাঙ-
 কাঠীতো বাৰিৰ নোৱাৰিলে পাণ্ডু-শৰাইঘাটত। আৰ বৈতে বি থাকিল তাকো
 আনিব নোৱাৰিলে; বাৰ ফাৰৱন, শক ১৫৮৩। পাচে ওৰালো সন্মত লোক
 চানৰবাক ভাগি আহিবৰ দেখি নেওগৰ পুতেক শহুৰেকক বহি বৰফুকন
 ভাৰিলে। উত্তৰকোলে চানৰবাত বানকলীয়া বৰগোহাঁইক সেনাপতি পাতিলে
 মুখা কৰি। দক্ষিণে বোঁৰা-কোঁৱৰ প্ৰমুখ্য বুঢ়াগোহাঁই, বৰপাত্ৰগোহাঁই,
 নাননিৱাল ৰাজাৰ শত্ৰু বৰচোটিয়া, চাৰিবেতা, ৰূপবশিষ্টক, আনো বিত্তৰ
 লোক আছে। পাচে বজালো আহি নাৱে-তবে গুটিযুক্‌জাত বহিলহি।
 লাগতি-ফুকন, অনুজী-সইলৰ পুতেক প্ৰমুখ্য কৰি গুড়ৰ পৰা ওলাই নাৱে
 দেখি গৈ বৰি বৰি ভৰু বাই চানৰবাকে আহিল। পাচে বোঁৰা-কোঁৱৰ কুকনে
 দৰিখকোলে যুদ্ধ দেখি বৰগোহাঁইলৈ লোকজন ব'জি গঠালে, বোলে, "উত্তৰে
 কেবো যুদ্ধ নাই। আমাৰ লগত ভৰ দিনলৈ লোকজন পঠাওক।" বৰ-
 গোহাঁইও লোকজন নিবিলে, বোলে, "দক্ষিণতহে লোকজন বিত্তৰ আছে।
 লোকজন পঠাই বই অকলে কি কৰিম?" দক্ষিণে পাঞ্জৰিন যুতে। তাত
 পাচে বজাল আহি পোতাফনলৰ পোনে কিছু যুদ্ধ কৰিলে। নেচাম হাতী-
 বন্ধা পত্ৰৰ ওলাই বজালক বৰি পৰিল। তাত পাচে ছিজোন পোনে বজাল
 গুড়ত উঠিলহি। তেবে আচামৰ লোক নাৱে-তবে সমস্তে ভাগি সলাত বহিল-
 হি। পাচে আচামো সলাৰ পৰা নাৱে গৈয়া কুকুৰাকটাত যুদ্ধ কৰিলেওঁ,
 তাতে ভৰু হ'ল। বজালো সলা পালেহি। তেবে তিনিজনো গোহাঁই
 প্ৰমুখ্য গত ৰাজাগণ, কুকন, ৰাজখোৱা, হাজাৰিকীয়া, সমস্তে ভাগি আপোনাৰ
 চাৱা-কুৰী লৈ সেই পোনে পালে সেই পোনে ভাগি গ'ল। আৰ হাতী,
 বোঁৰা, ৰাক, হিলৈ, আৰু বহু আহিলা-পাতি সমস্তে বজালে পালে; উত্তৰ
 কোলে যুদ্ধ নহল; শক ১৫৮৩, মাস চৈত্ৰ। ১৩১ ॥

বিহৱাৰ ঠাই সন্নি।—পাচে বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই, বৰপাত্ৰ
 গোহাঁই, নাননিৱাল ৰাজাৰ শত্ৰু ভিতৰাল গোহাঁই, তামুলী-সইলক পুতেক

এইসকলক গড়গ্ৰামত থৈ ৮তা নামকপলৈ গল । তাত পাচে গড়গ্ৰামৰ
পৰা ভাঙ্গবীৰাসকলে বাঁহবৰীতা কটকী, ভেলাইব পুতেক, বহন তামূলিক,
ভাঙ্গবীৰাল বামুনক, চতাল মূৰেক, এই পাঁচক বজালৰ গাঁৱে পঠাই দিলে,
বোলে, “আমি যি হয় পেচকোচ দিছো, সিহেৰ নাহোঁক ।” পাচে সিহেৰ
গৈ দেৱগাওঁত এই কথা বজালৰ আগত ক’লে । বজালে বোলে, “তহঁত
ওলা মানুহেৰে কি কথা হয় ? নাই এ জনা গোহাঁই, নহইবা কুকনপোৰ
এক জনা আহিব, তেৰে আমি কথা হয় ।” এই কথা ভাঙ্গবীৰাহেৰে আলচি
কুলবন্দা কুকনক, কোঁপতীয়াক, সমাতল কটকীক, বেহিৰ পুতেকক ।
এই চাৰিক পঠাই দিলে সন্দেশ-পত্ৰ দি পূৰ্ণ বাবানে, সিহেৰ গৈ গড়পুৰত
লগ পালেগৈ । এই কথা খানখানা নামানিলে । কনিহাৰ, নখোঁ, দেৱ-
গাওঁ, গড়পুৰ, চিনাতলী, এই পাঁচ ঠাইত পাঁচ আৰীৰা থৈ গড়গ্ৰামলৈ উভাই
গ’ল । পাচে বুঢ়াগোহাঁইৰ নামনিয়াল বজাৰ শহৰেকক ৮তা তিপানৰ
পানীফটিত থাকিব দিলে । পুলকিত থাকিব দিলে । গড়গাঁৱ বজাৰ
শহৰেকক চেংধৰা ধৰকন্দাক ৬ৰ লগত বুঢ়াগোহাঁইৰ পিতৃ বাঁহবৰীতা
গোহাঁই নেওগ, আনো দুই এক বকৰাক থাকিব দিলে । পাচে বজালেও
গৈ চনডা, ঠাৰি, শিলপানী, গড়গ্ৰাম, পৰ্বত, এই পাঁচ ঠাইত পাঁচ আৰীৰাক
থৈ খানখানা নথাপ থাকোৱাৰীত বহিলগৈ । তাৰ পৰা এক উমৰাও বলকতুনত
বহিলগৈ । তদন্তৰে আঘাৰ মাস, বলকনৰ ফৈদক বেদি পুনে তাওকাক
উত্তৰে শিলীহ লীনা কৰি বুঢ়াগোহাঁই বহিল । কেন্দ্ৰবিত গড়গাঁৱ বজাৰ
শহৰ বহিল উৰিকাৰ পোনে । পাচে আচানে বজালৰ দুই চাৰি লোক যাকে
যৈতে পাই তৈতে কাটে । তথাপি বজালৰ বল বীণ নহল । তৰে শবাঙৰিন
পোনে তামূলী-মলৈৰ পুতেকক তজালে । সেই ভাঙ্গে সবল লোক ভঙ্গ হ’ল ।
সিহি: আপ কৰি বুঢ়াগোহাঁই বহিল মূৰকটাত, বজাৰ শহৰ বল তিপানত ।
পাচে চিনাতলীৰ, চাৰিছৰ, শিলপানীৰ, পৰ্বতৰ, গড়গ্ৰামৰ, চনডাৰ, এই-
সকলৰ সমস্তে বজাল একঠাই চাই শিলিখাতলত বৈ বুঢ়াগোহাঁইৰ পোনে
মূৰকটাত এক পুহৰ বেলা হ’লত গড়ত বহিলেহি । বজালৰ এক আৰীৰা
পৰিল । আনো লোকজন পৰিল বিস্তৰ । পাচে কাঙ-ঙলী দুকালত ৬ দণ্ড
বেলা আছোঁতে বুঢ়াগোহাঁই তাগি তিপানৰ পানীফটিত বহিলগৈ । সেই
সময়ত বাদুলি কুকন গৈ শিলিখাতলত খানখানাত বহিলগৈ । বাদুলিক
লগত লৈ খানখানাই শলঙবিত বহিলগৈ । পাচে বাদুলিহে বজাৰ ধৰত
থাকি বোলে, “লোক যদি এই ৰাইজতে অহিকাৰ পাতি বিয়া তেৰে আনো
লোকজনক বৰাই আনো, আৰ ৮তাকো, ৰাজমহী বৰগোহাঁইক, বুঢ়াগোহাঁইক

জিলান-খাঁর বাজমস্তীতে পড়ে ।—পাচে বীর্জানুজানি জিলান-খাঁয়ে
বানুনির সাহ-বন জুটবাত হেন জানি ঠেক পঠালে, “আচামর পো-শ্রাফান
পাংসাই লোক বক্ষার কারনে কনা-বার্ধা হলো । একেলাডিকা বাবুনিরে
বলে বাজমস্তীয়ে বেঁধেই করিলো ।” বীর্জানুজানি বোলে, “ভাই জিলান-
খাঁ কেবনে বুজিলে ? হাবামজাদা বাবুনিরে বস্ত করিলে সবে জুটবাত ।”
পাচে জিলান-খাঁয়ে গদাইকে বহির্মুখে বাজমস্তীর ঠাইতে পঠালে, বোলে,
“গোমনে ডাবাকো পো-শ্রাফান স্থখে বহে হেবমখান করিব । জানি পাচ
বেটা, বাজমস্তীর বেটা, বাজার জী পাংসাইল নিরা মোক কিম্বাই পঠক ।”
পাচে বাজমস্তীয়ে বোলে, “ভান, চাক্রা, চুনডান, বাঘচরণ, বিজ্ঞত কহ যাই,
যদি ডাবা সত্য কবি বোলে, জানিও পাংসাই লোকক প্রীতি কবি পঠাও ।”
এই কথা জিলান-খাঁয়ে শুনি বোলে, “ভান, পাংসাই লোক কখনে কিবি যাওক ।
ডাবাকো বাউজার পো-শ্রাফান স্থখে বহোক ।” এই বলি জিলান-খাঁ তিনি
হাতত লিখা দি পঠালে । লেখাওএই—

স্বপ্নি নিজতনু-লৌলহী-গঞ্জাফল-সদৃশ-পৰনপবিত্র শ্রীযুত ডোমার
শুভ্র বরনবাঁকে অঙ্গবেগার কার কর্ণের পরন খুচ ঢকবাক জোয়ার নিগার
ঘোর সম্রত, হালহজুন স্বলধব চরিত্র, গোস্তন শাকবো নাম ভেজিহি, ও
জোয়ারি কমবগারি বোকা থুনা হাবিহাজানি গিতো জোয়ারি ডোমারকর্তা জাহাঝীরা
ঐশ্বর্যচকো পাইকান ধবকি গাল হাবিতে চান, ও অপর জোয়ারি বেজলনৈকো
বোকা যো কোচু জবাব পহিলেক বতাকতবে ভেক হৈতেছিল সে জৌধবাত
সব জুপ আছিল। আকে মোতহিরাবহে, যদি সে জাহাঝ পাণ্ড এতলাস থাকিত
বনকোলি নাকরি জোনে কেমন তার এতত হৈবেক জানাব গুনিয়া আসে
যে বাজহাঝী গিতো বারসতো বৃদ্ধ, জানতো জানহায়ে, জাইতো কলাপি নাক-
বেল ফিরিবেক, জানাতো খো-শ্রাঙ্গন ডোমো বাজার বাবিল্ল আনায়ে সম্রাণা
ডোমহাঝাকো বোকা বাজা-ত্ৰিপানেবে বোকা পাণ্ড মহলনে খেজবতত পেতপা।
শ্রীযুত নবাব আদীব-মহু-উম্বাও ঠাই আরজলাস্ত কবির হন-করাব আলি
কিনা সেন পাঠাইবেক; এতে য ডোমো-মহী বারতকে। বাজাক বতচবন
এনাকিক শ্রীত পোন্দাকো বরা আলহাঙ্গান সব বেতুনি ইতি, সন ১৫৮৪,
হান পৌষ। বাবচবন, চাঙ্গার, চুনতানে বনা মিলাল-বার কাকিত ত্রিপানব
মিলাজারি হাট। ১৩৫ ॥

বঙ্গোবসদ পাশ্চাত্য নগরত্ব বৈদ্যনিক বিজ্ঞান। (—পত্র চাই বুঝাখোঁইই
শ্রীমত বাল্যব শ্রুতব বাল্যবদীয়ে বাল্যবদ বাল্যব কালব মবান বাল্যবদ
বাল্যবদ-বীয়ে কথা-বাল্যব বৈ ৩০০০০০ ভিনি লাল টকা, নবৈ বাল্যব কাল

বাঞ্ছিনে আৰু মহাবাজাৰ জীকো পাংগাজানালৈ নিলে। বাজাৰ জীৰ লগে অলঙ্কাৰ সহিত্তে সোণা বিশং জাজাৰ, কপু চকুনি হাজাৰ, বিশং জাতী। পাচে দিবটলৈ থাকিন তিনি জাৰ টকা, নহৈ হাতী। তাৰ নিমিত্তে সোতা বুঢ়া-গোহাঁইৰ, নৰগোহাঁইৰ, বৰপাত্ৰ-গোহাঁইৰ, বজাৰ শহুৰন, এই চাৰি জনাৰ পুত্ৰ বহনক লাগি ওল নিলে। পুতি বৎসৰে বিশ হাতীৰ নিবন্ধ কৰিলে। বাজমহীয়ে পাংগাই লোকক জিৰাই পঠালে। দিলাল-বাও ৬'লৈ তাও, বুকুতা, নাথৰ পতা সোণাৰ জনমকৰা তবোৱাল ২ বন, জনদাৰ ১বন, সোণাৰ জনমকৰা হিলৈ ২ টা, এই সকল সহিত্তে ১৫ হাজাৰ টকাৰ দাবি দি পদাইক পঠালে, বোলে, “বাজমহীয়ে হৈ তেজাৰ বচন নবনিল।” পাংগাই লোকেও বিত্তৰ প্ৰশংসা কৰিলে। পাচে বীৰ্জা-মুলা প্ৰমুখো বজাৰ ভট্টীয়াই গ'ল; শক ১৫৮৪, আশ মাঘ। ১৩৬ ॥

পানখানা ভট্টীয়ালে।—আৰি বজাৰৰ লগত বাদুনি কুকন, তাৰ ভাই বৌপিয়া, হৰিভেকাৰ পুতেক বহুনাথ, উন দুৰবীয়া, বহুনাথৰ বেটা মনোহৰ কাকতী, কেওদাংকৰা, এইবোৰ আপুনি গ'ল। তাত বাজে দহজীয়া বৰ-গোহাঁই, বাজপোতা, লুখুৰি চোটিয়া, মাৰেজ চোটিয়া, বালুক গোহাঁই, বীখল। হাজৰিকীয়া আৰু যতক হা-বাজৰিকীয়া লহনৰ বাৰৰ পুতেক, ভেলাইন পুতেক এইসকল প্ৰমুখো আনো অনেক লোকক খৰি নিলে। তেজাহাটত বৰিত্ত-বাঁকে, তিনিজন গোহাঁইৰ বেটাকে বজাৰ শহুৰন বেটাকে থৈ নথান পানখানা ভট্টীয়াই গ'ল। ১৩৭ ॥

বিদ্যাৰ শক্তি।—পাচে তেজাহাটৰ পনাহে মাঘচৰণৰ হাতত খৰি নিয়া বক্ৰাখোকৰ দি পঠালে। আৰ বীৰ্জা-মুলাৰ তালিনেকৰ হাঙ আছিল বাকো-নাৰীত, তাকো বুজি নিলেহি। আৰ বাজমহীয়ে দিলাল-বাওে বিয়া তাও বুকুতা, তবোৱাল, জনদাৰ, হিলৈ, এই তেজীসকলক বৰপাত্ৰ-গোহাঁইৰ বেটা বৰগোহাঁইৰ বেটাতকৈ ৬'লৈ দি পঠালে। আৰ বোলে, “উৰ আত্মা শিবত লৈ বাজাখান বন্ধা কৰিলো।” পাচে ৬'ৰে বোলে, “দি কাৰ্দিৰ ওপৰে থলো সি কাৰ্দিৰ কৰিলে বাজমহীত ক হাই। আমি পৰ্বতন বাসাত ধৰ দুৰ পাও। আমাক টোচোন্ত বৰ সাজি নিয়োকাহি।” এই কথা বাজ-মহীত কলেহি। বাজমহীয়েও শীঘ্ৰ কৰি ঘৰ সাজি ৬'ক শিবত কৰি আনি নেচাপৰ পৰা টোচোন্ত থলে। তাৰ পৰা নেকুৰী-খোৱাক ওলাই আহিল কাঙনত। উত্তৰকোলে, দক্ষিণকোলে, পৰ্বতৰ ওপৰে পাৰ্ৱ-মহী, নৰা-বন্ধক জাগি গৈছিল, নবাকে কোচাই আদি একে ঠাই কৰি ৬'ত বাজমহীয়ে চৈত্ৰত

ভেটোলে । পাচে মেকুৰী-খোৱাৰ পৰা চৈৱত বকতাইল আছিল । তাতে ৬৫ বালবয়সীক আজ্ঞা কৰিলে, “মোৰ বাজ, কাজ-কাম কেনমতে নষ্ট গ’ল ? পাছ-মন্ত্ৰী, বনা-বকক এক ঠাই কৰি দিহি দিওক ।” পাচে দিহি ৬৫৪ত বোগানত ভিতৰুৱাল ঘোৰ্ণাইক, তামুলী-মলৈৰ পুতেকক লোৱা দিলে । হাতী বকতাক চাবিগালে । লগ এবিধৰ নিমিত্তে সোণামুৱাক হাতি কৰিলে । ঘোঁৰা কোঁৱৰক লোৱা লগালে । পাচে ঘোঁৰা কোঁৱৰে গোচৰ দিলে । বান-ককীয়া বৰগোৰ্ণাইক বোলে, “বৰগোৰ্ণায়ে যদি তৰ দিয়ে আৰি কিয় এবিধ ।” পাচে ৬৫ বৰগোৰ্ণাইক দায় কৰিলে, বোলে, “চামৰবাৰ উত্তৰকোনে যে বজাৰ নাছিল, দক্ষিণকোললৈ লোকজন নেদিলে কিয় ?” এই বুলি ৬৫৫ আপোন হস্তে বৰগোৰ্ণাইক দণিয়াই বন্দী কৰিলে । সেই সময়ত জয়ন্তা বজা বৰাই কটকীক ৬৬ ঠাইলৈ পঠাইছিল ; ৬৬ তুলিলে । ১৩৮ ॥

শ্রীকৃষ্ণদাস নবঃ । বুৰঙী পুস্তক । শক ১৫৮৫, মাঘ মাস, বাজ্য মাহিলত পাংসালৈ নিয়া দেখা—

পাংসালৈ স্বৰ্গদেৱৰ পত্ৰ ।—লোৱিতঃ শ্রীশ্রীযুত জয়ম্বজসিংহে ৰাজ্য আচাৰ চুলতান স্বৰ্গদেৱে ৰজাকে উক্ত বিশুনাথ হৰিদা লোকোকে কহে, নৌ ৰাজবিলাসত ৬ ৰায়তকো দেউল কৰকে আচানে নিয়াখা । ইয়া পাশ্বে ৬ ৬কুম্ভে সকল মহলাবিভিত নানাঙপালংকৃত গড়পৈকোনে নিজতনুসৌন্দৰ্য্য বস্ত্ৰবুজিৰ পদ্মাকলনিৰ্গলপবিত্ৰ কলেনম মহানহিন বহিমানত শ্রীযুত নৰাৰ ধানধানা চিপহ চালাৰ ৬ ফৌজাৰ কৰকে আচাৰ সাৰ বিলাসত নিয়াখা, দাসকো জলভিহন কৰনে লাগা, তব ৰাইকে আপনা জীলেকবকে পাহানকে অচিলা কৰকে নৰাৰ ধানধানা চিপহ চালাৰ জীউকে পাচ আৰজকিয়া কি, মোৰ ঙপালৰ আচাৰ নুহুক নুজে দিও । যই এতিয়েৰ মোৰ আপোনাক বেটী আৱৰ ৰাজ্য তিপানাক বেটী ৬ মহলকে বিলবেজমতকো দেৱে । (আৰ সোণা ২০০০০, ৰূপ ১২০০০০ তোলা, আৰ ৰিশ হস্তীৰ ১৪ দস্তান, ৬ হস্তিনী । ১৫৮৫ শকত অৰাচা পাংসাৰ অহদি দুৰ্বেগকে, ৰঙম-বেগকে দিলে সোণ দুশকৈ ৪০০ । মনিল-বাঁৰ কটকী গদাইক সোণ ১০০ তোলা বিদায় দিওতে । দুই অহমিক ৰূপ হাজাৰ, গদাইক ৫০০ ৰূপ ।) আৰ দৰা মলুক উত্তৰ-কোলকি তবক দণিয়াও দায়ত ততনী আওৰ মলুক ৰাজ্য ভুঘবীয়াকা আওৰ বেলতনীয়া দক্ষিণকোলকে তবক দণিয়াও ওকং সীমনা কৰকে পেচকচ কৰতাহো, আৰ ইচমে পিচু মাকি কবুল কিয়া জয়া বিয়া দি, যম ১০৭৩, মাঘ মাস কো লেকবকে ৩০০০০০ চাৰ চাৰ মহিনে একো লাখ কৰকে

বাব মহিনাৰে বেঙণা, আৰ ৯০ হাতীৰ ১০ বৰ মন্তাল, ১০ চৰাবন্তাল, ১০ হস্তিনী, এই তিষ্ঠ হাতী ইয়কো তিন মহিনা পিঠো বেঙণা। আৰ ৬০ হাতীৰ বৰমন্তাল ২০, চৰাবন্তাল ২০, হস্তিনী ২০, ইচমে ছ মহিনা লোকেনকে বাব মহিনা নে চৰা বেঙণা। বৰ ভোক্তা কপলা হাতী দিনেকো গুৱাদাকি আৰো ভুৰতই বৰগোহাঁইকা বেটা, বুঢ়াগোহাঁইকা বেটা, বৰপাত্ৰকা বেটা, গড়গৰা কুকনকা বেটা, বোৰ নলুকে বিল ই চান আভিমি বৰা, আৰ বলাক তিনুকে, ঠপৰই সো আভে, এই চান আভমিকো ঠল দিয়া, তোৰাৰ পাৰ আৰ যো কুছ ৬ বিলায়তকে ব্যৱত লাচোনকে নলুক বিল বহি হা নবহাৱালে কৰনেও। আৰ মইনে কবুল কিয়া ইয় পিচে হৰববিধ ২০ হাতী—১০ মন্তাল, ১০ হস্তিনী, ৬ মৰকাৰকো পেচকচ পত্ৰচায়া কহো। আৰ নোৰা এতপাৰি এক খোৰোপাকো তেৰ পাইকো সে গুৱাহাটীকি কোছ-নাৰকে হমোচা হাজিৰ বহে। যো কুছ, কবুল কিয়া হোতি বৰকে তি লমাপন কৰো। আৰ ৬ বাৰ শিকৰমান বৰনাৰি বিল বহোণা; ১৫৮৫ শক, বাস বাস। ১৩৯ ॥

জয়ধ্বজসিংহৰ পাংসালৈ কৰ-কাটল আৰ নতু।—এই শকতে দিয়া বাই হাতী, আৰে লেখা,—গাভৰুৰ লগত ২০ হাতী দিবৰ কবুল, আৰে তিপামতে দিয়া বাৰ হাতী ১০, লৰোঁত বিনাল-বাঁৰ হাতত ৪, আৰে হাতত বৰীতলাত ২, সেই শকতে তেজ মাগত গণ্ঠিৰ হাতত মেকুদীখোৱাত ৩০ হাতী, আৰে বাটত ১৯, পাংসাৰ হাতলে তৈল ১১টা, শক ১৫৮৫, বাস গাঙন। কলিয়াবকত পিবোজ-বাঁৰ হাতত ৪০, পাংসাৰ বুজুৰ কৰি দিয়া ৫, নৰাৰ সনিল-বাঁৰে দিয়া বাৰ ২ হাতী, শক ১৫৮৬, আৰোণ বাস। জৈম পিবোজ-বাঁৰ হাতত দিয়া বাৰ হাতী ১৩, বজিল-বাঁৰ মৰাবক হাতী ১টা, কপ ভুৰবৰ লেখা, শক ১৫৮৮। তিপামত পাংসালৈ গাভৰু নমাই সিঙতে চাপ্ৰাৰ কৰল গজলা গুৱিৰায়ে দিহে মৈ নৰাৰ বনাখানাব হাতত সোণা ২০০০০ তোলা, কপ ১২০০০০ টকা; শক ১৫৮৫, কাতিৰকত। পাং-সাৰ অহমিক আমোতে লাখটকীয়া বৰকাৰে, লাউ-ভেৰকাৰে, শঙ্কৰ বৰায়ে, চতুৰ্ভুজ কাকতীয়ে দিহেগৈ কপ ১০০০০০। সেই শকতে কাকঙনত কৰীয়া কুকুৰাচোৱা বাহবীয়া কটকী, কোঁপতীয়া কটকী, কখাই কাকতীয়ে দিহেগৈ কপ ৪০০০০। ১৫৮৬ শকত কাতিৰকত পট্টকচ, চতুৰ্ভুজ কাকতী, কৰীয়া কটকী, টেঁকিগাল হাজৰিকীয়া দিহেগৈ ৪০০০০ হাজাৰ। ১৫৮৭ শকত ভাঙ্গ মাগত কপ ২০০০ হাজাৰ মাৰি দিয়া বাৰ। হস্তী ১০,

আবে পাচ হাতী বৰিল, কপ ১০০০ বৰিল নৈ হাতী বিকি দিয়ে ১০০০০
১৪৮৮ শকত ঘেঁহুত নিবোৰ-খাঁৰ তত লাৰ কপীয়াত মাৰি দিয়া ঘাই হাতী
৫০, দুই হাতীৰ কৰি কপ ১০০০০০ বৰিলৰ হাতী বৰিলৰ হৈ হাতী ১,
ছাণ্ডা-খাঁ মৰাদক প্ৰতি ২, বচিল-বাঁক প্ৰতি ১। তাত পাচে লাং-ভেৰা,
কৌপতীয়া, মানচৰণ, বাহৰবীয়া, চতুৰ্ভুজ কাকতী, এইসকলত কৰি ৫ হাতী,
কপ কিছু নি পঠালে। লিখোৰেও ভৱাহাতিত বচিল-বাঁক হজুৰে দিলেনি।
তদন্তৰে তৰ্গনৰ পাচৰ, ১৪৮৫ শকত পাংমায়ে জয়মল মহাবাজালৈ আনা-
বোৰাৰে বননাৰ সহিতে কাপৰ ১ যোৰ নি পঠালে দোৰ্বেণ, বহুত-বেগত
কৰি। ভৱাহাটীৰ পৰাও বচিল-বাঁকো পঠালে তাক-বাঁকো, ছেত-কদমকে
মিহঁতো আহি বেতৰগাওঁ পালেহি। সেই সময়ত বকলত জয়মল নাজা
মুগুৰ বোগ হৈ অগী হ'ল। ১৪০।

দশম আধ্য।

অন্নম আৰু বেহাৰৰ পত্ৰ সমাচাৰ।

প্ৰাণনাৰায়ণ বজাৰ কুশলা-কুশল।—শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণ স্বৰ্গমহাবাৰণসেত জয়মল-
সিংহ মহাবাজাএ নামকপৰ পৰা একপত্ৰ দি গোপালচৰণক পঠাই দিলে,
এইখান বুলি, “মই গড়গাওঁত বহিব নোৱাৰি নামকপত বহিছোঁ। ধানখানা
আসিতে যে বেহাৰ মাৰি আহি বাজা প্ৰাণনাৰায়ণ কোম ঠাইত কেনেকৈ
বহিছে তাক জানি আহিছে।” গোপালচৰণ যৈ বাজাৰ পৰ্ব্বতত বাজা
প্ৰাণনাৰায়ণক লগ পাই এই কথা-বাৰ্তা কহিলে। বাজা প্ৰাণনাৰায়ণে বেহাৰক
আসি বোলে, “টকা মানকো দি তোকো মশাই ইম্পিদিয়াক পঠালোঁ, ইহাকে
কহি নামচৰণক লগত দি পঠালে, বোলে, “স্বৰ্গমহাবাজাৰ ভাল-মণ্ড
পুনৰ্দ্ধাৰ আসি কহিবি।” এই দুই কটকী আসি বাহিৰাত স্বৰ্গমহাবাজাক
লিলেহি। স্বৰ্গমহাৰেও এখান পত্ৰ দি ভকতচৰণ সহিতে তিনি কটকীক
বাজা প্ৰাণনাৰায়ণক ঠাইলৈ পঠাই দিলে। ১৪১॥

জয়দেৱজিহ্নাৰ পৰা প্ৰাৰ্থনাৰাৱণলৈ পত্ৰ ।—অৰ সন্মতিৰ সহিতে পত্ৰ ।

৬৭ পত্ৰি সবলুদাত্ত বজলাগাৰ হৰ হাৰ হীৰ হীড়িৰ পিত্ত পাৰুৰ
কীৰ্ত্তিপুৰ পৰি পুৰিত্ত গিগাৰ্ত্তৰ বৈৰিৰাৰণ নিৰাৰণ পত্ৰানন বিবিধ বিদ্যা
বিদ্যোতিভাৱকৰণৰেণ ভবৈকগাৰ বৰনাথ বিশ্ববিখ্যাত শ্ৰীশ্ৰীমৎ কৰমতেশুৰ
বাক্ষমহোদায় চৰিত্ৰেণ—

পৰম সৌহাৰ্দপূৰ্বক দেখন: কাৰ্য্যক। এখাত আমাৰ সমান্তে কুশল,
তোমাৰ কুশল নিবন্তবে চাহি । পৰা উকিলত কৰি বি কৰি পঠালা তাক
আমি সমস্তে তদিনৌ। অতঃপৰ বিশেষ.....; কিন্তু বিপদ কালত আমাৰ
বাৰ্ত্তা নৈলা ইহাক এনি পৰম সন্তোষ লাভিনৌ। আৰ দেখ বিপদ সম্পদ
কালে বি কুশলক থাকে তাকে বিত্ৰ বুলি। পৰা তুমি বি পত্ৰৰ কামৰ
কৰিলা, কৰিবাক পোহা; কিন্তু তুমি আমি সবে বৈৰাধিন: এতেকে
সেব গতি তোমাৰ আমাৰ শ্ৰীতি মাহেলে ইহাত কিছু ভাব নাকৰিবা।
ইদানীক তোমাৰ আমাৰ যেমনে শ্ৰীতিগোটি হৰ তেমন থানি কৰিবা।

আৰ দেখ, তুমি বি জয়নাৰাধৰ বকবলবজৰ কামৰ কৰিলা, কৰিবাক
পোহা, কিন্তু বালা বহুবৈৰৰ ৰাজ্য শৰীকিত্তৰ যোজ্জিহেন জামি তোমাবো
কৰলা এইব, আমাবো কৰলা থাকিব বুলি জয়নাৰাধক লক্ষিকোলে,
বকবলবজকো লক্ষিকোলে ৰাজ্য পাতিব বুলিনৌ। আৰ দেখ ইহাক ৰাজ্য
পাতিবৰ নিমিত্তে তুমিএকেও শ্ৰীতিগোটি নাছিল। বকবলবজে দুয়ো ৰাজ্য
নাগাৰা সোধ কৰি হুও ৰাজ্য নাগিলে। পাচে জয়নাৰাধে বকবলবজে দুয়ো
ৰাজ্যত হাৰামবোন কৰিলে। তাব নিমিত্তে কৌচৰ ৰাজ্যস্থান যেমন বিপত্তি
হৈল তাক তুমি আপুনি জানিচে।

আৰ দেখ, আমাৰ তুমি বি বাৰ্ত্তা পুঠিলা কিন্তু আমাক বিৰাত্তাও বন্ধিলে।
চামৰবাত্ত আমাৰ সাত দিন কেচাই হৈল। আমাৰ লোক বজানত মিলি
তোমাকো দেখনে পাচলৈ তদালে আমাকো তেমনে মিলি বানুহে পাচেদি
বজালক নি পাচ বৈলে। এতেকে আমাৰ লোক ভাগিল। বন্ধানে আহি

১ নগৰ লগেহি । আমাৰ সবলোক তামি পাহাৰত উঠিল । কাৰিকা কান
হৈলত আমাৰ সবলোক বজানক ধৰিলে । তাৰ এক বাচডুও জাতিবাক
নপাৰে হেন কৰি । পাচে ইনিত্তেকাৰ বোটা বজানত নিলি পথ চুৰি দি
লখৌৰ পৰা বজানক আনিবাক গৈল । আমাৰ বাচা তিতক্কাৰ গোড়াভিত্তেবে
তিনিমিনি বোটা কৰিলে । নপাৰি তাৰ লোক জনক জিৰাই নিম বুজি নাহ-
নাৰকা আনিলে । সেই নাহ-নাৰকাএবে আমাৰ লোক তলাই তটীয়াই বাব ।
এনে সময়তে আমাৰ শান্য বাবুলি বজানক জিৰাই আনিলে । পাচে আমি
বহিব নাপাৰি পাহাৰত উলটি পাতি বহিলো । আমাৰ লোকজন কিছু পুৰী
হৈল । এই নিমিত্তে গো-শ্ৰাক্ষণক বাৰি বাজাবানৰ কাৰণে বি কিছু হয়
দি শ্ৰীতি কৰি পঠানো । আৰ বই বহিক কি কহিলে আপুনি সবন্তে
জমিয়া । ইতি শৰ্ক ১৫৮৪ । আং ১০ কাঙন । ১৪২ ॥

প্ৰাণনাৰায়ণৰ পৰা জয়ধ্বজসিংহলৈ পত্ৰ ।—গোপালচৰণ, বামচৰণ,
তকতচৰণ, এই তিনিও নিজে । এই পত্ৰৰ প্ৰত্যুত্তৰ স্বৰ্গদেৱলৈ "বা
মোমা" ইত্যাদি ।

৩৭ স্বৰ্গি জ্ঞানোদয়ৰ নিমিত্ত-শৰ্ক কুশিৰ-বজিত সুজান বিবাদ কাণ্ড-
তাণ্ড বঁত পৰপণ্ডিত পৰমপদা কটক কলৰ বাবৰণ বিতৰি-নিমুক্ত সবলীকৃত
সাবিত্ৰী শ্ৰীমন্ত বজানাবিকা তনয় সৰ্ব্বদু-বাজবিৰাজমান, সৌমিতা বৈৰিবেতও ।
পণ্ডিনাৰণ সৌমিতা সৌমিকৃত বজানাজব তাত বজা পৰ্জীতিৰ দত্ত দ্বিতীয়
গানবজানৰ তীব্ৰ জ্ঞান সৰ্ব্বতো তত বজাবোৰ স্বৰ্গীৰ স্বৰ্গিৰ জগতি বজল ।
পৰ্জীৰ বৈৰি গজপ্ৰাণ বজা পৰ্জীতি তীব্ৰ জগুৰণকিত কুশলীৰ জ্ঞানান্ত
জাগৰক বৌমিকৰ বজিতা পতন ত্ৰিগ্ৰনত পাইন পৰ্জ বজানানোপুত
শৰবাণুগৰা বন্যতি বন্যলক কুল বজানিত স্বৰ্গীৰ স্বৰ্গনাৰায়ণ বজাবতন
বিপুল তুৰুতুতি কটন কোণও দুৰমৰ টকাৰ পজিতাৰতি বাজনা নুকট বনি
বহিচি বাজিলী বজিত চৰণ পায় কৰকনিত নিকট বজাপ্ৰা পনিতানি বেতও
গজতী প্ৰকট বৌজিক প্ৰকৰ কুশিকাৰ পীত্ৰবৰ-বণবনী সজবণ চতুৰ কো
প্ৰতাপ সজুত বিজয় বৈতও হিন হাৰ চৰ হাল কাণ কৈলাস বৌত কন বৌত
কীৰ্ত্তি বজল পাণ্ডুৰিতানেক দিগুনৰ সময় বাবানাজাৰ কেবল তৈনক বজ
কলিচ নিমিৰ বাবাবীৰ্যমান ওপ সজয় বনৰ নীল তীব পৰাক্ৰম বাজ বাজেশ্বৰ
স্বৰ্গবণৰ স্বৰ্গনাৰায়ণ শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণকবদিক সৰ্বদা পহৰ বিজয়ী সুবিক্ৰাপক
স্বৰ্গি স্বৰ্গোম তুতভাৰিহ চৰতাঃ তৰ্জিয়হে—

পৰৱৰ্তী পূৰ্বাৰণৰ ব্যৱহাৰমতে তুৰি য়ে আমাক নিখিলা ইহাতে তুৰি নোক কিনিয়া আপোনাৰ বশ কৰিলে। তুৰি কুজমেক, বজ্জি ত্ৰোনাৰ বশত্বৰ জ্বলন হেন জামিৰা বুজিলা বেবন য়ে বোৰ তাক বই গৰ্জনা কৰিম। ইহাত তুৰি অনাথা বাজানিৰা। আৰ মে বোৰিছ, বিলন কানত বে কুশলক বাকে ত্ৰোকেশে বিত্ৰ কুৰি, সে জিত্ৰ হৱ। ত্ৰোনাৰ আকাৰ আজিৰ বিত্ৰ এনে নহ'ব। আকাৰ পুণিত্ৰনহক ত্ৰোনাৰ বহু স্বৰ্গীয় স্বৰ্গনাৰামৰ শপত কৰিয়া পুণিত্ৰ কৰিতে। ত্ৰোনাৰ আকাৰ নন্দ নাকৰিব। আমৰাকো ত্ৰোনাৰ নন্দ নাকৰিব। পৰম্পৰেৰ উপকাৰ পৰম্পৰে কৰিব। এখন বোৰ চিত্ৰে আছে। ত্ৰোনাৰো এনত বখাচে উচিত হৱ। ইহাৰ বাজতে যে অনাথা বৈছে সে মজীলোমেই হোক বা নৈবলোমেই হোক বা ত্ৰোনাৰ হাথে হোক বা তাক তুৰিও জামিছ। পূৰ্ব শপতে পুনু জল ধৰাইলেক। মোৰো বাজাচ্যুত হৈল, ত্ৰোনাৰো বাজাচ্যুত হৈল। কিন্তু বোৰো বনে নাহি কৰে, ত্ৰোনাৰো নদে নাহি -বে, ইহাতে বজ্জি বাজা কিৰি পালো, ত্ৰোনাৰো বাজা পাইল।

আৰ পূৰ্বে লাগ্তা লেশ, পশ্চিমে গোট, উত্তৰে ডোটাৰ, দক্ষিণে ওৰেদা, ইতি ন্যাত ত্ৰোনাৰ তুলা মহন্তৰ মজীলহেত বৰ্ণনা পাৰকাৰ কে আছে। বজ্জি ত্ৰোনাৰ বিত্ৰ, কুশল বাকিৰাকে পাঠ। আনো বাজা সকলো ত্ৰোনাৰ কুশল বাকে। আৰ ত্ৰোনাৰ বে বাজাচ্যুত হৈছে, ইহাৰ কাৰন ত্ৰোনাৰ কোনো মনে দুখ কৰিৰাক উচিত নাহৱ। বেৰ, বামচত্ৰ, স্বৰণ, বুৰিষ্টৰ, এইসকলৰো বাজাচ্যুত হৈছিল। কিন্তু তাৰকা নকৰে উলোণ কৰিয়া কিৰিয়া নৈলেক নিৰিতে তাহাৰাব অকীৰি নাইল। সম্পুতি আকাৰ ত্ৰোনাৰ বাজাচ্যুতি হৈছিল। ইহাত যদি আমৰা সমস্ত উলোণ নাকৰি তবে আমাৰ অকীৰি হৈলেক।

আৰ বেবন নিখিছ, উপনীক আমাৰ ত্ৰোনাৰ বেবনে পুণিত্ৰ হৱ তেমন কৰিকা। যে গোট হৈব হেন কৰিকা। যে অশুপুতিৰ বীজ সে আপন দুৰ হৈল, হৈহেত্বে, কিৰিয়া নাদা হাৱ হেন কৰিকা। তাক পূৰ্বাৰণৰ বেবাডা লেৰি। আমাৰ খোজিত প্ৰধান স্বৰ্গনাৰাজা, ত্ৰাণপুত্ৰ বহু, বোৰছ, বিখিলা, খেৰিকব, গুাহ, প্ৰৌচ, বনুচৰ্যা, ধৰি কৃতপাৰ্ণ বাবৎ কামৰূপ কৰতাহিনাৰ বাজাৰিৰাক স্বৰ্গপেৰ নাবৎ দেশ ত্ৰাৰ অলীম আছিল। ত্ৰাৰ চোটি তাই চিনাৰাৱ কোঞৰ। ত্ৰাৰ বেটা বাপা মহাৰাজ জেঠোৰ ঠাইত হাৰানখোৰ হৈছা বিনাত বাজা হৈছিল। মাজি কাটিয়া পুৰিছিল, কাৰন যাবত জীৱা আছিল তামত মহাৰাজা কেমা কৰিছিল। পাচে মহাৰাজা স্বৰ্গীয় হৈল, মোৰ পিতানহ

মহাৰাজা হৈল। তাকেও কবুলেৰে ৰাজাই নগহিয়া কামৰূপৰ নিমিত্তে বিৰোধ কৰিতেছিল। তাতে বাপা মহাৰাজা স্বণীয় হৈল। তাৰ বেটা জেঠো ৰাজা হৈছিল, মোৰ পিতামহ। তাৰো ৰাজাই নগহিয়া তাৰ ওপৰ আৰ্পনেও চৰিয়া বজালক চৰায়া তাক উৎখাত কৰাৰা আমাৰ আপনাৰ ৰাজ্য নাপায়াও বজালক ৰাজ দেখাইলেক। একে ৰাজাৰ যে বাবা তাকি সে ৰাজাকোওকৰ বাবা, ৰাজা নাহয়, এতেকে স্বৰ্গদেৱ তোমাৰ ৰাজ্য নাৰানিলেক। তাৰ পাচে জেঠো পৰীক্ষিতেৰ চোটেই দাশ্য বনীদেৱ পানাত্য তোমাৰ বৃদ্ধ স্বৰ্গদেৱৰ ঠাই পৈল। আমাৰ পিতামহ মৰলৰ বশ হতা আছিল, কাৰণ তোমাৰ প্ৰীতি না দেখাইলেক। এতেকে আমাৰ সহজে তোমাৰ বৃদ্ধস্বৰ্গদেৱৰ বশত ৰাজ্য পাতিলেক। বিত্তৰ লোক, হাতী, ঘোঁৰা, সোণা, কন্যা, নিলেক। মহত্বৰ শৰণাৰ্থক বেকৰূপ কৰিবাক উচিত তেনে কৰিলেক। আৰ জেঠো পৰীক্ষিতেৰ বেটা কাকো চক্ৰনাৰায়ণ লক্ষণকোলেৰ পৰ্বত আশ্ৰয় কৰিয়া আছিল, তাকে বহুত অনুকূল কৰিলেক। তোমাৰও আপনাৰ নাম লৈয়া পৰম সুখে আছিল। তাৰ পাচে তোমাৰ বৃদ্ধ স্বৰ্গনাৰায়ণ, তোমাৰ চক্ৰকলী, আমাৰ হৰবলভ তেকা কালিক দিয়া ব্যৱহাৰ লেখিয়া ও কথা পঠাইলেক তোমাৰ আমাৰ নিলি বজালক নৰিয়া খেলায়া ৰাজ্য লৈয়া শৈল উদ্ধাৰ কৰি। তাত তখন বড়ি বালক আছিলো। আমাৰ পুমান বাঘচক্ৰ ৰাজ-জানাত আছিল। তাকি এগোট নাৰানিলেক। এতেকে তোমাৰ বৃদ্ধ স্বৰ্গদেৱ দাশ্য বনীদেৱক ৰাজ্য দিয়াৰ কাৰণ বজালেন ওপৰ কোজ চাইলেক। তাৰ পাচে যে বুঢ়াস হৈল সে বহুত, সত লেখিম। তোমাৰ সে কালৰ সে লোক জাহে তোমাৰ সাৱশেষ জানে। তোমাৰ আপনা অনেক হানি কৰিয়া তাৰ ভালাইৰ নষ্ট কৰিছেন। শৰণাৰ্থক কাৰণ-বে কৰিছেন এ তোমাৰ অনিত্য কৰ্ম। ইহাকতো অনেক দোষ শ্ৰাৱ্য কৰে, আমাৰও কৰি, তাৰ পাচে কৰাইলেক।

দিল্লীৰ পাংমাৰ গুণগোলত আমাৰ চাহিলো, তোমাৰ সহিত প্ৰীতি কৰিয়া আমাৰ প্ৰপিতামহৰ কামৰূপ আমাৰ লক্ষ্যে। তাহাত তোমাৰ কু-বলীয়ে, তোমাক যে বিনয় লেখিলো, তাক নিপৰীত বুজালেক। কহিল যে, এবাৰো তোমাৰ নাপায়েন। ৰাজ্য বহুদেৱ, ৰাজ্য পৰীক্ষিতেৰ এ ৰাজ্য, তোমাৰ গোষ্ঠি বনীদেৱৰ বেটা মকৰন্দক, চক্ৰনাৰায়ণ, তাৰ বেটা জৱনাৰায়ণ, তাহাৰো পাৰ। এবুলিয়া তাহাৰো সাহায্য কৰিলেক। আমাৰ সহিতে বিৰোধ কৰিলেক। তাৰ পাচে পূৰ্ব শপথ নৰিয়া তোমাৰ সহিতে আমাৰ বিৰোধ উচিত নাহয়। এতেকে আমাৰ ৰাজ আসিলো।

তাৰ পাচে আমাৰ ওপৰ বগোঁল চৰিল, তাৰ সহিতে আমাৰ বুজিতে-
ছিলো। তাৰ পাচে তোমাৰ ফৌজ মানাঘাত থাকিতে ও জয়নাৰায়ণ আদিয়া
বগোলিত নিৰিল। তাৰ পাচে দাত্ত শহুৱা বীৰজুনলাক আমাৰা তোমাৰ
ওপৰ চৰিল। পাচে মকৰন্দজো আদিয়া বীৰজুনলাক যিনি তাৰ পাচে
তোমাৰ ৰাজ্য-সম্পৎ লোৱাইলেক, তোমাকো বৰিধাক বৰ কৰিলেক। তাত
মহাৰাজ ৰাজ্য তোমাক দিলেক।

এতেকে তোমাৰ হেম যে উপকাৰী তাত উমৰা যে এমন কৃতসুতা
কৰিলেক এন্ত সংসাৰত কেহো নাকৰি। এখন তোমাৰ বৰে মাগহিলেক।
মকৰন্দজো মৰিল, জয়নাৰায়ণো মধুকা গানিত্বেসে। এতেকে কিৰিয়া যদি
তোমৰা তাহাৰ সাগাৰ্য্য নাকৰ তেবেসে বীজ কিৰিয়া মাগজাৰ। তেবে তোমাৰ
আমাৰ কৈত্ৰী দিন দিন বাঢ়িবেক। আৰ তুমি আপনাৰ ব্যৱ কৰিয়া আমাৰ
ভালি কৰিছ। মই আপনাৰ ব্যৱ কৰিয়া তোমাৰ ভালি কৰিম। ইহাৰ
কাৰ্য্য খুতাৰে পুমাৰ পাইবেন। আৰ মোৰ নে ছোখো বিপত্তি হৈবাক
মালাপে সে লোখো বিপত্তি হৈল মোকো আপোনাৰ লোকত হস্তে, ইহাক
বহো বুজিনো, তুমিও বুজিয়া। মঞি সেৱানুৰূপ অনেক দণ্ড কৰিনো,
অনেক শাস্তি কৰিনো, অনেক কাটিনো। আৰ নমৰত সেৱানুৰূপে দণ্ড
কৰিম, শাস্তি কৰিম, কাটিম। তোমাতো চাণি সেৱানুৰূপে দণ্ড কৰ, শাস্তি
কৰ, কাট। আৰু সমৰত দণ্ড কৰিবেন, শাস্তি কৰিবেন, কাটিবেন। তেবেসে
ৰাজ্যত ৰাজ্য হ'। ৰাজ্যৰ দণ্ড পুৰান।

মোৰ মতে এখন যে ঠাই দুৰ্গন্তল কৰিছ তাত তুমি বত লোক সহিতে
হাইবা তত লোকৰ তিনি বৎসৰ তক্ষ তুলিয়া। আৰ বাহিৰত মুজিবাৰ
মৰে হাখীয়াৰ ৰাখিয়া দাবৎ হাখীয়াৰ তোলা। আৰ মেমৰ লোক তোমাৰ
আখীৰ হেন কহৰ তাৰ কুৰ্মাকিলাকো তোলা। তাত দাবৎ কুৰ্মা কৰি না-
তুলিবাক নোখোজে, তাকি তোমাৰ হাৰামখোৰ, তাক দণ্ড কৰ। আৰ সে
ঠাইৰ পাশুবতীৰ লোক তাক ৰোৱাই-পিৰাই আৰ্ণ কৰ, ইহাতে তোমাৰ যে
ইছা। মই একপ কৰিছোঁ, কৰিতেছোঁ। আৰ প্ৰীতিৰ বীজৰনি তোমাৰ
উকিলৰ ঠাই ৰেখিয়া দিছোঁ, কৰিছোঁ, তাক তুমি কৰিবা। তেবে পৱনিত
পুণ্ডিত, কলিত হৈবেক। অৰিক কি কৰিব, সকলো উকিলে কৰিবেক।

আৰ তোমাৰ ৰাজ্য যেমনে বা মাৰ গৈল যেমনে বা পাইছেন তাক
তোমাৰ পত্ৰৰ দ্বাৰা জানিল। আৰ আমাৰো ৰাজ্য যেমনে বা মাৰ গৈছে,

যেনে বা কিৰি পাইছি, তাক তোমাৰ গোপালচৰণৰ ঠাই লেখিছা মিছি, তাকি জনাইবেক । আৰ সমস্ত উপায় কৰিবাক চাহি । এতেকে তোমাৰ খতি-খতিৰ বাৰ্তা আমবা বেবনে পাই, আৰ আমাৰ খতি-খতিৰ বাৰ্তা বেবনে তোমবা পাইবেন তাক কৰিবাক বাণে । ইহাতে সকলো মিছি হৈবেক ।

আৰ আমাৰ নজিকি শ্ৰীকানাই বাৰ । আৰ শ্ৰীগোপালচৰণ ও শ্ৰীভকতচৰণ ও শ্ৰীৰামচৰণ, ইয়াৰ মুখে সকল সমাচাৰ জানিবেন । আৰ বিশেষ এক-আদ কথা তাক শ্ৰীগোপাল চৰণ ও শ্ৰীকানাইএ কহিবেক । ইতি, চন ১৫৮৪, ৫ আশ্বিন । পালেহি শক ১৫৮৫, তাং ৬, বাস ভাদ্ৰ । ১৪৩ ॥

প্ৰাণনাশৰূপে দিয়া উক্ত পত্ৰৰ সামনৰি অংশ।—আৰ আমাৰ বেশ বেবনে বা মবা গৈছে বেবনে বা কিৰিয়া লৈছি তাক পহিলে লেখি—

সাহস্জাক বাৰিয়া খেদায়া বেবনে মাজুম-বা চাকা গৈল তখন আমাৰ উকিল কতে-বাঁক মাজুম-বাৰ ঠাই পঠাৰ্ণো । ইহাতে পাংসা সাহেবেৰ ঠাই আছে যে বাজা জয়সিংহ তোমাৰ পূৰ্বে মানসিংহ বাজা সহিতে আমাৰ পিতামহ মহাৰাজ সহজ কৰিছিল । সেই সহজৰ অনুসৰে বাজা জয়সিংহ মাজুম-বাঁক আমাৰ হৈবা হুপাৰিচ লেখিছে । সে হুপাৰিচ লেখা পাৰা মাজুম-বা ব্ৰেখা-গোলা কৰিয়া আমাৰ উকিল কতে-বাঁক, পোলশাতিশায়া, বাজা হুজানসিংহক ১০০০০০ আসোৱাৰ, ২০০০০ বন্দুক সি সনেত আমাৰ ওপৰ চৰাইলেক । তাৰ সহিতে আমাৰ লোচাই কনিৰ্ণো । তাৰ বাজিৰ দাৰ্গাত কোতাৰ মাইবত আমাৰ অনেক লোক মাৰা গেল । জহলত তীৰেৰ মাইবত অনেক মাইব গেল । আমাৰ বাগধাৰৰ কোঠত লাগিতে তীৰেৰ বন্দুকৰ মাইবত ২০০০ আসোৱাৰ মাৰা গেল, পাইকৰ গৰ্ণনা কে কৰে ? পাচে হুজানসিংহ নাপাৰিয়া কহিলেক,—মোৰ সহিতে সালাহ কৰ । পূৰ্ণাপৰ বেবনে পেছ-কজ দিছিলেন সেই ধৰণে পেছকজ দিয়া বাজা ভোখ কৰ । পাংসাহীত তোমাৰ বন্দান গুচোক । তাত আমবাও সালাহ কৰিবাক কৰু কৰিলাৰ । আৰ আমাৰ বাজান লোকৰো ইচ্ছা আছিল যে সলাহ হৌক । তাত আমাৰ প্ৰধান শ্ৰীতবান্য বাজি সেগোটি নাকৰিলেক, বুজছে কৰিলেক । মজবন মৰ্যাত তাকি কৰ ভোতাৰৰ আছিল । মগলাগৰ আগিলত এতেকে তাক জামাগেল । তাৰ মনত আছিল পাংসাহী সলাহ হৈলেক । আমাৰ পাংসাহীত বন্দুক বাৰিছি । তাৰ দায়ত পাংসাহী লোক হস্তে আমবা মাৰা বাইব ।

ৰাজা পেছকছ দিয়া এৰাইবেক, আৰু আমাৰ বেসকল মল্লক পৰগনাত
যাবা তাণ্ড কৰি তাৰ পেছকছো আমাৰে ওপৰে থোৱািলেক । এইমকল
কুমুদনাত বুদ্ধসে কৰিলেক, সলাহ মা কৰিলেক ।

পাচে মাজুম-ৰী আপনে চৰিয়া সবুত থমকিও লোক সনেত মিত্ৰ-পাখেন
হাবাএ আছিল । তেৰন খৌজ দেখিয়া তেৰনাথ কাজি আপনে আগে পলাইল ।
তাতে কুমুদনা কৰিছে যে মহাৰাজক মণোনে ধৰিয়া লৈয়া থাইবেক । আমবা
পাচত মণোনত মিলিয়া এমণে ৰাজকৰ দিবাক লাগে, তাক বখোলক মজিএ
দিয়া আমবাএ ৰাজা ভোগ কৰিব । তাত মজি দেখিলো, যে মণোল
আছিল । সবদান সকলো মোৰ লাগে নাছিলেক । তেবে ইবৰা কুমুদনাকেসে
কৰে, নোক ধৰি দিবাক চাহে । এতেকে মই আপোনাৰ কুৰুবা কৰি বা
সনেত তোনি বৰ্গীৰাজা মোৰ লগি । তাৰ লীয়া ৰাজা পৰ্বতত যাবা
উত্তৰিলো । মোৰ লগেৰে অট্টাৰ ভাকুৰাৰ এক ভাকুৰালোক সনেত । তাৰ
পাচেতে মাজুম-ৰী আপনে আসিয়া আমাৰ বেহাৰ সোমোয়া দেশ লৈলেক ।
আমাৰ ৰাজ্যৰ পৰ্বত যাবাৰ শুনিয়া লৰি বৰ্গীৰাজা আপনাৰ আগুৱাক পাঠিয়া
আনাক বহুত আশ্বাস কৰিলেক, বহুত তাক-তোজ দিৱাইলেক । আৰ লোক-
জন দিয়া আমাৰ পাল্ল-পৰ্বীয়া দেৱাইলেক । দিন-দিন আমাৰ ধৰ
লৈতেছিল । আমবা মাজুম-ৰী এক ভোটক ধৰিয়া লৈবা যাবা বৰ্গীৰাজাক
দিয়া । আশা দিয়া, লোট দেখায়া, তুৰা দিয়া পাঠাইয়া লেখিলেক যে
ৰাজা আমাৰ হাবানখোৰ, তাক তোমবা ধৰিয়া দিও । তাত লৰি বৰ্গীৰাজা
মহাৰহস্তৰ পৰণাবংশল, তাকি মাজুম-ৰীক জনাব লেখিলেক, “আমাৰা ৰাজ্যক
ভকাতা নাহি আনিহি । আমাৰ লৰি হয়, বিপত্তিত তাকি আহিছে । ইহাক
আমাৰা কেমনে ধৰিয়া দিবাক পাৰি ? এমোটি আমাৰ পৰ্ব নহব । আৰ
কি সোধে বা তোমবা ৰাজা মল্লক আসিয়া লৈলেন, ইহাকো আমবা নাভানি ।
যদি ৰাজা কোনো বোম কৰিয়া থাকে তেবে তাৰ শুণগাৰি আমবা দিব ।
আৰ পেছকছ যে লাগে তাকো দিব । তোমবা ৰাজ্যৰ মল্লক ৰাজ্যক ছাৰিয়া
দিও ।” বৰ্গীৰাজাৰ এই ধৰণে জনাবত মাজুম-ৰী নিচকৰি কৰিয়া জানিলেক
যে ৰাজ্যক মেলেই । তেৰন মাজুম-ৰী ভোটক বিলাত দিলেন, আৰ ভোটৰ
ৰাজ্যৰ উকিলক কহিলেক, “তালো, এৰন মই আগাৰ বাম । সি ঠাই হস্তে
কিৰিয়া আসিলে ৰাজ্যৰ নিপা কৰিব ।”

ইহাতে তেৰনাথ কাজি যে মন্তণা কৰিয়া আমাৰ লাগে নকৰিয়া আন
পথে পলাইছিল, তমাৰ মাজুম-ৰী লোক ধৰিয়া নিলেক । ইহাতে আম

যে সময় গৰ্ভাৱ যে ঠাই পলাই আছিল তামাৰা কেহো যোৱা ঠাই নছিল । মাগ মাগা মগলুত বিনিল । ইহাতে মাজুম-ৰা জানিলে যে, দেশ পাইবোঁ । আৰু পুৰান ভবনাৰ কাৰিক কৰে কৰিবোঁ । আৰ সময় ছয় গৰ্ভাবো এহাতে চকিল । কেবল বাজাসে একলাএ পাছাৰত বহিল । এতেকে আনৰা মলুক খালি কৰিবা বেহাৰ কোঁজলাৰ ইম্পিলিমাৰক মলুকা বাৰণত কৰোতি । খানাদাৰ পঠাৱা মগলু লাৰিবাৰ হকুম কৰিবা তোমবা দেশক গেল ।

পাচে আনৰ দেশত মগলুৰ কৰোতি বিলাহতে বিলাহতে বদিৰা বদিচা মতে বাজনা তহসিলক লাগিল । ইহাতে মগোৱা বাজাৰ তহসিলত লোক বহত । আজাৰ পায়া বাজনা ভৰিবাৰ নাপাৰিবা পাটকান ও হাকুবাৰা সময় লোকৰ উকিল হৈয়া কতওটি লোক বাজাৰ পৰ্বতত বায়া আমাৰ ঠাইত আৰ্জা কৰিলেক । আমাৰ লোণ বহিছিল । মগোৱা আগিবাৰ সময় বৰবকৰা গৰ্ভাৱ মনে পলায়া গেল । কানপু নইবাৰ নাই পাৰ । এখন আমাৰ মগলু বাজাৰ তহসিল সহিবাৰ নাপাৰি বাজনাও ভৰিবাৰ নাপাৰি মহাৰাজাৰ হকুম হৰ, তবে আমাৰ মগলোক মাৰিবা খেৰাই । মহাৰাজাও বায়া বাজা কৰোঁক । তাত গৰি বৰ্ভাৰাজাও মগোৱা সহিতে নিবোৰ কৰিবাৰ সম্ভত নাহে । তাকিৰ ইচ্ছায়ে মাজুম-ৰা কিৰিবা আগিলে । মাকিৰ সনাসী কৰিবা যে লাগে তাক নিৰা জানো মল-বাৰ নাহৰ, এতেকে বৰ্ভাৰাজা আচৰা ভোট আচে, তাবাক বাজনাৰ মনে মনে দোচৰ লোকক আশ্বাস কৰিবোঁ । তোমবা এখন একথা চোৰ মাৰিবেন । আমাৰ মাজুম-ৰাৰ বৰবক মানুহ পাঠাইতেছি । মাজুম-ৰাৰ যদি বৰবক গাঞো বায়া পহছিল, তাৰ বৰন আগিয়া পহছিলে আমাৰা তেহৰাক হকুম কৰিব । তখন মোগলক মাৰিবেন । এখন তোমবা সবে এক বাক্যত হৰা দিন কাটি কৰিবা গৰাবেন । ইহাতে কতো দিন অস্তক মানুহ আমাৰ মাজুম-ৰাৰ লক্ষৰ আগিয়া পহছিল । তাকি কৰিলেক, “মাজুম-ৰা গভুগাম গ’ল ।” তখন আহৰা মনে বিচাৰ কৰিলি মাজুম-ৰা দূৰ হৈল, মদত কৰিবাৰ নাপাৰিবেক । এতেকে আহৰা আপনাৰ দেশৰ লোকক মনে মনে হকুম কৰিল যে, তোমবা নাইব কৰ । এ হকুম পায়া আমাৰ দেশৰ মগলু পাটকলোক এক বাক্যত হৰা স্থান যে ঠাই পাইলেক মগোৱাৰ কৰোৱিক ও খানাদাৰক ও কোঁজলাৰক খেৰিবা নাপা কৰিবা ও মনিৰণ কৰিবা কাটিলেক । ইহাতে বহত মৰা গেল, যোৰা কিছু পাইল ।

এতি থাকে বিলাহতে বিলাহতে মগোৱাক মাৰিবা চাক কৰিবা বেহাৰত যে কোঁজলাৰ ইম্পিলিমাৰ পুত্ৰটি আছিল তামাক আগিয়া খেৰিবা ধৰিলেক ।

“আমৰা পাংসাহী লোক, মাজুম-ৰাঁৰ নাহক, মাজুম-ৰাঁৰ বে লোক তোমাৰ বিলায়তত বসিছিল তাৰ নাবিলেক। আমৰা তোমাৰ লগত বিবোৰ নাকৰি আনাক ধৰ্ম্মদ্বাৰ দেও, আমৰা আপনে তোমাৰ চাবিয়া যাই।” এহি বুলিয়া আমাৰ লোক মহিতে বিবোৰ নাকৰি বুলিয়া যোগদ্ধ কৰিলেক। একথা আমাৰ লোকে বাস্তৱতে কহি পঠাইলেক। ইত্যাক শুনিয়া আমৰা বিচাৰ কৰিলাম, মগোনে আমাৰ দেশক বিনাযুদ্ধে লৈছে। অথন আমৰা নাবিয়া নৈলাম। আমাৰ এহি কীৰ্ত্তি চক্ৰ দিবাকৰ লাগিয়া বহিল। আৰ মোগলৰ ফৌজ বহুত দিবাইলেক, ইত্যাক নানাবিধাও নাবিলাম। আৰু আধেৰ পাংসাহী সজিত আমাৰ বহিৰাক নাথৈ। এতেকে আমাৰ লোকক চক্ৰম কৰিল তাৰাক ধৰ্ম্মদ্বাৰ দেউ, আমাৰ দেশ চাবিয়া বাটক। এতেকে উমৰা আমাৰ লোকত চাহ ধৰ্ম্মদ্বাৰ পায়া নিকলিয়া গৈল। সকলো লোকত আমাৰ কীৰ্ত্তি বহিল যে মাজাৰ সকলো লোকক ঈউ দান দিয়া চাবিয়া দিলেক।

তাৰ পাচে আমৰাও বাস্তৱ হস্তে নামিয়া আপনাৰ বেহাৰ-পাট দেশ আদিখাম। পৰ্ব্বতত আমৰা যাই সাপ নিছে, মাৰো থেমনে মগোলক নাবিলেক তাক তেননে বা দিলাৰ। আৰ বে মিত্ৰ পথে মাজুম-ৰাঁ দেশ সম্ভাৰিছিল সে পথত পৰ্ব্বতখানৰ গড় কৰিলাম। আৰ বা বে ঠাই বে ছিত্ৰ আছিল তাকো নাবিলাম। ইহাতে শুনিলাৰ যে মাজুম-ৰাঁ গুৰাচাৰিক গড়গাঁও হস্তে আছিল এতেকে আমৰা বাত্ৰা-বাতি ঠাই-ঠাই গড়ত লোক সৰ্কাৰ বসাইলাম। আৰ মাজুম-ৰাঁৰো পুনৰক চাব পঠায়া কত সা-সনো পহিলে আহিছিল সে সমান মাজুম-ৰাঁৰ নাহি। ইহাতে আমাৰ বহুত ভাবনা হৈল, যে এবাৰ আসিয়া সলাহ নাকৰিলে নহিল। তাত আমাৰ চাবে ঘাসিয়া কহিলেক যে “মাজুম-ৰাঁ শৰণাপন্ন নাপৰা পৰিয়া নারে উঠিয়াই বসিতলা গল। এ খবৰ হকিকত আনিয়াক আমাৰা মনুষ্য পঠালো। বসিতলাক তাকি আসিয়া কহিলেক যে “মাজুম-ৰাঁ বসিল; মগোল-ৰাঁও সমস্তে কোছ মহিতে ঢকাক লাগিয়া গেল। আৰ বলান-ৰাঁ আমাক বহুখ দিলসা কৰিয়া পঠাইছে। এতেকে আমাৰা সলাহেৰ কাৰণ তাৰ ঠাই চকাক লাগিয়া আমাৰ পৰম আশ্র শ্ৰীকৰি-কিশোৰক ঠাকিল পঠায়া দিলি সলাহ হৈবেক। আমাৰ বিপত্তি একপ হৈছিল, অস্তকো পাইলেক।

তোমাৰ এক বামুনি কুতম নিদানত বিধাৰ কৰিলেক। আমাৰো এমন অনেক নকৰে আদি-অশ্বে বিধাৰ কৰিলেক। মোৰ আপোনাৰ ধৰ্ম্মদ্বাৰ আৰ সনি বৰ্ণাবাচাৰ সহাই বসে এ মোৰ বিপত্তি তৰিয়া তোমাৰ হেন বহা-

ৰাজ্য পূৰ্ণাঙ্গৰ বিজ্ঞাতক পাইনোঁ । অৰ্থন উপৰে তোমাৰ আশাৰ জালে
কৰিবেক । যেমনে দুখ গেল তেমনে সুখ হৈবেক ।

এঠাইৰ বন্যাচাৰ শ্ৰীগোপালচৰণ ও শ্ৰীকানাই ও শ্ৰীভক্তচৰণ, ও
শ্ৰীৰামচৰণ, ইমৰাএ কহিবেক । ইতি শক ১৫৮৫, তাম্বিৰ ৫, মাসে
ভাদ্ৰ । ১৪৪ ॥

জয়স্বৰ্গসিংহৰ পৰা প্ৰাণনাৰায়ণলৈ পত্ৰ ।—শ্ৰীশ্ৰীজয়স্বৰ্গসিংহ
বহাৰাজ্যৰ পুনৰ্দ্ধাৰ ৰাজ্য প্ৰাণনাৰায়ণৰ ঠাইলৈ কি পঠোঁতা পত্ৰ ।—

অতি সকল মঙ্গলালিঙ্গিত কলেশবাল্লভ সমস্বাসনীকুৰ আনন্দ
বৰ প্ৰাচীত দিক্‌পেৰ বহামহিম শ্ৰীশ্ৰীমৎ কৰন্তেশ্বৰ ৰাজ মহোদয় চৰিত্ৰ
বিচিত্ৰিত জন্ম সমুদ্ভূত ।—

সৌহাৰ্দ্দপূৰ্ণক লেখন প্ৰয়োজনজাথে । এখাত আমাৰ সমস্তৰে কুশল ।
ৰাজ্য প্ৰাণনাৰায়ণৰ কুশল মিবস্তৰে চাহি । পৰা তুমি বি পত্ৰ লেখিলা
উকিলৰ বুৰ্বেও যে কহি পঠালা তাক শুনি আমি পৰম সন্তোষ লাভিনোঁ ।
আৰ তুমিৰ প্ৰীতিৰ কাৰণ বি লিখিলা লেখিবাক পোতা । কিন্তু প্ৰীতিগোষ্ঠ
আজিৰ নহই, পূৰ্ণ বৰি বিশ্বসিংহৰ দিন হস্তে এই প্ৰীতি গোষ্ঠ চৰি গৈছে ।
এখনো আমি সেই প্ৰীতিতেসে বহিছি । যেখন তোমাৰ ভৱান্যথ কাজি
হাৰোক আগিল, সি আমাত ভাৰসা নাছিল বচাই লিখিলেক । সে কাৰণে
বি থানি তোমাৰ আমাৰ অপ্ৰীতি হৈল তাক আমিও মনে এনিছি, তোমাকও
মনে কিছু গুণাহ নাকৰিবা । ইদানীক তোমাৰ আমাৰ যেমনে অতল প্ৰীতি
গোষ্ঠি হব তেমন ধান কৰিবা ।

আৰ সেথ তুমি বি জ্ঞাননাৰায়ণৰ মকৰস্বৰ্গৰ কাৰণ কহিলা কহিবাক
পোতা । কিন্তু পূৰ্ণত তাক আমি বিজয়পুৰত ৰাজ্য কৰিব বুনিয়া কবুল
কৰিছি । এতেকে আপোনাৰ পূৰ্ণ কবুলক মানক কৰিলা তাক আমি ৰাজ্য
কৰিনোঁ । তথাপি সি আমাৰ লোপহাৰাম কৰিলেক । এতেকে সি কবুল
কৰিছিলে, সমস্তে তাৰ সঠ হৈল । আমিও তাক পৰিত্যাগ কৰিনোঁ ।

এতেকে তোমাৰ সোমসন হৈলে আমাৰো সোমসন, আমাৰ সোমসন হৈলে তোমাৰ সোমসন । সিহঁত অশ্রুপীতিৰ কাৰণ, ইহাক জানি ভূমিও আলস নকৰিবা । পৰা তুমি নি বাজাচ্যাত নহোৱাৰ উদ্যম কৰিবৰ কাৰণ কহিলা কহিবাক পোতা । কিন্তু সূৰ্য্যক ৰাতিও আগুহণ কৰিবা বট, তথাপিহে সূৰ্য্যৰ পুনৰ প্ৰকাশ নাকৰে ? এতেকে আৰিও বলা-বল জিজ্ঞাসা কৰিবা বতন কৰিছি, তুমিও ইহাক লাগিবা বতন কৰিবা । বিশেষ অগ্নি, বায়ু, সল্লযোগ হয় যেমন তুৰ্ণসকল দহি চন্দ্ৰ কৰে, তুমি আৰি তেনেসে শ্ৰীতি হৈলে শত্ৰুৰ সন্মতি কৰি নষ্ট কৰিবাক পাৰি, তেনমনমান কৰিবা । আৰ তোমাৰ বজলৰ বাৰ্তা আমাৰ লাই থাকিব, প্ৰায়বাবো বাৰ্তা তুমি পাই থাকিবা । এমত পৰগোট যেমন ছেদ নহয় তাহা কৰিবা ।

আৰি তোমাৰ অৰ্ধে সশ্ৰেণ,—গজসত্ত্ব সত্ত্বৰ মুক্তাও অৰ্ধে প্ৰতিষ্ঠা বাৰৰ পতা সোণৰ টোনি ১, তত্ৰবজ ১০ ধান । শক ১৫৮৫, ২৬ ভাদ্ৰ । ১৪৫ ॥

জয়স্বৰূপসিংহে দিয়া উক্ত পত্ৰৰ সামৰণি অংশ ।—এই পত্ৰক লগতে লৈবিছিল পৃথকে, পুৰুষাপৰ দশায়া ।—

শ্ৰীশ্ৰীমত স্বৰ্গনাৰায়ণদেৱ মহাৰাজা গজসত্ত্বৰ ৰাজ্যবিৰাজ আছিল । পূৰ্বে বেত, পশ্চিমে গৌড়, দক্ষিণে কংকাজ, উত্তৰে লাং, ৰাদত্ৰ ত্ৰাণত ৰাজ্যবিৰাজ আছিল । তাৰিৰ দুই পুত্ৰ হৈল । এক পুত্ৰক পূৰ্বে লাগা দেশত থাকিলে এক পুত্ৰক আমাৰ দেশত থাকিলে । দাদোৰ বেটাক কংকাজ দেশত থাকিলে । সেই ৰাজ হলে আমাৰ অনোয়ামনো শ্ৰীতিপোটি আছিল । পাচে শেষ কালে মহানে অতিক্ৰম কৰিলে কাৰণ আৰি তোমাৰ বৰৰ নাপাঞো । উদ্যনীক যেমানে বৰৰ পাঞো তেমনমান কৰিবা । যাতে তোমাৰ নজিকি গোপালচৰণ পৰমানন্দ । ১৪৬ ॥

প্ৰাণনাৰায়ণৰ পৰা জয়স্বৰূপসিংহেইলৈ পত্ৰ ।—মহাৰাজ প্ৰাণনাৰায়ণে স্বৰ্গদেৱ জয়স্বৰূপসিংহেইলৈ দিয়া পত্ৰ ।—

অস্তি জ্যোষাধ কুলীন্দান তুমি পুৰকৃত চামৰাদ বপুসোটা বদন্ত দুৰ্ভাতি-ৰাম অশ্ৰুপীতি কামানুজ শত্ৰুৰ বহুস্বৰূপভিত্তি-সুললন সৰ্ব্ব সুভক্ত স্ববাবোহ সুবিধ সুভিৰ স্বৰত্ৰ মন্ত্ৰৰ গম্ভিৰ বেদিগজগ্ৰাম হিবকৰ হাব চামৰাদ কৈল্যাপ কুল-কুল কপুৰ পোত কলবোত বিনল দিশ্ৰুতলয় গিৰমান মুসন্দোষিত সিত ভুজত ভুজতুমণ কঠি কৃপাবনিক পৰিপাত নিৰ্ঘাদ হৰিকট কঙ্কটকম্বাপুৰোছিব মিলিত মাস্ত্ৰ সিন্ধুৰমন্দি বানাত পৰিনিগিলিত বিপুল কুমুদকানন বহ

পৰাক্ৰমবাহিতুল্য নন্দবিন্দু বৌদ্ধানন্দ-মৰিচিবালিনিবন্ধিত চৰণ সমৰশিমতিন
পৰাক্ৰম সমাচাৰ্য্যোক্ত মহাবহিঃ সৌম্য নৰনাথক বাজাবিৰাজ শ্ৰীশ্ৰীমৎ
স্বৰ্গনাৰায়ণ দেৱ জয়ধ্বজসিংহ বিদ্যম সমৰ জাগৰক প্ৰচণ্ডপ্ৰতাপেশু বন্ধি
সুখয়ঃ সাত্ত্বিতসাৰে দৰত ভৰাৰীহ ভৰতাঃ তৰিহামহে ।

পৰক তুমি যে পত্ৰ লেখিলেন আৰ উকিলৰ মুখে যে কহি পাঠাইলেন
তাক শুনিয়া পৰম সন্তোষ হৈলান । আৰ পূৰ্বেৰ প্ৰীতি কথা যে লেখিছ
সে তোমাৰ আমাৰ সহজ প্ৰীতি আগিতেছে তাত তুমিও আজ আমৰাও আছি ।
আৰ মধ্যত যে ভৱনাথ কাকিৰ কথা লেখিছ তাকি আমাক ভাৰনা নাখিয়া
বঢ়াই লেখিলেক সে কাৰণ যেখানি তোমাৰ আমাৰ অপ্ৰীতি হৈল তাক
আমিও এৰিছি তোমৰাও ননে কিছু গুণাহ নাকৰিয়া । এ ভালাই লেখিছ ।
তাকি আমাৰ নকৰেসে এতেকে তোমাৰ নকৰত হস্তে হৌক না আমাৰ নকৰত
হস্তে হৌক যাত অপ্ৰীতি হয় তাক তোমৰাও বুজিবেন আমৰাও বুজিলাম ।
এতেকে সে লেখ নকৰক আমৰাও চানিলাম তোমৰাও চাবিবেন । আৰ
যে লেখিছ ইহানীক তোমাৰ আত্মৰ আভেস প্ৰীতি হয় যেন তেনন থান
কৰিয়া । এ লিখিবাক পাৰ । এতেকে তোমাৰ মানুহ লেখা-পত্ৰ লৈয়া
আমাৰ ঠাই আগিবেক, আমাৰ মানুহো লেখা-পত্ৰ লৈ তোমাৰ ঠাই জাইবেক ।
এই ধাৰনে দুও ঘৰেৰ মানুহ গতাগত কৰিলে উদ্ধবোন্তৰে তোমাৰ আমাৰ
প্ৰীতি-ৰাজিতে ঘাইবেক । ইহাক লাগিয়া আমৰাও গুৰু কৰিতে ৰহিব তোমৰাও
গুৰু কৰিবেন ।

আৰ যে জৰনাৰায়ণৰ কথা লেখিছ তাক জানিল । আমৰাও তাক
পুথনে লোৱা ৰিহিলাম । তাকি না আমাৰে কামতে আছিল । এতেকে
তোমাৰ তাক যেমনে পৰিত্যাগ কৰিবেন আমৰাও তাক তেমনে আদৰ
নাকৰিব । আৰ যে লেখিছ তোমাৰ দুসমন হৈলেও আমাৰ দুসমন আমাৰ
দুসমনেও তোমাৰ দুসমন সে ননে হয়, ইহাক কাৰ্য্যৰ গতিও জানিবেন ।

আৰ আমৰা যে ঠিহান কৰিবাক লেখিচি তাত যে তোমৰা সূৰ্য্যক
দুপ্তান্ত দিয়া লেখিচি ইহাক শুনিয়া, বহুত সন্তোষ হৈলান । তোমাত হস্তে
সবে পুৰুষাৰ্থ হৈনেক । আৰ যে লেখিছ আমিও আপনাৰ বল জিজ্ঞাসা
কৰিয়া যতন কৰিছি তুমি ইহাক লাগিয়া গুৰু কৰিবেন । বিশেষ অগ্নি,
বাটু, যেমনে এক সংযোগ হৈয়া তুণ সকলক দহি চণু কৰে তেননে তোমৰা
আমৰাও একলাগ একপ্ৰীতি হৈয়া শত্ৰুক যেমনে হ্ৰাস কৰিবাক পাৰি তেনন-

বান কৰিবা এ উচিত লেখিছ । আপনাব বলাবল বুজিয়া দেশ-কাল জানিয়া
শত্ৰুৰ ছিত্ত জানিয়া কোনে তোমাব আঘাৰ এক কাৰ্য্যতঃ উদ্যান কৰিব তাক
ঈশুৰে নিবাহ কৰিব । তেবেসে কুণ্ড ঘৰে যশ প্ৰতিষ্ঠা স্থৰ নহোম পাইব ।
ইহাক জানিয়া আমাৰা তাব উদ্যোগতে আছি আৰ তুমিও তেনে কৰিয়া
থাকিবেন ।

আৰ নে লেখিছ তোমাব কুশল কথা জানবা পাই থাকিব । আমাব
কুশল মজল তোমবা পাই থাকিবেন । একত পথগোটে যেমতে ভেল নাই
তেমতে তাক কৰিবেন । এ বহুত উত্তম লেখিছ । আবারো বনৰ এহি বাত ।
তাত পথে সজুটোৰ কাৰণ ঘাইতে আসিতে বনে লাকোচ কৰে আৰ তোমাব
যোগ্য বহু আঘবা দিয়া পঠাইবাক নাপাএ আমাব যোগ্য বহু তোমবাও
দিয়া পঠাইবাক নাপাইবেন আৰ মানুহও কেও গতাগত কৰিবাক নাপায় ।
বহুত সজ্ঞানেসে বহুত লাকোচেসে এক আদ মানুহ থানি আসা যোৱা কৰিছে ।
এহি কথা তোমাব আমাব শত্ৰুয়ে তুমিছে ইহাতে মাৰো লোকে গতাগত
কৰিবাক অধিকো সংকোচ কৰে । এতেকে আমাব বনে বৰজক পোচচাড়া
দিয়া পাহাৰ তুলি দিয়া বদি পথগোটে চলাইবাক পাবেন আবে-জঙ্গলে, তেবে
নিসৰেহ তৰা মানুহ গতাগত কৰিবাক পাবে । এগোট হৈলে তোমাব আঘাব
সকলো কথা-বাৰ্তা হয়, যেমনে চাহি তেনে কৰিবাক পাবি । এতেকে ইহাক
লাগিয়া তুমিও বহু কৰিবেন আৰ আনাকো লেখিবেন ।

আৰ সকল সমাচাৰ শ্ৰীপৰমানন্দ শৰ্মা ও শ্ৰীগোপালচৰণ ও শ্ৰীবান-
চৰণ ইহাৰাব সুৰে জাত হৈবেন । যেমনে তোমাব কুশল-বাৰ্তা জানবা তৎ-
কালে পাই তাক কৰিবেন । আৰ পত্ৰ-চিত্ত তোমাক লাগিয়া মুজল দুই,
বৰআই গোটে বাঢ়ন ৫২ আৰ কাপৰ ৪ চানি, পাখৰা ৪ আটা । ইতি শৰ্ক
১৫৮৫, তা: ২০ লাভন । পালেহি শুধা শৰ্ক মাল বৈশাখ । ১৪৭ ॥

চতুৰ্বজসিংহৰ পৰা প্ৰাৰ্থনাৰাঘণলৈ পত্ৰ ।—স্বৰ্গবহাৰাঘাৰ ৰাজা
প্ৰাৰ্থনাৰাঘণলৈ প্ৰতি লেখা ।—

যতি নিখিল মঙ্গলালিঙ্গিত কলেশ্বৰ পৰম গভীৰ স্বীকৰীৰ বিদিশ বিদ্যা-
বিস্কোভিত্তাসুহৰণ দান দান বিচাৰণ বহুদায়িত্ত নামা দেশস্থিত বিদ্যুত প্ৰবৰ
জনপ্ৰবৰ তপোমল আৰ সংশোষিত ঋণকুল প্ৰৱৰণ সত্যত ননোৰত দিগন্তৰ
প্ৰজাতিৰ বহুদায়িত্ত শ্ৰীশ্ৰীমৎ কৰতেশ্বৰ ৰাজা মহোদায় মহামুখনি চৰিত্ৰেশ্ব—

সৌদাৰ্শপূৰ্ণক লেখন; প্ৰয়োজন্যতঃ । এথা কুশল । তোমাৰ কুশল নৰ্কনা চাহি শব্দ; তুমি কহি পঠাইছ। বোলা ব্ৰহ্মাৰে বঙ্গালৰ নোলাই লাগিছে। অৰ্থাৎ বঙ্গালক মাৰি কুৰিন্দনৰ পথ হোঁহোঁকাইছে। আৰ হাটন-বা পমিল আৰ মিলেন-বা বয়া বাইছে আৰ পাংসাও নিতীৰ পৰা আৰণালৈ আহিছে। এইমান কহিছা। এতেকে পাচত কৰ ভয় হয় ইহাকতো নাজানি আৰু বুজিচা আনিও গা-খট্টৰ পুৰণে কৰিছো, তুমিও গা-বাছা লোক মুলুধকৰো মহলা কৰা হয় বুনিবাক পাৰা। কিন্তু বাবেকাদি দেহতাবো ভয় হয় আছে। একবাৰ মাটিহোঁ। বুনি নেকি আনি বহু নকৰিম আৰ মিটো একেবাকেনে আনিক এমত কৰিছে তাক আনি বাবছাৰ যেমত কৰিছো তাক তুমি আপুনি সমস্তবোৰ জানা আৰ শ্ৰীগোপালচৰণক পঠানো সি মোৰ ঠাই নপঢ়াহিনেহি। তাক পৰ্বত পানবৰীয়াই কাটিছে বুনি শুনিছো। এতেকে ইহাকে চাই আনিও অধিক কৰি নানুহ নপঠাইছো। আৰ সি ঠাইৰো অধিক আনিবাক নালগে। আৰ বাকী সমাচাৰ সি হয় শ্ৰীতীয়া ও শ্ৰীনন্দন কহিবেক। ইতি শব্দ ১৫৮৭, তাং ২৪ মাঘ। ১৪৮৮।

প্ৰাণনাথচৰণৰ পৰা চক্ৰবৰ্ত্তসিংহলৈ পত্ৰ ।—বাক্য প্ৰাণনাথচৰণৰ লেখা স্বৰ্গমহাৰাজালৈ অনা এইমান ।—

তোমাৰ উকিল অৰ্জুন শৰ্মা ও শ্ৰীগোপালচৰণ আনি পাইলেক। তোমাৰ পত্ৰৰ ব্যান ও এই সকলৰ মুখ জ্বানেও সকল সমাচাৰ প্ৰীত পূৰ্ব্বে জানিলো তাত বে লেখিছেন তোমাৰ আমাৰ প্ৰীতিগোট নবীন না হয়, পূৰ্ব্বা-পৰ চলিতা গৈছে। ইদানীকো সেই প্ৰীতিগোট বেবনে বৃদ্ধি হব তেনন কৰণেসে যুগুত, এ উত্তম লেখিছেন। ইহাক শুনিয়া মন সন্তোষ পাইলো। বনত এমন বোধ পাইলো যে তোমাৰ আমাৰ সেই প্ৰতিগোট চলিয়া বাইবেক।

আৰ বে লেখিছেন তোমাকো বখৌল বজত দুখে দিছে ইহাক শুনি আনি বজত সন্তোষ পাইচি। এ উচিত হয় আৰ তুমি সমস্তে জান আমৰা যেমতখান কৰি কিৰিয়া আপনাৰ বাক্য বৈৰা বেবনখানি সন্তোষ পাইছি এমন সন্তোষ তোমৰাও একথা শুনিয়া পাৰা থাকিবেক। আৰ তাকেসে নিত্ৰ বুনি, নিত্ৰৰ দুখেৰ সময় দুখে পড়তে দুখেৰ কথা শুনিবে সন্তোষ হই। আৰ বগলুৰ সময় তোমাৰ দুখে যে আমৰা দুখি হৈছিলি তাক বে প্ৰশংসা কৰিয়া লেখিচি ইশুবে বদি আমাক একবাৰ খটাইছে খাবধাৰ নিকি এমত হৈবেক।

ই ভুলই লেখিচ তুমি নিকি নাহান্য কাল বলহন্ত, বি কিছু হৈছে কাল-
জনেই হৈছে । কালকহে অতি দুখ কৰিব লগা, ইয়াক আক্রমণ কৰিবাক
কেহো নাপাবে; কিন্তু সেই কাল কিবিলে সময়ত অৱলোভ বলহন্তক
সবে কৰিবাক পাৰে, এতেকে বে লেখিচ শত্ৰুকে যেনে হান কৰিবাক
পাৰি তেনেদখান দহ কৰিবা যেন শত্ৰুকে ছিত্ত লৰিবাক নাপাবে ।
এনীতি লেখিছা । এ অৰ্থত আমাৰো এহি কথা । আৰ তোমাৰা আনৰা
এক হৈলে শত্ৰুও কোনো অৱকাশ নাপাইবেক । আৰ তোমাৰা আৰ
আমাৰা সময়ত শত্ৰুৰ ছিত্ত পাইব । এতেকে তোক লগিয়া যত্নে ৰহিব ।
আমাৰ কতেপুৰ নামে পৰগনা যে মগোল খানিচা কৰিবা স্বাধীন কৰিছিল
সে বশ পানিবা তাকো আমাৰা পেডায়া লৈলি অৰ্থন তাত স্বাধীন হৈব ।
ইহাতে নিত্ৰেৰ উপচন শুনিবা তোমাৰা যেমত সন্তোষ পাইবেন আৰ তোমাৰো
যে সকল পৰগনা মগোল স্বাধীন কৰেণ তাকো তোমাৰা চোডায়া লৈছা লেখিলে
তেনে আমাৰাও সন্তোষ পাইব । অধিক কি লেখিব আপুনি সমস্তে জানা ।

এ পত্ৰ আগে শ্ৰীধৰ্জুন শৰ্মা শ্ৰীগোপালচৰণৰ হাতে দিছিল তাঁজি
মপত্ৰছিল কাৰণ পালেহি । ইতি শক ১৫৮৮, তাং ৫ মাঘ । ভীমা ও
মলে অনা এই পত্ৰ । ১৪৯ ॥

চক্ৰবৰ্ত্তিসিংহৰ পৰা প্ৰাণনাৰায়ণলৈ পত্ৰ ।—বেচাৰৰ বাজা প্ৰাণ-
নাৰায়ণক প্ৰতি চক্ৰবৰ্ত্তিসিংহ মহাৰাজাএ দিয়া এই লেখা ।—

এখা কুশল । তোমাৰ কুশল সৰ্ব্বদা থাকি । পৰা তোমাৰ লিখ
আমিল । সমাচাৰ শ্ৰীতপূৰ্ণকে জানিলো আৰ দেখ মগোলে নিত্ৰবজাৰ
আমাক বেহনখান কৰিছে আনিতো তাক তেনেদখান কৰিবাক নৈ পাবে ।
ইলমিক আসি কাল উপস্থিত হৈছেহি । এতেকে ওৱাহাজিত বি কিছু লোক-
জন আছে ইয়াক মজি ৰহো, নিত্ৰ বজাৰ সীমাত বি কিছু আছে তাক নিত্ৰ
বাজাই দৰক ।

আৰ বাকী সমাচাৰ শ্ৰীভীমা ও শ্ৰীনন্দেনৰ প্ৰযুক্তি জ্ঞাত হইবা ।
ইতি শক ১৫৮৯, তাং ২৮ শ্ৰবণ । ১৫০ ॥

একাদশ আধ্য।

বামসিংহৰ অসম আক্ৰমণ।

ৰাজপাতি চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ স্বৰ্গসম্বতঃ ।—ৰাজ্যিকত, বৃদ্ধবাবে, শক ১৫৮৫, তেখেত জয়স্বৰ্গ ৰাজ্যৰ পুত্ৰ নাই, অৰাজক ভয়ে বীহধৰীয়া বুঢ়াগোহাঁই, বাক-কীড়া বৰগোহাঁই, কেন্দুগুৰিয়া বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, বজাৰ শত্ৰু চোংবা বকড়া, বুঢ়াগোহাঁইৰ পিতৃ বীহধৰীয়া কুকন, তিতকতাল গোহাঁই, এইসকলে আনটি ৰাজ্যৰ দদায়েকৰ পুতেকক চাৰি বজাক মুকত তুলি আনি মহাবাজাৰ আজ্ঞায়ে ৰাজ্য পাতিলে। শ্ৰীশ্ৰীচক্ৰবৰ্ত্তী মহাবাজা হ'লত পাচে দোৰেণ দ'লৰ গায়তে থাকিল। বহুদম-বেগ ভৰীয়াই ভট্টাৰাণীত বচিন-বাঁত কলে, বোলে, "মি ৰাজ্যলৈ বীটা-বকচিটু দিলে সি ৰাজ্য নবিল। এখন আনি কি কৰিম?" পাচে বচিন-বাঁয়ে বোলে, "ৰাজ্যৰ ভাই ৰাজ্য হ'ল; অত তিনু আহেনেকি? সেই ৰাজ্যকে বেণে।" পাচে দোৰেণ, বহুদম-বেগৰ লগত দিলাল-বাঁয়ে বীহধৰীয়াকে, গলাইকে পঠাই দিলে। নিহঁতক কোবেখনাত থৈছিল। ৬এ নোতোলে দেখি ৰাজমন্ত্ৰীয়ে অনেক বয়না কৰি চাক্ত ৬ক বুজাই উচ্চত সিংহাসনত বহুতাই আঁঠু পোনকৈ দুই চৰণ দলিচাৰ ওপৰত থৈ ঠিগ হব নালাগে হেন কৰি মহাবন ঠাকিলক ৰাজতে বাধি পাংসাৰ দুই অহদিক জৰলানুগতে ৰূপৰ শৰায়েৰে ৪০০ সোণৰ মোহৰ দিয়ালে নাৰচনৰ হাতে, আৰু ৰাজমন্ত্ৰীয়ে বচনে এইখান কব দিলে, বোলে, "৬ৰাজা ঈশ্বৰ ব্যতিবেকে কাক সেৱা কৰো? মি কাৰণে উদয়গিৰি ৬ৰাজা ঈশ্বৰাংশ বিভূতি, অস্তগিৰি পাংসাও ঈশ্বৰাংশ। এতেকেহে দুই জনৰ স্বেহানুৰূপ চলিছে। এতেকে বৰলোকৰ নিকপ সন্মান তাকে কৰিব লাগে। মহাবাজাও নেচাক্ত আছে।" এইৰূপে অনেক কথা-বাৰ্ত্তা কৈ দুই অহদিক ৬ব আগক নিলে। নিহঁতে ৬ক সেৱা নকৰি তচমিল কৰি বীটা-বকচিটু দিলে। পাচে ৰাজমন্ত্ৰীয়ে পাংস বকচিটু ৬ব আগত জুবৰ্ণৰ শৰায়েৰে দিলেমি। ৬৫ দুই হাত বেলি ধৰি ধলে। ৰাজমন্ত্ৰীয়ে পুনৰ্দ্ধাৰ পাচকালে আতনাই ধলে। পাচত সিসকল কটকীকো ৬ব আগ কৰিলে, আগত থৈ ৰাজকথাকে ৰাজমন্ত্ৰীয়েহে নিশেষ কৈছিলে। আৰু ৬ৰাজা বোলে, "মোৰ বেটী, তিনি লাখ টকা, নঠৈ হাতী, লোকজন নাৰাখিব কাৰণেহে দিলোঁ। এখন লোকজনকো নাপালোঁ, আৰু সীমন্যকো নাপালোঁ। এই বুলি এক লিখা দি চক্ৰবৰ্ত্তীকে, সনাতনকে দোৰেণ, বহুদম-বেগৰ লগত পঠালে। সশেষ দিলে—গাছ ১০টা, কটান ২০ ধন, সোণৰ দাবেৰে কণী ২ ধন, হত্ৰীদন্ত ৬টা। ১৫৮৫ শকত ৯ পুহ ৰাজমন্ত্ৰীয়ে পাংসাই অহদি ঠাকিল সহিতে বিদায় দিলে। ১৫১ ॥

পাংগাংলৈ আহোম কটকী।—পাচে আমাৰ দুই কটকীয়ে ৰাজমহলত নাঙ বৈ ৭ মানুহ নবীয়া বৈ পাংগাই বাহেগড়িত চড়ি, আগৰাত ৪ দিন বহি দিল্লী পালেগৈ। পাংগায়ে অৱলিহে জনালত হাচান-আলি নবাবৰ হাবিলী বনুনাৰ নিকটত আছে, সি বুদ্ধক ধৈৰ্যলৈ, তাৰে হাবিলীত তুনি গেলৈ। সনাতন কটকীয়ে দোৰেগ, বহন-বেগৰ গোলে, “আনি ব্ৰাহ্মণ, কেননে আশাৰ ব্যৱহাৰ কৰিম ই জাগাতি?” পাচে দোৰেগ ৰাই দেৱানত জনাই লোকজন আনি বনুনাৰ নিকটত দুই কটকীক তিনে তিনে ৰাখা কৰি দিয়াৰে। দুই দিনৰ পাচত দেৱানে সিদ্ধা দিবে। দুই কটকীক চাউল ৬০০ মোন, মেৰি চাউল ৮০ মোন, বুল ৪০ মোন, কলা ২০ মোন, বচুৰ ২০ মোন, বাহ ৬০ মোন, বিট ৪০ সেৰ, খালুক ৮ সেৰ, হালদি গুৰি ৪ সেৰ, হিং আনসেৰ, আদা ১০ সেৰ, গাৰীৰ ৮ মাঠি, লোপ ২০ মোন, চিনি ২০ মোন, তেজপাত ১ ডাব, টাইৰ ৭ পাচি, বিনাতি পাণ ৮ পাচি, হৰিণা ৩ টি। তাত পাচে পাংগাৰ সিদ্ধা পাত্ৰ দিন অন্তৰে দিলে। ৪০০ ৰূপ লোকজনক ২০০। তাত পাচে ৮ দিনৰ অবসানে আমাৰ দুই কটকীক পাংগাৰ বচুৰ কৰালৈনি। পাংগাও তত্ৰৰ ওপৰে বহিছিল। তত্ৰৰ তলে তিনি বনপাৰ নামে পাংগাৰ দাখিলে ব্ৰহ্মণৰ লাখুটি ৰবি জাফৰ-বাঁ দেৱান আহিল, নামে উজিৰ। সেই ক্ৰমে ৰাজপুতৰ ৰাজা নামে মননভসিহক ৰাণা, তান পাচ ৰাণা হাজো, ৰাৰহাজাৰী, লুতহাজাৰী। তান পাচে ৬, তাৰ পাচে ৫, তাৰ পাচে ৪, তাৰ পাচে ৩, ২, ১, এই ক্ৰমে অমাত্যবৰ্গ, হাতী, ঘোৰা, চিপাহী, বন্দুক-দাৰী, ঢালী, ধমুকী, পানহাখীয়াৰ সহিত চিত্ৰ-বিচিত্ৰ ৰাজজৰ্জ ৰখটি কাটক, নানান পাখৰে বচিত পুৰ্ণ, আলি, তজ্জ, অভ্যন্তৰতে পকা পাখৰ গুহ, ভাৰাত ব্ৰহ্মণৰ পত্ৰকা কৰি ঠাই ঠাই কাম কৰিছে। চিত্ৰ-বিচিত্ৰ শিতিটক আমাৰ কটকীক নি সেলিলে। তজ্জ বাহিৰে ৭ আলি হৈ চতুৰ্ভুজিত শকট লোকে আছিল। সেই শৱত দুই উকিলে আশীৰ্বাদ কৰি হাত কৰাৰোৰে থাকিল। ১৫২ ॥

হৰিপেৰলৈ পাংগাৰ উত্তৰ।—পাচে পাংগাও শ্ৰীশ্ৰীদিল্লীৰ পতি শ্ৰীশ্ৰীমুত মহাৰাজা শ্ৰীমুত আৰীক-অন্ উম্বাও আমৰখীৰ পাংগা পত্ৰ শুনি বোলে, “বৌচৰ লীননাও কৰি আমাৰ বদি খটাকৈ লৈছে বই এনি দিব দিন আনি লোকজন বদি আমাৰ লোকে পাকুনি আনিছে তাকো হাতি দিব দিব।” এই বুলি উকিল নিদি লিৰা এগনি দিলে আৰ পাণ তামোল ৰাণ বুলি ১০০০ ৰূপতা দি থগাই দিলে সেৱানে চক্ৰকল্লীকে, সনাতনকে দিল্লীৰ পৰা। আৰ

দুই উকিলক দুই ঘোৰ স্তম্ভ বঁটা জাৰা ২, লাগ ২, গটিকা ২ গচ, চিট-
পায়ক ২ বন, গোটগচ ২ গচ, পাংসাৰ ঠাই কিছু নিদিলে। পাচে ঢকাৰ
ছাফা-বাঁ মৰাবে দুই কটকীৰ লগত পণ্ডিত-বায়ক পঠাই দিলে ৬ ব ঠাইক।
৬৩ নিধাকে জাৰাবোৰকে ওচৰলৈকে নি পত্ৰ জনিলে।

হাজা-বাঁৰ নিধা এই,—

হাতি সন্দুহানিকতেন-নালাওখান:কৃত-মিতকুল-কমল

প্ৰকাশ নৈক-ভাৱৰ শ্ৰীমুত বুঢ়াগোহাঁই অচৰিত্বে—

গৌহাৰ্ণপুৰ্ণকলৈখন: কাৰ্য্যক আশে ই থানে সমস্তে কুশল, সি থানে
কুশল বেবিয়া সন্তোষ কৰাইবা, আৰু তোমাৰ দুই উকিল সন্মান ও চম্ভ-
কন্দলীক ৬ ব হাজুৰ ভেজিছিল। তাত আমিও তোমাৰ কাৰণে উম্বাওৰ ঠাই
বেৰিছিলোঁ। ঠেবৰাও তোমাৰ ৬ত বহত বেহৰ-বেহৰ কৰিয়া তোমাৰ দুই
উকিলক পাংসাৰ হাজুৰ ভেজিছিলে তাত তোমাৰ সেৱা-বেহৰনতত পাংসাৰ
তোমাৰ ৬ ব ওপৰ জেমত বেহ, জেনত বেহৰ তাক তোমাৰ দুই উকিলৰ
মুখে জানিবা। আৰাৰ উম্বাও তোমাৰ ৬ ব উপৰে বহত বেহ কৰি এক
ঘোৰা জমদাৰ শিবপাও লিয়া আপোনাৰ এতাবী আদৰি শ্ৰীপতিভাৱ
উকিলক ভেজিছে। অতএব তোমাক লাগি জেৰোঁ, তুমিও ৬ বেমনে উম্বাও
ধোঁচহাল হৰ জেমত কৰিয়া শ্ৰীপতিভাৱক চিতাপে বিদায় দিবা। আৰু
একত গ্ৰাণ্ণ একত পণ্ডিত তোমাৰ ভাগো 'লে ৬তোমাৰ অনুকুল কৰিয়া
মাহ, ইত্যাক বোঁচহাল কৰাৰ। তোমাৰ বহত ভান হব, ধৰ্ম্ম-কৰ্ত্ত বুঢ়ো হব।
আৰু পেচকচ বাহ হৰী, কৰণা বি কিছু বাকী বহিছে তাকো চমস্ত হাল
কৰিয়া তাকিত পঠাই দিবা, বিবত কৰিয়া বাৰম ভান দুই, আৰ তোমাৰ
আমাৰ প্ৰীতি একলাগে কাৰণে আৰাৰ নিল বহত ধোঁও, তোমাৰ নিলতো
সি নেজেরোঁ। আজি ভেৰ বৰিষ হ'ল আমি ইধানক আনিবোঁ, তথাপি
আমাৰ ভাবুবা হুই জৰাব নালিগাহ জেনৰ তোমাৰ। আমাৰ একলাগ আৰু
মুনিয়াইটো দুই প্ৰীতি-একলাগ বহে, কিছু নাৰহে। আমি যে তোমাৰ
ভানকেহে ইচ্ছা কৰোঁ। আমাৰ লগত প্ৰীতি-একলাগটো ভান নোহে,
আৰ আমি তোমাৰ ভানৰ কাৰেবেহে কৰোঁ। পাংসাৰ সেৱা-বেহৰনতত
বৰোস্ত কৰিলে তোমাৰ ৬ মাৰ বহত ভানকে হব। অতএব পাংসা বেহত
তাক আপুনি জানা আৰ একত কৰিয়া, বেবনে তোমাৰ কৰবাৰী, গো-গ্ৰাণ্ণ
অৰে থাকে জেমত কৰিয়া, আৰ বাকী হকিকত তোমাৰ উকিল বাৰবচৰণ

ও পূৰ্ণানন্দৰ সুগতহায়ে শুনিয়া বহত, কি সেৱিৰ আপোনে জ্ঞাত। ইতি
শন ১০৭৪, তাং ২২, শক ১৫৮৫ পালেহি। ১৫১ ॥

কুকুনটৈ দিলান-ৰা'ৰ পত্ৰ।— আৰু দিলান-ৰা'ৰ এই লেখা—

অস্তি সৰ্বমঙ্গলানাং কৃতপৰমপ্ৰিয়দৰ্শী-বিজ্ঞানৰ শ্ৰীমুত কুকুন বা
ও গোহাঁই অহুদববেধু—

শ্ৰীমদাৰ দিলান-ৰা' নমান-লোৱা বিজ্ঞাপকাঃ ধাৰ্ম্মদুতাঃ, এখা কুশল।
তোমাৰ দিগেৰ কুশল লেখিয়া প্ৰীতি কৰিবা, পৰা তোমাৰ ৬ৰ
কাৰণ আৰি ৬ দৰগাতে যেনত উচিত স্থপাৰিচ লিখিছিলি অনুগাৰে
৬ অত্যন্ত কৃপানুভাৱে সানুহাৰে পূৰ্ণ কৰাৰ জীউৰে কুকুন ও জৰাও-
জবৰৰ বে এনায়েত কৰিছেন লোৱেৰা, বড়ব-বেগ হজুবহাল লৈয়া আসিতেছেন,
ইহাৰো পৌছিলে। ৬ৰে অত্যন্ত প্ৰশতি হৈয়া নৈৰাণ জাপন কৰিবা।
আনাৰ দিগেৰ গলাই তোমাৰ দিগেৰ ভোৱানন্দ ব্ৰাহ্মণ কেহ ইহানার সঙ্গে
চলায়া লিছি। গলাইৰ হস্তে ৬ৰ কাৰণ আনাৰ নিজ নফৰ হাল এক-
জতাও, বুকধুকি একজতাও পৰ্হিছি, কুক এক পোৱাল মানা দিতে পাঠাইতেছি,
পৌছিব। আৰ পূৰ্ববা ন লেখিছি হস্তী ও বজত যে পেচকোচ ৰাক্ত ৬ৰ
খানে তলৰ ইহাৰ ওৱাল সম্পূৰ্ণ হ'ল। অগাণি অধাৰ কাৰণ, নওতা হস্তী
বনতনে মৰীন আছিত্ৰে ইকাৰণ ইহাৰ পৰিশোনত ৰাক্ত হৈছে, কিন্তু বজত
আপুনি আছিল। অৰণ উচিত আপোনাৰ ওৱালানাকিক হস্তী ও বজত যে
নিগনে পেচকত কৰে ৰাকী তাহা পৰিশোধ কৰিয়া আপনাৰ পুত্ৰৰ ইহা
হাল লেহাও। আৰ নিয়মেৰ পেচকত ৰাক্তিৰেক যে হস্তী ও কুক দৰগাতে
ৰাজা ইহানার সঙ্গে চলায়া যেন, ইহাও ৰাজাৰ অত্যন্ত প্ৰশুতি বিনয় ৬
দৰগাতে জাপন হ'ব। ইতি, শন ১০৭৬, তাং ২২ ৰাইচা, মহৰম্, ইতি
ৰাকী গলাই কৰিব। আৰ তোমাৰ কাৰণ এক ৰাজুবহ, পৰাৰ এক, চলায়া
কিতেছি, পৌছিব। মিঞা পালেহি, শক ১৫৮৫। ১৫৪ ॥

দিলান-ৰা'টৈ কুকুনৰ পত্ৰ।—পাচে তাক তুনি বিৰাও দিলে, পত্ৰে এই—
অস্তি পৰমোদাৰ-ওনাৰ-নিজকুলকমল-প্ৰতাকৰ-নৰ্ধনপৰ্ধৰ-কুজা-ললিত-কলেবৰ-
নবকায়ি-বীজবৈজয়নিসৰ মহামহিম শ্ৰীমুত নবাৰ দিলান-ৰা' মহোলা-
বচৰিতেধু—

সৌহাৰ্দ্দপূৰ্বক লেৰনাং, প্ৰয়োজনক, এখা কুশল, তোমাৰ কুশল
সৰ্বকা চাহি। আৰ যেৰ তুনি গলাইত কৰি কৈ পঠালা ৬ বোলা ৬

তোমাৰ চকু প্ৰতি বস্ত্ৰ-বেগ, মোৰেগৰ হাতত বৰ্চিচু কাটাৰী তেজিছে, তাক তুমি অত্যন্ত প্ৰণতি বুজত হৈয়া জ্ঞাপন কৰাইবা । ইহাকো তুমি কি নিমিত্তে কহিছা, কিন্তু আনৰ কুশলক বাত্বাহে কহিছা, এতেকে আমিও তোমাৰ বচনক বাৰি কেনে সাধৰপূৰ্বকে লৈয়াৰ লাগে তাক সবলত কবিলোঁ, আৰু গৰাই বস্ত্ৰ-বেগ, মোৰেপতো নজবে দেখা । আৰ তুমি যি হতী, কপীয়াৰ কাৰণকহি পঠালা তোক আমি কান্তিক নহিনে গৰাইৰ হাতত বৰ্চিচ-বাঁৰ টাটী লাখ কপীয়া তেজিলোঁ, এখনো ই অহাদিৰ সান্তে চোৱালিস হাজাৰ কপীয়া, চোৱালিস হতী তেজিলোঁ, আৰ যি কিছু হতী, কপীয়া বাকী বহিছে তানা তালান কৰিছোঁ । তিৱাৰ কৰিবাক নো-পাৰে, যেখন তিৱাৰ হৰ ইহাকো তেখন তেজিম, আৰ ইনানো কি নিমিত্তে দিবঙ্গ হৈছে, বাস্তো সমস্তে নৌক টিলাৰ এই কাৰণেহে দিবঙ্গ । আমি বদি দিবাক পাৰোঁ তেবে আনাবহে তাৰ ওচ । ইহাকতো আমি জানোঁ, আৰু দেখ, তুমিও পূৰ্ব সীমানাৰ নিমিত্তে বচন বুনি গৈছা, সি যেমনে বক্ষা পাব তেনেতথান কৰিবা । আৰ আমি অধিক কি কহিম, আপনি সমস্তে জানা । আৰ তোমাৰ অৰ্ধে কস্তৰী ২০, নজাল ২, হুৰাখা তুৰি ১ সেৰ, কটাৰী ২০ বন । আৰ তোমাৰ কুশলাদি লেখিয়া সন্তোষিকা । ইতি, শক ১৫৮৫, তেৰিখ ৮, মাস কাণ্ডন । ১৫৫ ॥

তিনি গোৱাইৰ বৰ্চিচ-বাঁৰ পত্ৰ।—এনাতন চক্ৰকলনীয়ে নিয়ে বৰ্চিচ-বাঁৰে তিনি গোৱাইৰ এই লেখা—

এখা কুশল, তোমাৰ কুশল লক্ষ্যকা চাহি । ষোচাল হৈবাব কাৰণ যি লিখিছিল, কিন্তু পণ্ডিতব্যৰ বাবাহে নাহিল । তথাপি আমি তোমাৰ বচনত ৩ চমখাৰ চক্ৰ কৰাইলোঁ । ৬৩ যেমন কথা-বাৰ্তা হ'ল তাক পণ্ডিতব্যৰ হেৰ-কবলৰ বুখে আনিবা । পৰে পূৰ্বাপৰেও নবাকলকেও উৱাহাজিত কথা-বাৰ্তা আনাব হোৱা যায়, এখনো সি ঠাইৰ কাৰ্য্য-কাৰৰ তাৰ তোমাৰ ওপৰে, ই ঠাইৰ কাৰ্য্য-কাৰৰ তাৰ আমাৰ ওপৰে । অতএব ৬ যেমনে ষোচহাৰ হৰ, তেমন কৰিবা, তুমি বিশেষ বন দিবাব

গোষ্ঠি হন, কিবা কান ভাল হন, কিবা চুল হন, ইত্যাকত্রে নাকানি। এতেকে পূর্ববাবান গোষ্ঠিহে ভাল, ইত্যাকে আপুনি জান। আর হস্তী কপরাব কাধা যে করিলা হাঁ করিবাক পোরা; কিম্ব বি কিছু হন আমি আঙঠা দিহৌ। আর বি কিছু দিবনৈকো আছে তাকো আমি থকা হৈলে দিব। ইত্যত কিছু অগস্ত্যে নকরিব। আর বাকি সবাচাব যে কিছু হন তাক উকিন-সকলে জনাইবেক। বুঢ়াখোইয়ে সন্দেশ দিয়ে,—গাছ ১০, কিশ্বিজি কতিপ ৫, কটাবী ১০, ঝালুক ৬ চৌপা, ইতিবস্ত ২, ভুবাকাঠ ২ সের। বরপাত্রে খোঁয়াইকো গাছ ৪, কিশ্বিজি কতিপ ২, কটাবী ১২, ঝালুক ২ চৌপা। বরখোইয়িকো এই নামে সন্দেশ। ঐতি, শক ১৫৮৭, শ্রাবণ মাস; চন্দা-পট্টীয়ায়ে নিয়ে। ১৫৬ ॥

বর্গদেবের ওচরত বচিদ-বীর উকিল।—বহাবাজাও লিখাকে, জানা-যোবাকে ওচরনৈকে দিব দিলে। শীঘ্র পণ্ডিতসায়ক তুলি বিদায় দি পঠালে। তাত পাচে বচিদ-বীরে হস্তী কপরাব কাবণে মহাবাজার ঠাইলৈ ছেক-কমনক পঠাই দিলে। নেচাছত ৬এ ছেক-কমনক তুলিবলৈ আনিব দিলে। বরদুর্বার পাঠি ছেক-কমনে বোলে, “বই বোর্বৈগ, বস্তুম-বেগর লগত আহি ৬ক তচলিয়হে করিহৌ, সেয়া করা নাই, এখনো বই তচলিনহে করিন, সেয়া করিব যোরাবৌ।” এই কথা ৬ও শুনি বোলে, “নি পাংসার অগ্রহি, পাংসার আছাবে আহিছিল মিসিন্তে সেয়া নকরি তচলিন করিলে। ই কিম্ব সেয়া নকরিব?” এই বুলি থং করি তাক ওলোটাই বহালৈ দিব দিলে। পাচে ছেক-কমনেও ৬ব থং বেবি দুই চাবি দিন অন্তরে বোলে, “বই সেয়া করিব।” এই কথা শুনি ৬এ বেরলৈ নি তাক তুলি বিদায় দিলে। তাত পাচে বচিদ-বীর তোলাহি ছৈরদ পিবোজ নকর হৈ ছৈরদ জাধর উকিনক পত্র-নলেশ দি পঠাই দিলে। ১৫৭ ॥

চন্দ্রবর্মাসিংহের রাজ্যভিত্তিক।—পাচে ৬নেও তাক তুলি রাখিলে। নাম মায় বু: ২০, শক ১৫৮৫। আখোণত নেচাছত পাট পাতিলে, নেওগর পুত্র-নাতিসকলক রাখিলে। বৈশাখে রাজ্য-ভিত্তিক হন, শক ১৫৮৬। পৌষে রাজ্য প্রভুগামনৈ আহিল। বাসা গৃহ করি তুষ্টি মাঘত পূর্ব পাচত গৃহাবস্ত করি বহিল শক ১৫৮৬। রাজ্য হরা নেওগর জীয়েক দুইজন। হইবীর রাখিলে। বহরকরাব জীয়েকক বরকুরবীর পর্বতীয়া কুঁতবীর বিদায়

দিয়া কুঁৱৰী পাতিলে । কুঁৱৰীয়ে ৰাজা পাই কিছু গৰ্ষ মান্তিলেহেঁদে মহাৰাজা চক্ৰস্বৰ্গে জানি গৰ্ষ চুব কৰি মেচাখৰীয়া বৰগোহাঁইৰ জীয়েকক বৰকুঁৱৰী পাতিলে । বৰকুঁৱৰ জীয়েকক পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী পাতিলে । শক ১৫৮৬ চৈৱ মাস । ১৫৮ ॥

চক্ৰস্বৰ্গসিংহৰ বুদ্ধৰ আয়োজন ।—আৰ পুনৰ্জীৱ বজালে মহাৰাজাত ৩ লাখ টকা, নৱ হাতী বুঢ়ি আছিল গৰ্ষ বচন বুলিলে হৈৱদ আকৰ কটকীত কৰি । এই কথা শুনি ৰাজা চক্ৰস্বৰ্গে মহাজোৰ কৰি বচন বুলিলে, — “বজালৰ অধীন হই থাকিবতকৈ মৰণেয়ে উচিত ।” তাত পাচে মহাৰাজা পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সহিতে মানচ বহিলে বজালক ধৰিবাৰ পতি । সেই বেলা বৰকুঁৱৰ পুতেক লাচিত-ভেৰাক বৰকুকন পাতি পঠালে কনিজাবৰনৈ কুঁৱৰীয়ে চাই । ই ঠাইতে বজালৰ কটকীকো ৰাখিলে । বুদ্ধ কৰিবাৰো আয়া হি পঠালে বৰকুকনলৈ । আৰ বৰগোহাঁই, বুদাগোহাঁই, বৰপাতৰ-গোহাঁইকো বুদ্ধলৈ পঠালে । সেই বেলা বৰগোহাঁই কুকন, চাৰিছিয়া কুকন, বৰকুঁৱৰ পুত্ৰ নিমাতী কুকন, দিহিঙ্গীয়া কুকন, নাওবৈচা গম্ভীক-কুকন, এইসকল প্ৰমুখো মৰণে লোক পঠালে ওৱাহাটি মাৰিবলৈ, তাত্ৰ মাস, শক ১৫৮৭ । প্ৰথমে দিহিঙ্গীয়া কুকনে কাঁহবাৰীত কোঠ ৰাখিলে, লাল-বেগ, ৰোচন-বেগক ধৰিলে, ঘোঁৰা পালে ২টা, চাল তবোৱাল পালে কিছু । ১৫৯ ॥

বুদ্ধ আৰু বজালৰ পৰাজয় ।—তাত পাচে মৰণ লোকে ঠৈয়া কাছলীত বি কিছু বজাল আছিল, নিশেম কাটিলে । বি পক্ষ সৰ্দ্ধাৰ আছিল সিহে পৰিল । উত্তৰ কোলে বি বজাল আছিল তাকো কাটিলে । তেহে ওৱাহাটিত বহিলে বাই আহোনে । দিহিঙ্গীয়া কুকনে, নাওবৈচা কুকনে দুখন কোঠ ছাহবুকত উত্তৰকোলে নিছিলে । এই সময় বজালেও ইটাখুনি বাধ হই আহোমক ধৰিবাৰ গ'ল । পাচে তানে এক কোঠত বজালে ধৰিলেহি । কলকুৰ পুতেক আগবাঢ়ি বেদি ৰখিলে, দুইকো দুই নমুৰ চল, হাতে হাতে কটাকটি কৰিলে । পাচে কলকুৰ পুতেকক ধা ৰাখিলে : ধৰ্ম্মনিৰে জীয়ে । পাচে উত্তৰকোলে নিজৰ লোক কাটিলে । গান্ধাৰকৰ পুতেক শুভদাপুৰীৰ নাৰাধোৱা, কলকুৰ পুতেক দিবৌমুখীয়া ৰাজবোৱা, দুই প্ৰমুখো মানো-লোক দুই-চাৰি পৰিল । তথাপি মহাৰাজাৰ তাত থাকি কুকনবোৰে বেবিলে । তাত পাচে আমাৰ লোকে ইটাখুনিৰ পুৰতি নিশা গড়ত উঠিলহি সেই বুদ্ধত নোৱাৰি বজাল জাগিল । বজালেও দিন-চাবেকৰ পাচে নাৰে ধৰিলেহি ।

নোৱাৰি বহাল ভাঙিল। সেই ভাঙে ওৱাহাটীৰো লোকো ভাঙিল। কাছিকৰ ১৬ দিন যাওঁতে ইটাখুনি বাৰি আহোনে ললে। বহু বহাল আছিল তাকে কাটিলে। ওৱাহাটী এৰি বহাল পলাল, শক ১৫৮৭। হাতী, ঘোঁৰা, হিলৈ, চিকা, মান, বি কিছু পাংসাৰ ডঙাৰত আছিল সমস্ত আহোনে পালে। আৰু ছৈয়দ পিবোজ-খাঁ নবাব, ছৈয়দ চালা সফীৰ, বীৰ-বক্ৰিক মাৰ বহু লোক ভাঙি পলাল তাকে আহোনে বেদি থৈ নানাধনুৰত ভেটি ধৰি আনিলে কতো কানিলে, আকবোৰ গড়গাৱলৈ আনিলে। আহিলাপাতি বিস্তৰ পালে ছৈয়দ পিবোজৰ বেটা পাহৰ-খাঁ, ছৈয়দ চচন এবাই গ'ল। আৰু আমাৰ লোকজন মি খানখানাতে আছে ধৰি নিছিলে তাকে পাই আনিলে। বহালক মাৰি বধ কৰ হ'ল। তাত পাচে ৬দেৱে গোহাঁইবোৰেৰে আলচিলে গড় কাছিকলৈ। ১৬০ ॥

জোহাটীত গড়।—পাচে বাঁহশৰীয়া বুঢ়াগোহাঁইক ৬তে পাছিলে বোলে, "ওৱাহাটীতে আমাৰ লোক থিততে নথিৰ পানে তাকে ছল চাই গড়খন বাছাইক যাই।" পাচে গোহাঁইতে ৬ তাৰ আশ্ৰাই আহি বৰগোহাঁই, বুঢ়া-গোহাঁই, বৰকুকম, এইসৰ প্ৰমুখ্যে বহু কাকুকন আছিল সমস্তে সমালোচনা কৰি বহাৰীয়া চক্ৰবৰ্ত্তৰ আজ্ঞায়ে বিখুৰ্গে নিশ্চিত হেন উত্তৰকোলে, দক্ষিণকোলে গড় কাছিলে। বৰকুকনো নিতান্তে সান্তনে বহিল; শক ১৫৮৯, মাস কাঙন। ১৬১ ॥

শৰাইখাটত বামসিংহ।—তাত পাচে অৰং-জা পাংসা শুনিলে, পুনৰ্বাৰ আচায়ে ওৱাহাটী শৰাইখাট ললেহেন, ছৈয়দ পিবোজ-খাঁ নবাব আদি কৰি সমস্তে উনবাও লোক ধৰি নিলে আহোনে, আৰ পাংসাৰ মানুহ সকলো পৰিল। আৰ মাছাত্তাৰ নাতি জামসিংহৰ বেটা ৰাজা বামসিংহক পঠালে ওৱাহাটীৰ গড় দাঙ্গি আহোমৰ সৈন্য উদ্ধাৰ কৰিবলৈ। পাচে ৰাজা বামসিংহে আহি চোৱে পুবেল হ'ল, শক ১৫৮৯। বামসিংহই শৰাইখাটত দেখা দিলেহি; শক ১৫৯০, মাস কাঙন। বামসিংহ আহি বুঢ়িৰ ঘোপাত থাকি পিবোজ-খাঁক ১৪ মানুহ সহিতে পত্ৰ-সলেশ দি সকলো কুকনলৈ বীৰত্ব বচন লেখি পঠালে, বোলে, "শুনিছোঁ, তমো বৰবক্ৰতাৰ বেটা, ডাঙৰ মানুহ। ময়ো অৰ্থেৰৰ মাছাত্তাৰ নাতি ৰাজা বামসিংহ।" বোলে, "তাকি মোক দুই ধৰি লেহাঁই দিব। আৰ কোনো বস্ত্ৰৰ যদি কৰি থাকে আমাৰ হাঁই বেছিৰ, তাক আমি চলাব।" ১৬২ ॥

বুদ্ধৰ সমাধৌহ ।—পাচে কুকনে তাক আনি দপনবত তুলি ইটাগুলিত উকিলক বাধিলে । পাচে কুকনে ৬ জনাই বোলে, “দুই ঘৰি লেটাই দিব হেন যি বুলিছে আমি দুই ঘৰি লেটাই কৰিম । আৰ দুব দেশৰ পৰা তাক আহিছে, যদি কোনো বন্ধ নপৰছেহি আমাৰ ঠাই লেখিব, আনি যি পঠান ।” এই বুলি কোনোবাখোৱাক, সোন্ধনকে পত্ৰ-সন্দেশ কিছু দি পঠাই দিলে । তাক আগচকীয়াৰে পাই হাতত কৰি দি বান্ধি বোঁৱৰ কীনত আৰি বানসিংহৰ আগ কৰিলে । পাচে বানসিংহে দুই উকিলত স্থিলে, বোলে, “তহঁত কোন ?” বোলে, “আমি উকিল ।” “যদি উকিল, তিহ কি ?” বোলে, “চাহেব, পত্ৰ-সন্দেশ আমাৰ লগত আছে ।” পাচে বেলি দেখানত প্ৰমাণ পাই, বোঁৱৰ কীনত আৰি নিটে নিলে তাক দাৰ ঘৰিলে উকিলক নিয় এহত কৰে । সি বোলে, “চাহাব, এমত কথা আমাত কোৱা নাই, নাচুত বুলিহে পাকুৰি আনিলে ।” মহাৰাজা চক্ৰবৰ্ত্তেও বৰগোহাঁই প্ৰমুখো ভাঙ্কৰীয়াবোৰকে বুদ্ধক লাগি পঠালে । শৰাইত বুঢ়াগোহাঁই বহিল । পাণ্ডত বৰগোহাঁই, কুৰ্মাত বাধ-চোৱাল বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, শৰাইত দিহিঙ্গীয়া কুকন, পানীত নাওবেচা কুকন, পাণ্ডত বৰগোহাঁই কুকন, অন্ধৰ-আলিত কলিগাৰীয়া কুকন, বংহলত চাৰিঙ্গীয়া কুকন, আন্ধাকত বৰকুকন, এইক্ৰমে সকলো বুদ্ধক সমুখে সাৱধানে বহিছে । ১৬৩ ॥

শৰাইখাটত বুদ্ধ ।—তাত পাচে বন্ধানে বুদ্ধ দিলে । আমাৰো বৰ-কুকন প্ৰমুখো সবে কুকনবোৰে , শুক্ৰবাৰে ১১ দিন গতে বৈশাখ, জেঠ, আশ্বিন, শ্ৰাবণ, এই চাৰি মাস মহা বুদ্ধ কৰিলে । তথাপি বন্ধানে নব নোৱাৰিলে ওৱাহাটী । বৰনো স্থিতি বহিল ওৱাহাটী আৰু গড় ভাঙ্কি থাকিলে । পাচে বন্ধানে পাণ্ডুৱেদি গাত খানি গাতত খাব ভৰাই এক বেঞ্চ গড় ভাঙ্কিলে । সেই বেলা ধুম অনুকুল হ’ল । এতেকে আচামে তৎকালে উপায় কৰি গড় ভাঙ্কিলে । পুনৰ্দ্ধাৰ সাৱধানে বহিল । পাচে পাণ্ডুৱেদি নোৱাৰি শৰায়ে গাত খানি ধাৰে পুতি চাৰিটা বন্ধাল গড়ত উঠিলহি । আচামে ভাঙ্কৰ কাঠ বৰ্গবাই পঠালে । কাঠৰ লগতে বাগৰি হাড়-মূৰ ভাগি নকিল, উঠিব নোৱাৰিলে । আৰ বৰদেউনীয়া আহি লঠিয়াতে কাণ্ড-ওৱী নোপোৱা ঠাইত কাঠ-গড় দি থাকিলহি । গড় আধাখান্ধা হুইজোতে বুঢ়াগোহাঁইয়ে লোকজনক গড়ৰ পৰা ওলাই ধৰিব দিলেগৈ । তেৰে বৰদেউনীয়া ভাগি পলাল । কটা এৰি জীয়া মানুহ পালে ৫১ টা, ভীমবাই বন্ধাক পালে, আহিলাপাতি পালে কিছু । পাচে বন্ধানে হুইকি আগিয়াঠাঠৰ পৰ্বতত

বহিলগৈ ; আচান মাস, শক ১৫৯১ । পাচে গোহাঁইবোৰে বহিল গড়ত কুকন বোৰক বোঁৰাকোঁঠৰে ৬ আঙোৰে আহি দুৰ্ব্বচন বুলিলত পুৰতী নিশা গড়ৰপৰা ওলাই আলাবিত বজালক বহিলগৈ, বজালো ভাগে ছেন হ'ল । পাচে বোঁৰা মেলি বজালে বহিলগৈ, বিস্তৰ লোক পৰিল । আচান বহিব নোৱাৰি পুনৰ্ভাৰ গড়তে বহিলহি । পাচে আগিহাটুটিৰ পৰা চেচাটৈকে জুৰি বজাল বহিল । আচানেও ওলাই শ্ৰাৱণ মাস, বৃহস্পতিবাৰে, ২৮ দিন গতে আলাবিত , পচতীয়াত বজালক বেদি বহিলেহি । আহোৰবো দশ হাজাৰ লোক পৰিল । বনে নোৱাৰি আহোনেও উলটি গড় তিভৰত সোমানেহি, শক ১৫৯১, মাস শ্ৰাৱণ, বৃহস্পতিবাৰ, ২০ দিন গত । ১৬৪ ॥

চক্ৰবৰ্ত্তৰ বৃত্তা ।—পাচে বজাল দৰজালৈ টোকাই গ'ল । সেই বেলা পানীত বৰ বুদ্ধ হ'ল । আহোৰকো হোঁহোঁকাই আমবাজুৰিলৈ আনিলে । পাচে বৰকুকনে বেদি গৈ পাচৰপৰা নানুহ গলিহাই বুদ্ধ কবানে, বজাল অনেক পৰিল । পানী সৰ্কাৰ বচিল-খী, পৰিল, ফিৰিছি পৰিল । তাত পাচে তিনিবাৰিগাত বুদ্ধ হ'ল । তাতো বজালে নোৱাৰিলে, ১৫৯১ শক । বাম-দিশেহে আপোনাৰ জাগাত বহিলহি । এই কথা ৬ত কবলৈ বৰকুকনে বাম কটকীক পঠালে । ৬ও মানস হৈ ডাঙ্গৰীয়াবোৰক মাথা পুসাদ দিলে । ধৰনে উচাদিত ৰাজ্য ৰাজ্য চক্ৰবৰ্ত্তে পূৰ্ব্বৱৰ্ত্তে খাপি পাংলা সমুৰ হৈ বহিল । তাত পাচে বনবানী দেৱক নিয়া মহাৰাজা তাজিৰ হাতত সবতে আগ কৰি ঈশ্বৰত বন সমপিয়া তাৰেককো শিখা-বোদ্ধ হি ৰাজ্য তাৰ হি চক্ৰবৰ্ত্ত ৰাজ্য স্বৰ্গী হল ১৫৯১ শকত, তাম্ৰ মাস । ১৬৫ ॥

তাত পাচে বামদিশেহে দীৰকে ৰামহৰি কাছিকে পত্ন-লক্ষেশ হি পঠালে বোনে, "আমাৰক গুৱাহাটী চাৰি দিয়ক, পূৰ্ব্ব থাকে প্ৰীতি হৈ থাকে ।" এই বুলি পঠাই দিলে ।

বামদিশেহে লাচিত বৰকুকনলৈ পত্ন ।—গজো এই—

স্বৰ্গি সমস্তাৰিকৃত-সম্ভাৱণ্যদাতাণ্ডি-সদৃশ-সকল-দিগন্তস্বৰী-তৰ্দ্ধপুৰীকৃত-
কীৰ্ত্তিপুংগব সকলশক্ৰবৰ্ত্তকমণি-নিৰাখিত-চৰণকমলগুণস্ব-
কুশলৰতপত্ন-প্ৰকাশকাদিত্য সমস্তালা-কৰ্মমহালম-সৰীৰণ-
অনিত-প্ৰতাপামল-ৰাজবলভতবেদু শ্ৰীমৎবৰদা-স্বজেষু কুকনে—

পৰম প্ৰীতিপূৰ্ব্বক লেখন; কাৰ্য্যক আৰ বিশেষ আমবা লিখা
সমন্তে তোমাৰ সেখানে ও এখন চাক্ষুকা ও আব্দুল্লা সোনা বনুদাকে

ভেনে কৰিছা আছি, এতেকে এখন শ্ৰীতি ভাল নামে তোমাৰ পিতাৰ চাতে নবান আঁহুলায়াৰ-বাঁৰ সজে প্ৰাচুৰ্য্য কৰিছিলেম । ও এখন বনি তোমবা তৰে কৰিতে য্তে থাক তৰে তেৰে তোমাৰ বশপ্ৰতিষ্ঠা নাহিবাৰ নাছি, বৰাই হৈবেন । আৰ দৌলতগৰ্ভো স্বৰ্গকে কপয়া শুভ্ৰনিৰ্ণায়ত কাৰণ হকৰ ভাৰিবেন তৰে যি শ্ৰীতি সকল ভাৰ কৰিছ তে শ্ৰীতি ইহ ভাৰ তোমবা যে কাৰ্য্য কৰিবেন ইবানে হান প্ৰতিষ্ঠা সব তোমাৰ, যাতে এই শ্ৰীতি চক্ৰ-দুৰ্ঘাৰমি অন্তএব শ্ৰীতিবিৰ্জবনি মান কৈলবেন সেকল সাহসিত চাকন্ত কৰিছা ইহাৰ প্ৰত্যুত্তৰ চিত্তাপ পৰচাইবা । আৰ অধিক কি লেখিব । আপুনি সমস্তে জান, ইতি, শত ১৫৯১ । সন্দেশ—বানাত ১ বন, কাচন বান ৪ টা । ১৬৬ ॥

বৰকুকনৰ বান্ধিহৰৈ পত্ৰ ।—আৰ পাচে বৰকুকনেও হীৰকে বান্ধহি কাজিকে তুলি কুশলাদি বাৰ্ভা পুচি বোলে, “ভান, মোৰ পিতৃয়ে আঁহুলায়াৰ-বাঁৰে যি শ্ৰীতিগোট কৰিলে সেই বশয়া অদ্যপিও কহে । এখনো বনি ভেনন থান কৰিব পাৰা তোমাৰ আমাৰ শ্ৰীতিগোট চক্ৰ-দিবাকৰ থাকেমনে বশয়া বহিব । এতেকে এই শ্ৰীতিক যদি ইচ্ছা থাকে তেৰে পণ্ডিত ব্যয়ক পঠাৰ । এই বুলি এক সেধা দি নিমকে বানচৰণকে বীৰ, বান্ধহি কাজিব লগত পঠাই নিলে ।

পত্ৰো এই—

সন্তোষ-গুণবিতৰ-পাতুৰ-বশ-বুদ্ধিমতাইত-প্ৰবন্ধিজন-পাতাপাঙ-

সন্তোষসংস্কাৰক শ্ৰীশ্ৰীযুত বীৰ্য্যবাক্য জয়সিংহজৈনু—

ভূষণ লেখন পৰা কাৰ্য্যক আদৌ এখানে কুশল । পৰা তোমাৰ নছল, পৰা তোমাৰ নছলকল কুশলক সল্য পৰিবাৰি । আৰ অপৰ বিশেষ তুমিতো এখন চাৰুয়া আৰ আবুলাক পঠাৰা বিকল বাৰ্ভাক কহিছা সিকল মিত্ৰাতিপথ যদি এখন তোমাত হস্তে বহিত তৰে মিত্ৰৰ লাপেক ভজিব যে মিত্ৰৰ মোক্ষ কাম এইহে বোণা । শ্ৰীযুত বৰকক্য মোৰ পিতৃয়ে আঁহুলায়াৰ-বাঁৰে শ্ৰীতিগোট কৰিছিলে সেই বশয়া অদ্যপিও প্ৰকাশ কৰে একনো যদি ভেনন থান কৰিব পাৰা তোমাৰ আমাৰ চক্ৰ-দিবাকৰনে বশয়া বহিব । এতেকে এইহে শ্ৰীতিক ইচ্ছা থাকে যদি তেৰে মোৰ ঠাইক পণ্ডিতবাইক পঠাই দিবা । আৰ অধিক কি কহিব । তুমিও অধেবেৰ অধিপতি জয়-সিংহৰ খেটা নাছাত্ৰাৰ নাতি । এমন সময় যে কষ্টাৰ কৰি শ্ৰীতি বে কৰা

যাৰ একে চাক সুবোপা ব্যৱহাৰেৰে হয়, অনান্যত নাহয়। আৰ আমাৰ
ঠাইৰ সমাচাৰো শুনানো আৰ বানচৰণ ত্ৰোৱাৰ হোৱালৈ কহিবেক। ইতি,
শক ১৪৯১।

সন্দেশ দিলে,—হস্তিপত্ৰ ৪ টা, পাঠ ৬ টা, কটাৰী ৪ বন, আগৰ
কাঠ ১০ সেৰ, গাঠিয়ন ১ বোন। ১৬৭ ॥

বামসিংহে ভৱাহাতি ধোজে।—পাচে নিমকে বানচৰণকে দৰ্জাধনে নি
তুলি বামসিংহে কুশলাদি বাৰী পুঠি বোলে, "তালো, মই বীৰকে পণ্ডিত-
বায়কে পঠাই দিম। ত্ৰোনালোকে বৰকুকনলৈ জনাই পঠাই।" পাচে মিনে
বানচৰণে বৰকুকনলৈ জনাই পঠালে। কুকনেও পণ্ডিতবাৰ আহিবন হেন
জানি কোপতীয়া কটকীত কৰি ৬লৈ জনাই পঠালে। ৬ও তুমি বহাল
কটকী তুলিবলৈ চক্ৰতাপ, দলচা, কটকীক তামোল-পাণ সোণৰ-ৰূপৰ কাঁহি
বতন কৰিলে। বঙ্গালক দিবলৈকো সন্দেশ,—হস্তিপত্ৰ, পাঠ, আগৰ কাঠ,
গাঠিয়ন, কটাৰী, ঝালুক, পাট-কাপোৰ, এই সকল দিবলৈ বহু হল। পাচে
বামসিংহে নিমকে বানচৰণকে পুনৰবাৰ দৰ্জাধনে নি ধোলে, "বাৰহাৰ উকিল
পতাগত কৰে, কাৰী কামতো কিছু নহল। ইবাৰ মই উকিল নপঠাওঁ।
সোণহ কৰি বোলা, ইহাক কৰি থাই মোক ভৱাহাতি চাবি দিয়ক। আক
জৈয়ক কিলোজৰ বেটাকে জৈয়দ চালাকে এৰি দিয়ক। আত কৰি যদি
মই অধিক ধোজো বলাকৈ বোলা, এই হাতৰ তৰোৱালে কাটিব, এই
পৰমেশুৰীয়ে মোক ধাব।" আৰু কণ্ঠৰ বুজাননি হাতে ধৰি বোলে, "এই
মহানক্ষত্ৰীয়ে মোক এৰিব, আন মোৰ উৰ্দ্ধপুৰুষলকন মৰ্গগামী হব। এই কথাও
যদি সত্যত নাখাৰ তেবে লোহিতন আজত নাখোৱাওঁ আছে, নলিকুটত শপত
কৰিম। বৰকুকনে যদি এই কথা মানে, তেবে মোক ধোজে তাকে দিম।"
এই বুলি উকিল-পত্ৰ নিদি নিমকে বানচৰণকে কিবাই পঠালে। ১৬৮ ॥

বুঢ়াগোহাঁৰে ভৱাহাতি নোবিলে।—এই কথা ৬৭ তুমি যি বহু আঙ-
তাইছিল তাকো বাবিলে, বৰকুকন প্ৰযুক্তো সমস্তে গোলক ভৱাহাতি এৰি
দিবলৈ ইচ্ছা হ'ল। পাচে বুঢ়াগোহাঁৰে বোলে, "আমি ভৱাহাতি এৰি দি
কোন ঠাই বহিম? পাখসা নেকি বামসিংহৰ শপততে বহিব?" পাচে
৬৭ বুঢ়াগোহাঁৰৰ পক্ষত থাকিলে, ভৱাহাতি এৰি নিবিলে। তাত পাচে
বঢ়ালেও নাৱে-তবে পাণ্ডু-শৰাইখাটত ধনিলেহি। পাচে যুদ্ধ ভয় হৈ বঙ্গাল
ভাগিল। ভাটীয়াই আখিলাধুতিত বহিলগৈ, চক্ৰ নাসত, শক ১৫৯২। তাত

পাচে ৰামসিংহৰ পুত্ৰক পাংখাব ঠাইত মছলমানিক কৰেহেন লুকাইতি কনিয়া গৈল, বেন মুছ নকৰি এই এক কথা কৰ। তাত পাচে ৰামসিংহে বিদ্ৰ হওঁ বুলি থঙা বুলি পঠানে কটকীত কৰি। পাচে উদয়াদিত্য ৰাজা পুৰীতিয়া মছল, গাভো মিলিলে। পাচে ৰামসিংহে আগিৰাদুৱিৰপৰা বঙ্গমাটিল গল। পাচে এই কথা কবলৈ বান কটকীক পঠালে। ৬৩ তিনি আনন্দ হৈ সবলকে বখানোগ্য প্ৰসাদ দিলে। ১৬৪ ॥

লাচিত বৰফুকনৰ বৃত্ত।—তাত পাচে বৰফুকনো বৃত্ত হ'ল। তাকিৰ ককায়েক নিমাতী মুকনক বৰফুকন পাতিবে। উদয়াদিত্য ৰাজাও তিনিজন গোৰাই আদি কৰি সবলকে বৈবাণীত শবণ লগালে। বোৱাৰোনা আদি কৰি সমস্তে ঠাকুৰবোৰক শবণ লগাবলৈ ধৰিলে। পাচে মকজনা গোৱায়ে বনে বনে সবলকে সমালোচনা কৰি ৰাজিৰে উদয়াদিত্যকে ধৰিলেগৈ। চানিচীয়া বৰবক্ৰাক, পাপং মেওপক গিতাতে কাটিলে। ১৫৯৫ শকত, তাম্ৰ মাসত, বখো-ৰাজি সব গোৱায়ে উদয়াদিত্যক মানি ৰাজা হ'ল। পাচে বৈবাণীকো মানিলে, লোহিতাত্তো মজ কৰিলে। তাত পাচে অতিমেক হৈ ৰামস্বজ নাম ললে; শক ১৫৯৬। ১৭০ ॥

ৰামস্বজৰ বৃত্ত।—চুটিলাকো মানিলে, তাত পাচে অনেক উৎপাত হল। মগন তল গল। ঠাৱিকাত তালুক পৰিল। চানি; ৰাজা, বাকচীয়া বৰগোৱাঁই, দুইকো মিছা ৰাদ মানিলে। তাত পাচে ৰামস্বজ ৰাজাৰ ভৰবান হল। বৃত্তা হব হেন আনি ফুকনবোৰ সবলিতে আলচ কৰি উদয়াদিত্যৰ পুত্ৰ কলীয়া গোৱাঁইক ৰাজা পাতিবলৈ যুক্তি কৰিলে। পাচে ভেবেৰায়ে আনি ফুকনবোৰকো বৰফুকনকো ৰাজিৰে কাটি শাস্ত দিলে। পাচে ৰামস্বজ ৰাজা স্বৰ্গী হল ১৫৯৬ শকত, আদাৰ মাস, বুধবাৰে ১৮ দিন গতে। ১৭১ ॥

ভেবেৰাই পতা ৰজাসকল।—তাত পাচে ভেবেৰায়ে লাটক পাতিলে শৰাইঘাটিলে, বোলে, “ৰাজা নিং দিছে বুলি কৈ বোৱাকোঁৱৰ ফুকনক ৰাজিতে মানি আহিবি।” পাচে লাটৱেও ৬৮ কথা কৈ শৰাইঘাটৰপৰা আনি ফুকনকো, বৰা-মককো গৰিহতলীত মানি আহিল। পাচে ভেবেৰায়ে চানচিৰ পৰা কুমৰ আনি ৰাজা পাতিলে ১৫৯৬ শকত, মাস আখান, বুধপাতি বাৰে ১২ দিন গতে নিশা। বৰবক্ৰাৰ জীয়েকক কুঁৱৰী পাতিলে। পাচে তিপান ৰাছাৰো ভেবেৰাক মানি ৰাজা হবলৈ আহিল। তাকো ভেবেৰায়ে পৰ্দতীয়া আনিত

খেদিগে মাঝিলে, নামকপীয়া রাজ্যকো মাঝিলে। পাচে রাজ্য, কুঁতরী, চেংখা
 কুম, তিনিও আনছিলে ডেবেবাক মাঝিলে। এই কথা ডেবেবারে জানি
 তিনিও মাঝিরে মাঝিলে; শক ১৫২৬, নাস শ্রাবণ। তাত পাচে ডেবেবারে
 তুতখান পবা কুমর আমি রাজ্য পাতিলে ১৫২৬ শকত। এই কথা পবাই-
 বাটত বুঢ়াগোহাঁই, বরকুকনে তনি কুমর রাজ্যখোয়া সকলোবে লনালোচন কবি
 বুঢ়াগোহাঁইক রাজ্য পাতি ডেবেবাক মাঝিবটল উজাই গাঁল। ডেবেবারে সকলো
 উজাবর তনি লাউ-ডেকাক কাটি যাত্রা কবি বাঁহগবাত দুছক সনুখে বহিলগৈ।
 পাচে বুঢ়াগোহাঁই বরকুকন পাবন তনি বাঁজার জোহাঁই বরগোহাঁই গড়
 হাজ হই বহিলগৈ। পাচে ডেবেবা পবান, রাজ্যও হাইঠা তবিত বহিলগৈ।
 পাচে বরকুকনে রাজ্যকো ডেবেবাকো মাঝিলে; শক ১৫২৬, নাস আশ্বাণ।
 তাত পাচে বুঢ়াগোহাঁইয়ে বোলে, "পূর্বাংপরেও আমি পাত্রে, রাজ-গোহাঁইয়ে
 রাজ্য হব পাছ।" এই বুলি দিহিচর পবা কুমর আমি ১৫২৭ শকত রাজ্য
 পাতিলে। আশ্বাণত রাজ্য অভিষেক হল। আকাশত অগ্নি অলিন, ধুন
 কেতু পলিল। পাচে বুঢ়াগোহাঁইক বহিবটল কুমরবোবে হাজ কবিলে। পাচে
 বুঢ়াগোহাঁইয়ে জানি দিহিচরীয়া রাজ্যকি মাঝিলে শোলাগেবে গড়তিতব
 সোমালগৈ। পাচে দিহিচরীয়া রাজ্যই জানি নেরিবি বুলি খেদি আহিল
 গোহাঁইয়ে বর মোরাবি পবান বোলা এবি, দিহিচলে উজাই তটীয়াই গাঁল
 শক ১৫২৭। পাচে বুঢ়াগোহাঁই শালকুমরত বৈ উত্তবকোল দক্ষিণকোলর
 লোক ববাই বরকুকনলোকো জনাই পঠালে। ফুকনেও বেচা বববকতা আদি
 কবি কুমর, রাজ্যখোয়া হাজবিকীয়া, লোকজনক বুঢ়াগোহাঁইর হাঁইক পঠালে।
 দিহিচরীয়াবাজাও মাধুসকো মত্যা কবি বুঢ়াগোহাঁইর তলে পঠালে।
 পতিতসকলকো পাতিবে তত্ৰাপি গোহাঁই নাছিল। রাজ্যও দুছক বনে
 সিংহ বুঢ়াবত বহিলগৈ। পাচে কুঁতরী প্রবান দুছ হ'ল। রাজ্যও দুছ
 ভক হই নগবত বহিলগৈ। চাবিও কোঁতর পবান। গোহাঁইয়ে আহি শাক-
 বাবী নাওশালিত মিত হল; রাজ্যকো চক্ষু কাহিলে, এতকে রাজ্যও বগাঁ
 হ'ল, ১৫২৮ শকে, বুঢ়াববে। চাবিও কোঁতরক মাঝিলে। পাচে পূর্বাংতীয়া
 কোঁতরক আমি রাজ্য পাতিলে। বুঢ়াগোহাঁই জীরেকক কুঁতরী পাতিলে,
 শক ১৫২৮, বুঢ়ম্পতি বাবে। বরকুকনর জীরেকক পূর্বাংতীয়া কুঁতরী পাতিলে।
 বুঢ়াগোহাঁইর জপা গোহাঁইক বরগোহাঁই পাতিলে। কেশুওরিয়া বরপাত্র
 নাতিরেক বরপাত্র পাতিলে। উপরানিতা রাজ্যর পবা পাত্রর স্বরীণ
 হল। ১৭২ ॥

নবাব আৰু স্বৰ্গদেৱৰ পত্ৰ।—তাত পাচে মেটেকিহান বুঢ়াকুন আছিল। এক বৎসৰ পাচে চকাৰ পৰা ছাত্ৰা-ৰ্থা নবাবৰ বেটা আব্দুল নাছিব ৰ্থা নবাবলৈ কৈ পঠালে বোলে, “পাংগাৰ বেটা হুলতান লাগুনে ১,০০,০০০ ঘোঁৰা, ১০০ হস্তী সহিতে ৰাজমহল পুবেশ হৈছে। বুলি মোলৈ বাৰ্তা দিছে, আৰু বুলিছে, নামাশুঙৰ বৰকুকনলৈ একবোৰ চিৰপায় এক লেৰা দি ইয়াক কৈ পঠাইছে। পূৰ্ণ সীমানাত সিৰোৰ বাঁহৰ আৰিঙ পূৰ্ণ সীমানাত ৰহিম। পূৰ্বে যেমতে ধৰণে একলাস প্ৰীতি চলিছিল এখন তেনেত হৰ, যদি এখন নহৰ তৰে সি কিছু গো-গুৰুণ হানি হৰ তাৰ তাৰ বৰকুকনে পাব। ইয়াৰ শত্ৰুত্বৰ শীঘ্ৰে কৈ পঠাব।” এই বুলি এবনি কঢ়ি লিখা পঠালে। তাৰ অৰ্থে অনুসাৰে বৰকুকনলৈ আব্দুল নাছিব-বাঁৰে বঢ়লা লিখা লিখি দুয়ো খানি লিখা এক যোৰ সিয়া কাপোৰ সহিতে বাবুলিৰ মানুহ এটিয়ে সৈতে আৰু আটা মানুহ দি পঠালে। তাত মানুহ বৰকুকনৰ ঠাই পানতৰি কলীয়া কটকীত কৰি উলৈকে ৰাকু: বুঢ়াগোহাঁইলৈকে জনালে। ই ঠাইত পত্ৰ বুঢ়াকুকনে শুনি বিধাৰণহেন দেখি লিখাবো সনাচাৰ জনালে। মহাপাত্ৰ ৰাকু: বুঢ়াগোহাঁই এইখান বুলিৰ দিলে, “পূৰ্ণাপৰে সিয়া কাপোৰ দিয়া নাই। এখন ধাৰণ এৰি সিয়া কাপোৰ কিম্বা দিলে? বৰকুকনৰে ছাত্ৰা-ৰ্থাৰে সমান পাত্ৰহে লিখিব পাই। বৰকুকনৰ মান তলত লেখি ছাত্ৰা-ৰ্থাৰ নাম কিৰ উপৰত লেখিলে? আৰ সীমানা ৰান সি কৈছে সীমানা তাকিৰো নহয়। ইশুৰে ৬ বাক যেখন দিহে ৬ সেয়ে ভোগ কৰে। ৬ যোৰ সীমানা বোলন এইখান অনুচিত। বিসমৰণ হৈছে বুলিলে। আৰ ঘোঁৰা হস্তী বিস্তৰ ঘৰ্ণাই বিধান লিখিলা সি তোমাৰ ঘোঁৰা আমাৰ মানত পত্ৰ, বাতো সি আপুনি তৌৰ ৰকুক চকাৰ মোহাৰে তাৰ কথা কি কৰ লাগে।” এই বুলি এবনি লিখা দি বঢ়ালৰ মানুহটিক বিদায় দিব দিলে। পত্ৰ-বলেশৰে কিবাই দিলে, বাবুলিৰ মানুহটি উঠাহাটীতে বহিল। ইতি, শক ১৫৯৯, কাৰ্ত্তিক মাস। ১৭৩ ॥

চিষ্টামনি গড়।—কতোদিন আৰু পূৰ্বতীয়া ৰাজ্যক চোৰে কাটিলে ৰাজ্য কখনপিহে জীলে। চোৰো নাপালে। বুঢ়াগোহাঁইয়ে কুকনবোৰেৰে আলচি বোলে, “শৰাইঘৰীয়াবোৰেহে মানুহ পঠাই ৬ক কটালেহি।” এই কথা শৰাইঘৰীয়াবোৰে শুনিলে। আৰ বুঢ়াগোহাঁইয়ে চিষ্টামনি-গড় বান্ধিলে, শক ১৬০০, মাস কাঙন। ১৭৪ ॥

দ্বাদশ আধ্যায় ।

গুৱাহাটীত নবাব মনচুক-বাঁহী ।

নবাবৰ গুৱাহাটী আক্ৰমণ ।—আত্ম অন্তৰে জানুক বৰকুকন প্ৰভুতি
সকলো কুচনে বোলে, “আমি দেখোঁ গুৱাহাটীৰ গড়ত শত্ৰুক অনুখৰি বহিছে।
মাজ ৰাইজাত গড় বান্ধে কাটন, জানাইলকেহে বাহে ।” পাচে মৰেও আলচি
ৰাখি কুকনৰ তলৈ নানুহ পঠালে। বহুদিনেৰে কথা-বাৰ্তী হৈ গুৱাহাটী
এৰিবন নুজি কৰিলে। আৰু বৰকুকনে সমস্তৰে সমালোচন কৰি বুঢ়াগোহাঁইলৈ
আছিলাপাতি পুজি পঠালে, তাকো নিদিলে। এতেকে গুৱাহাটী এৰি মৰে
উজাই আহিল। নবাব মনচুক-বাঁহীয়ে চুনা চপে নুজি পাই গুৱাহাটী জনেহি।
পাচে বুঢ়াগোহাঁইলৈ গুৱাহাটীৰামকল আহিবৰ উনি সটানো সহিতে বেদি
গৈল। বৰকুকনো কলিগাবৰলৈ বহিল। পাচে কিকিৰীল কুকনে টেপ-
তলীয়া কুকনক নৌ কুকনকনক, দুইকো ধৰিলে। পাচে বুঢ়াগোহাঁইলৈ ভাগি
পলাল। সাহসৈয়াত বেদি ধৰি কলিগাবৰলৈ নি থকা নি ধলে, শক ১৬০০।
ৰাজাও পৰ্ৱতলৈ পলাল। পাচে বৰকুকন বোলে, “এই চিহ্না নকৰিব
আৰু এইখন বিচাৰ কৰক। জনেৰক কোনে কাটিলে? মাজ ৰাইজাত কোনে
গড় বান্ধিলে?” পাচে ৰাজা বোলে, “এই সকল বুঢ়াগোহাঁইলৈহে কৰিছে,
নই নাজানো।” পাচে বুঢ়াগোহাঁইলৈ আহিব দিলে; গোহাঁইলৈহে নাতি
বাৰিলে। সেই সময়ত চলাৰ পুতেকক, যদুক দুইকো বড়াললৈ পাকিলে
হস্তী বাঁহ, আগক কাঠ, গাঁহ, চানৰ, সোণাৰ কাপোৰ, পীৰা, সোণাৰ ফনি,
পত্ৰ-মলেশ মি। বৰকুকনে বোলে, “চলা, তই গলে নইহে যাত্ৰ। পাংগানো
পত্ৰত বেচনেক বাজা নুজি নেহে নোক তেনে কৰিব।” চলাকো বিত্তৰ
বত্ৰ অলকাৰ দিলে। পাচে চলাও বড়াললৈ গল। ১৭৫ ॥

পৰ্ৱতীয়া বজাৰ মুক্তা ।—তাতি পাচে পৰ্ৱতীয়া ৰাজাৰে মেচা বৰ-
বৰাডাৰে বৰকুকনক ধৰিলেই মন কৰিলে। বৰাডাৰে বোলে, “অমন ধৰিব
নোৱাৰে, একে লগে ব্ৰহ্মপুত্ৰত শপত কৰিছোঁ। যদি কলিগাবৰলৈ বড়াল
আনে সেৱৰ আজাৰে ধৰিম অহণো।” আৰু গড়গৰা মণিকৈ-নেওগ তাকো গড়
আউতাবলৈ বুলি কলিগাবৰলৈ পাকিলে জনকৈ কুকনক ধৰিলে। সেওপেও
কলিগাবৰ পাই কুকনক সকেতে কলে। তাত পাচে লাপিতৰ পুতেক
পানী-নিহিলা কুকনো গড়গাৰৰ পৰা পলাই কলিগাবৰলৈ গৈ বৰকুকনত
সমস্ত কলে। পাচে কুকনেও তাই ভাতধৰাক সংশপৎ কৰি কুকন পাতি
ধৈ কলিগাবৰৰ পৰা সটানো গড়গাৰলৈ আহিল। পাচে ১৬০১ শকত

পৰ্বতীয়া ৰাজ্যক মাৰিলে। সেই শকতে চামঙৰীয়া কৌতৰক ৰাজ্য পাতিলে। পাচে চামঙৰীয়া জৰা ৰাজ্যও জুৰ বাস লেচাপত থাকি বেটেকাত পাট কৰি ৰহিলেগৈ। ১৬০১ শক, মাস জেঠৰ পাচ দিন মাওতে বৃহস্পতিবাৰ। বৰ-কুকনৰ জীয়েক বৰকুঁৱৰী ভাতবৰাৰ জীয়েক পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী। তাত পাচে চলাক গড়গামটল বিদায় দিলে বজালৰ গোবিন্দৰাৰ কটকীক লগত দি যোৱা পত্ৰ-লগেশ দিলে। বজালে পত্ৰতো এইখান লেখিলে, "ৰাজা বৰকুকন তোমাৰ মোহননকো মাৰি ৰাজ্য হৈ থাক। আৰ যিবা দেখুৱন তাক আমাৰ ঠাই দি পঠাব।" এই বুলি পত্ৰ দি বিদায় দিলে। পাচে সিহঁতো আহি গড়গাওঁ পালেহি। পাচে কুকনেও আনন্দ জৰা বজালৰ কটকী তুলিলে। তাত পাচে পুনৰ্দ্ধাৰ তুলি বিদায় দিলে। ১৭৬ ॥

লালুকসোণ্য বৰকুকন বৰ।—তাত পাচে বৰকুকনক মাৰিবলৈ সকলোও আনচি ভেঁটাটক আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ভেঁটায়ে কুকনক বুচি মাৰিলে। তাত পাচে লাম্বাখক বৰকুকন পাতিলে। পানী-দিহিগীয়া বৰনকতা হ'ল। লৰেও আনচি ভাতবৰাক ৰহিবলৈ খেদি গ'ল কলিয়াবৰলৈ। পাচে ভাই ভাতবৰা কলিয়াবৰৰ পৰা পুতেকটি সহিতে এখনি আগলাগি নাৱেৰে পলাই মনচুৰ-ৰাত মিলিলগৈ। তাত পাচে ৰাজ্যকো বেটেকাৰ পৰা আনি হাতী-শালৰ কোষত পাট কৰি ৰহিলহি। এই বতে একবংশৰ হ'ল। পাচে সমস্তে ভাৰতীয়াসকলে সমালোচন কৰি বোলে, "অসামৰ্থ ৰাজ্যৰে ফিকৈ ৰাজ্য বজা কৰিব? সামৰ্থ হলেহে ৰাজ্য ৰাখিব পাৰিব।" এই বুলি তুঙ্গখপীৰ কুঁৱৰক কলিয়াবৰলৈ দি লাম্বাখক বৰকুকন প্ৰভুতি সকলো কুকনে ১৬০১ শকত অভিষেক কৰি ৰাজ্য পাতি গড়গাওঁলৈ পঠাই সব লৰা ৰাজ্যক মাৰিলে। ১৭৭ ॥

চুলতান আজবতৰাৰ পত্ৰ।—১৬০০ শকত আমাৰ মাসত কলিয়াবৰৰ কুলুকনলৈ পাংগাৰ বেটাৰো দিয়া আমাৰ কটকী চলাৰ মাগচৰণ, বদুৱে অনা বজালৰ পৰা বজাল কটকী গোবিন্দৰানে অনা এই লিখা, ১৬০১ শক, কাছিক মাসত বৰকুকনক মাৰিলত গলাবৰলিহে ৬দেৱে চেটিয়া কুকনলৈ দি পঠালে ছবলুৱাত পাই ৰামকন্দলীত কৰি। পাচেও ৰামকন্দলীতে গড়-গাওঁলৈ নিলে, তাৰে মকল, —

কৃপাযোগ্য মহাপাত্ৰ শুবচিহ্নক ৰাজা বৰকুকন, অনুগ্ৰহ লিখনঃ কাৰ্য্য-ক্ৰাণে, আসামৰ ৰাজাই ৰাজ্য তোমাক দিলে, ইয়াক সত্য কৰি জানিব।

নি-ৰাজ নি-হোমৰ মাছাইক। নিমিত্ত মহানন্দা চতুৰ থাকিবা পঠাইতেছি,
আপোনাৰ কোল-পড়া নিচান ওপৰ তেজিতেছি। তুমি চিত্ত কৰাষ্ট কৰি
যে লোক লকৰ লাগে তাক ইমিন চতম-খাঁৰ ঠাই লৈয়া তাকিহো হোমৰ
সাথ হাইবেক। যে পুৰানে বুঢ়াগোহাঁই বৰগোহাঁই খেদাইবাক পান, হোমৰ
আমোল হয়, হোমৰ ৰাজা হয়, তাক কৰিবা। এইকপে লেখিছিল,
সোণোহালী লেখ।

সেই কটকীক কুৰিবাৰিত থৈছিল। নবাবৰ ঠাইলৈ বৰি পাংগাই
উকিল আহিল তাক আপৰাতি আনিব লাগে। এই কাৰণে নাওশান চাবৰ
চলে গৈ ফুকনে তাক বিলায় দিলে *। ১৭৮ ॥

বঙ্গালৰ পৰাজয়।—এটহতে একবৎসৰ হ'ল। তাত পাচে মহানাজা
বৰকুকন পুত্ৰিত ডাঙ্গৰীয়াসকলে সমালোচন কৰি, তুঙ্গখীয়া খনধৰমিহ
মহানাজা ডাঙ্গায়া মাৰি মণ্ডুক-বাক বৰিবাক পুতি ডাঙ্গৰীয়াসকলক আত্মা
কৰিলে। লান্দাংক বৰকুকন, গড়গড়া শক্তিচক ফুকন, চাৰিগীয়া ফুকন, বিহ-
পুৰীয়া ফুকন, হাবিনহি কাঙিন নাতি চেংবাই ফুকন, নিহিগীয়া বৰমতা পালতগৈ,
কলিগাবৰন পৰা ১৬০১ শকত আদাম মাসত যাত্ৰা কৰিলে। মক্ষিনকোলে মাত্ৰ
তবে গৈ কাজলী পালত আচানৰ ঠাই অনেক ডেৰি কাজলী, পানীবাটী-
কুৰাতা, এই তিনি থানা এৰি বলে নোৱাৰি বাহ-নাওবা মহিহে ডাঙ্গায়া
সোমালগৈ। কাজলীত বকোতা নাও কালপাহাৰত পৰিল। বাহনাবীৰ
থানাকো তকুৰা মানুহে থাকিলে। তাতো বঙ্গালৰ দৌবা, ললুক কিছু পালে।

*এই পাতটো মূল পুথিত বৰ বৰকুকনক থৈ আছে। পাতটোৰ শীৰ্ষলৈ-বহলে ৪১-
৪২খীয়া গাৰি দিয়া। পুথি নিখোঁতাই মূল চিত্ৰিত বিবিধ ঠাইত আল্পী আছিল তাত "আলি
আছিল" বা "আলি বিবিজিল আতো" বুলি বদামানত লেখুৱাই দিছে। পাংগান পুত্ৰক
চুলতান মাকৰ তৰাৰ চত্ৰচিল "পাংগান বেটান হ'ল পৰান" ঠাইত আকি দিয়া হৈছে;
সেইবাবে "পাংগান বেটান মোচবন" ঠাইত এটা মোচবন ছবি দিয়া হৈছে। "১৬০০
শকৰ আদাম মাসত কলিগাবৰন বুলুককমলৈ" "নাওশান চাবৰ চলে গৈ ফুকনে
তাক বিলায় দিলে।" এই কথাখিনি উক্ত বৰিত পাতটোত আছে।

সোণাপুৰৰ খানাকো বহিলে; তাৰ খানাহাৰো পৰিল; লোকজনো বিস্তৰ
পৰিল। বোঁৱা, বনজুৰ, আনো বহুজাত বিস্তৰ পালে। কিছুমান মানুহ
পলাইহে এৰাল। জৰদুৱাৰ মানুহ ভাগি ইটাখুনি সোমালগৈ। এইকালে
বাহিৰ খানাহাৰ লোকজন ভাগি ইটাখুনি সোমালগৈ। আচামেও নাৱে-তৰে
ইটাখুনি চাহবুৰজত ধৰিলেগৈ। ইটাখুনিৰ লোকজন সহিতে আলিএকতৰে
উনানল খানাত বহুৱাইল পাতিছিল। দক্ষিণকোলাত পৰ্ৱাৰ পানী-দিহিঙীয়া
বৰবৰুৱা, নেওগ-কুকন, পিকচাই ডেকা-কুকন আনো ৰাজখোৱা, ৰাজবিৰীয়া
সহিতে সমদলে শবৰীয়া পৰ্বতৰ আগৰ কেঠিত আছে। বহুতো ইটা-
খুনিৰ পৰা ওলাই আহি পানী-দিহিঙীয়া বৰবৰুৱা, নেওগ, কুকনৰ সন্মুখে
বহিলেহি। আসোৱাৰী বোঁৱাৰ পৰা নানি হাত-চানিহে গড়ত বহিলেহি
তাক দেখি ননি হাজাৰীয়ে গড়ৰ বোঁৱা-সৰখা কাটিবলৈ ধৰিলেহি। সিহঁত
আমান মানুহৰ গুলীত পৰিল। আনো অনেক লোক পৰিল। আলিএকতৰ
পলাই ইটাখুলিত সোমালগৈ। সেই দিনৰ পৰা ওলাব নোৱাৰিলে, ঠলোতা
যুদ্ধো নহল, ইটাখুনিৰ পৰা গুলীয়াইছিলে। পানী-দুৱাৰত পানী-দিহিঙীয়া
ৰাজখোৱা প্ৰমুখো অনেক নাৱেৰে জয়ন্তিসিংহে সহিতে বিস্তৰ বেজি বুদ্ধ
কৰিলে। আচামেহে তিনি তাকো ধৰিলে। উত্তৰকোলাতো সলান বৰ-
গোহাঁই, চেংধৰা কুকন, শদিয়াবোৱা মৰঙীয়াৰ লোকজন সহিতে চাহ-
বুৰজত সন্মুখে আছিল। দক্ষিণে বৰকুকন, উত্তৰে পানী-কুকন। পাচে
বহুতো পলাল যুদ্ধ হাবি। ডাঙৰ মাল, ১ দিন গতে বুদ্ধৰাৰে ইটাখুনিৰ পৰা
প্ৰভাততে আলিএকতৰ প্ৰমুখো, লোকজন এৰি, অল্প মানুহেৰে নাৱে পাব
গৈ বনজুৰ-বাঁৰ ঠাই ভাগি গ'ল। সেই দিন দুপৰ বেজি হলাত নাৱেৰে বনজুৰ-
বাঁও ভাগি বজামাটিলৈ গ'ল। যতমল আলিএকতৰ সহিতে, তৰেও ৰাজ
ইজমণি, দলসিংহ, ক্ষবিৰ-বাঁ প্ৰমুখো বিস্তৰ লোকজন হঠোৰি বজাৰি আসোৱাৰি
গৈ গ'ল। নৱাৰ বনজুৰ-বাঁও গুৱাহাটীত তিনি কংকৰ পাক ৰাহ ভোগ
কৰিলে। ১৭২ ॥

বিষয়ৰ শাস্তি।—পাচে চোটিয়া কুকন গুৱাহাটীতে বহিল। বিহিঙীয়া
বৰবৰুৱা প্ৰমুখো কুকন ৰাজখোৱা নাৱে-তৰে মানহা পৰ্য্যন্তে বেজি বনজুৰ-
বাঁক নপাই ভগনীয়া লোকক ধৰি মানহাৰ পৰা উলটি আহিল। তাত পাচে
গুৱাহাটীমানকলে কুকনে মনে মনে সমালোচন কৰি ৰাজায়েৰে লান্মাখক
বৰকুকনক গুৱাহাটীতে ভাগি ৰাজাটলৈ দি পঠালে। ১৭৬ বৰ-দুৱাৰ লুবি
আনি ধৰলৈ বিদায় দিলে। তাত পাচে গড়গুৱা শদিষ্টে, নেওগ-কুকনক

বরকুকন পাতি পঠালে । এইনতে দুই বৎসর হ'ল । পাচে ওরাহমিয়া কুকনবোবে এটি কুমর আনি রাজাক গুচাবলৈ মন করিলে । বরকুকনেও লঙ্কেটে ৬দেবলৈ জনালে । মহাবাজাও গোহীদিবোবেবে সমালোচন করি চাষখরা গড়ত বহিলগৈ । ওরাহমিয়া বরকুকনবোবো বর সাধমান হুয়া বহিছে । পাচে ৬৬ উপায় করিয়া কলিগাষবলৈ আনি চাষিজীয়া কুকন, নুতানগোহীই কুকনক টকনিয়াই মাঝি শালত দি ওটোরাই গড়গ্রামলৈ আহি স্বতন্ত্র হৈ বহিল । তাত পাচে নামলজীয়া কুকনকো টকনিয়াই মাঝি শালত দিলে, পানী-কুকনকো মাঝিলে । ১৮০ ॥

গুৱাহাটীৰ ক্ষেত্ৰ-পৰ্বত।

গুৱাহাটী অঞ্চলৰ গিৰি-ভীৰ্জ সমূহ ।—১৬১৪ খকত শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণসিংহ স্বৰ্গদেৱে পুথি বিচাৰি গুৱাহাটীৰ ক্ষেত্ৰ-পৰ্বত লিখা কৰা ।—

- ১ । হাজোৰ নাৰতৰ পৰ্বতৰ নাম মণিকুট।
- ২ । কেনাৰৰ পৰ্বতৰ নাম মদনাচল।
- ৩ । কামেশ্বৰৰ পৰ্বতৰ নাম গোকৰ্ণ।
- ৪ । যোকাৰ পৰ্বতৰ নাম থকাবাচল।
- ৫ । তনজা পৰ্বতৰ নাম মক কুবেৰাচল।
- ৬ । বাগতা পৰ্বতৰ নাম মকবেচৰ।
- ৭ । উত্তৰাৰ পৰ্বতৰ নাম বখৰৈ।
- ৮ । বলিবাড়িৰ পৰ্বত, নাম আলানৈ।
- ৯ । আগিঠাটুটি পৰ্বতৰ নাম অগি।
- ১০ । তাৰ পূবে চিলাৰ পৰ্বত।
- ১১ । চিলাৰ উত্তৰে বৰ পৰ্বতৰ নাম কালজোৰক।
- ১২ । তাৰ উত্তৰে পৰ্বতৰ নাম কটাপাহাৰ।
- ১৩ । তাৰ উত্তৰে খৰাগন্ধাৰপুৰ।
- ১৪ । কটাপাহাৰৰ পূৰ্বে বৰখান পৰ্বতৰ নাম নক্ষত্ৰাচল।
- ১৫-১৮ । তাৰ চাৰিকাষে চাৰিটা পৰ্বত আছে, আৰো নাম সেই।
- ১৯ । তাৰ পূৰ্বদান পৰ্বতৰ নাম গিৰিকাচল।

- ২০। তাৰ উত্তৰে ভাৰানতে নটুৱানচা পৰ্ব্বত বোলে, তাৰ নাটিকাচল।
- ২১। তাৰ ঐশানো ছত্ৰাচল পৰ্ব্বত।
- ২২। তাৰ দক্ষিণে নীলবাঁতপ।
- ২৩। তাৰ দক্ষিণে দীৰ্ঘেশুৰী পৰ্ব্বত, তাকে দীতা পৰ্ব্বতো বোলে।
- ২৪। তাৰ ঐশানো বানগাচল।
- ২৫। পূবে কুমুদাৰ উত্তৰে নাভুৱান পৰ্ব্বত আছে, লগুৱাৰি নাম।
তাৰ দক্ষিণে এটি সৰু পৰ্ব্বত আছে, তাৰ নাম কুবেৰাচল।
- ২৬। তাৰ অগ্নিনিশে কুমুদা, তাকে ভৌক পৰ্ব্বতো বোলে।
- ২৭। তাৰ অগ্নিনিশে ৰাজ পুৰিখোৱা পৰ্ব্বত বোলে, তাৰ নাম
দশশুৰেৰ।
- ২৮। পশ্চিমে এক যোজানৰ আছে চাহবুৰুজ বাক বোলে, তাৰ নাম
নৰিকৰ্ণেশুৰ, তাতে মহাদেউ আছে।
- ২৯-৩০। তাৰ পশ্চিমে দুটি পৰ্ব্বত আছে, একাটিৰ নাম আবুনি, এটিৰ
নাম এনুনি।
- ৩১-৩৩। তাৰ পশ্চিমে তিনিটি পৰ্ব্বত আছে, তাৰ নাম নিৰিকাচল,
তাতে বদাধৰ নামৰ আছে।
- ৩৪-৩৫। তাৰ নৈৱত কোণাত ভগনুাৰ নামৰন সৌল আছে।
- ৩৬। তাৰ দক্ষিণে চক্ৰ পৰ্ব্বত আছে, তাতে নামৰেশুৰ গোসাঁজি
আছে।
- ৩৭। তাৰ পূৰ্বে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বাগত ইল পৰ্ব্বত আছে। তাতে
লহগুাৰি নাম মহাদেউ আছে।
- ৩৮। চক্ৰ পৰ্ব্বতৰ দক্ষিণে অশু পৰ্ব্বত আছে। পৰ্ব্বততে জমাকিন
গোসাঁজি আছে।

- ৩৯। অনার্দনব নকিণে অশুক্রান্ত তীর্থ আছে।
- ৪০। অশুপৰ্বতন বানবা কোণে ছোট ছোট চারিখানি পৰ্বত আছে, তার নাম গোবিন্দ।
- ৪১। তার তিনিখানি পৰ্বত এৰি গীতাকুণ্ডৰ ওচৰত বি পৰ্বতখানি আছে তাতে ছটাধৰ গোসাঁকি আছে। অশুক্রান্ত গীতাকুণ্ড দুইৰ মধ্যত এক নিজবা আছে, তার নাম সত্ৰাছবা। তাতে স্নান কৰিলে নিসন্তানবো সন্তান হয়।
- ৪২। গোসত্ৰ পৰ্বতন নৈৰন্ত কোণাএ লোহিতা কাষৰে, জুবীয়া থাক বোলে তার নাম বায়ুপৰ্বত। তার তিনি শৃঙ্গৰ তিনি নাম, এক শৃঙ্গ বক্ষী, এক শৃঙ্গ সমস্ততী, এক শৃঙ্গ বিষ্ণু।
- ৪৩। তার পশ্চিমে শৰাইঘাটৰ বুকৰ থাক বোলে, তার নাম লোহিতাশুব পৰ্বত।
- ৪৪-৪৮। তার ঐশানো পাঁচটি পৰ্বত আছে, তাযাত নঠিয়া বোলে। তার এক শৃঙ্গ তসনকুট, এক শৃঙ্গ ছানকুট, এক ক্ষেদকুট, এক মন্তকুট, এক শোককুট।
- ৪৯। তার ঐশানো এটি পৰ্বত আছে, তার নাম মন্তকুট।
- ৫০। তার পূৰ্বে নদন পৰ্বত।
- ৫১-৫২। তার নকিণে গিৰিকাচন। উত্তৰে দুটি পৰ্বত আছে, তার নাম কলুক, তাতে কাঠিক আছে।
- ৫৩। হাতীনুবা পৰ্বতত বাবেশুব, পিঙ্গলেশুব, দুই গোসাঁকি আছে।
- ৫৪। তার উত্তৰে কামবেদু পৰ্বত।
- ৫৫। তার উত্তৰে গণেশ পৰ্বত।
- ৫৬। তার উত্তৰে ভবঘাট পৰ্বত।

- ৫৭। তাৰ উত্তৰে গছমার্কিন।
- ৫৮। তাৰ অগ্নি কোণাত তুঙ্গেশ্বৰ গোসাঁঞি আছে। গছমার্কিনৰ পূৰ্বশৃঙ্গৰ নামত বুজাশিলা আছে। তাৰ দক্ষিণে অতবালৰ কুণ্ড। তাৰ পূৰ্ব অগ্নিকোণে তিনি শৃঙ্গ সমন্বিতে এক পৰ্বত আছে, তাৰ নাম লাঙ্ঘন, লোকে বারবটৈ বোলে।
- ৫৯। তাৰ পূৰ্বে বাবাহ পৰ্বত।
- ৬০। তাৰ দক্ষিণে বন্য পৰ্বত।
- ৬১। তাৰ দক্ষিণে অনন্ত পৰ্বত।
- ৬২। তাৰ সাতোটা শৃঙ্গ আছে। অনন্তৰ পৰ্বতৰ নৈৰৱ্ত্তি পৰ্বত, লোকে বাক্স বোলে। তাতে নিবীতেশ্বৰ মহাদেউ আছে।
- ৬৩। অনন্ত পৰ্বতৰ পশ্চিমে সিদ্ধেশ্বৰ গোসাঁঞি আছে। সেই পৰ্বতৰ নাম বায়েশ্বৰী। তাৰ তিনি শৃঙ্গ আছে; এক শৃঙ্গ সিদ্ধেশ্বৰ, এক শৃঙ্গ ব্যাসেশ্বৰী, এক বড়েশ্বৰ।
- ৬৪। তাৰ পশ্চিমে শ্ৰীহাতীন কামৰত দুইকোষ সমন্বিতে গোবিন্দ পৰ্বত আছে। এক শৃঙ্গৰ নাম গোবৰ্দ্ধন, এক শৃঙ্গৰ নাম জ্ঞান।
- ৬৫। তাৰ উত্তৰে একখানি পৰ্বত আছে, তাৰ নাম দুৰ্গা।
- ৬৬। লোহিতাৰ দক্ষিণে হাতীনুবাৰ দক্ষিণে গজসার্কিন নাম।
- ৬৭। তাৰ পূৰ্বে বদ্যানক পৰ্বত আছে।
- ৬৮। তাৰ পূৰ্বে চিৰকীট পৰ্বত।
- ৬৯। তাৰ পূৰ্বে কপিৰী, কামধেনু দুই পৰ্বত।
- ৭০। তাৰ পূৰ্বে নোমদত্ত নাম এক পৰ্বত।

- ৭১। তার পূর্বে তৎকালি পৰ্বত।
- ৭২। তার পূর্বে নীলাচল পৰ্বত। পূৰ্ব শৃঙ্গ ব্রহ্মা, তাতে তুরনেশ্বরী। মধ্য শৃঙ্গ বিষ্ণু, কামাখ্যা আছে। পশ্চিমাংশে শিব আছে সেই শৃঙ্গ শিব।
- ৭৩। শিব শৃঙ্গের পূর্বে বরাহ শিলা, কল্প শিলা। ব্রহ্মপুত্রের পূর্ব, অগ্নি কোণে তিনি শৃঙ্গ সমন্বিতে গাহবী পৰ্বত আছে। এক শৃঙ্গের নাম গোবী, এক শৃঙ্গ দুৰ্গা, এক শৃঙ্গ বেতাল।
- ৭৪। তার পূর্বে যবেশ পৰ্বত আছে। তার পাশ্বে শৃঙ্গ, এক প্রৌতম, এক ধন্যকর্ণ, এক সুবর্ণপারিতী, এক কুমারী, এক ক্রিবাটী।
- ৭৫। তার পূর্বে ভিবর পৰ্বত আছে।
- ৭৬। তার উত্তরে চিত্রকূট পৰ্বত, তাকে শব্দীয়া বোলে।
- ৭৭। চিত্রকূট পৰ্বতের পূর্বে ত্রিলোচন। তার চৌদ্দমুখী শৃঙ্গ। লোহিতার কাষে দুই শৃঙ্গ আছে তার নাম সোমলতা।
- ৭৮। তার পশ্চিমে বজ্রাচল, তাকে ইটামুখি বোলে।
- ৭৯। তার পশ্চিমে ত্তেশ্বর শিবলিঙ্গ আছে।
- ৮০। তার পশ্চিমে অগ্নি ক্ষেত্র, তাতে বোম জনার্কন আছে। সেই ঝানিকে কলিক পৰ্বত বোলে।
- ৮১। তার ঐশান্যে কলি পৰ্বত আছে। তাতে কলির মূৰ্ত্তি আছে। সেই ঝানিটল গলে শকলো পুণ্য নষ্ট হয়। এতদেকে তাক কর্ণনাশা বোলে।
- ৮২। তার ঐশান্যে ত্রি পৰ্বত আছে। তাতে ত্তেশ্বরী শিলা আছে, একাদশ শিবলিঙ্গ আছে। দশ অকতার, উৰ্দ্ধশীৰ মূৰ্ত্তি আছে। সিংহনি তীর্থ। তার উত্তরে চক্রতীর্থ, বশিষ্ঠ, অকম্বতী। তার উত্তরে ভস্মাচল।

৮৩। ভস্মাচলন পশ্চিমে শঙ্কবনুব অস্তবে ইন্দ্রাচল আছে।

৮৪। ভাব অগ্নি কোণাত্ত চারিটা শিলা আছে; কোহিত্যর মধ্যত।
এটাৰ নাম জ্ঞান, এটাৰ নাম কৰ্ম, এটাৰ নাম নপুংসক, এটাৰ
নাম মোক্ষশিলা। সেই শিলাৰ মধ্যতে কুণ্ড আছে। তাতে জ্ঞান
কৰিলে এক শত পুৰুষ অৰণ্ড পৃথিবীৰ ভোগ কৰে। তাৰ নৈজন্ত
কোণাত্ত তিনিখ বনুব অস্তবে নিৰীতি শিলা আছে। তাৰ
দক্ষিণে বক্ষশিলা। তাৰ দক্ষিণে বিজুশিলা। তাৰ পশ্চিমে
বৰ্ণশিলা। তাৰ দক্ষিণে সত্যানুগ, তাৰ পূৰ্বে ম্ৰেতাধুগ
তাৰ দক্ষিণে ইন্দ্রশিলা, তাৰ পূৰ্বে বাপৰশিলা, তাৰ পূৰ্বে
অষ্ট-বক্ত ঋষি, তাৰ পূৰ্বে কলিকুণ্ড, তাৰ পূৰ্বে ব্রহ্ম-
কুণ্ড, তাৰ উত্তৰে অশুশিলা, আৰ উত্তৰে ম্ৰিবেণী, তাৰ
উত্তৰে প্ৰয়াগ, আৰ উত্তৰে গুৰুকুণ্ড, আৰ উত্তৰে গয়া।
সমাপ্ত ॥ ১৮১ ॥

কামকপৰ ছবান পৰগনা ।

কুকন ৰাজখোৱান ভাগে কামকপৰ বিভিন্ন অঞ্চল ।—পূৰ্ব পানী-
কুকনৰ ভাগে আছিল,—চাবিদুৱান ১, চুটীখোৱান ১, মৰঙ্গ ১, কৰিয়া-
পাৰ ১, গড়বাৰা ১, বেছিনী ১, বাহকা ১, মন্ডাৰ ১, বাৰী ১, বেলতলা ১,
সাতৰজা ১, মাহঙ্গ ১, দুগুতা ১, পাৰ্ণবাৰী ১ ।

পাচে লাঙ্গি বৰফুকন হস্ত ধৰ্ম্মপাৰৰ সকলোখানি বৰফুকনে লৈ ।
উত্তৰপাৰৰ সকলখানি পানী কুকনৰ ভাগে থাকিল । পৰঙ্গনাৰ লিখা ।—

বৰফুকনৰ ভাগে,—পাতিগৰ ১, বৰভাগ ১, বাঙ্গল ১ ।

পানীকুকনৰ ভাগে,—বাতা ১, বনভাগ ১ ।

দুৱৰা কুকনৰ ভাগে,—পূৰ্বপাৰ ১, পশ্চিম পাৰ ১ ।

ভেঁকাকুকনৰ ভাগে,—সকলংশৰ ১, কছাৰীমহল ১ ।

চেটিয়া কুকনৰ ভাগে,—বাগচ ১, মৰাফেজি ১ ।

দৈবজীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—বৰফেজি ১ ।

তৰ-শলগুৰীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—চহানিয়া ১ ।

গছপুৰীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—বাউসি ১ ।

বিৰ্খোমুৰীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—চামুৰীয়া ১ ।

পানী-শলগুৰীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—মগনবেচা ১ ।

পানীনিৰিছীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—মগবীয়াৰী ১ ।

তৰা-দিহিছীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—বৰপেটা ১ ।

নানভিছীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—বনগৰ ১ ।

পানী-অভৰপুৰীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—বহানী ১ ।

বৰ-অভৰপুৰীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—বেৰেনি ১ ।

সক-অভৰপুৰীয়া ৰাজখোৱান ভাগে,—বাউসি ১ ।

পাচে সানিকৈ বৰফুকনক সকলো কুকন ৰাজখোৱাই দিব বুজিলত
সেই সাইতে সকলো দুৱাৰ পৰঙ্গনা কুকন ৰাজখোৱান হাতৰ পৰা ওচাই
বৰফুকনৰ হাতত দিলে । ১৮২ ॥

APPENDIX C

GENERAL VIEW OF THE HISTORY OF KAMRUPA

BY

DR. FRANCIS BUCHANAN M.D., M.R.A.S.

Editor's note.—[The following chapter has been printed from an old manuscript kindly lent to the editor by the authorities of the India Office Library, London, in September, 1928. It forms part of the huge mass of manuscript records, commonly known as "Buchanan Manuscripts", representing the results of the survey of India made by Dr. Francis Buchanan, *alias* Buchanan-Hamilton, in 1807-1814, on which so much labour and money were spent. This manuscript was presented to the Library of the East India Company by Dr. Charles Wilkins on March 1, 1830. Buchanan's account presents a valuable nucleus of information regarding the history of ancient Kamarupa. The marginalia are ours. Buchanan's spellings have been retained in the text. The MS. is described in the Catalogue of European MSS. in the India Office Library, Vol. II, Part II, pp. 663-664. Buchanan's narrative is supposed to have been prepared for the Royal Asiatic Society.—S. K. Bhuyan.]

Boundaries of Kamarupa.—The history of this district is perhaps involved in still greater obscurity than that of Dinajpur. Almost the whole of it is included in the ancient Hindu territory of *Kamrup*, which extends East from the Korotoya where it joined the kingdom of Motsyo, to Dikhorbasini, a

river of Assam, which enters the Brahmaputra a little to the East of the eastern Kamakhya, which is said to be fourteen days' journey by water above Jorhat, the present capital of that kingdom. I have not been able to learn that the ancient Hindus mention any kingdom as intervening between Kamrup and China. Those whom I have consulted seem to think, that Kamrup is bounded on the East by China, by which however it must be observed, is probably meant the country between the Indian and Chinese Empires; for, as *Abul Fazil* justly observes, the Chinese Empire is the *Maha-chin* of the Hindus. He indeed calls Pegu, the China of the Hindus; but in this, he is only to be considered as mentioning for the whole, what was then the principal kingdom; as now we might say, that the Empire of Ava is the proper China of the Hindus; and in fact, it now separates Kamrup from the Chinese Empire or *Maha-chin*. On the North, *Kamrup* extends to Kongjogiri, the frontier of Modro, the kingdom of Sailyas which comprehends Bhotan. I have not however been able to learn where this mountain is placed, and the Bhotecas seem to have made large encroachments on the whole northern frontier of Kamrup. The southern boundary of Kamrup is where the Lakhya river separates from the Brahmaputra, and there it is bounded by the country called Bonggo. Kamrup, according to this description, includes a portion of Moymonsing (North part of Dacca R.) and of Srihotta (Selhet R.) together with Monipur, Jaintia, Kachhar, and Assam. 183.

Narakasur.—The earliest tradition concerning the history of Kamrup is, that it was given by *Krishna* to *Norak*, the son of the earth (*Prithivi*). This *Norak*, although an infidel (*Osor*), was for some time a favourite of the God, who appointed him guardian (*Dwarpal*) of the temple of *Kamakhya* (granter of pleasure), who naturally presided over the region of desire (*Kamrup*). This deity is by the Hindus considered

as female, and her temple, situated near *Gohati*, the place where *Norak* resided, is still much frequented. 184.

Four divisions of Kamarupa.—*Kamrup* is said to have been then divided into four *Piths* or portions which may naturally be expected to have appellations suitable to its name and tutelary deity. They are, accordingly, called *Kam P.*, *Rotno P.*, *Moni P.* and *Yoni P.* alluding to desire, beauty, and some circumstances not unconnected with these qualities, which our customs do not admit to be mentioned with the plainness that is allowed in the sacred languages of the East. In fact, the country by the natives is considered as the principal seat of amorous delight, and a great indulgence is considered allowable. I have not learnt the boundaries of these divisions, but am told that *Rotno Pith* is the country now called *Vihar*. 185.

Bhagadatta, ally of Duryodhan.—*Norak* did not long merit the favour of *Krishna*. Being a great oppressor, and a worshipper of the rival god *Siv*, he was put to death, and was succeeded by his son, *Bhogodotto*. At the time of the wars which are said to have placed *Yudhishtir* on the throne of India, this prince engaged in the great contest on the losing side, and followed the fortunes of *Duryodhan*. There can be little doubt, that this is the same person with the *Bhugrut* of Mr. Gladwin's translation of the *Ayeen Akbory* "who came to the assistance of *Jirjoodhun* and gallantly fell in the war of the *Mahabharut*". By *Abul Fazil*, this prince is said to have been of the *Khyetri* (*Khyotriyo*) caste, and this is supported by the opinion of the *Brahmans*, but here a considerable difficulty occurs: for it is generally allowed that *Bhogodotto* was the son of *Norak*, who was not a Hindu. We shall however soon see, that in *Kamrup* many other personages have been adopted into the princely race, whose claims to a Hindu descent are at best exceedingly doubtful. 186.

Absence of architectural relics.—Bhogodotto is said to have usually resided at *Gohati*. The King of Kamrup is said occasionally to have fled from bustle and cares of his capital, and to have sought the pleasures of retirement at Ranggopur, from whence its name, signifying the abode of pleasure, is derived. No traces of any buildings by Bhogodotto or his family, remain in this district, nor is it probable that any remain in Assam, as the princes of the eastern parts of Kamrup continue, even to this day, to dwell in huts; nor is there any reason to suppose that his accommodation was superior, while his power and probably the thickness of his forests, rendered fortifications towards the West unnecessary. 187.

Bhagadatta's date.—In the great war, *Bhogodotto* fell by the hands of *Orjun*, brother of *Yudhishtir*; but, according to the *Ayeen Akbory*, twenty-three princes of the same family continued to govern after his death. The authority of this work is however diminished by its supposing that these princes governed the whole of Bengal, which seems entirely without foundation. It is however very likely, and is said indeed to be mentioned in the Purans, that for some time, the descendants of *Bhogodotto* retained the government of Kamrup. I cannot indeed adopt the chronology, which places *Yudhishtir* about 3,200 years before the birth of Christ; on the contrary I am persuaded that this prince lived considerably after the time of Alexander for, in every part of India, there remain traces of the family of *Yudhishtir*, or the princes who were his contemporaries, and of many dynasties that have governed since his time, but all these later dynasties so far as I have learned, may be ascertained to be of a comparatively late period, and making every possible allowance for the reigns of the families of *Yudhishtir* and of the dynasties that have succeeded, we shall not be able to place the former much beyond the time of *Augustus*. I am happy to acknowledge, that

I have derived this manner of reasoning on the subject from a conversation with my worthy friend, Major Mackenzie of Madras, who has formed more accurate notions on Indian history, than any person whose opinions I know, notions founded on a careful investigation of the remains of the antiquity, and not on the fictions of Indian poets, who in the extravagance of invention exceed even the fertile genius of Greece. 188.

Yogini-Tantra.—In the part of the *Yogini-Tantra*, which I have procured, and which is considered as the highest authority concerning every thing relating to Kamrup, the Pundit of the mission says that there is no mention of *Bhogodotto*, but that the god *Siv* prophesies, that after the infidel *Narak*, and at the commencement of the era of *Saka*, that is, about the end of the first century of our era, there would be *Sudra* kings of *Kamrup*. The first Raja mentioned is *Divyeswar*, in whose time the worship of *Kameswari* or *Kamakhya*, the knowledge of which had hitherto been confined to the learned, would be published even to the vulgar, and this would happen at the very beginning of the era of *Saka*, or in the year of our era 76. This Raja is said to have been of the tribe called in the Sanscrit language *Dhibor*, which is usually applied to the *Kaibortos* of Bengal; but it may be doubted, whether the prince belonged to that tribe, which is not one of *Kamrup*. The worship of the *Linga* according to the prophecy, would begin in the 19th year of *Saka*. Some indefinite time after that period, a Brahman born of the *Korotoya* river, and named *Nagosongkor*, would be king, and extend the doctrine. After him, but at what interval is not mentioned, would be a Raja, named *Jolpheswar*, who would still further encourage that worship, and who would build the celebrated temple of *Jolpis*. Very considerable ruins are at no great distance from that place, as will be hereafter described, but they

are ascribed to a *Prithu Raja*, who may however have been a person of the same family, 189.

Prithu Raja.—This *Prithu Raja*, from the size of his capital, and the numerous works raised in the vicinity by various dependants and connection of the court, must have governed a large extent of country, and for a considerable period of time. Although he is in some measure an object of worship among the neighbouring Hindus, they have few traditions concerning the place from whence he came, nor at what period he lived; and I heard it only mentioned by one old man, that he governed before the time of the dynasty which will be next mentioned, 190.

The Kichaks.—As usual, he is considered as having been a very holy personage, who was so much afraid of having his purity sullied, that on the approach of an abominable tribe of impure *fakirs*, named Kichok, he threw himself into a tank, and was followed by all his guards, so that the town was given up to plunder, and the family ceased to reign. At present the Kichok are a kind of gypsies, that are thinly scattered in the northern parts of India, and live by snaring game, telling fortunes, and it is usually supposed, by stealing. It must however be observed that this tribe, which in the Sanscrit language is called Kirat, would at one time appear to have been really powerful in this vicinity; and, according to the *Yogini-Tantro*, was not reduced to its present miserable state, until the time of *Viswa Singho*, who will be hereafter mentioned. 191.

The Bhoteas.—There is also a tradition in the country that a much greater portion of Kamrup formerly belonged to the *Bhoteas* than does at present. I am inclined to think that these Bhoteas were really the Chinese, whose histories, I believe, mention their conquests in this part of India, and who might naturally be confounded with the Bhoteas; from

their impure feeding, and from having made their attack through the country of that people. 192.

Song of Gopichandra.—It would not appear that during the dynasty of *Adisur*, any part of this district was comprehended in the Hindu Kingdom of Bengal. On the contrary, about that time, or not long after, the western parts of this country, as far as the *Brahmaputra*, seem to have been subject to a family of princes, and the first of whom that has left any traces was *Dhorma Pal*. Whether or not, from his name, we may suppose, that he was one of the *Pal* family, which preceded the dynasty of *Adisur*, who in the wreck of his family may have saved a portion, I shall not venture to determine. From the works that are attributed to *Dhorma Pal*, he would appear to have been a person of some power, and even the works attributed to relations and dependants of his family possess some degree of magnitude. He said to have had a brother named *Monikchandro*, who seems to have died early, and to have left the management of his son and estate to his wife, *Moynawoti*. This Lady makes a conspicuous figure in the traditions of the natives and is said to have killed *Dhorma Pal* in an engagement near the banks of the Tista ; at least the Raja disappeared during the battle between his troops and those of his sister-in-law. *Moynawoti's* son, *Gopichandro*, succeeded his uncle, and seems to have left the management of his affairs to his mother, and for some time to have indulged himself in the luxury of one hundred wives, among whom the two most celebrated for beauty and rank, were *Hudna* and *Pudna*, one of whom, if not both, was daughter of a person of considerable rank, named *Horischandro*. When *Gopichandro* had grown up, and probably when he had been satiated with the pleasures which women bestow, he wished to interfere in business. His mother had then the art to persuade him to dedicate his life to religion, and having placed him under the tuition of her spiritual guide (*Guru*) *Haripa*, a religious

mendicant (*Yogi*) of remarkable sanctity, this prince changed from voluptuousness to superstition, adopted the same manner of life with his instructor, and is supposed to be now wandering in the forests. The people of Kamrup are still frequently entertained by the songs of itinerant bards of the low caste called (*Yogi*), who repeat the poem called *Sibergit*, which gives an account of *Gopichondro*, of his pious resignation of power, and of the lamentations of his hundred wives, who by no means approved of his change of life. This song is in the vulgar language, and its repetition occupies four or five Hindu hours for two days. 193.

Havachandra.—As the father is praised by the Hindus for his piety, his son *Hovochondro* or *Bhovo-chondro* as his name is more usually pronounced, is given as an example of stupidity, who with his minister *Govochondro* did nothing like other people, and turned night into day and day into night. Many examples of their stupidity are related to serve as amusement to the youth of Bengal; but the Raja seems to have lived in considerable splendour, and without fear, while the works of his relation, *Lora*, and of his tributary, *Binna*, show that his dependants had considerable power, and did not require fortresses to enable them to live in security. After the death of *Bhovo-chondro*, there came a *Pala raja* of the same family, who is said to have been destroyed by a dynasty that I shall have next occasion to mention, although it is more probable that a period of anarchy intervened. 194.

The Yogis.—The princes of the dynasty of *Dhormo Pal* are supposed to have been *Khyatriyas*, yet this seems doubtful. The lady, *Moynawoti* had not a Brahman for a spiritual guide; but this important office was held by a *Yogi*, that is a *Sudra* dedicated to a religious life; and there is great reasons to believe, that the *Yogis*, who repeat the songs, are descendants

of this kind of priesthood, who were degraded by *Songkor Acharyo*, and who reject the Brahmans, as spiritual guides, although in order to procure a miserable existence they have now betaken themselves to weaving, burning lime, and other low employments. In the South of India, they collect and vend drugs, and pretend to practise physic, but are equally obstinate in rejecting the instruction of the sacred order. 195.

The origin of the Khen Dynasty.—With regard to the next dynasty there is greater certainty, although as usual, the chronology is attended with many difficulties. According to tradition, there was a Brahman whose name is unknown; but who had a servant that tended his cattle, no one knows where. According to some, this servant was an infidel, (*Osiu*), most probably from the mountains of Tripura, but concerning this, different persons are not exactly agreed, and some allege, that it was his mother who was of the impure race, and that she bore her a son while in the service of the Brahmin. Many complaints were made against this fellow; and his master one day was desired to view him asleep, while his cattle were permitted to destroy the crops of his neighbours. The Brahman was advancing with a determination to bestow the merited punishment, when he observed the lines on the naked feet of his servant, and immediately, by his profound skill in the most noble science of *Samurdick Jyotish*, knew that the sleeper would become a prince. On this discovery, the Brahman paid him all due respect, rendered it unnecessary for him to perform any low office, and showed him still more kindness by disclosing the certainty of his future greatness; for the servant in return, promised that when he became a prince, the Brahman should be his chief minister (*Patro*). Accordingly sometime afterwards, it is not known how, he became king, and is said to have

destroyed *Pala*, the successor of *Hovochondro*. This however as I have before observed, is rather doubtful, and Kamrup in the interval had probably fallen into a state of anarchy favourable for an upstart, and was overrun by various rude tribes, Koch, Meeh, Garo, Kachari, Rabha, Hajong, Tripura, Bhot, and *Nepcha* who neither spoke the language of Bengal nor had adopted the religion of the Brahmans, although numerous fugitives had taken refuge from the violence of Sultan *Jalaluddin*, as mentioned in my account of Dinajpur, and had diffused some degree of instruction, or at least had preserved the little improvement, that had been made in former dynasties. 196.

Niladhvaj.—The new *Raja* seems to have been much guided by his minister the Brahman, assumed a Hindu title, *Nilodhwoj*, and placed himself under the tuition of the sacred order. For this purpose a colony of Brahmans were introduced from Maithilo, and from thence we may perhaps infer the country of the minister. There is no trace of any earlier colony of Brahman in Kamrup than this from Maithila, and the great merits of the prince were rewarded by elevating his tribe called *Khyen*, to the dignity of pure Hindu. It is indeed contended by the *Rajbongsis*, that *Nilodhwoj* was of their caste, and that the *Khyen* were only his servants begotten by *Rajbongsis* upon prostitutes of *Khyatriya* tribe, but it seems highly improbable that the *Raja* would procure the dignity of pure birth for the illegitimate offspring of his servants, while his own family remains in the impure tribe of *Rajbongsi*, the origin of which seems to me of a later date. 197.

Kamatapur.—The *Raja* having settled his government built a city called Komotapur, and he and his successors took the title of *Komoteswor*, or Lords of Komota, while the title of *Komoteswori* or Lady of Komota, was bestowed on the family deity, a female spirit as usual, delighting in blood. 198.

Chakradhwaj.—As each *Raja* of this family claimed his right to govern on the authority of some miracle, it was discovered by *Chakrodhwaj*, the second prince, that Bhogodotto had received from *Sib* an amulet (*Kobaj*) which rendered him invulnerable, and which he usually wore on his arm. In the hurry of preparation for battle this amulet had been left behind on the day when Bhogodotto was killed, and lay concealed near *Hastinapur* until the time of *Chokrodhwaj*, when this prince was informed in a dream how the amulet might be found and that it was to be worshipped as representing *Komateswari* as it is to this day. 199.

Insecure Government.—During this dynasty the office of chief minister (*Patro*) seems to have been hereditary, as well as the regal dignity, and the Brahman and his descendants occupied a fortress contiguous to the walls of the city; but the government does not seem to have been very secure, as not only the royal palace and the residence of the minister, but several houses of inferior personages seem to have been fortified, although situated within the immense works by which the city was surrounded. 200.

Nilambor.—*Chokrodhwaj* was succeeded by *Nilambor*, the third and last prince of the family. His dominions are said to have extended over the greater part of Kamrup, and included part of *Matsyo*, for the fort at Ghoraghat is said to have been one of his erecting. Numerous public works, especially magnificent roads, are attributed to this prince, who from these, seems to have governed his country with attention; but the circumstances related concerning his overthrow, are accompanied with traits of the most savage barbarity. 201.

Strategic conquest of Kamatapur.—Whether from a natural suspiciousness of temper, or from an uncommon accuracy of observing such circumstances

the Raja on entering his women's apartments one day, observed traces which convinced him that a man had been there. He was immediately inflamed with jealousy, and having sent people to watch, a young Brahman, son of *Suchi Patra*, the prime minister, was soon caught attempting to enter the royal apartments, and to dishonour his master. He was taken before the King, put privately to death, and part of his body was prepared for food. His father having been invited to a grand entertainment given by the king, ate of his son's body, for in Kamrup the Brahmans are allowed great liberties in their diet. After he had satiated himself with this monstrous food, the king showed him his son's head and informed him of the crime and of what he had been eating. The minister is said to have acted with a presence of mind well suited for such an occasion. He said that his son had no doubt deserved any punishment, but as the king had made him eat such a horrid repast, that he could no longer continue in his service, but would retire from the world and dedicate himself to the duties of a religious mendicant. By this stratagem he was allowed to retire, and having assumed the habit of *sonnyashi*, immediately left Kamrup. His first object now was to procure revenge, and he proceeded without delay to Gaur, where he laid before the Moslem king information, that was followed by an attack on *Nilambor*. For some time however the invasion did not seem likely to terminate in success, for after a siege of twelve years, the Moslem had made no impression upon the works of *Komotapur*. Although the length of the siege is probably exceedingly exaggerated by tradition, its issue probably continued long doubtful, for the invading army has evidently fortified its camp with much care. The place is said to have been taken at length by stratagem, or rather, by the most abominable treachery. The Muhammedan commander informed the king by message, that having lost all hopes of taking the place, he was desirous of making peace, and of leaving

the country on the most friendly terms. This having been accepted, it was proposed, that the ladies of the Moslem chiefs should pay their respect to the queen. This also was received, as a mark of polite attention, and a number of covered litters were admitted into the women's apartments within the citadel. In place of Moslem ladies, these litters contained arms, and the bearers were soldiers, who immediately on gaining admission seized their weapons and secured the person of the *Raja*, who was put into an iron cage in order to afford amusement for the Sultan and populace of Gaur. On the way he contrived to escape, and has ever since remained concealed. 202.

Ishmail Gazi.—The Muhammendans of *Ghoraghat* attribute the destruction of *Nilambor* to their favorite saint *Ishmael Gazi* of whom I have given an account in the report concerning *Dinajpur*. By the Moslems of this district he is considered as the chief of saints, and several places of worship are erected to his memory, or over precious relics that belonged to his person. But this reverence has probably induced them to magnify the conquests of *Ismael*, who governed *Ghoraghat* in the reign of *Nusrut Shah*, a prince whose reign commenced about the year of our era 1523, which seems to be somewhat too late for the destruction of *Komotapur*. 203.

Hussain Shah's conquest of Kamarupa.—In the manuscript account of Bengal which I procured at Maldeh, it is said that the sultan *Hoseyn*, immediate predecessor of *Nusrut*, conquered *Kamrup*, and killed its king *Harup Narayon*, son of *Malkongyar*, son of *Sada Lakhymon*, and I have no doubt that these are the same persons with the three princes of *Komotapur*, for the Hindu rajas have so many titles that one person may choose to call them by a name totally different from that which another may employ; and the time of the events will not admit of our supposing that a dynasty intervened between that destroyed by *Hoseyn*,

and the one which now governs the small portion of Kamrup, that retains some degree of independence. In the short account of the Assam published in Vol. 2 of the *Asiatic Researches*, which seems to me more accurate than the commentator is willing to admit, it is stated that "Hoseyn Shah, a king of Bengal, undertook an expedition against Assam in which he had at first considerable success. The *raja* retired to the mountains, and the son of the king was left with a large army to keep possession of the country. In the rainy season the *raja* descended into the plains and destroyed the whole invading army, who were all either killed or made prisoners." (*A. R.* II. 180.) It was probably this rash expedition, which frustrated the conquest of Komotapur, and rendered it necessary for the Moslems to retire after a possession of one or two years. Indeed the tradition of the Hindus states that they made no stay at Komotapur, but retreated immediately with what booty they could procure. This however seems improbable, and I shall have occasion to show, that within the walls of Komotapur there are probable traces of the Moslems having begun very considerable works, which have been broken off unfinished. It is therefore probable that Nilambor was destroyed by *Hoseyn Shah* in person and he began to reign about forty years before the usurpation of *Sher Shah*, or about the year 1496 of our era. The conquests therefore of *Ishmael Gaji* must be confined to the vicinity of Ghoraghat, and perhaps, he did no more than retain these small portions of the conquests made by the sultan *Hoseyn* where he founded the city named after Nusrut, the successor of that prince. 204.

Vasistha.—The overthrow of Nilambor is looked upon by the natives as a most unfortunate event. In the *Togini-Tantro* it is told that in the time of Norak, a most holy person *Vosishtho Muni* went to the temple of Kamakhya and was refused admittance by the infidel guardian. As such persons,

conscious of their worth, are sometimes apt to be a great deal too irascible. *Vasishtho* prayed that the temple might be deprived of all dignity, which accordingly would have immediately happened had not the goddess of love (*Kamakhyā*) made a complaint to *Siv*, who although he could not entirely prevent the effects of the holy man's imprecation (*langston*), yet postponed the completion until the destruction of *Komotapur*; and he ordered, that this degradation should continue only until the restoration of the *Komoteswar*, who, as I have said, is supposed to be still alive, and his return is anxiously and eagerly expected by the people of *Kamrup*, as some of the events which are prophesied to precede the restoration, have already come to pass. On that happy occasion, the goddess of delight will be restored to full glory, and the four nations of usurpers who now share *Kamrup*, will be extirpated by mutual slaughter. These nations are the *Plav* or *Bhoteas*; the *Saumar* or *Assamese*; the *Kuvach* or *Koch*, who govern *Vihar*; and the *Tavon* or barbarians of the west, who according to the authority of the *Yogini-Tantro*, are descendants of *Haihyo* and *Talojonggho*, two *Khyotriyos* who on account of cowardice were degraded, and prohibited from eating pure food, and from following the doctrine of the *Vedas*. 205.

Chandan, Madan and Hajo.—Two brothers named *Chandon* and *Modon*, after the overthrow of *Nilambor*, established a short government of eight years at a place called *Morolavas*, which is now under the government of the *Deo Raja*, and is about thirty miles north from *Komotapur*. Their power was not only transient, but seems to have extended to no great distance, and the parts of *Kamrup* that were not retained by the *Moslems* seem to have fallen again into anarchy under the chiefs of the rude tribes which I formerly mentioned. Among these, by far the most powerful were the *Koch*, who had a number of chiefs, at first independent, but who gradually

united under the authority of one of themselves named *Hajo*. He seems to have been a person of great vigour, and reduced under his government the whole of this district except Ghoraghat, together with most of that portion of Assam, which is included in the government of Gohati or Kamrup. He had no children except two daughters, *Hira* and *Jira*. 206.

Hira and Jira; their sons Visu and Sisu.—

Hira before the rise of her family had been married to a certain Herya, who is said to have been of the impure tribe called Mech. Whether *Jira* was married or not is not known, but she had a son named *Sisu*, while her sister bore a son named *Visu*. The former is said to be ancestor of several branches of the family that are now subject to the Company, but *Visu* succeeded to the whole power of his grandfather. As he was not contented with the instruction of the Koli-tas, who seem to have been the original priesthood of his tribe, nor with the learning of the Brahmans of Maithilo who had been formerly introduced, he procured some men of piety (*Baidiks*) from Srihotta, and gave them the title of Kamrupi Brahmans, and these form the second colony of the sacred order that has settled in this country. 207.

Publication of the Tantras.—To this era may probably be referred the composition, or as the Hindus would say, the publication of many or most of the books called Tantras, which are supposed to have been communicated by the god *Sib* to his wife *Parbati* about 5,000 years ago. One of the most celebrated of these compositions, the *Yogini-Tantro*, I am indeed informed, mentions the amours of *Hira* and the government of her son; nor is there any doubt that Kamrup is usually considered as the grand source of this system of magic, and the period between the time of *Visu* and of his great grandson *Porikhyit* seems to have been the only period when the learning

of the Brahmans flourished in that country. The doctrines contained in these works, admits of many indulgences necessary for new converts, and to enable the Brahmans to share in the pleasures of a most sensual people; and they inculcate chiefly the worship of the female spirits that are appeased with blood, which was the original worship of the country, and which has now become very generally diffused among the Brahmans of Bengal, with whom these Tantras are in the highest request. 208.

Viswa Singha's divine origin.—It was now discovered, that the Raja, was not a son of the poor barbarian *Herya*, but that his mother, although a Koch, was not only of a celestial origin, but had been the peculiar favourite of the god *Sib*, who had passed much of his time in amorous dalliance with the damsel, and was the actual father of the prince, who took the name of *Viswa Singho*, and bestowed on the son of his aunt *Jira* that of *Sib Singho*, and this prince also claimed for his mother the honour of the most intimate favour of the god whose name he bore. 209.

The Origin of the Koch.—Although the *Yogini-Tantro* calls the father of Hira a barbarian (*Melech-chho*), yet it has been discovered that the Koch were not in fact an impure tribe, as had been in general supposed, but were descended from some Khyotriyos, who had fled into Kamrup and the adjacent country of Chin, in order to escape from the violence of Porosuram, when that deity pursued the kings of the earth, and gave their territories to the Brahmans. In this exile the descendants of the Khyotriyos had departed from many parts of the Hindu law and on this account were considered impure. This seems to be exactly the same story, which Sir W. Jones quotes (*As. Res.* II. p. 368) from the institutes of *Menu*, and on the authority of which he deduces the origin of the Chinese from the Hindus. The features both of

Chinese and Koch seem to me insuperable objections against that theory, and I have no doubt that both the passage of *Menu* and the fable of the Koch are equally founded on national vanity, which however unbecoming in a lawyer or philosopher like *Menu*, is excusable enough in the Koch, who among the people with whom it is their fortune to live, are naturally desirous of procuring some means of being raised from the drags of impurity. On this pretended descent the Koch, or at least all of them that have adopted the Hindu religion, and have relinquished their impure practices, assume the title of Rajbongsis, or descendants of princes; and the other rude tribes of Kamrup and Chin, such as Meeh and Hajong, who have followed their example in religion, have assumed the same title. All the descendants of Hira, still further related by their supposed divine origin, assume the title of *Dev* or Lord, and all the reigning princes of the family claim the title of Narayon, which among the Hindus is one of the names of the supreme deity. 210.

Naranarayan and Sukladhwaj.—*Viswo Singho* was so weak as to divide his dominions between two sons, *Noro Narayon* and *Sukladhwaj*. The former obtained the country west from the Chhounokosh, the latter obtained the country east from that river, together with both sides of the Brahmaputra. I shall now proceed to give an account of this branch of the family, which was the most considerable. 211.

Raghudeo and Parikshit.—*Sukladhwaj* seems to have governed without any remarkable event and left his dominions to his son *Raghu Deo Narayon*. He had two sons, *Parikshit Narayon* and another who as an appanage obtained Dorong, which his descendants still retain under the Kings of Assam. *Porikshit*, however, prudently retained the sovereignty of the whole, and lived at Gilajghar, on the west side of the Godadhor, where the only remains to be seen

although the place is also called *Atharo* (*Kotha*, or eighteen castles, clearly evince the small improvement which his people had made in the arts; but his court seems to have flourished in learning, and seven hundred Brahmans are said to have resided at his capital. 212.

Abul Fazl's account of the Koches.—When *Abul Fazl* composed the *Ayeeen Akbery*, the subdivision of the kingdom of *Viswo Singho* was not known at Delhi, although in all probability it had recently taken place. From prudential motives it had perhaps been carefully concealed, and the two branches of the family lived in an amity that was absolutely necessary for their own safety. *Abul Fazl* says that "north from Bengal is the province of *Coach* (*Koch*), the chief of which commands 1,000 horse and 100,000 foot (the usual oriental exaggeration). *Kamrup*, which is also called *Kamtah* (*Komota*, the old capital) makes a part of his dominion." Soon after this, however, it is said, that the Muhammedan governor of *Dhaka* discovered the real state of affairs, and became very urgent with *Parikhyit* for tribute. The *Raja* being afraid did not absolutely refuse to comply, but in order to procure favorable terms was advised to undertake a journey to *Agra*, where he was kindly received, and procured an order from the king, directing the governor to take whatever tribute the *Raja* chose to offer. On returning to *Dhaka*, the *Raja*, who was totally ignorant of human affairs, and of the immensity of the sum, offered 200,00,000 of rupees, and returned to his capital highly satisfied with his conduct. When his minister (*Patro*) explained to him the nature of the promise which he had made the poor *Raja* was thrown into consternation, and again set out for *Agra*, taking his minister with him, in order to avoid such mistakes. Unfortunately he died by the way, and the Moslems in the meantime took possession of the country, in order to recover the money that had been promised. The

minister proceeded to court, where after some trouble he was appointed *Kanungoe* or register of the country, which was divided into four sirkars *Uttor Kul* or *Dhengkiri* north of the Brahmaputra, *Dokhyinkul* south of the same, *Banggalbhumi* west of the Brahmaputra, and *Kamrup* proper, so called as containing Gauhati the most ancient capital of the country. The brother of *Porikhyit* was confirmed in his government of Dorong, and *Chondro Narayen*, the son of the unfortunate *Raja* received very large estates, which his descendants still retain as subjects. These I shall afterwards have occasion to mention. Large estates were also given to the new *Kanungoe*, from whose family papers these accounts are taken. 213.

Mirjumla's invasion of Assam.—The Moslem army took possession of the country about the year 1009 of the Bengal era, that is A.D. 1603, or two years before the death of *Alber*. A Mogul general (*Fouzdar*) resided at *Ranggamati*, and the country is said for many years to have undergone considerable improvements, especially under the Government of a certain noble Hindu, named *Mano-singho*. The usual desire of encroachment, however, induced the Moslems, in the reign of *Aurengzebe*, to invade Assam, the limits of which were then very narrow; but the people were fierce of their independence, were invigorated by a nourishing diet and strong drink, and their princes still retained their energy of mind, and had not sunk under the enervating and unceasing ceremonies of the Hindu doctrines. The Mogul army under *Meer Jumla* was completely destroyed, and they were compelled to cede to the Assamese the whole of the Sirkar *Kamrup*, and a portion of *Uttorkul* and *Dokhiyinkul*, which have ever since been placed under the management of a great Assamese officer, and form the government of *Kamrup*, which is about a third part of the whole kingdom. After a residence of seventy-three years, the Muham-medans withdrew the (*Fouzdari*) government of

Ranggamati, and placed the station of the governor of the frontier at Ghoraghat as I have mentioned in my account of Dinajpur. Still however, an officer dignified with the title of Nawab, resided at Ranggamati, with some troops, but it seemed to have been the wish of the Mogul government to encourage the growth of forests and reeds, which might serve as a check to the incursions of the Assamese, and nothing was required to the chiefs descended from *Porikhyit* nor from the zemindars of the hilly countries, but a tribute in a great measure nominal. 214.

The Bhutanese.—The conversion of the kings of Assam to the doctrines of the Brahmans of Bengal, which happened soon after the overthrow of *Meer Jumla*, seems to have put a total stop to their enterprise, and the petty chiefs who remained nominally under the authority of the Nawab of Ranggamati, would have been entirely uninterrupted in cutting each other's throats and in reducing the country to a desert, had not they been assisted by the Bhotas, who brought several of them under their authority, and continued advancing, when the Company's gigantic power put a stop to all petty attacks of that nature. A tolerably settled frontier has been obtained, there are some appearances of a regular government and cultivation is again beginning to revive, although it is still much retarded by the constant squabbles of the chiefs, and the liberty which they take of dictating to all who reside on their property. 215.

Cooch Behar.—I shall now finish this historical view with an account of the western division of *Vistwa Singho's* dominions, which fell to the share of his son *Noro Narayon*. This division comprehended the whole northern parts from the *Chhounokosh* to the *Mohanonda* and from Sirkar Ghoraghat to the mountains of Bhotan, being a very fertile tract of country about ninety miles from N. W. to S. E., and sixty

miles from N.E. to S.W. The N.W. extremity of this territory, was settled on the descendants of *Sib Singha*, the son of *Jira*, the grand-aunt of *Noro N.* from among whom the Raja was ever bound to choose their chief ministers (Raykot). This portion, as producing an income of Rs. 32,000 a year, was called *Bottrishazari* (Bootis Hazary R), but the general name given to the principality was *Vihar*, as having been the scene of the voluptuous intercourse between *Sib* and the daughters of *Hajo*. In order to distinguish this *Vihar* from the large territory of the same name near Patna, it has been usual to call it *Koch Vihar*, (Coos Beyhar R), but all remembrance of the *Koch* is disagreeable to its princes, and at their capital all additional appellations given to *Vihar* are considered as exceedingly uncourtly. 216.

Kings of Cooch Behar.—The following is the succession of these princes; but among these after the fifth generation are some sons by adoption, and some collateral, and, it is alleged, illegitimate successions of which I have been able to procure no satisfactory account.—

1. Noro N.	9. Rupa N.
2. Lokhymi N.	10. Upendro N.
3. Vir N.	11. Devendro N.
4. Pran N.	12. Dhairjyendro N.
5. Mod N.	13. Rajendro N.
6. Vosudeo N.	14. Dhorendro N.
7. Mohindro. N.	15. Vijendro N.
8. Dino N.	16. Khogendro N.

17. Horendro N., the reigning prince. 217.

Harendranarayan.—By the natives he is considered as a very pious person, for he pays no attention to business, but passes the whole of his time in retirement, and as is supposed, much of it in prayer, and as he lays out much money in supporting men dedicated to a religious life. Of course his temporal affairs are not flourishing; and his people would probably suffer less, were he more attentive to their government for he is said to be desirous of rendering justice. At present, the whole management of the country is left to strangers who are alleged to be mere sharks; but all the chiefs of the Rajbonggsis are like their prince, and no one is said to be either able or willing to attend to business. It is supposed by the natives that the gods have bestowed an extraordinary reward on the virtue of the *Raja*. He has fifty wives, and it is commonly reported, and gravely asserted to be believed that all these ladies have often, in the course of one day, received the most intimate proof of the *Raja's* affection and extraordinary vigour. The accounts which I have heard of this chief from Europeans who were well acquainted with him differ a good deal from the above, and represent him as a poor creature exhausted by drunkenness and debauchery. 218.

Viswa Singha's date.—The *Vihar Rajas* reckon by the era of their ancestor Viswo and suppose, that he began to govern in the Bengal year 916 or A.D. 1509. This is scarcely reconcilable with the supposition that *Hoseyn Shah* destroyed *Komotapur*, after a long siege, as he began to govern about 1496; especially if we suppose that a long anarchy took place between the government of *Nilambor* and *Viswo* I can only suppose that *Hajo* immediately after the retreat of the Moslems began to acquire great power, and that the era begins with the independence of the country, in place of being reckoned from the reign of *Viswo*, the impure *Hajo* being considered by the

descendants of the gods, as an unworthy connection. It must further be observed, that from an inscription on a temple erected by *Pran Narayan*, the great great-grandson of *Viswo*, that prince was alive in the year of *Sakadityo* 1587 or A.D. 1665, so that five reigns according to the era of *Viswo* occupied 156 years, while the thirteen following reigns have only occupied 144 years. It must also be observed that the era of *Viswo* does not appear to have been in use in the year 1665, and is a recent invention which can have no great authority; yet I do not think it much antedated as the government of *Porikhyit*, a great grandson of *Viswo*, was destroyed in the year 1603. 219.

Koch fortifications.—After the division of their territory into two principalities, the *Koch* sensible of their weakness are said to have erected a line of fortifications along their southern frontier. This still remains, and is attributed to *Mod*, the fifth prince of *Vihar*, but it proved an effectual protection to his part of the country for only a very short period. 220.

Boodah and Rungpoor.—About the beginning of the 18th century the Muhammedans, under the command of a certain *Ebadut Khan*, were able to wrest from his descendants the districts which in the Bengal Atlas are called *Boodah* and *Rungpoor*, and as if they had conquered the whole, erected them into a new Sirkar, called *Koch Vihar*, or *Kochar*. Indeed, it comprehends at least a third of the whole principality, and that by far the most improved, although this is probably owing in a great measure to its change of masters. 221.

E. I. Company's intervention in Cooch Behar.—The confusion that ensued in the Mogul government, secured the *Vihar* family from further encroachments on that side; but their reduced state now exposed them to the depredations of the *Dev Raja*, who deprived them of one half of their remaining

territories. The attack indeed was on the point of proving entirely ruinous when *Dorpo Deo*, the Raykot or hereditary minister, having laid aside all regard to his duty, rebelled against his sovereign and kinsman. He entered into an alliance with the *Deo Raja*, and ceded to him a considerable portion of the *Bottrish-hazari*, on condition of being supported in overthrowing the *Raja*, to whose title, there were, in fact, some objections. Having procured troops from Bhotan, he invaded Vihar. The *Raja* in despair applied for assistance to the Company, and to secure protection engaged to pay one-half of his revenue. Accordingly in 1772, Capt. Jones with a battalion of sepoy's routed *Dorpo Deo*, who took refuge in Bhotan. Capt. Jones followed, and in 1773 took the fortress of *Dalim Koth*, on which the *Deo Raja* and *Dorpo* sued for peace. This was granted, and the parts of *Bottrish-hazari* that had not been ceded to Bhotan were restored to *Dorpo* but he was placed on exactly the same footing as an ordinary Zaminder, and a revenue was fixed on his lands; while he lost all authority in the remnant of *Vihar*, which does not now exceed one third of its original dimensions and pays, as a tribute what is supposed to be one half of its net revenue. In settling the frontier, great favour and lenity seems to have been shown to the Bhoteas, probably with a view of gaining their friendship in an expectation of commercial advantages that would appear to be chimerical. Some favour however, has also been shown to the *Raja*. When the Moslems settled their new conquest of Sirkar Koch Vihar, they gave the zemindaries or management of the soil to various officers, and servants of the *Raja*, by whose treachery they had probably been assisted. Among these, three considerable estates were in the possession of a branch of the family, from among the members of which the *Nazirdeo* or commander of the troops, was always appointed; and these estates had been granted as a part of the means by which the expense of the army was to be defrayed. The descendants of the *Nazirdeo*,

had enjoyed these estates from time of the Moslem conquest; but on the British army being bound by treaty to defend the country, the *Raja* represented that he had no occasion to support a military establishment, and that therefore the general had no pretence for keeping lands to enable him to maintain Soldiers. It has been thought just to allow the *Raja* to enjoy these estates as a *zeminder*, and to receive Whatever profits may be derived from their management. The possession which *Nazirdeo* had obtained from the Moslems, seems to render the case doubtful but the claim of the *Raja* is certainly possessed of great weight. 222.

THE END

B. B. B.
15/11/52

1890

1891

1892

1893

Central Archaeological Library,
NEW DELHI.

40661

Call No. 954.11/Bh4

Author—Bhuyan, S. K.

Title—Kamrupar Buranj

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.